

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSESZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

SEBESTYÉN HAJNALKA

AZ ŐRSÉG TÖRTÉNETE
a 17. század közepén

Doktori (PhD)-értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Őze Sándor
Társadalom- és Életmódtörténeti Műhely, vezető: Dr. Ö. Kovács József

Témavezető:
Dr. J. Újváry Zsuzsanna
egyetemi docens

2026.

Tartalomjegyzék

I. Az Őrség.....	6
I. 1. A kutatás célja.....	6
I. 2. A kutatás forrásbázisa és módszere	6
II. Az Őrség földrajzi és néprajzi viszonyai.....	13
II. 1. Őrségi szakirodalom	13
II. 2. Földrajza	14
II. 3. Az Őrség és népének elnevezése és története.....	15
II. 4. Az Őrségi előjárók az 1640-es években.....	24
II. 5. Reformáció az Őrségben	26
III. Magyarország és a Dunántúl védelmi rendszere a török korban.....	29
III. 1. A török megszállás és az ország védelme.....	29
IV. Batthyány I. Ádám, „dunáninneni” kerületi főkapitány.....	38
IV. 1. Batthyány Ádám hadereje.....	39
V. Katonaparasztok.....	41
V. 1. Katonák és hajdúk	41
V. 2. A körmendi, a csákányi és a szentpéteri hajdúk	43
V. 3. Őrségi katonák és hajdúk a 17. század közepén, 1640–1651 között	46
V. 4. Az Őrségi katonák és hajdúk társadalmi helyzete	51
V. 5. A katonák és hajdúk ruházata és felszerelése.....	53
VI. Az 1648-as és az 1651-es évek eseményei és az urbáriumok.....	54
VI. 1. Az összeírások elkészítése	55
VI. 2. A szolgáltatások.....	57
VI. 3. A Batthyány birtokok és az Őrség bevételeinek összehasonlítása más uradalmakkal	58
VI. 4. Török hódoltatás és adóztatás	64
VI. 5. Az Őrséget sújtó török követelések és rablások	66
VII. Az Őrség népessége a két összeírás alapján	73
VII. 1. Az Őrségi lakosok létszáma a két összeírás alapján.....	74
VII. 2. Zsellérek az Őrségben 1648–51-ben	78
VII. 3. Szökött jobbágyok	82
VIII. Házasság, család	83
VIII. 1. Család és háztartás a 17. századi magyar társadalomban	83
VIII. 2. Születések száma és születéskorlátozás.....	89
VIII. 3. Őrségi családok és gyermekek	91
VIII. 4. A fiúk és lányok kor szerinti megoszlása 1648-ban	93
VIII. 5. Csecsemő- és gyermekhalandóság.....	95
VIII. 6. Családonkénti gyermekátlag	96
VIII. 7. Gyermekek az 1651-es összeírásban.....	98

VIII. 8. Őrségi fiúgyermek számát a két összeírás között, életkor szerint.....	100
VIII. 9. A települések gyermekszámában történt változások	102
VIII. 10. Családonkénti gyermekátlag 1651-ben.....	103
VIII. 11. Az egy- és többgyermekes családok száma a gyermekek számával 1651-ben	103
VIII. 12. Az Őrségi fiúk és lányok száma életkoronként a két évben.....	105
VIII. 13. A gyermekek átlag életkora.....	108
VIII. 14. A pestis az Őrségben	110
VIII. 15. Halálozás	114
VIII. 16. Özvegyek	119
VIII. 17. Árvák és eltávozottak	120
IX. Mezőgazdaság, kézművesipar, kereskedelem	122
IX. 1. Batthyány Ádám gazdasága.....	122
IX. 2. Mezőgazdaság az Őrségben	122
IX. 3. Kézművesipar az Őrségben.....	124
X. Az Őrségi jobbágytelkek az 1648. és az 1651. évi összeírások alapján	127
X. 1. Művelt és pusztai telkek.....	129
X. 2. 1697-ben a művelt és pusztai telkek darab száma nagyság és méret szerint.....	134
X. 3. Gabonatermesztés 1697-ben	139
X. 4. Állattartás	143
XI. Az Őrségi emberek sorsának alakulása.....	154
XI. 1. Kérvények és kérvényezők	154
XI. 2. Milyen változások történtek az egyes családok, emberek életében 1642 és 1651 között? ..	160
XI. 3. Betekintés a 17. századi Őrség 18 települése lakóinak mindennapjaiba	161
XI. 4. Családnevek vizsgálata	171
XII. Összegzés.....	180
XIII. Levéltári források, Bibliográfia	186
XIV. Táblázatok és ábrák.....	199
XV. Függelék	204
XVI. Képek.....	306

Előszó

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karán a Történettudományi Doktori Iskola Társadalom- és Életmódtörténeti műhelyének hallgatójaként Dr Zimányi Vera és Dr J. Újváry Zsuzsanna tanáraink ajánlására kezdtem el foglalkozni az Őrség történetével a Batthyány család Levéltárában fellelhető két, 17. század közepén keletkezett összeírás adatai alapján.

A két magyar nyelvű összeírást 3 év különbséggel készítették el, 1648-ban és 1651-ben,¹ amelyeket a kutatók sikerrel használtak már fel munkájuk során, sőt az Őrség történetéről, népességéről, gazdaságáról is több kiváló tanulmány született, de az összeírások minden adatát felhasználó összefoglaló munka még nem. Ezt az összefoglalást próbáltam meg elkészíteni. A két, időben nagyon közeli összeírás az őrségi élet sajátosságainak bemutatása mellett alkalmat adott arra is, hogy ugyanazon emberek, családok életében történt változásokat megfigyelhessem és leírhasam. Ezek az összeírások nemcsak az akkori szokásnak megfelelően szokványos adatokat, a jobbágynéveket és a teleknagyságokat tartalmazzák, hanem a családi állapotokat is, azaz a gyermekek számát, nemét, életkorát és néha még a családdal együtt élő rokonokat is, gyakran név szerint említve őket. Tartalmaz továbbá írásbeli utalást egyes emberek vagyoni helyzetére, elsősorban szegénységére, úgymint: „nyomorult csordás ember; nyomorult szegény ember; nyomorult, mankón jött; semmije nincsen; nyomorult özvegyasszony; stb.”² Adatokat találunk a nagy négylábú állatok számáról és fajtájáról és az őrségiek birtokában lévő, egy- és kétkerekű malmokról is. Végül pedig az Őrség népének a földesúr felé egy összegben, közösen fizetendő adókötelezettségeiről szerezhetünk tudomást, hiszen az összeírások egyik fő célja a gazdasági állapotok megismerése és rögzítése volt.

Mindezek a korban is szokatlan és páratlan részletek, valóságos mikrotörténeti adatok további lehetőségeket biztosítottak ahhoz, hogy az adott korszak népességének összetételét, családi és vagyoni állapotát külön-külön és összehasonlítva is megvizsgálhasam.

A disszertáció első felében megismerkedhetünk az őrségi népek több száz évre visszatekintő őrt álló szerepével, különös tekintettel a 17. századi viszonyokra. Mint ismeretes – hiszen a térség nevében is megőrződött – az Őrségben már a honfoglalás óta őrt álló népek

¹Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Családi Levéltárak, Batthyány család levéltára, P (szekció), 1322, Batthyány család Körmendi Központi Igazgatósága, 77. raktári egység, Urbáriumok gyűjteményéből a 4-es kötet, A németújvári és Őrség tartomány birtokainak 1648-as urbárium, továbbiakban: MNL OL P 1322/77., Urb.I., No.4.

² Az idézeteket a korhű hangzást megtartva, de mai központozás és helyesírás szerint írtam át. A földrajzi és személynevek eredeti írását megtartottam.

éltek és védték a magyar állam határait. Ebbéli státusukból adódóan az itt élő népek egésze rendelkezett bizonyos önállósággal és szabadsággal, még akkor is, ha nem minden tagjuk szolgált katonaként vagy hajdúként. Az Őrségben ebben az időben – miként az egész országban – a lovon szolgáló katonaparasztokat nevezték katonának és a gyalogosan szolgálókat pedig hajdúnak. A valóban szolgáló katonákról és hajdúkról külön részben, név szerint – mert erre nézve is rengeteg forrás áll rendelkezésünkre – emlékezem meg; ki, hol és milyen feltételekkel szolgált. A katonaparasztok helyzetét összehasonlítottam a Magyar Királyság különböző területein harcoló, illetve béke idején letelepített katonaparasztok, hajdúk helyzetével is.

I. Az Őrség

I. 1. A kutatás célja

A kutatás célja a 17. századi őrségi emberek életének bemutatása három időbeli metszetben; 1648-ban, majd 3 és 50 év elmúltával a kor gazdasági, társadalmi viszonyainak keretein belül. Tekintve, hogy az őrségiek életének része kezdetektől az őrállítás, katonáskodás volt, amely mindennapjaikat is meghatározta, nem hagyhattam figyelmen kívül a katonák és a hajdúk szerepének bemutatását sem, akik nélkül nem is igazán érthető még a terület elnevezése sem. Ebben nagyon nagy segítséget jelentett a már megjelent tanulmányok sora, Benczédi László, Benda Kálmán, Czigány István, Fodor Pál, Hegyi Klára, Őze Sándor, Pálffy Géza, Szakály Ferenc, Varga J. János,³ akik a törökkori végvári viszonyokról, védelmi rendszerről, gazdasági és társadalmi körülményekről írtak, illetve Balázs Pál doktori értekezése az őrségi tájról. Az őrségiek különleges jogállásával kapcsolatban a szakirodalmat hívtam segítségül, Papp Vilmos őrségi tiszteletes, Nemesnépi Zakál György, Csiszár Károly, Dömötör Sándor, Benczik Gyula, Herényi István, Zimányi Vera, Koltai Gábor és Stahl Ferenc munkáit,⁴ hiszen az őrségi népek, a katonaparasztok és a hajdúk különleges helyzetének, jogállásának bemutatása nélkül nem lenne teljes a 17. századi őrségi történet feltárása sem.

Mielőtt az összeírások elemzésére rátérnék, tekintsük át az Őrség földrajzi elhelyezkedését és történelmi, gazdasági, társadalmi szerepét.

I. 2. A kutatás forrásbázisa és módszere

A Batthyány levéltárban található két nagyon részletes összeírás, 1648-ból és 1651-ből biztosította kutatásom forrásbázisát. Az összeírásokat kiegészítik, az adatokat színesítik és élettel töltik meg a Batthyány I. Ádámhoz írt supplikációk,⁵ missilisok,⁶ török vonatkozású iratok⁷ és a korabeli katonalajstromok,⁸ a hajdúk és katonák adóösszeírásai.⁹

Köszönet tanárainknak, Zimányi Verának, J. Újváry Zsuzsannának, és a doktori iskola hallgatóinak, akik segítségemre voltak abban, hogy a témával kapcsolatos dokumentumokra felhívták a figyelmemet.

³ Munkáik felsorolását lásd a Bibliográfia jegyzékben

⁴ Munkáik felsorolását lásd a Bibliográfia jegyzékben

⁵ MNL OL Batthyány család levéltára, P 1322, Központi Körmenyi Igazgatóság Levéltára, Supplicationum merita 1642, 1645, 1646, 1648, 1649.

⁶ MNL OL Batthyány család levéltára, Missiles, P 1314

⁷ MNL OL Batthyány család levéltára, Török vonatkozású iratok II. P 1313

⁸ BATTHYÁNY-STRATTMAN László Múzeum, Körmeny, Történelmi Dokumentációs Gyűjtemény, http://muzeumkormend.hu/sites/default/files/csatolt-fajl/palyazat/2016-12-29/nka_rest_2013.pdf 2022.

⁹ MNL OL, Batthyány család levéltára, P 1322/35. 1640. szept. 7. 42-es kötet 346.

A kutatás logikájából adódóan a mikrotörténelmileg feltárt helytörténet új képet tár elénk a történeti összefüggésekről és a kor mindennapjairól. A mikrotörténelem egy viszonylag jól körül határolható kisebb egység, egy falu, egy család vagy egy egyén történeti vizsgálata. A mikrotörténelem napjainkban új fejezetet nyitott a történettudományban és a társadalomtörténet vezető irányzatává vált. Charles Joyner megfogalmazásában: „*a mikrotörténelem a nagy kérdésekre kis helyeken keresi a választ.*”¹⁰ Az ún. *microstoria* az eseményeket és azok résztvevőit különösen közelről, intenzíven vizsgálja azzal a legfőbb céllal, hogy az olvasót is bevonja a kutatás folyamatába. Másik nem titkolt célja, „*hogy a múlt korábban figyelmen kívül hagyott, lényeges jelenségeit megjelenítse és az adott kor embereit megértse.*”¹¹ A hangsúly a mértékváltáson van, és arra tanít, hogy az eseményeket és a szereplőket kis léptekben, ugyanakkor részletesebben vizsgáljuk meg. Az új történetírásnak, a *microstoriának* minden emberi tevékenység az érdeklődési körébe tartozik.¹²

Hans Medick véleménye szerint ugyanis az egyetemes történelem összefüggéseit csak a mikrotörténelmileg feltárt helytörténeten át lehet vizsgálnunk, és ha ily módon lokalizáljuk és kontextualizáljuk a történeti tudást a mikrotörténeti eljárással, akkor új képet kapunk a történeti összefüggésekről. Az új történetírás abban különbözik a korábbi, struktúrákat vizsgáló társadalomtörténettől, hogy egyfelől inkább leíró, mint elemző, másfelől középpontjában nem a körülmények állnak, hanem az emberek. Ezért tárgya inkább egyedi és konkrét, mint közösségi és statisztikai jellegű.¹³

A magyarországi mikrotörténelem vonatkozásaival Klaniczay Gábor szerkesztésében 1988–1993 között megjelent 6 kötetes sorozatában ismerkedhetünk meg. Ez a sorozat közelebb áll a történeti antropológiához, mint a *microstoriához*. 1990-től a Századvég folyóiratban is jelentek meg tanulmányok a témával kapcsolatban. Szakály Ferenc *Mezőváros és reformáció* c. művében, Benda Gyula doktori disszertációjában, Erdélyi Gabriella tanulmányában – és még sorolhatnám a munkákat, – találkozhatunk mikrotörténelemmel, illetve az Osiris Kiadó jelenteti meg Mikrotörténelmi sorozatát 1999-től.¹⁴ Ezen túl a modern társadalom- és kultúrtörténet is foglalkozik a gyakran írásbeliség nélküli paraszti társadalmi réteg mindennapi életével, tárgyhasználatával, építkezési szokásaival, időfelfogásával és vallásosságával. Átfogó faluleírást próbál adni, amely felöleli a gazdasági

¹⁰ SZIJÁRTÓ M. István, *Mikrotörténelem*, In: BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József (szerk.), Bevezetés a társadalomtörténetbe, Osiris Kiadó, 2006. 500.

¹¹ Uo. 512.

¹² BURKE Peter, *Az új történetírás múltja és jövője*, In: GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás (szerk.), Történetelmélet, I–II. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 1189–1192.

¹³ SZIJÁRTÓ M. István, *Mikrotörténelem*, 500–520.

¹⁴ Uo. 515.

termelés szerkezetet, a társadalom differenciálódását, a házasodási stratégiát és a rokonsági viszonyok rendszerét is.¹⁵

Jelen munkámban magam is azt a törekvést igyekeztem követni, hogy a társadalom legkisebb egységeit, a családokat a legapróbb részletekig vizsgáljam meg és mutassam be, amelyhez elengedhetetlen segítséget nyújtott a kor gazdaság-, birtok-, had-, politika-, életmód-, társadalom- és demográfia története, illetve történeti földrajza, némi néprajzi kitekintéssel. Első lépésben az 1648-ban összeírt családokat és gyermekeket kerestem meg az 1651-es összeírásban. Természetesen az összeíró, illetve az összeírt emberek által bevallott adatok pontosságát lehetetlen ellenőrizni. Arról, hogy az életkor mennyire lehetett esetleges, még lesz szó. Ideális esetben mind a családot, mind a gyermekeket hiánytalanul megtaláltam, sőt még a három év alatt született gyermekek száma is újabb adatokkal gazdagította az ismereteket. Gyakran azonban nem találtam nyomát egy-egy gyermeknek vagy családnak. A gyermekek és a felnőttek neveinek összehasonlításakor megtudhatjuk, hogy mennyien tűntek el az alatt a három év alatt. A természetes halál egyáltalán nem, de a hirtelen, nem várt halál említése is csak ritkán jelent meg az összeírásokban (*meghalt pestisben*), noha a járvány szakadatlanul szedte áldozatait és ritkította a lakosságot. A férfiak halálát – még ha nem is írták le – jól nyomon követhettem, hiszen ha valamely közeli családtag átvette a gazda helyét, az arra utalt, hogy már nem élt a korábbi birtokos. Az anyák, nők halála viszont egyszer sem jelenik meg közvetlen módon, csak következtethetünk rá; ha nagyobb gyermek jelent meg egy családban – aki nem születhetett az eltelt 3 év alatt –, akkor feltételeztem, hogy meghalt az asszony, és az özvegy férfi új feleséget, gyermekes özvegyasszonyt hozott a házhoz. Ha azonban a családfő olyan özvegyasszonyt vagy hajadont vett el, aki nem hozott magával gyermeket, akkor a korábbi feleség halálára nem lehetett visszakövetkeztetni. Előfordulhatott azonban az is, hogy az összeírásban azért jelent meg egy nagyobb gyermek, mert elhalt rokon gyermekét fogadták magukhoz, de ez kevésbé valószínű. Az összeírások ugyanis tartalmazzak adatokat ilyen esetekre; ha a szülők meghaltak, megírták, hogy kikhez kerültek az árva gyermekek. A felnőtt nőket egyébként nem számolták össze, sőt női neveket sem ismerünk meg az összeírásokból. A kedvelt őrségi női nevekről egy forrásunk azonban mégis van – Nemesnépi Zakál György¹⁶ tollából, – erről az *őrségi nevekről* címszó alatt még olvashatunk.

¹⁵ APOR Péter, *Történeti antropológia*, In: BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József (szerk.), Bevezetés a társadalomtörténetbe, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 443–445.

¹⁶ NEMESNÉPI ZAKÁL György (1762–1822) 1818-ban írta meg az *Őrség történeti, néprajzi és földrajzi ismertetését* Kulcsár István ösztönzésére, amely életében nyomtatásban nem jelent meg. BORSOS Balázs, *A magyar népi kultúra régiói I.* Budapest, 2011. 23. Az őrségi emberekért végzett munkája után tiszteletből az Őrség őrnagyának nevezték. A leírást 1970-ben Tóth József jelentette meg. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*,

Ha nem találtam meg sem a gyermekeket, sem a férfi családfőt és a telkek összeírásának sorából sem lehetett megállapítani, hogy hova lett a család, akkor valószínűleg elköltöztek.

A felnőtt korúnak számító,¹⁷ azaz a 14. életévüket betöltött fiúk és lányok „eltűnésénél” egy kevésbé tragikus magyarázat kedvéért minden esetben házasságot feltételeztem és nem halálesetet, jóllehet nem feltétlenül házasság miatt kerültek ki ezek a fiatalok a következő összeírásból. Ezekből az adatokból így a fiatalok házasságának gyakoriságára is következtethettem. A tizennégy év alatti eltűnt gyermekeket azonban – ha a család egyébként helyben maradt – a halott gyermekekhez soroltam. Ez ugyan nem jelentett minden esetben halált, hiszen a törökök előszeretettel raboltak gyermekeket; az Őrségben többször is találkozunk ilyen esettel, de a valóságban nagyon kevés esélye volt a visszatérésnek.

A lakosság létszámára viszonylag pontos következtetéseket vonhatunk le a részletekből, ugyanis minden összeírt férfi mellé, legyen az telkes jobbágy vagy ispán, őrnagy, hajdú, katona, házzal bíró zsellér, (Inquilinus) vagy ház nélküli zsellér (Subinquilinus), hacsak nem írták, hogy éppen özvegy, számoltam egy házastársat is, és az így kapott felnőttek létszámához hozzáadtam a gyermekek számát. Természetesen lehettek éppen egyedülállók is, de ez nem lehetett jellemző, hiszen a telkek megművelése és az állatok gondozása lekötötte a férfiak munkaerejét, így a háztartás vezetése, a gyermekek nevelése mindenképpen megkívánta a nőt, aki besegített az állatok ellátásába is. Ha voltak is egyedülállók, azok rokonként vagy zsellérként éltek egy-egy telkes jobbágy háztartásában, vagy azért, mert túl idősök voltak már, vagy azért, mert még túl fiatalok. Előbb vagy utóbb mindenkinek társra kellett lelnie, hiszen ez a természet rendje és a társadalom elvárása is volt. A korban és az összeírásokban is fellelhető ún. *legénypénz*¹⁸ is valószínűleg a nőtlen emberek körét igyekezett szűkíteni, azaz arra sarkallni a legényeket, hogy minél előbb nősüljenek meg. Takáts Sándor is ír erről művelődéstörténeti tanulmányában, miszerint több város ki is mondta, hogy „*ridegember (legény) jobbágysági jussal nem élhet*” és minden módon

Szombathely, Őrségi Baráti Kör, 1987.; TÓTH József: *Egy régi leírás az Őrségről* II. Nemesnépi Zakál György leírása, In: Vasi Szemle (XXIV/3.), 1970. 456–460.

¹⁷ Nem soroltam a felnőtt korúak közé a 11. életévüket betöltött gyermekeket, jóllehet ebben az időben ettől a kortól már megörökölhették a jobbágytelket elhalt édesapjuk után, de házasságra biztosan alkalmatlanok voltak még. WERBÖCZY István Tripartitum című munkájában olvashatunk a nemesek, a polgárok és a jobbágyok ún. teljes- és a törvényes koráról. Nemesek esetében teljeskorúnak számított a 24. évét betöltött férfi (rendelkezési jogot érvényesíthetett) és a 16. évét betöltött nő, illetve törvényes korúnak számított minden társadalmi réteghez tartozó 12. életévét betöltött serdülő. Werbőczy ezt a per indíthatósági korral magyarázta. Werbőczy István, *Tripartitum*, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Kerepes, 2006. 152. 280.

¹⁸ Legénypénzt említ mind a két őrségi összeírás, amelynek összege a korban vitára is alkalmat adott, azaz: „*Legény pénz volna az urbáriumban specificálván nyolcvan krajcárt számlálván egy forintján, de hitük szerint referálják, hogy soha még nem adtak és nem is tartoztak ennyivel, hanem minden egész helytől csak 12 krajcár[ral].*” MNL OL, Batthyány család levéltára, Urb. (1648) p. 223.

kényszeríteni kellett őket a házasságra és a polgári rendbe, még adót is vetettek ki rájuk. Okként sorolja fel még a következőt: *”e szilaj pásztorlegények sok csintalanságot miveltek, s megfélemezésük sohasem sikerült”*.¹⁹

A források tehát páratlan és különleges lehetőséget nyújtottak az őrségi emberek és családok életébe való betekintésre és a személyes sorsok megírására. Ez különösen értékes a paraszti társadalomba való mélyebb bepillantás végett, hiszen személyi és családi források tekintetében itt van a legnagyobb hiány. A két összeírás úgy vetíti elénk az egyes emberek életében bekövetkezett változásokat, mint egy-egy családrege. A legérdekesebb és egyben a legszomorúbb feladat is a családok sorsának feltárása volt a már-már hihetetlenül sok, mindössze három év alatt történt haláleset miatt.

Az egyik legnehezebb sorsú település éppen a nevében is a szomorúságot sejtető Szomorócz volt, ahol ebben az időben összesen kilenc résztelken gazdálkodtak. 1648-ban három telek birtokosai Bükalján laktak, kettőnek gyermek volt a birtokosa, tehát a közelmúltban halt meg az édesapa. A maradék négy családfő közül pedig 1651-re újabb kettő halt meg, telkeik a fiaikra szálltak. Mindössze két teljes család élt a faluban. Szomorócz más tekintetben is figyelmet és tiszteletet érdemlő falu, amely lakosainak bátorsága okán viselheti ma egyedüli faluként Magyarországon a *„Communitas Fortissima”* címet.²⁰

Az emberek és a családok helyzetében bekövetkezett változások megírása nem lehetne teljes, ha a terület gazdaságtörténetét nem vizsgálnánk párhuzamosan, mert ahogyan Acsády Ignác fogalmazott, *”...minden nagy történelmi esemény mögött ott lappang az addig észre nem vett, meg nem értett, nem méltányolt gazdasági érdek, mint első sorban mozgató rugó.”*²¹

Megnéztem ezért az állatok számában történt változásokat is. Ha csak ez az egy adatsor állt volna a rendelkezésemre, már ez is felhívta volna a figyelmet valami szomorú, hanyatló folyamatra, ami az 1648-tól 1651-ig tartó időszak alatt ment végbe; ezt a későbbiekben részletezem.

Rendszereztem a telkek számát, nagyságát és a két összeírásban található eltéréseket. Ebben az adatsorban találtam a legkisebb változásokat. Rendelkezésemre állt továbbá egy

¹⁹ TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból*, Budapest, Gondolat, 1961. 32.

²⁰ Szomorócz az 1920-as trianoni békeszerződés értelmében létrejövő Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolták, amit az itt élők nem bírtak elviselni. 1920. augusztus 1-je éjjelén a falut visszafoglalták, s bár később a szerbek megerősített sereggel újra elfoglalták és a résztvevőket halálra éheztetésre ítélték, végül népszavazás döntött az ügyben, és Szomorócz visszakerülhetett Magyarországhoz. Ennek emlékére 2008. október 30-án megkapták a *communitas fortissima*, azaz a legbátrabb falu címet. G. KIRKOVITS István, *Communitas fortissima*, www.legbatrabbkozseg.hu, 2015. július 15.

²¹ KÖVÉR György, *A gazdaságtörténetírás újabb útjai*, In: BÓDY Zsombor – Ö KOVÁCS József, (szerk.), Bevezetés a társadalomtörténetbe, Hagyományok, irányzatok, módszerek, Osiris Kiadó, 2006. 283–303.

1697-ből fennmaradt német nyelvű, tisztán gazdasági jellegű összeírás is a Dunántúlról,²² amelyben az Őrség falvai is szerepelnek.²³ Ezt az összeírást – amely bár egészen más célból és szempontok alapján készült, mint a két előző – jól tudtam használni a művelt és pusztá telkek nagyságát, a családnevek azonosságát, a lakosság számát és változását illetően. Ezeket a változásokat is igyekeztem több szempontból megvizsgálni. Ez az összeírás a családi állapotokra vonatkozóan ugyan kevesebb adatot tartalmazott, mindössze a jobbágyok neveit, teleknagyságát, gyermekeiknek számát nemek szerint (*Söhne, Töchter*), de életkor nélkül. Megtalálhatók azonban itt a nagy lábas jószágok (*Ocho, Kühe, Kölber, Pferd*, ökör, tehén, borjú, ló) száma mellett a korábbi összeírásokban nem szereplő kisebb állatok is, mint disznók (*Schweine*), kecskék, juhok (*Ziege und Schaf*), méhkasok (*Bienenstock*), valamint a gabonafajták, úgymint búza (*Weizen*), rozs (*Roggen*), árpa (*Gerste*), zab (*Hafer*), a szénák mennyisége szekér szerint (*Wagen heu*), szőlők (*Trauben im Tagwerk*), és legvégül a más házában lakó zsellérek (*Inwohner*) száma. A kisebb állatok számát, mint érdekességet szerepeltettem, mert bár feltételezhetjük, hogy ötven évvel korábban is ugyanilyen fajta állatokat tenyésztettek, ugyanilyen módon és valószínűleg arányaiban hasonló mennyiségben, de a korábbi összeírásokban nem szerepelnek, így ezért azt, hogy a lakossághoz viszonyított arányuk mennyi volt, azaz mennyi jutott egy lakosra, azt csak a nagy állatoknál lehetett kiszámolni és összehasonlításokat tenni.

Az 1697-es szénatermelést viszont igyekeztem részletesebben is megvizsgálni, mert erre vonatkozó adatok a korábbi összeírásokban is szerepeltek, bár nem azonos módon írták össze azokat. 1648-ban és 1651-ben a telkekhez tartozó kaszálót a falvak végén írták; „*Itt egy egész helyhez 3 szekér széna terem. Földök 12 köbölre való vagy.*”²⁴ 1697-ben azonban minden egyes összeírt adózó jobbágy mellett megírták, hogy neki személyesen hány szekér szénája van (*Wagen heu*).

Az Őrségben a vizsgált időszak történetének megírását segítette és kiegészítette még a Batthyány Levéltárban fellelhető és a PPKE BTK Doktori Iskola egykori hallgatói által átírt, a területet érintő magyar nyelvű török levelek²⁵ és nem utolsósorban az 1642–1651 közötti Batthyány I. Ádámhoz intézett alattvalói kérvények, (supplikációk) Őrségre vonatkozó anyagai is.²⁶ Az említett levelekből és kérvényekből nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy a

²²1696-ban I. Lipót a tervezett adóügyi reformmal kapcsolatban népességösszeírást rendelt el a dunántúli megyékben, emiatt keletkezett az 1697-es Őrségi összeírás. BENDA Kálmán (főszerk.), *Magyarország történeti kronológiája*, II. kötet, 1526-1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 519.

²³HU MNL OL E 156-a. Fas.039 - No.058. 1697. márc. 31. Paul Wibmer készítette.

²⁴MNL OL, Batthyány család levéltára, Urb., Ispánk falu összeírása, p. 434. (1648)

²⁵MNL OL Batthyány család levéltára, Török vonatkozású iratok II. P 1313; P1315 Missiles.

²⁶MNL OL, P 1322 (1642. 1645. 1646. 1648. 1649)

korszak háborúi, járványai, törökök követelései és portyái hogyan hatottak a terület lakóinak életére, hanem azt is, hogyan éltek, vitáztak, verekedtek, pereskedtek, panaszkodtak, nem tévesztve szem elől azt a tényt, miszerint a kérvények, jellegükből fakadóan többnyire csak a hétköznapiak árnyékos oldalát hozzák elénk. Rengeteg adatot találtam a Batthyány Levéltár nagy egységeiben, az Acta Antiquában, a Földesúri család iratai, valamint a Katonai iratok között is. A munkámat nagyban segítette az Őrség bejárása, különösen az Őriszentpéteri Szikszay Edit Múzeum anyaga, amelyből sokat merítettem. Köszönet ezért az ottani munkatársaknak.

II. Az Őrség földrajzi és néprajzi viszonyai

A geológiai és geográfiai irodalom az Őrséget és a Vendvidéket az ún. Észak-Zalai Pannon medencének tekinti, amelynek északnyugati része kaledon-variszkuszi, a délkeleti része pedig permi vagy mezozoos, földtani középkori kristályos alapzat. Az Alsó-pannonban a Vasi-Zalai dombság és a Vasi-hegyhát területét is elborította a tenger, 600–900 méter vastag homokos márga, agyagmárga és homokkő váltakozó rétegsora rakódott le, amelyre a felső-pannóniai beltó üledékei 1000 m vastagságban települtek. Az Alpok felé benyúló öblök mélysége és azok területe többször is megváltozott, és ekkor terjedtek el azok az agyagszalagok, amelyek a felszínhez közel, 60–180 cm vastagságban helyezkednek el, és amelyet a helybeli lakosok, fazekasok „festékfödnek” neveznek. A pannon végén a beltó fokozatosan visszahúzódott és hatalmas kavicsstakarót hagyott maga mögött. A felső pliocéntól számítjuk a terület szárazföldre válását. A kavicsstakaró vörös színű, ami vastartalmának eredménye. A pliocén éghajlata hasonló volt napjaink éghajlatához, de melegebb és csapadékosabb, a magas vastartalom is csak a meleg és csapadékos éghajlat mellett tudott kialakulni.²⁷

II. 1. Őrségi szakirodalom

Az Őrség területe és népessége Magyarország társadalmában, gazdaságában különleges szerepet töltött be. Különleges ma is nemcsak a táj szépsége és fekvése, ősi szerves települési szerkezete és boronaházai miatt, nemcsak a több évszázada helyben lakó és összetartó népe miatt, hanem a magyar történelemben elfoglalt nem mindennapi szerepe okán is.

Az őrnépek a honfoglalás óta élnek itt, gyakorlatilag zárt közösségben, akiket fejedelmeink kezdetben a só és vas őrzésére rendelték. Mikor már a határt is vigyázni kellett a külső támadásoktól, akkor váltak gyeplős őrké, és ennek fejében különböző királyi szabadalmakat, kiváltságokat kaptak és élveztek. Őri szerepük a királyi határvédelem kiépülésével fokozatosan jelképpé vált, míg el nem érkezett az 1391. esztendő, amikor Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) földjeiket eladományozva jobbágysorba süllyesztette őket. 1524-ben a Batthyány családhoz kerültek és maradtak ennél a főúri családnál az 1848-as jobbágyszabadításig. Az Őrség csaknem nyolc évszázadát többen nagy sikerrel dolgozták fel, és számomra is segítségül szolgáltak, hogy ezeket az eseménydús évszázadokat sok szempontot figyelembe véve bemutathassam.

²⁷ MIHOLICS József, *Alsó-Őrség földtörténeti vázlata*, In: Vasi Szemle (XXV/2.), 1971. 251–257.

Az őrsgiek jogállásáról Stahl Ferenc és Herényi István²⁸ írtak jogtörténeti munkákat, míg Koltai Gábor történeti demográfiai elemzést írt²⁹ az őrszentpéteri református lelkészi hivatalban őrzött gyülekezeti anyakönyvek alapján. A 19–20. század fordulóján két néprajztudós, Vikár Béla és Kárpáti Kelemen foglalkozott az őrsggel. Dömötör Sándor volt az – a Savaria Múzeum néprajzos igazgatójaként 1945–1955 között –, aki tudományosan is értékelhető adatokat gyűjtött az őrégi népről és ő végezte el a bakhátas szántás rendszerének leírását is, még mielőtt megalkotta volna az őrsg monográfiáját.³⁰ Papp Vilmos őrégi tiszteletes az általa megtalált források alapján jelentette meg munkáit az őrsgiek jogállásáról a *Hagyományok, Az őrégi kerkavölgyi községek népmozgalma (1805–1870), Pálóczi Horváth Ádám ismeretlen levelei az őrsg ügyében és az őrégi iratok* címmel.³¹ Napjainkban Benczik Gyula,³² Kiss Gábor, Zágórhidi Czigány Balázs,³³ Zsoldos Attila,³⁴ Kóta Péter és még sokan mások foglalkoznak az őrsg településneveivel és történetével. Nem elhanyagolhatóak azonban a vidék 1960-as években megélénkülő helytörténeti, honismereti, néprajzi gyűjtései sem; a kistrákosi iskolaigazgató, Imre Sándor, a kercaszomori plébános, Kovács József, Szikszay Edit, Diószegi Vilmos, Dobos Ilona és Erdélyi Zoltán jegyezték fel a táj hiedelmeit és mondáit. A néprajzi kutatástörténet a pankaszi „tudós parasztasszonyt,” Ávas Kálmánné Páti Irént (1909–1987) már életében az „őrsg krónikásaként,” az „őrsg dalos madaraként” emlegette, akinek 100 kisebb-nagyobb kézírata maradt ránk.³⁵

II. 2. Földrajza

Az őrsg a Dunántúli-középhegységtől délnyugatra, a Vasi-Zalai-dombság szerves részeként 192 km²-en terül el és 18 ún. irtványfalu határát foglalja magába. Földrajzilag nehezen körülhatárolható terület, mert szerkezetileg kevésbé tér el környezetétől. Néprajzilag

²⁸ HERÉNYI István, *Magyarország nyugati végvidéke 800–1242*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1996.; STAHL Ferenc, *Az őrsg jogállása I.*, In: Vasi Szemle (XXVIII/2.), 1974.; STAHL Ferenc, *Az őrsg jogállása II.*, In: Vasi Szemle (XXVIII. 3.), 1974.

²⁹ KOLTAI Gábor, *Őrszentpéter népesedési viszonyai 1784–1895, A református egyházközség családrekonstrukciója*, In: Történeti Demográfia KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve 2003. 179–235.

³⁰ DÖMÖTÖR, *Őrség*, 2.

³¹ PAPP Vilmos, *Hagyományok, Az őrégi kerkavölgyi községek népmozgalma (1805–1870)*, Vasi Szemle, (XXII/1.), 1973. 90–120.; Uő: *Pálóczi Horváth Ádám ismeretlen levelei az őrsg ügyében*, In: Vasi Szemle, (XVIII/1.), 1964. 29–42.; Uő: *Hagyományok, őrégi iratok I.*, In: Vasi Szemle, (XXIV/4.), 1970. 597–612.;

³² BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, Lendva, 2005.; Uő: *Tótság és őrsg, Két Vas megyei tájnév keletkezéstörténetéről*, In: Vasi Szemle 2010. 6.

³³ KISS Gábor – ZÁGÓRHIDI CZIGÁNY Balázs, *A Vas megyei őrsg településnevei*, In: Vasi Szemle, 2010. 6. 215–224.; HOFFMANN István, (szerk.), *A Magyar Névarchívum Kiadványai 13.*, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2008.

³⁴ ZSOLDOS Attila, *A vasi várspánság felbomlása*, In: Vasi szemle (XXXII/1.), 2000. 39. Székely rovásírást találtak lebontott házak tetőgerendáján.

³⁵ MAGYAR Zoltán, *Őrségi mesék és mondák*, Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 25.

azonban önálló, sajátos kultúrát őrző táj. Elnevezését határőrvidék szerepéről kapta, amelyet az írott források alapján több Őrség–kutató is bizonyított.³⁶

A települések elhelyezkedését a sebes vizű patakok áradásai és azok lakhatásra alkalmatlan árterületei határozták meg, azaz a völgyfenéken nincs település, csak a dombok oldalában vagy a hátakon. A szántóföldek felnyúlnak a lejtők domború részéig, ahol a földet művelni már nem lehet. Itt kezdődik a kiváló minőségű erdők területe. Történeti adatokból, az egykori határjárások leírásaiból tudható, hogy a tölgyesek és a bükkösök egykor domináns fajok voltak az Őrségben. Ez mára már jócskán megváltozott. A hajdan összefüggő erdőtakaró az égetéses irtások következtében részekre tagolódott. A kiélt földek parlagon hagyásával előbb gyepesedés, majd természetes erdősülés valósult meg, de már nem azonos fafajokkal. A 20. század fordulóján az Alpokból feltartóztathatatlanul előre nyomuló fenyőerdők miatt ma már „Gyantásországnak” is nevezik a vidéket,³⁷ jóllehet, a meglévő boronaépületek évszázados talpfái is bizonyítják az egykori bükkös szálerdők voltát és gyakoriságát. Földrajzi és éghajlati adottságai miatt az Őrség mezőgazdasági kultúrája jellegzetes; sovány, errodált, égetéses, irtásos erdei talaja csak igen szűkös megélhetést biztosított a rajta élő nép számára.

II. 3. Az Őrség és népének elnevezése és története

A magyarság letelepedése előtt a hatalmas erdők borította terület jóformán lakatlan volt. Amint arról már korábban szó volt, a 13. században feljegyzett hagyomány szerint a honfoglalás idején a só és vas őrzésére telepítették ide a kollektív szabadsággal rendelkező székelyeket,³⁸ mint gyalogos őrállókat Erdélyből a gypüre az ún. Szalai kaputól nyugatra.³⁹ Az első települők a dombok tetejét szállták meg, itt legeltették állataikat, itt alakították ki telephelyeiket.⁴⁰ A nyugati magyar szállásterületek, köztük ez a terület fele is a horkáké volt, akik hatalmas katonai potenciállal rendelkeztek és vezették a nyugat felé irányuló

³⁶ Az erdő borította fennsík legkiemelkedőbb pontjai alig haladják meg a 300 méter tengerszint feletti magasságot. A legmagasabb pont a Bükhegy, amely 340 m magas, a legalacsonyabb pont pedig 194 méteren a Szala folyó völgye Pankasz határában. A Szala forrásvidékén kívül az Őrség kiterjed a Kerka völgyére is, amely messze kelet felé nyúlik a Rába és Mura között, az Őrséghez azonban csak a középső szakasza tartozik. Két legnagyobb patakja a Szala és a Kerka, amelyek nyugat-kelet irányú völgyeket vájtak maguknak. Az Őrség területe tipikus halom- és dombvidék, amely a pannóniai tenger fenéklérakodásaiból vésődött ki. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 5.

³⁷ Az Őrség hazánk egyik legcsapadékosabb területe, amelynek még napjainkban is több mint a felét, valaha pedig szinte teljes egészét erdő borította. A legnagyobb kiterjedésű növényzetet a változatos megjelenésű és összetételű mészkerülő tű- és lombegyes erdők alkotják. Őriszentpéter, Szikszai Edit múzeum anyaga, 2014.

³⁸ MAGYAR Zoltán, *Őrségi mesék és mondák*, 39.

³⁹ A magyar seregek felszereléséhez csak vasból évi mintegy 5 tonnára volt szükség. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 6.; HERÉNYI Károly, 66.

⁴⁰ Viski Károly megfigyelése szerint az őrségi magyarság a székelység egy részével együtt a második olyan csoport, amely fenyevesalji területen szállt meg. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 8.

hadjáratokat. A tisztség apáról fiúra szállt Téténytől, Bogáton és Kálon át Bulcsúig. A Rábától délre fekvő területek, az ún. Alsó-Őrség⁴¹ tartozott hozzájuk, míg az északra fekvő területek, azaz a Felső-Őrség az Árpádok tulajdonában volt.⁴² 955-ben Bulcsú horka halálával azonban sírba szállt a horkák nemzetsége, és területeiket az Árpád nemzetség vette át. Árpád fejedelem (845–907) unokája, Taksony fejedelem (931–971) állította fel itt a két határ ispánságot, északon Nyitra, délen Vasvár székhellyel. Ekkor történt a besenyők határvédelemre telepítése, hiszen Taksony felesége is a besenyő fejedelem, Tonuzoba lánya volt, és ekkor jöttek létre az őrségi falvak is.⁴³ A korábban a Bulcsú kíséretét adó herények is ekkor kerültek a gyepűre. A már ott élő vas- és sóörökkel együtt ők is gyepű örökké váltak.⁴⁴ Sajátos védelmi rendszer a gyepű, természetes akadályok sokasága mesterséges létesítményekkel, őrhelyekkel, átjárókkal és kapukkal.⁴⁵

Szent István korától már a várispánságok alá tartoztak a sajátos jogállású, határőrizetet ellátó örök és lövők, akik kisebb-nagyobb kiváltságokat kaptak az uralkodóktól, mert a saját költségükön és saját fegyvereikkel védték a nyugati határokat.⁴⁶ A földet a meghalt örálló után nem örökölhették nőágon, ha fia vagy férfi rokona nem volt, a fele juss a feleséget és

⁴¹ Azért kapta a terület az Alsó-Őrség nevet, hogy megkülönböztessék a Pinka folyó felső vidékein, Felsőőr (Oberwalt) körül, ma Burgenlandban levő magyar nyelvszigettől. Az utóbbinak legfeljebb Felsőörvidék volt a neve a történelem folyamán, úgyhogy a Vas vármegye délkeleti csücskében lévő táj maga az Őrség. DÖMÖTÖR Sándor 8.

⁴² HERÉNYI Károly, 65.

⁴³ HERÉNYI Károly, 65–66.

⁴⁴ A gyepű, gyepűelve: Az ország lakott területét széles biztonsági zóna, lakatlan területek széles sávja övezte, amit a magyar történeti irodalomban gyepűelvének, gyepű előtti térségnek nevezünk. Maga a gyepű mesterséges és természetes akadályok segítségével, töltésekkel, árkokkal, torlaszokkal kialakított védmű, amelynek egy-egy ellenőrzött pontján kapu vezetett át a szomszédos országba.

A legkorábbi védmű a vaskapú ún. „Római sánc” volt, átkelőjénél a Vaskapuval. A régi, még a rómaiak idején használt hadi út vezetett ideig. A gyepűk befelé körül határoltak voltak, kifelé nem voltak határok, magukba foglalták a gyepűt és a gyepűelvéket, az őrtelepeket és a szállásokat. A gyepűk egy-egy völgyet, folyót zártak le, Taksony fejedelem idején készültek hozzá északkeleti irányban az ún. égetett sáncok, mindez tehát 955-ben és nem a honfoglalás idején. Kapu volt még Győr vármegyében Kapi, Sopron vármegyében Kapuvár, Vas vármegyében Redegével, (ma Radkersburg,) szemben Németkapu, a vaskapú sáncban pedig a fent említett Vaskapu. HERÉNYI Károly, 68.

⁴⁵ A Mura, Kerka, Rába, Répce, Fertő-vidék mocsaras, erdős területe is a védelmi rendszer része volt. Vas vármegye területén a Rába vonalától nyugatra fekvő gyepűrendszer volt a jelentősebb, ennek volt része az Őrség, Felső- és Alsóőr, Őrsziget és Jobbágyi, ahol helynevek őrzik ma is létezését, mint Lövő, Lődös stb. STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.* 219. BENCZIK 13–14.

⁴⁶ 967-ben meghalt Taksony fejedelem és fia, Géza, hogy a határt a németek ellen megerősítse, a nemzetségi területeket további határvármegyékre osztotta: Pozsony, Nyitra, Moson, Sopron, Vas és Zala központokkal, élükön a várispánokkal. Valószínű, hogy a területnek nem minden lakosa volt örálló, feltehető azonban, hogy a vagyoni különbségek a kiváltságokat élvező családok és a főurak hatalma alá tartozó jobbágyok életmódja között nem voltak jelentősek. Az örállók, mint hatóság, két pecséttel rendelkezik, egy nagyobbal és egy kisebbel. Mindkét pecsét ovális alakú volt. A nagyobbik közepén Péter apostol volt látható a kulcsokkal. A kisebbik közepén egy sas állt, amely egyik karmával kardot, a másikkal egy zászlót tartott. Felirata az „Őrség földje vigyázóinak pecsétje” (Speculari terre-de Orsigh) volt. CSISZÁR Károly, *Őrség*, Vas megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1983. 15.

leánygyermekét és a fele az őrnagyot illette. Ha nem volt leánya sem, az egyharmad maradt a feleségé, a kétharmad pedig az őrnagyé.⁴⁷

Mielőtt azonban az Őrség történetének bemutatását folytatnám, szükséges az elnevezések keletkezésének folyamatát is ismertetni.

Az Őrség elnevezés csak a 15. századi okleveles anyagban jelenik meg először, utalva az ott élő nép őrálló szerepére. Benczik Gyula szerint a -ság, -ség képző kezdetben csak az őrnagy irányítása alatt álló örök csoportját jelentette. Maga a táj falvainak névadói – ebben minden, az Őrséggel foglalkozó kutató egyetért – elsősorban a folyók és a patakok. A 11–12. században a szállásterületek legnyugatibb szélén, a Zala, a Kerka, a Kerca és részben a Magyarórsi patakok folyása mentén laktak azok az örök, akiket egy 13. századi forrás Szalaöröknek nevez.⁴⁸ A Zala folyó közepén szeli át az Őrséget és 14 patak vizét felvéve ered a Sósíkeshegy keleti oldalán.⁴⁹ A Kerka az Ezüsthely és a Kerkafő közötti területen ered két ágból. Az itt élő örökről egy 1208-ból fennmaradt forrásból értesülhetünk, míg 1393-ban már a falvakat is a Kerka nevéből eredeztethető Karika névvel jelezték; Alsó-, Közép- és Felsőkarika, ma Bajánsenye és Kerkáskápolna. A Kercsica patak nevét pedig a korábbi Kercza, ma Kercaszomor összevont település neve őrzi.⁵⁰ A víznévből tájnév, majd abból településnév lett.

A Zala mentén terült el a középkori őrési falvak közül Szalafő, Őriszentpéter, Nagyrákos, Pankasz, Ispánk, Kistrákos és Szaknyér. A Kerka mentén Hodos, Kapornak, Kotormány, Dávidháza, Bajánháza (Alsókarika), Senyeháza (Középkarika), Kápolnásfalu (Felsőkarika) és Szatta. A Kercza mellett pedig Kercza, Szomorócz és Bükalja. Az 1393-as felsorolásban még szerepelt a törökkorban lakatlanná vált Domafölde, amely mára Kapornakba olvadt, mindössze 2-3 ekényi (300–450 hold) területe volt.⁵¹

Írásos emlékeinkben I. Szent László király (1077–95) törvénykönyvében találkozunk a várak katonáskodó elemeinél – *”custodes confiniorum qui vulgo ewri vocantur”* – először az őrnépekkel.⁵² A gyeplő katonáskodó népei, megőrizve speciális helyzetüket, *„in conditione speculatorum”* őrszolgálat kötelezettségével a királyi patrimonium szabad rétegei közé tartoztak. Az öröknek a condicióhoz, a szolgálathoz volt kötve viszonylagos szabadságuk. Ez a *„condicio”* jelentette társadalmi helyzetük jogalapját. A 13. században azonban hadászati

⁴⁷ Soós Péter, *Barangolások hazai tájakon II.* Budapest, BUK Kft. 1994. 197–205.

⁴⁸ Okleveles említések: 1213-ban *„speculatori de Zala”*, 1391-ben *„universos speculatores nostros vulgariter zalaewr nuncupatus”*, 1406-ban újra *„zalaewr”*. Kiss Gábor–Zágorhidi Zsigány Balázs, 215–224.

⁴⁹ CSISZÁR 3–6.

⁵⁰ Kiss Gábor – Zágorhidi Zsigány Balázs, 215–224; Kiss Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 3. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

⁵¹ BENCZIK 21.

⁵² STAHL 219.; Corpus Iuris Hungarici oszk.hu 01300, Szent László király dekrétumainak második könyvének 17. részében olvashatunk a végek ispánjairól, feladatukról, az alájuk tartozó végbeli katonákról, azaz örökről is.

a gyepűrendszer a tatárjárást követően felépült új kővár-rendszer (Sopron, Németújvár, Felsőlendva) árnyékában elveszítette jelentőségét, így az őri conditio is leértékelődött, a jobbára gyalogos örök szerepe egyre alárendeltebb lett, sőt feledésbe merült, ami a társadalmi helyzetük változását is maga után vonta. 1270 őszén V. István király (1270–1272) a királyi jogok helyreállítása érdekében indított országos körútjának egyik állomásaként Vasváron tartott gyűlést. Az erről készült oklevél elsősorban a vasvári várispánság várjobbágyságait és várnépeit említi meg és csak másodsorban a megye egyéb lakosait. Mégis az Őrség számára ez az egyik legfontosabb dokumentum, ami tartalmazza az őrimagyarósd⁵³ örök számára kiállított kiváltságlevelet. A levél részletesen meghatározza a vasi várispánság öreinek (*speculatores de Monorosd*) jogait és kötelezettségeit, és azt, hogy az örök közvetlen előjárójának, az őrnagynak a birtokos várjobbágyságok köréből kell kikerülnie (*maior speculatorum, qui de possessionatis iobagionibus castri esse debet*), akinek felettese a vasvári ispán volt.⁵⁴ Az oklevélnek az 1329.⁵⁵ és 1355. évi átírásában ismét monorósd⁵⁶/magyarósd⁵⁶ örök szerepeltek, a későbbiekben azonban ez a megnevezés már eltűnt, és a 14. században ismét a Zalaőr elnevezés került előtérbe, amelynek egyik változata, a Zalaőr egyértelműen utal arra, hogy a Vas vármegyei Szalafő és Óriszentpéter körüli örökről van szó.

Az örök először 1292-ben kerültek egy rövid időre földesúri függés alá, amikor II. Károly nápolyi király és felesége, V. István király lánya, Mária a Héder nembéli „Kőszegi” Jánosnak és fiának, Gergelynek adományozta a soproni és a vasi várispánságokat. I. Anjou Károly Róbert király (1301/1308 – 1342) az oligarchák hatalmának letörése során szembe került a Kőszegiekkel és az egyik legnagyobb ütközet éppen Szalafőnél zajlott le 1319-ben. A család legyőzése után az Őrség, így Szalafő is visszakerült a király hatalma alá. 1327-ben Károly Róbert rendezte az

⁵³ A Zala medencéjének egy másik mellékvízéről, a *Monyorósd*-ről (Monyorósd-patak) kapták nevüket a Monyorósd-örök (1270: *speculatorum de Monorosd*). Érdekes problémát vet fel az oklevélben szereplő monorósd⁵³ örökök privilégiumának kérdése. Ez az oklevél minden bizonnyal nem egyetlen falu, Órimagyarósd lakosaira vonatkozott, hanem az akkor még kiterjedtebb Őrség egészére, ugyanis feladatukat Zala megye határaitól a Lug nevű helyig (ma Lugos major, Ivánc területén) kellett ellátniuk. KISS Gábor – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, 215–224.

⁵⁴ ZSOLDOS Attila, *A vasi várispánság felbomlása*, In: Vasi szemle (XXXII/1.), 2000. 27–46.

⁵⁵ 1329-ben Péntek Gergely és Csák Péter monorósd⁵⁵ örökök kérésére az adománylevelüket a király megerősítette. 18 adományos községet és 108 adományt járt családot sorolt fel. Szabadalmaikat, a telkes jobbágyságok átlagánál kedvezőbb adózási feltételeit továbbra is, sőt évszázadokon át képesek voltak megőrizni. CSISZÁR Károly, 15.

⁵⁶ Monorosd vagy a mai Órimagyarósd sosem volt a 18 falu között. Őri privilégium az Őrségről nem maradt fenn, csak Monorósd-ról, de ott örök nélkül, míg örök a privilégium nélküli Őrségben voltak. Az író feltételezi, hogy nem településnévről, hanem vízrajzi névről van szó, azaz Monorósd patak örei ők. A Monorósd patak vízgyűjtőjének egy része Szaknyér faluban van s bár ma nem így hívják, de lehetnek akkor akár a szaknyéri örök is. Továbbá a kiváltságlevél megadta az őrzendő terület két végpontját, a zalai határtól a Lug nevű helyig, melyet Érszegi Géza a Lugos pusztaival azonosított, ahol a Monorósd patak hosszabb ága ered, mely Zala megye határánál torkollik a Szalába. Tehát a felügyelt terület a Monorósd patak teljes vízgyűjtője, benne Szaknyér faluval. BENCZIK Gyula, *Tótság és Őrség, Két Vas megyei tájnév keletkezéstörténetéről*, 662–669.

Újvár és Borostyán várak között élő örök helyzetét, és parancsot adott az idők során szétszóródott örök összegyűjtésére.⁵⁷ A kedvezőtlen fordulópontot az őrségiek életében az 1391. esztendő hozta. Ez év november 23-án, Budán kelt oklevelében Luxemburgi Zsigmond király (1387 – 1437) a Zalaöröknek nevezett Vas vármegyei királyi öröket (*universos speculatores nostros vulgariter zalaewr nuncupatos*) földjeikkel és ingatlanjaikkal együtt Sárói Péter fiának, László temesi ispánnak adományozta.⁵⁸ A zalaörök azonban nem nyugodtak bele függővé vált helyzetükbe, és a következő évben perbe hívták Sáróit, mondván, hogy ők szabadok és csak őri szolgálatra kötelezhetők. Ekkor a király személyes jelenlétével döntve örökös hallgatásra ítélte őket, Sárói Péter fia Lászlót pedig megerősítette az Őrség birtokában. Az adománylevélhez kapcsolódó 1393. évi birtokba iktató oklevél pedig felsorolja azt a 18 települést, amelyek a későbbiekben a szorosabb értelemben vett Őrséget képezték. 1463-ban területének kiterjedését tanúk előtt rögzítették, azaz a határát is megjárták, innen tudjuk, hogy közel 5 és fél évszázada ugyanott húzódtak a 18 falu határai, mint ma.⁵⁹

Amikor 1391-ben létrejött a tömbbé olvasztott, egynemű és alávetett magánuradalom zárt területe, szükségessé vált egy – a környezetétől való megkülönböztetést biztosító, a több változatot nem tűrő – közös név használata is. Így a területnek nem Szalaóri vagy Szalafői Uradalom, hanem Őrség lett a neve.⁶⁰ A falvak névváltozásaival együtt alakultak a családnevek is. Az említett helynevek családnevekké váltak, mint a Könye, a Dávid, a Senye vagy a Baján, amely nevek a 16. századtól adatolhatóak az Őrségben.⁶¹

Amikor a királyi patrimonium helyére a hatalom új struktúrája, a rendiség került, a társadalom átrétegződésének hatására kialakult az azonos szabadsággal bíró nemesség és a jobbágyság rétege. A felsőbb rétegek és a várjobbágyság a nemességbe emelkedtek fel, az alsóbb rétegek a jobbágyságba süllyedtek le. A középréteg, a condicionariusok sorsa nem volt egyértelmű. Az örök, a gyepük népe is ide tartozott. Szervezetileg megőriztek valamit különállóságukból, az oklevelek is következetesen districtusnak, kerületnek nevezik, némi önkormányzati elemmel, de csak a szerencsésebbek kerültek be az országos vagy a partikuláris

⁵⁷ ZSOLDOS Attila, 27–46.

⁵⁸ „Zsigmond király hűséges szolgálatai fejében Mária királynő tudtával és jóakarásával, valamint a főpapok és bárók tanácsából a Vas megyei zalaewr nevű öröket (*universos speculatores nostros vulgariter zalaewr nuncupatos*) felmentvén őket az őri szolgálat igája, állapota és terhei alól, földjeikkel és mindenféle ingatlanaikkal együtt Sarow-i Péter fiának: László (*magnificus*) temesi ispánnak adja adományba.” BENCZIK Gyula, *Tótság és Őrség*, 662–669.

⁵⁹ A határjárásról készült fényképmásolat a Balassa család levéltárából való és az őriszentpéteri Szikszay Edit múzeumban látható.

⁶⁰ BENCZIK Gyula, *Tótság és Őrség*, 662–669.

⁶¹ KISS Gábor – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, 215–224.

nemességbe, ahogyan a felsőőriek.⁶² Kevesen maradtak speciális condicionárius státusban, míg mások, köztük az őrségiek beolvadtak a jobbágyságba.⁶³ Egy nádori közgyűlésen írt, 1409-es oklevélben, – amelyben két gonosztevő őrségit név szerint szerepeltettek – nevezték őket először jobbágyoknak, földjüket pedig Őrségnek.⁶⁴

A már említett 1391-es esemény azért vált az Őrség sorsfordítójává, mert az adományozással ekkor szűnt meg a korábbi királyi örök kiváltságos helyzete, királyi birtokból magánföldesúri birtokká váltak, és lényegében jobbágysorba süllyedtek, bár némi önkormányzati és gazdasági jellegű szabadságjogokat megőrizhettek. Ezek a szabadságjogok és a területi különállásuk⁶⁵ adtak alapot a történeti-néprajzi kistáj kialakulásához.⁶⁶

Egyetlen őrségi nemesi levélre sikerült eddig rálelni; 1992-ben Benczik Gyula Vas megyei helytörténész és levéltáros egy ládában megtalálta a nagyrákosi közbirtokosság teljesnek tekinthető levéltárát, amelyből kiderült, hogy a nagyrákosi Nemes szer története I. Nagy Lajos király (1342–1382) uralkodása idején indult. A király 1364-ben Sáska Péter fiát, Miklós őrnagyot és nővérének három fiát a zalafőöri szolgálat kötelmeiből felszabadítva a Vas vármegyei Szentpéterben bírt birtokrészeikkel együtt az országos nemesség sorába emelte.⁶⁷ A Zala menti örök közül ekkor egyedül a kiváltságolt őrnagy és 3 unokatestvére vált nemessé.⁶⁸

⁶² A folyamat Felsőőr esetében úgy zajlott, hogy I. Ferdinánd (1526–1564) a Pinka völgyét és az őrközségeket 1530-ban a Christoph és Pantaleon von Ehrenreich testvérpár birtokába adta katonai szolgálataik ellenében. A felsőőriek az ősi magyar alkotmányra hivatkozva sikerrel tiltakoztak a döntés ellen az 1547. évi pozsonyi országgyűlésen. A diéta az 1547:37. törvénycikkében elismerte az őriek nemességét, és megtiltotta nemesi jogaik megsértését. 1582-ben I. Rudolftól (1576–1608) privilégialis levelet is kaptak nemességükről, név szerint felsorolva a családfőket. I. Károly Róbert 1327-es levelét mutatták be a vasvári káptalan 1536-os átírásában, mint legfőbb bizonyítékot. 1611-ben II. Mátyás király (1608–1619) is megerősítette a kiváltságlevelet. PAPP Vilmos, *Hagyományok, Őrségi iratok III.*, 248–249. Ezek kiadásában a jogszerűségeken kívül valószínűleg az játszott döntő szerepet, hogy a Bécs elleni ostromok során, illetve a törökkel folytatott háborúk miatt kialakuló politikai nyugtalanság idején a bécsi udvar biztosítani kívánta a katonai hagyományú népesség hűségét.

⁶³ STAHL Ferenc 224.

⁶⁴ Úgymint: Nagy Rákos, Szatha, Kápolnafalu, alio nomine Alkarika, Bajanfü, András háza, Sennye háza, Dávid háza, Kerka, Szomorocz, Bikalya, Kapornak, Hodos, Szalafej, Szentpéterfalva, Ispank, Kontrakosa, Szakmer, Pankasz. Ez az oklevél elveszett. STAHL Ferenc 224.

⁶⁵ Az Őrség a németújvári uradalomhoz tartozott, de azzal nem volt közvetlenül határos, különálló kerületként – districtus – csatlakozott hozzá.

⁶⁶ KISS Gábor – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, *A Vas megyei Őrség településnevei*.

⁶⁷ BENCZIK Gyula, *A nagyrákosi Főlnagy család iratai 1362-1939, XIII.* 54. MNL Vas Megyei Levéltára, Vas megye, Szombathely.

⁶⁸ Rögtön utána már nemesi előnévvel Szentpéterinek és Rákosinak nevezték magukat. Már 1375-ben a királynak pátenslevelet kellett küldenie Vas vármegyéhez, hogy Miklóst és unokatestvéreit oltalmazza meg a szomszédos szalafői öröktől, akik birtokaikat elfoglalni készültek. Immár az adománybirtok és a privilégiumlevélben megnevezett ősapától való leszármazás lett a legfőbb összetartó erő, annál is inkább, mert hirtelen ellenséges környezetben találták magukat az őrnagy és leszármazottai, egyik oldalról a jogfosztott örök, míg a másik oldalról az Őrség feletti uralmat elnyerő oligarchia között. A nagyrákosi Sáskák 1460-ban a környék más nemeseivel együtt jelen voltak Újlaki Miklós vajdának Őrség tartományba való beiktatásánál is. Ősi szokásként a Sáskák a németújvári vár mindenkori urának familiárisai, a vár vicecastellánusai, alvárnagyai (1525, 1554) is voltak. Az írásbeliséget nélkülöző, a csak emlékeztetre hagyatkozó rokonság-számontartás elbizonytalanodott 1547-re, amikor is az összes nagyrákosi nemes családfő együtt folyamodott II. Miksa királyhoz (1564–1576) új adományért, a kiváltságaik újbóli

Innen eredeztethető az a történelmi körökben is felbukkanó kérdés, hogy rendelkeztek-e az őrségi határvédők és utódaik nemesi címmel vagy sem. Az őrségi emberek mind a mai napig úgy vélik, hogy ősük igenis nemeséggel bírtak, és ez a kiváltság különböztette meg őket a szomszédos területek lakóitól.⁶⁹

Az őrségi nemesekkel foglalkozó Orbán Róbert véleménye szerint az őrségiek küzdelmei nem is igazán a nemesség, sokkal inkább a régi szabadság elismertetése körül forgott, azaz hogy ők sem nem nemesek, sem nem jobbágyok, hanem szabadok. Az ősi szabadság pedig nem egy-egy családot, hanem az örök közösséget, illetve azok utódait illette meg. Az 1700-as évek végén többször is összeírták, melyik családokat tekintik ősi őrséginek. A cél Orbán Róbert véleménye szerint nem a nemesi múlt bizonyítása, hanem a családok régi eredetének kimutatása volt. Az Őrség falvaiban jelenlévő nemesek a Fölnagy, a Sáska, a Nemes, a Forján, a Bekes, a Babos, a Kericsmár, a Csipán (Csippán, Csépán), a Boncz, a Krizsay (Krizsa), a Zsuhár és a Szakál család.⁷⁰

1458. november 9-én Újlaki Miklós kapta meg Németújvárt és tartozékait Mátyás királytól (1458–1490). Újlaki Miklós fia, Lőrinc azonban örökös nélkül maradt, így a németújvári uradalom a koronára szállt vissza. 1524. június 30-án II. Lajos király (1516–1526) az uradalmat a hozzá tartozó Őrséggel együtt adományként a felemelkedő Batthyány család egyik jelentős tagjának, Batthyány I. Ferenc (1497–1566) horvát-szlavón bánnak adományozta.⁷¹

megegyezésért. A felhozott indok, miszerint a háborús viszonyok között elvesztek okleveleik, nyilvánvalóan hamis volt, hiszen a nagyrákosi közösség ládája megőrizte Nagy Lajos függőpecsétes privilégium-levelét. Az igazi ok a leszármazás számontartásának problémája lehetett: még ha az adománylevelet el is olvasták vagy elolvastatták, kétszáz év távlatából az egyenes apasági leszármazást igazolni írások nélkül már nem lehetett. II. Miksa új adománylevele a Sáska, Nemes, Fölnagy és Kökény család részére Nagyrákoson és Szentpéteren, 1574-ben keletkezett, melyről másolat a Szikszay Múzeumban látható az 1364-es rákosi Sáska családnak adományozott nemesi kiváltságlevellel együtt. A hátyára írt privilégiumlevelet a Lajos király aranszínű selyemszínőn függő kettős viaszpecsétjével látták el. BENCZIK Gyula, *A nagyrákosi Fölnagy család iratai 1362–1939*, 54.

⁶⁹ ÓRI Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon*, In: KSH Történelmi Demográfiai Évkönyv, 2005. 115–162.

⁷⁰ Fölnagy, Sáska, Nemes rokon családok, az egyetlen olyan nemzetség az Őrségben, amelynek nemessége az Árpád-korig visszavezethető. A Forján család 1655-ben szerzett címeres levelet, a szalafői Bekes család nemesi címet valószínűleg a 16. század végén szerzett, címeres levelet 1683-ban kapott. Eredetileg Szalafőn, később Bajánházán és Senyeházán éltek. A Babos család 1683-ban szerzett nemesi címet, címeres levelet 1718-ban kapott. Őriszentpéteren laktak. A Hodoson élő Kericsmár család címeres levelet 1690-ben kapott.

A Senyeházán élő Csipán (Csippán, Csépán), Zsuhár és Szakál családok – nemességüket 1733-ban, illetve a 19. század elején igazolták. A Boncz család nemességét 1743-ban igazolta és Szattán éltek.

A Krizsay (Krizsa) család nemességét 1757-ben igazolta, Kerkáskápolnában éltek.

A felsorolt családok közül a Fölnagy, a Sáska, a Nemes, a Bekes, a Babos és a Csipán familia tekinthető minden kétséget kizáróan régi őrségi családnak.

A Zsuhár család a nemességvizsgálat során csekefai nemes ősöket vonultatott fel, a nemesi címet szerző Szakál György pedig nemesnépi eredetűre hivatkozott. Voltak olyan falvak, amelyekben egyáltalán nem találunk nemesi - pl. Kerca, Szomoróc, Bükalja, Kapornak, Ispánk, Kisrákos, Kotormány, Pankasz, Szaknyér. ORBÁN Róbert, *Őrségi nemesek*, 2010. www.orsegi-nemesek.html. 2016. szeptember 20.

⁷¹ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása*, 225.

A történelmi Őrség népének jelentős része a nagybirtok vonzáskörébe kerülve jobbágysorba süllyedt és maradt 1848-ig.⁷²

A dolgozat témáját biztosító két összeírás idején dúló és az Őrséget érintő török kori végvárharcokról részletesebben a III. fejezetben olvashatunk.

Az 1697-es esztendő országos eseményeiről kell még megemlékeznünk, hogy az akkor készült és a dolgozatban tárgyalt Őrségi összeírás körülményeiről minél világosabb képet alkothassunk. 1697. június 17-én II. Musztafa szultán (1695–1703) hadaival megindult Konstantinápolyból, hogy Magyarországot újra elfoglalja. Június 21-én Otto Ferdinánd Auersperg gr. altábornagy és Batthyány II. Ádám gróf horvát bán és dunántúli főkapitány (Batthyány I. Ádám unokája) 13 ezres sereggel megkezdte a boszniai Bihács vára ostromát, de a török felmentő sereg érkezésének hírére hazavonultak. Augusztus 19-én a mintegy 80 ezer főnyi szultáni sereg Pancsovánál megkezdte a dunai átkelést. Szeptember 11-én, Zentánál Savoyai Eugen herceg katonáival óriási győzelmet aratott a török sereg felett. Harminc ezer török maradt a harcmezőn. Szeptember 20-án pedig aláírták a magyarországi török háborúkat és a több mint másfél évszázadnyi hódoltságot lezáró békét.⁷³ A törökök kiűzésével az Őrség újra elveszítette katonai jelentőségét, így az ott élők kiváltságai is veszélybe kerültek, amelyeket addig is csak igen nehezen és csak részben tudtak megőrizni. Az ekkor készült 1697-es összeírás már nem is említ katonákat vagy hajdúkat a területen és a háborúk pusztítása is nyomot hagyott a vidéken, amelyről még később hallhatunk.

S bár nem képezi a kutatás tárgyát, mégis fontos megemlékezni arról, hogy a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc (1703–1711) katonaiigénye újra felértékelte a terület fontosságát. 1706-ban Érsekújvároott adománylevelet is kaptak, amelyben a fejedelem hadi szolgálataikért minden köztehertől felmentette őket, de a szabadságharc leverésével újra okafogyottá vált a katonáskodó félszabad parasztréteg léte minden kiváltságával együtt és az Őrségben egy több évtizedes huzavona, pereskedés vette kezdetét a földbirtokos Batthyány család és az Őrségi nép között, amelyről Papp Vilmos Őrségi tiszteletes számol be a bajánsenyei lelkészlak padlásán 1960-ban megtalált, 1840–1849 között kelt 92 db irat

⁷² Az 1960-as években Papp Vilmos Őrségkutató, református tiszteletes megtalálta I. Ferdinánd király 1536-os adománylevelét, amelyről 1845-ben Horvát István, a Széchenyi Országos Könyvtár Öre és a Diplomatiának tanítója a Pesti Tudomány Egyetemen azt állította, hogy eredeti. PAPP Vilmos, *Hagyományok, Őrségi iratok* III. 248–249.

⁷³ Magyarország történeti kronológiája, főszerkesztő BENDA Kálmán, II. kötet, 1526–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 521; HECKENAST Gusztáv, *Habsburg-védernyő alatt, Magyarország és a Habsburg Birodalom a 18. században*, In: *Rubicon*, (XXXI/2-3.), 2020. 66 – 73.

alapján.⁷⁴ A pereskedés az 1848-as jobbágyrendelettel ért véget, amikor Batthyány Zsigmond és az őrségek minden nehézség nélkül megegyeztek. Ezek a

Magukról az őrségi emberekről 1818-ban Nemesnépi Zakál György⁷⁵ így írt:
„Halaván barnás képűek, komoly tekintetűek, gesztenye szín hajúak, husszukás fejűek, apró éles szeműek, csendes mozgásúak, erősek, katonaságra igen kelendőek.[...] Csaknem minden háznál több testvérek és atyafiak laknak együtt, akik közül egy, aki öregebb és értelmesebb, gazdának választatik, akinek paracsolatjátul függ az egész ház-nép és a' gazdálkodás.”⁷⁶

Az őrségi falvak ún. *szeres*⁷⁷ településrendszerét elsősorban a határvédelmi feladat hozta létre abban a formában, ahogyan az ma is látható, a földrajzi és gazdasági kényszer csak másodlagos szerepet játszott ebben. A dombhatárokon felépített egy-egy összetartozó 4–10 portából álló házcsoporthoz nevezzük szernek,⁷⁸ ahol jellemző az archaikus kerített udvar.

Az Őrségben hagyományosan fából építették a tömör gerendafalú, kéménynélküli, ún. füstös konyhás boronaházakat.⁷⁹ A boronaházak gyúlékonysága nem szorul magyarázatra, több kérvényben találkozunk leégett házakkal.⁸⁰ Az akkori egysejtű ház ősi alakjában ma már nem található, de megvannak az egy- és kétsejtű ház közötti átmeneti formák. A ma is látható ún. kerített ház csak a 18. században jelent meg.⁸¹

A településeket körülölelő erdőségekben a fa bősége tette lehetővé a melléképületek építését. Jellemzőes őrségi, épületen kívül elhelyezett emeletes, zsúppal fedett kis házíkökamra volt az ún. kástu, amelyet élelem- és gabonátárolásra használtak, és ha a helyzet úgy

⁷⁴ Az őrségi népi mozgalom vezetője, a senyeházi erdőispán, Nemesnépi Zakál György volt (1762–1822), aki kezdeményezte a nemesi „aranszabadság” elnyeréséért a pert a Batthyány család ellen. Az első per tárgya a dézsmaárrenda, amit az Őrség népe előbb a vasvári, majd a győri káptalannal kötött és több alkalommal megújított szerződése szabályozott. A többi per az őrségek jogállása miatt folyt. PAPP Vilmos, *Pálóczi Horváth Ádám ismeretlen levelei az Őrség ügyében*, 29–42.; Uő: *Hagyományok, Őrségi iratok I.* 597–612.; Uő: *Hagyományok, Őrségi iratok II.* 97–106.; Uő: *Hagyományok, Őrségi iratok III.* 236–251.

⁷⁵ BORSOS Balázs, *A magyar népi kultúra régiói I.* Budapest, 2011. 23. Nemesnépi Zakál György (1762–1822) 1818-ban vetette papírra művét Senyeházán. Az őrségi emberekért végzett munkája után tiszteletből az Őrség őrnagyának nevezték.

⁷⁶ TÓTH József, *Egy régi leírás az Őrségről II.* 456–460.

⁷⁷ BORSOS Balázs, *A magyar népi kultúra régiói I.* Budapest, Mérték, 2011. 21.

⁷⁸ A szerek nemegyszer egymástól kilométeres távolságra épültek. Őriszentpéteren pl. a Siskaszer és Alszer közötti távolság 3 km. A kert, a gyümölcsös a patak völgyekre nyúlik le, a szérűskert az udvar felett kapaszkodik fel a fennsíkra, amelyet élő sövény, gyepű vett körül. CSISZÁR Károly, *Őrség*, 17.

⁷⁹ A boronaházak falait kívül-belül szalmával, polyvával összegyúrt sárral tapasztották és 10–15 cm vastag fenyőpallókból állították össze. A pallók túlnyúltak a falsíkon, ami külsőleg pilléreként jelenik meg. Ezt nevezzük boronafalnak. A vakolatot lemeszelték, végül a fal 20 cm vastag lett. A mennyezet az istállóban tölgyfából, másutt fenyőfából készült. A fedélhajzat általában zsupszalma volt. CSISZÁR Károly, *Őrség*, 18–20.

⁸⁰ MNL OL, Batthyány család levéltára, P 1322, Supplicationum merita 1642. 134/4. Fölrákoson égett le egy ház.

⁸¹ Az utcára merőlegesen, egymás mellé sorban épült a szoba, konyha, kamrák, istállók, pajták, színek, amelyek hossza elérhette a 40–80 métert. Ahol a telek nagysága engedte, ott az istállót és a pajtát keresztbe építették. A harmadik oldalra épültek a sertésólak és a hidások, majd innen már csak egy lépés volt a négy oldalon kerített ház, amelynél a 4. oldalát a nagykapu adta a kamrával és a színnel. Kerített ház eredeti formában Szalafőn és Pityerszeren látható. Valamikor a szerte településen minden ház ilyen volt. „Az erdő vadjai és a futó betyárok ellen védelemül szolgált, valóságos vár volt a dudvában.” CSISZÁR Károly, *Őrség*, 18–20.

kívánta, talpakra téve nagyobb távolságokra is el tudták szállítani. Az épületnek való fát a malmok mellett működő gatterekben dolgozták fel, de a kézi erővel történő deszkametszés tudománya sem volt tőlük idegen.⁸² Az Őrségben a víz nagyon mélyen a völgyekben található, és településenként csupán egy-két kút állt a rendelkezésükre még a 20. század elején is.⁸³

II. 4. Az Őrségi elöljárók az 1640-es években

Az Őrségi őrnagy mellett, de hatáskörében kicsit másként, – az őrnagy felett – az Őrségi ispán állt, akinek léte, jogköre és kinevezése a mindenkori földesúrtól függött. Teljes bírói és végrehajtói hatalommal rendelkezett, felügyelte a gazdasági és vásári ügyleteket, ellátta a védelmet, azaz ő foglalkozott a katonaparasztok, a félszabad katonák és a rendes katonák ügyeivel is.⁸⁴

1642–48 között az Őrségi ispán Imre Miklós⁸⁵ volt, akit a supplikációkból⁸⁶ és az 1648-as összeírásból ismerhetünk meg, míg az 1651-es összeírásban már Babos Benedek töltötte be ezt a tisztséget.⁸⁷ Imre Miklós ispánnak Szili Dömötör volt a szolgálja,⁸⁸ Babos Benedeknek pedig Bara Márton.⁸⁹

Az ispánnak kísérető, rendőri jellegű tisztje volt az Őrségiek által szabadon választott őrnagy vagy őrhadnagy, aki az Őrségi közigazgatásért és igazságszolgáltatásért volt felelős, jelentette a bűneseteket, megakadályozta a szökéseket és részt vett a tolvajok, gyilkosok elfogásában is.⁹⁰

⁸² Szikszay Edit Néprajzi Gyűjtemény, Óriszentpéter, 2014.

⁸³ Ezért majdnem minden háznál volt és sok helyütt még ma is látható egy 2-3 méter mélységű tó vagy vízgyűjtő gödör, a kerített „tőka”, amelyből a vizet horoggal, kampóval merítették. A völgyi kutak általában kávas kutak voltak. A vízellátást segítették a forráskutak, amelyekhez minden szerből vezetett gyalogösvény.

CSISZÁR Károly, *Őrség*, 18–20.; BENCZIK Gyula: *Hodos és Kapornak története*, 13–14. 21.

⁸⁴ Az ispánok képviselőjében a vasvári billogos járt. Távollétükben a bírói tiszttel a várbíró, *comes curialis* látta el, katonai helyettesük a hadnagy volt, a *maior exercitus*, aki a 400 fős sereget vezette, a 400 fős ör, lövő őrséget pedig a *maior speculatorum*, az őrnagy. HERÉNYI István, 71.

⁸⁵ Imre Miklós ¼ telken élt 5 fia, és egy leánya volt és a 6 tehenével, 4 borjával, 2 lovával és 2 ökrével a falujában, Bajánházán, a legtehetősebbnek számított. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 234.

⁸⁶ MNL OL, P 1322, (1645) 188/16.

⁸⁷ Babos Benedeknél 1648-ban Szentpéteren összeírták, hogy 2/3 telken él és 5 gyermeke van, 4 tehene és 3 borja mellett, 3 lova és 2 ökre, de 1651-ben csak a telek nagyságát jegyezték föl, amikor ispán lett, a többi adatot nem. Vagy nem ott lakott, vagy adómentessége miatt nem írták össze vagyonát. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 249.; (1651) Urb. p. 500.

⁸⁸ Szili Dömötör ½ telken él Szalafőn két fiával és 2 tehenével, ökrei, lovai nincsenek. 1651-re már biztosan nem élt, mert az idősebb fia Péter lesz a telek birtokosa. MNL OL, P 1322 p. 247 (1648)

⁸⁹ Bara Mártonnak 2 kisgyermeke van, egy tehene ¼ telken Szentpéteren. MNL OL, P 1322 Urb. p. 495. (1651).

⁹⁰ BÁN Péter, *A nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében*, In: Agrártörténeti Szemle, (XIX/1–2.), 1977. [39.

Az alapbíráskodás is az „Őrség székén” történt az őrnagy és az esküdtek, korábban az őrnagy szabadosai előtt.⁹¹ Az őrnagy jogköre szélesebb, tekintélye nagyobb volt a jobbágyok bíránál, képviselte az Őrséget mind a földesúrral, mind a vármegyével, mind pedig a törökökkel folytatott tárgyalásokon.⁹² Az őrségiek legfontosabb elöljárójuknak is az őrnagyot tekintették, aki különállóságuknak egyik fontos jelképe volt. A tisztségre még a 20. században is büszkén hivatkoztak.⁹³

Az őrségi urbáriumok számos helyen említik az őrnagyokat és szabadosaikat, vagyis szolgálóikat, akiknek száma 5 fő (1595-ös adólajstrom) és 11 fő (1612-i urbárium) között változott. Az ispán és az őrnagy együtt jelentettek őrségi ügyekben Batthyány Ádámnak.⁹⁴

Őrnagyként ismerjük az 1640-es évek supplikációiból Baján Mihályt, 1642–46 között Bedők Györgyöt, 1648-ból Jankó Balázst⁹⁵ és 1651-ből Soldos Mihályt.⁹⁶ 1648-ban Jankó Balázs őrnagynak 3 szolgálója volt az összeírás szerint, név szerint Soldos Bálint,⁹⁷ Bekes Péter⁹⁸ és Osvált János,⁹⁹ míg 1651-ben csak egy őrnagy szolgát írtak össze, Soldos Andrást.¹⁰⁰ A Függelékben található 1. sz. táblázat tartalmazza a 1648-i és 1651-i összeírásokban szereplő őrségi őrnagyokat és ispánokat, illetve azok szolgálóit.

A később bemutatott összeírások gazdasági mutatóiból megállapítható, hogy az őrnagyoknak és ispánoknak a nagy állatok számával kimutatható vagyoni helyzete csupán kevéssel volt jobb, mint a szolgálóké. Telkeik nagyságából azonban ilyen irányú következtetés nem vonható le, ugyanis a nagyobb telek nem jelentett alapvetően nagyobb gazdagságot, még

⁹¹ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.*, 219.

⁹² Az őrnagy egyezséget kötött, kötelezettségeket vállalt, gondoskodott az adók, szolgáltatások beszedéséről, teljesítéséről, ezért ő maga mentes volt a szolgáltatások és adók alól. Szolgálati ideje alatt a szabados (libertinus) státus előnyeit élvezte. Az őrnagynak is és az ispánnak is tudnia kellett, hogy kik, mit, hol birtokolnak. Az 1270-es királyi oklevél rendelkezett arról, hogy minden 10 telek (mansio) 1 juhot, 4 tyúkot, 1 libát, 20 kenyeret, 1 akó (eredetileg a boros hordó űrmértékét jelentette, 1 magyar akó = 64 icce = 32 pint = fél hektó = 50 liter, Magyar Néprajzi Lexikon, STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.*, 221.

⁹³ 1822-ben a vármegye küldöttségének az őrségiek azt nyilatkozták, hogy: „...köztünk komondírozók, Tisztek, Őr kapitányok, vagy Hadnagyok vagynak...” Az őrnagy emléket őrizi az is, hogy 1950-ben az akkori hivatalos közigazgatás mellett Szalafőn úgy tartották, hogy a szerek bizonyos önállósággal rendelkeznek, mert azoknak ősidők óta külön elöljárója van. STAHL Ferenc: *Az Őrség jogállása* 230.

⁹⁴ MNL OL, P 1322, (1642. márc. 30.) 134/4.

⁹⁵ Jankó Balázs 1648-ban ¼ telken élt 4 gyermekével, nős öccsével és annak 3 gyermekével, 3 tehénnel, 3 borjával, 2 lóval és 2 ökörrel. 1651-re már nem őrnagy, de a nagycsalád megmarad, sőt öccsének születik még egy kisgyermek, illetve gyarapodnak még egy lóval is. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 236. 1651. p. 463.

⁹⁶ Soldos Mihály nem szerepel az 1648-as összeírásban a Soldos család szerén, csak 1651-ben, akkor is azt írják, hogy a ¼ deserta telkét Szecsődy András szentpéteri hadnagy bírja. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 243. (1651) p. 480.

⁹⁷ Soldos Bálintnak egy kisgyermek van, ½ telken él, 3 tehene, 2 borja és 4 ló van. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 246. 1651. p. 485.

⁹⁸ Bekes Péternek 3/8 telken él egy kisgyermek van, 2 tehene, 1 borja, 1 ló és 2 ökör van. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 236. 1651. p. 462.

⁹⁹ Osvált János együtt él Andrással öccsével 3 gyermekük, 4 tehénük, 4 ökörük és egy lovuk van ¾ telken.

¹⁰⁰ Soldos András ¼ telken él 3 gyermekével, 2 tehene, 1 tulka és 2 ökör van. Biztos, hogy rokona Soldos Mihálynak, mert egymás mellett írták össze őket, illetve a korábbi őrnagy szolga Soldos Bálintnak, mert ő is ugyanott él. MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 246. 1651. p. 486.

akkor sem, ha a tisztséget betöltők szabados, adómentes státust is élveztek. Erre a telkek méreteinek és értékének elemzésekor bővebben is kitérek.

Az Őrség harmadik előjárója, a Batthyány I. Ádámmal közvetlenebb kapcsolatot tartó németújvári tiszttartó, korszakunkban Jobbágy Jeremiás¹⁰¹ volt. Batthyány I. Ádám a kérvények végén saját kezűleg írt megjegyzéseiben szinte kivétel nélkül tőle kért információt az Őrségi ügyekről, telekügyben az ispánt és őrnagyot neki kellett megkérdeznie, peres ügyekben hozzá küldte az Őrségieket. Ha adót vagy robotot engedett el, neki kellett róla tudni. Azt, hogy mennyi legyen valakinek az árendája, szintén tőle kérdezte. Ő utasította az őrnagyot, hogy kinek adhatja ki a földet.¹⁰² Amikor az őrnagy a szentpéteri katonákat küldte valaki házára, a tiszttartónak kellett eligazítania a dolgot.¹⁰³

II. 5. Reformáció az Őrségben

A protestantizmus az Őrséget a Magyar Királyság többi részéhez hasonlóan a 16. században érte el, és miután a Batthyányok is református hitre tértek, az alattvalók is szabadon gyakorolhatták kálvinista hitüket. Az Őrség területét adományként megszerző Batthyány Ferenc még megmaradt ugyan a régi hitben, de 2. felesége, Svetkovics Kata már férje halálát követően a nővére, Erzsébet hatására, – aki egyben fogadott fiúk és örökösük Batthyány Kristóf felesége volt, – református lett. A birtokot azután a hitében türelmes Kristóf megörökölve nem bánta, hogy gyermekük, Boldizsár (1543 – 1590) is evangélikus hitben nőtt fel anyja hatására. Boldizsár felesége a szigetvári hős lánya, Zrínyi Dorica (1550 – 1620) maga is református lévén egyetlen fiúkat, Ferencet (1573 – 1625) férje korai halála után is ebben a hitben nevelte. Hitüket még akkor sem hagyták el, amikor 1574-ben csaknem egyszerre három gyermekük is meghalt és a püspök Isten büntetésének nevezve szólította őket fel a régi hitre való visszatérésre. Ferenc majd a lutheránus Lobkowitz Poppel Évát veszi feleségül, így a Batthyány uradalomban megfér egymás mellett mind az evangélikus, mind a református felekezet, sőt vegyes protestáns esperességek keletkeztek, aminek a fiatal Batthyány I. Ádám katolizációja vetett véget.¹⁰⁴

¹⁰¹ Jobbágy Jeremiás németújvári tiszttartó édesanyja bábaként segítette világra 1610-ben Batthyány I. Ádámot. Édesapja szintén tiszttartó, Jobbágy János kismemes volt, testvére Dániel 1637-ben rohonc-szalónaki tiszttartó, ő maga számtartó és 1641-től haláláig, 1649-ig németújvári tiszttartó. Evangélikus család. ZIMÁNYI Vera, Tiszttartó a 17. században, Jobbágy Dániel, In: História, 11. 1989. 17–19.

¹⁰² MNL OL P 1322 (1642). 122/2.

¹⁰³ MNL OL P 1322 (1642). 138/18.

¹⁰⁴ PAYR Sándor, *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története*, I. kötet, Sopron, Székely és társa, 1924. 130–137.

Az Őrség falvai a Szent István király által alapított győri, a reformációt követően pedig az önállóan felállított őrségi egyházmegyéhez tartoztak.¹⁰⁵ Az Árpád kori alapítású kőtemplomok közül a nagyrákosi, az őriszentpéteri, a kercaszomori „Pusztatemető” melletti Szent Vencel és a 19. században elpusztult hodosi Szent András temploma érdemel figyelmet. Közülük a hódoltság korában Hodos és Szentpéter hajdúkkal ellátott templomát erősítették meg.¹⁰⁶ A misszilisekből tudunk arról, hogy az egyetlen kőépület, ahova a törökök elől menekülni lehetett, az a templom volt, amely természetesen a falu kiemelkedő pontján épült és árkokkal, kőfalakkal vették körül.

A Pázmány Péter érsek – bíboros (1616–1637) által sikeresen vezetett rekatolizáció eredményeként 1650-re a Magyar Királyságban csak 5 főúr maradt protestáns. 1629-ben Batthyány I. Ádám szintén az ő hatására katolizált, és 40 000 jobbágját is lassan, de többségükben eredményesen rekatolizálta.¹⁰⁷ 1634-ben elrendelte, hogy valamennyi lutheránus és kálvinista „szekta minisztere”, a Római egyház hite ellen tanítók 15 napon belül hagyják el birtokát.¹⁰⁸ Ezt azonban nem hajthatták végre teljesen, hiszen a körmendi, a csákányi és az őrségi katonáskodó lakosság nagyrészt protestáns volt. Ők mindvégig megtudták őrizni a református lelkészhez való jogukat, mert Batthyány Ádámnak fontosabb volt a hajdúk hadrafoghatósága, és ezért szemet hunyt vallási hovatartozásuk felett. S bár II. Ferdinánd (1619–1637) királyi döntéssel is igyekezett felszámolni még az egyházi hivatalokat is, az Őrség egésze református maradt. Az Őrségnek a Batthyány uradalomtól való elkülönülésében nem elhanyagolható szerepet játszott az a földrajzi körülmény is, hogy erősen meredek, elvadult, úttalan utak vezettek a többi Batthyány birtok felé, amerre nem is szívesen jártak.¹⁰⁹

Prédikátoraikat a vizsgált összeírásokban is feltüntették jobbágyokként; Ispánkon Ispánki Andrást, Batta Mártont, Hodoson Ferencet, Szalafőn Mihály Györgyöt és Szentpéteren Mihály Jánost, összesen 5 főt az Őrségben. Telkeik általában *liberek*, azaz szabadok voltak.¹¹⁰ Az 1588-as urbárium még említi a korábbi papok jobbágyságát, de az ő telkeik 1648-ra már mind puszták.¹¹¹

¹⁰⁵ Az Őrségi Egyházmegye 1657-ben állt fel. <http://www.refdunantul.hu/lap/orsegiem/cikk/mutat/mult/> 2022. szept. 22.

¹⁰⁶ Őriszentpéter, Szikszay Edit Múzeum anyaga, 2014.

¹⁰⁷ IVÁNYI Béla–FAZEKAS István–KOLTAI András, *Pázmány Péter és a Batthyányiak*, Budapest, 2008.

¹⁰⁸ PAYR Sándor, *A Dunántúli evangélikus egyházkerület története*, I. kötet, Sopron, Székely és társa, 1924. 137.

¹⁰⁹ PATAKY László, *Az Őrségi Református Egyházmegye története*, Budapest, 1992. 32–34.

¹¹⁰ MNL OL, 1322 (1648)Urb. p. 224. 240. 246. 249.

¹¹¹ BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 21.

Az egész Vas vármegyében egyedül az őrségi reformátusság maradt talpon a rekatolizáció ellenében. 1732-ben a német katonaság ugyan elfoglalta templomaikat és elűzte prédikátoraikat, de az 1781. évi türelmi rendeletig eltelt, „*az árvaság korának*” nevezett ötven esztendő alatt az őrségiek nagy része Göcsejbe és Kustánszegre (Zala vármegye) járt istentiszteletre. Lakosságának 40%-a azonban a törökök által elpusztított Somogy vármegye elnéptelenedett falvaiba menekült – Orci, Magyaratád, Patalom, Vése, Inke, Gigén – a szabad vallásgyakorlat reményében.¹¹²

Az őrségiek a türelmi rendelettel visszanyert vallásszabadságukkal élve a lehető legrövidebb idő alatt templomokat építettek; Hodoson, Domonkosfán evangélikus, Kercán, Nagyrákoson, Szentpéteren, Szalafőn és Senyeházán pedig református anyaegyház létesült. A templomos helyeken kívül számtalan településen találunk fából ácsolt haranglábakat, amelyek közül az 1755-ben készült és a ma is látható pankaszi a leghíresebb.¹¹³

¹¹² BENCZIK Gyula: *Hodos és Kapornak története*, 16–17.

¹¹³ Őriszentpéter, Szikszai Edit Múzeum anyaga, 2014.

III. Magyarország és a Dunántúl védelmi rendszere a török korban

III. 1. A török megszállás és az ország védelme

A késő középkori Magyar Királyság védelmi rendszere Hunyadi Mátyás (1458 – 1490) 1470-es évekbeli reformjainak köszönhetően három határzónára tagolódott: az Adriai-tengertől kelet felé haladva egyrészt a horvát–szlavón–dalmát bánagra, amelyet ő egyesített,¹¹⁴ másrészt az úgynevezett alsó részek főkapitányságára, harmadrészt az erdélyi vajdaságra.¹¹⁵ Ez a védelmi rendszer az 1520-ban trónra lépő Szulejmán szultán (1500–1566) Magyarország elleni hadjáratok 1521-ben, Nándorfehérvár elfoglalásával összeomlott. Mohács után, 1527-re a szerémségi várak törökök általi bevételével gyakorlatilag a második védelmi rendszer is felszámolódott, a törökök feldúlták a Dunántúl déli és keleti területeit is. 1536-ban Szlavónia is elveszett. Magyarország azonban ellenállt és 150 éven át tartotta magát és állta útját a 12 millió fős török birodalmi hódításnak, amely soha ki nem heverhető pusztítást és sebeket okozott a magyar népességszámban, a településhálózatban, a gazdaságban és az épített környezetben.

A törökök Buda elfoglalása (1541) és ott a szultán nevére elmondott pénteki imádság (*hutbe*) után a magyarországi török uralmat a maguk részéről jogilag és politikailag is szentesítettnek tekintették. Magyarország két-, majd később három részre szakadt. Az oszmánok felállították az első magyarországi vilájetet, közigazgatási egységüket budai beglerbégség néven, körülbelül 10–11000 fővel,¹¹⁶ majd 1550-ig 11 szandzsákot is létrehoztak.¹¹⁷ Ugyanebben az évben a nagyszombati országgyűlés 20. cikkelye kimondta a második országos főkapitányság létrehozását a Dunántúlon, Kanizsa központtal.¹¹⁸ A királyi

¹¹⁴ PÁLFFY Géza, *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*, In: Történelmi Szemle (XXXVIII/2–3.), 1996. 166.

¹¹⁵ SZAKÁLY Ferenc, *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526)*, In: RÚZSÁS Lajos, Mohács, Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából, 1986. 12.; DÁVID Géza – FODOR Pál, „Az ország ügye mindenek előtt való,” *A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545)*, História Könyvtár, Okmánytárak, 1. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2005.

¹¹⁶ A török katonaság két részből állt: a zsoldos végváriakból és a tímárbirtokos szpáhikból, akik kiállították a dzsebelü katonaságot is. A szpáhik maguk az állandó háborús viszonyok miatt Magyarország egész területén kivétel nélkül a végvárakban laktak és nem a birtokaikon. ÁGOSTON Gábor, *A hódítás ára, A magyarországi török végvárak őrsége, fenntartási terhei és a tartomány pénzügyi helyzete*, In: Hadtörténelmi Közlemények (CXI/2.), 1998. 351–383.

¹¹⁷ A szandzsákok rendszeres összeírásai, (tahrir defteri) és a szultánok beglerbégekkel folytatott levelezései forrásértékű dokumentumok a kor kutatói számára. DÁVID Géza – FODOR Pál, „Az ország ügye mindenek előtt való,”

¹¹⁸ A bécsi hadvezetés és a magyar rendek különleges kompromisszumaként a Magyar Királyság új határvédelmének szervezete kettős jelleget öltött, azaz kétfajta főkapitányi tisztség alakult ki: a végvidéki és a kerületi generálisok posztja. Míg az előbbiek egy-egy úgynevezett fővárból (Károlyváros, Varasd, Kanizsa, Győr, Érsekújvár és Kassa) az egyes határvézetek végvárait, azaz az úgynevezett végvidéki főkapitányságokat irányították, az utóbbiak azonos területen és egyidejűleg egy-egy országrész vármegyéinek hadügyeit, elsősorban

főhadparancsnokok felügyelete alatt álló Győri végvidéki főkapitányság alsó-ausztriai zsoldon tartott katonái az Észak–Dunántúlon álltak, míg a dunántúli kerületi főkapitány hatáskörébe tartozó, a magyar rendek által finanszírozott mintegy 2000 katona a Dél–Dunántúlon. 1554-től Nádasdy Tamás nádorságától kezdve a határvédelmet központosították; a nádor a Magyarországon szolgáló királyi katonaság főkapitánya lett, és elkezdődött az összeomlott védelmi rendszer felállítása¹¹⁹ 123 erőddel, őrházakkal és 22500 katonával, amelynek központjai Komárom, Esztergom, Tata és Győr lettek.¹²⁰ A cél a nagy támadások lassítása, a török portyázások feltartóztatása és megakadályozása volt.¹²¹ A dunántúli kerületi főkapitányok Batthyány I. Ferenc, majd Széchy Tamás és öt követően Nádasdy Pál voltak. 1633. november 15-étől Batthyány I. Ádám lett mind a Kanizsával szembeni végvidéki, mind a dunántúli kerületi főkapitány, ezzel megkapta az 1637-től már 150 fős „ország lovasait”, és a 100 fős „ország gyalogjait”, amely már nem a Nádasdyak fő fészkeiben, azaz Sárvárott, hanem a saját, körmendi birtokán állomásozott.¹²² Ezek katonai irányítását a főkapitány a helyettesére, az egerszegi vár kapitányára bízta.¹²³

A megmaradt Magyarország haderejének egésze azt a célt szolgálta, hogy a terjeszkedő és becsapásaival nyugtot nem hagyó örök ellenféllel szemben helyt álljon.¹²⁴ A Habsburgok is, a törökök is itt védték birodalmuk belső területeit a másik támadásaival szemben. Mindkettőnek itt fulladtak ki az erői, amely számukra politikai zsákutcát, míg

a nemesi felkelést és a rendek által megszavazott hadiadóból fizetett főkapitányi kontingenseiket vezették. A központi tájsemlélet korabeli elvének megfelelően – Pozsonyból szemlélve dunántúli főkapitányságnak nevezték, Bécsből vagy éppen Németújvárról címezve az iratokat „dunáninnyi” főkapitányságról beszéltek. PÁLFFY Géza, *A Batthyány család és a dunántúli határvédelem a XVI–XVII. században*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Batthyány Ádám és köre, PPKE BTK, Piliscsaba 2013. 52.

¹¹⁹ SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”, Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 138–144.

¹²⁰ De az ide tartozó várak többsége éppen a Dunántúlon nem érte el a kor színvonalát, a korszerűsítést pénzhiány hiúsította meg, így a megoldást az erősségek sűrítése jelentette. Baranya, Tolna, Somogy és Zala megyékben 60 erősség állt, míg Fejér, Vas és Veszprémben még 35, de egy nagyobb török ostromnak egy sem tudott volna ellent állni. CSORBA Csaba, *Erődített és várrá alakított kolostorok Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében*, KANYAR József (szerk.), Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 5. Kaposvár, 1974. 13–47.

¹²¹ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Csak az nevét viseljük az békességnek...”, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Mindennapi élet a török árnyékában, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 16–28.

¹²² PÁLFFY Géza, *A Batthyány család és a dunántúli határvédelem a XVI–XVII. században*, 35–60.

¹²³ MÉHES Péter, *Kémek és hírszerző emberek az egerszegi várban Kerpachich István kapitányságnak ideje alatt (1647–57)*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Mindennapi élet a török árnyékában, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 57–70.

¹²⁴ H. NÉMETH István, *Háború és népesség a kora újkori Magyarországon (16–17. század)*, In: KSH 2001. 132.

Magyarország és a magyar nép számára tengernyi szenvedést és pusztítást jelentett azáltal, hogy állandóvá tette az országban a háborút.¹²⁵

A tizenötéves háború (1591–1606) is eredménytelenül zárult, mert nem sikerült kivenni a törököket az országból, sőt 1596-ban elveszett a korábban hősként ellenálló Eger vára majd 1600. október 20-án, 45 napi ostrom után Kanizsa vára is. A védelem átkerült a Mura–Kerka–Zala–Rába folyók vonalára.¹²⁶ A kanizsai 1386–1670 fős végvári török katonasággal szemben a magyar végvárakban, Körmend, Egerszeg, Pölöske, Kapornak, Egervár, Kéménd, Lövvő, Magyarosd, Tótfalu, Kiskomár, Zalavár, Szentgrót, Szentgyörgy és Bér erősségében ebben az időben 1300–1500 fő állt.¹²⁷

Bocskai István közvetítésével kötötték meg 1606-ban a Habsburgok a tizenötéves háborút lezáró zsitvatoroki békét¹²⁸ a törökökkel, amely 20 évre szólt. A felek megegyeztek, hogy újabb várat nem építenek, a foglyokat kicserélik, de a háborúban elfoglalt Eger és Kanizsa vára török kézen marad. A törökök 158 magyar település visszahódolását is követelték, és ebből 60 helységet meg is kaptak Esztergom környékén 1618-ban.¹²⁹ A békébe először és utoljára került bele, hogy a hódolt magyar falvak kötelesek a törököknek az adót befizetni, és ha valami probléma adódik, akkor a magyar főkapitány illetékes ezen ügyekben eljárni.¹³⁰ Ezt természetesen a török fél sosem tartotta tiszteletben, hanem maga intézkedett és tovább hódoltatott. Az a pont is a falvak védelmét szolgálta volna, hogy a törökök ne járjanak ki a falvakra az adóért, hanem a jobbágyok vigyék be, de az ellenfél ezt sem tartotta meg. 1609-ben Batthyány Ferenc és Ahmed janicsár aga Zalaegerszegnél a Kanizsa környéki falvak hovatartozását és adózását illetően külön is megállapodott.¹³¹

1625-ben Párkány és Szőny között kötötték a Hidasgyarmati Habsburg–török béke, ahol a résztvevő Esterházy Miklós nádor (1625–1645) a következőket mondta: „*csak az nevét*

¹²⁵ HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, Gondolat, Budapest, Magyar História sorozat. 1982. 275.

¹²⁶ SZAKÁLY Ferenc, *Virágkor és hanyatlás 1440-1711*, Magyarok Európában II. Háttér lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 172.

¹²⁷ ÁGOSTON Gábor, *A hódítás ára 351–383.*; HEGYI Klára, *A török hódoltság várai és katonasága I - III. Oszmán védelmi rendszer Magyarországon*, Budapest, 2007.

¹²⁸ A békekötés körülményeiről részletesen: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A Habsburg-török-magyar béketárgyalások és viszony a 17. század első két évtizedében*, In: XIX. Magyar Őstörténeti Találkozó Őstörténetünk és a genetika, XIII. Magyar Történelmi Iskola 1456 Nándorfehérvár – 1606 Zsitvatorok – 1956 Budapest, Mártély, 2006. 223–233.

¹²⁹ A törökök „a császári változatban”, a Votum A-ban elismerték a Nógrád és Esztergom környéki falvak visszavételét, de követelték a visszahódolásukat. A szultáni változat, a Votum B pedig épp az ellenkezőjét tartalmazta, miszerint a falvak kötelesek továbbra is adót fizetni. Ezt a török tárgyaló biztosok hamisították meg. Ki is osztották a meg nem hódoltatott várakat is tímár- és ziámet birtokok részeként, ahogyan 1584-ben Körmendet 500, Nemetújvárt 250 akcse reménybeli javadalomért. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „*Csak az nevét viseljük az békekötésnek*” 16–28.

¹³⁰ SZAKÁLY Ferenc, *Magyar intézmények a török hódoltságban*, MTA, Budapest, 1997. 130–174.

¹³¹ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A Habsburg-török-magyar béketárgyalások* 223–233.

viseljük az békességnek...”, mivel a török hódolttatás nem ért véget.¹³² 1627-ben újabb, 25 évre szóló békét kötöttek a felek, mert a Habsburg Birodalmat a harmincéves háború (1618 – 1638), a törököket pedig a Velencével folytatott háború kötötte le. Ebben az ún. szőnyi békében újra megerősítették az 1606. évi zsitvatoroki, az 1615. évi bécsi, az 1618. évi komáromi valamint az 1625. évi gyarmati pontok, bár ezek a szerződések csak a nagyobb csapatmozgásoknak állták útját; az 1568–1683 között eltelt 115 hivatalos béke esztendő alatt portyák és kisebb-nagyobb csatározások százairól számolnak be a korabeli források.¹³³ 1633–1649 között a Kanizsával szembeni végeken a törökök több, mint 4200 embert vittek el vagy gyilkoltak meg, 4760 marhát hajtottak el és 46 falut hódoltattak meg, 16-ot pedig megpróbáltak, de nem tudtak.¹³⁴ A török betörésekért, rablásokért a magyarok is igyekeztek elégtételt venni, visszavágni. Batthyány Ádám már kinevezésének évében, 1633-ban 1550 főt gyűjtött a fehérvári bég ellen.¹³⁵ Legmerészebb vállalkozása az édesanyjának, Lobkowitz Poppel Évának, – Zrínyi Miklós és Péter gyámányjának – 1641. év januári temetésének ürügyén Igal ellen indított portyája volt, amit 2997 emberrel hajtott végre. A temetésre összegyűltekkel az Igali palánkvár környékén élő, 4 falunyi török zsoldban harcoló hódolatlan rác martalóc (iflak) ellen¹³⁶ indultak portyára, amelynek során közel 400 rácot sikerült elfogniuk.¹³⁷ A hadügyi „vállalkozásnak” a visszavágáson kívüli másik oka az volt, hogy a

¹³² J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Csak az nevét viseljük az békességnek”* 16–28.

¹³³ HEGYI Klára, *A várak és a katonaságuk szerepe a törökök magyarországi berendezkedésében*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárok a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 71–85.; DÓRI Szilvia, *Békebeli csatározások, végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–52-ben*, 35–42. In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 35–42..

¹³⁴ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Csak az nevét viseljük az békességnek”* 16–28. 1633–37 között Pölöske, Kányavár, Bér, Szécsisziget, Kapornak, Lenti, Szentgrót, Egervár, Szentgyörgyvár, Egerszeg és Zalavár végvárok őrségéből az elesettek és elhurcoltak száma 280 fő volt, több mint a seregek 20 %-a. VARGA J. János, *Szervitorok katonai szolgálata a XVI - XVII. századi Dunántúli nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 92.

¹³⁵ A nádor azt ajánlotta, inkább a Muraközben támadja meg őket, mivel a bég emberei igen jól informáltak és sikertelen lesz a támadás. A nádornak lett igaza, sőt a csata diplomáciai feszültséget is okozott, mert mind a török, mind az udvar előtt védenie kellett az akciót, mivel Batthyány olyasmit tett, ami nem volt szokás, magas rangú úrként portyázott. Esterházy Miklós nádor ezt követően, hosszú vívódás után, 1638-ban az udvar elé terjesztette, hogy szükség van egy török ellenes háborúra, s mivel tudta, hogy a királynak tett esküje ellen cselekszik, amikor támogatja a háborút, le is mondott nádori méltóságáról. III. Ferdinánd (1608–1657) azonban nem fogadta el lemondását, inkább ígéretet tett a végek megerősítésére. PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, Gondolat, Budapest, 1985. 115.; KOLTAI András, *Komédia és diskurzus, Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról (1635–1641)*, Levéltári Közlemények, 72(2001), 77–95. Ünnepi tanulmányok Dominkovits Péter 60. születésnapjára,

¹³⁶ KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 142.

¹³⁷ A 80-100 km-re benyúló török portyák és hódolttatások egyetlen ellenszere a fegyveres végbeli ellenállás és visszavágás volt. A Dunántúlon megkülönböztették a hódolt és hódolatlan rácokat, a hódoltakat védték, a hódolatlanokat pedig megpróbálták meghódoltatni, vadásztak rájuk, kiváltképpen azért, mert ők adták a török végváriak tartalék katonaparaszti utánpótlását. Ezzel szemben a török portyázók nem tettek különbséget a nekik hódolt és nem hódolt magyar falvak között, ugyanúgy pusztították mindkettőt. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Egy*

szőnyi béke meghosszabbításáról folyó tárgyalásokon kedvezőbb pozíciót tudjanak elérni, amelynek érdekében célszerű volt elpusztítani az oszmán erősségeket, amelyeket a béke megszegésével építettek.¹³⁸ A török betörések, portyák egyik okaként említhetjük, hogy a magyarországi török uralom, katonaság fenntartása a Portának kezdettől deficitese volt, – néhány évet leszámítva – a zsoldösszegek egyharmadát tudták csak a magyar részről begyűjteni, a többit a birodalom más részéről szedett adó (Egyiptom adója), vagy még az sem fedezte, ezért nemcsak a szpáhiknak, hanem a végvári katonáknak is kiadták a még meg sem hódított területeket; onnan szedték be a zsoldjukat (zsold-tímár).¹³⁹

Egy másik ilyen hadi esemény 1651 augusztusában zajlott, amikor a kanizsai törökök elfoglalták Kiskomárt, amelyet a magyarok gróf Zrínyi Miklós horvát bán vezetésével vissza is vettek. Szeptemberben Murád budai pasa, volt nagyvezír sereggel vonult Kiskomár-Segesd térségébe, mire az országban kitört a pánik. Az Udvari Haditanács alelnöke, Johann Puchaim gróf generális vezetésével vonultak fel Murád ellen, de végül az ütközet elmaradt.¹⁴⁰

III. 2. Az Őrség helyzete a török korban

A 16. század folyamán a török hadjáratok először 1532-ben érték el Zala vármegyét, és ettől kezdve 158 esztendőn át – Kanizsa 1690-ben történt visszafoglalásáig – a megye keleti határa egyben az új török hódoltság határát is jelentette. Az 1566. évi szultáni hadjáratban elesett Sziget vára és a törökök Stájerországba csapva felégették az Őrség falvait, sokan el is menekültek a területéről.¹⁴¹ Somogyban és a Körös vármegye déli részén fekvő Batthyány birtokok végleg oszmán fennhatóság alá kerültek, és a megmaradtak is közelebb kerültek a török portyák hatóköréhez.¹⁴² Az őrségiek és az országrész életében is új helyzetet teremtett az 1600-as esztendő, amikor Kanizsa elfoglalásával többé már nem lehetett

hírhedt lesvető a XVII. századból – Kösze Gyurkó zsámbéki akciója, In: Hadtörténelmi Közlemények, (CXXVI/2.), 2013. 483–486.

¹³⁸ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 25., KOLTAI András, *Komédia és diskurzus*, 84.

¹³⁹ A budai beglerbégység átlag 10000 főnyi őrségének éves zsoldja 23 millió akcse volt. ÁGOSTON Gábor, *A hódítás ára*, 351–383.

¹⁴⁰ BENDA Kálmán (főszerk.), *Magyarország történeti kronológiája*, II. kötet, 1526–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 472.

¹⁴¹ 1577-ben az őrségi őrnagy valloása alapján mindössze 10 ¼ portát jegyeztek föl. Szatta, Pankasz, Nagyrákos teljesen elpusztult, Senyeházán mindössze két ép telek maradt, Dávidházán 8 jobbágy égett meg. A valóságban a pusztítás mértéke kisebb lehetett, a porták inkább csak adóképtelenné váltak. 1582–1588 között Nagyrákos mezővárost és Szattát tették újra a földdel egyenlővé a törökök. Szatta azután pusztá is maradt. Mára ugyan létezik egy Szatta, mely nem teljesen a korábbi, Pusztaszatta névre hallgató helyen volt. BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 23.

¹⁴² ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 28.

megakadályozni, hogy a Rába vonaláig terjedő, ténylegesen el nem foglalt területek is hódoljanak a törököknek. A török hódoltatás módszere békeidőben azt jelentette, hogy a törökök elrettentésül felégettek egy falut, a lakosságát elhurcolták, majd hódoltató levelet írtak a környező falvaknak ugyanezzel a sorssal fenyegetve őket, és ha azoknak segítsége és ereje nem volt az ellenállásra, behódoltak. Fizették a megkövetelt adót, terményben, vajban és készpénzben, a különféle büntetéspénzeket, mint vérdíj, hagyatéki illetékek, illetve robotoltak korlátlanul.¹⁴³ Ahogyan Szalárdy János *Siralmas krónikájában* írta: „Egy-egy terület lakosságának rövid fellélegzése arra sem voltak elegendők, hogy a pusztulás legszembetűnőbb nyomait eltüntessék.”¹⁴⁴

Az Őrségnek azonban ekkor, mint katonai területnek újra megnőtt a jelentősége, és az ott lakó örök szerepe katonaparasztként és hajdúként újra felértékelődött, ugyanakkor a lakosság egésze több mint száz éven át szenvedte a török jelenlétet. Az 1664-es nagy török hadjárat közvetlenül is érintette az Őrség földjét, amikor a szentgotthárdi csatát megelőző egyik összecsapásra éppen Szentpéter közelében került sor, amelyben Esterházy Pál (1635–1713) leírása szerint közel négyszáz magyar katona esett el, többek között a szentpéteri hadnagy, Csányi Bernát is.¹⁴⁵ A palánkkal és sánccal erősített „castellum” a csata idején romba dőlt, a még meglévő katonaságot is szélnek eresztették, a szabadparaszti állapotba jutás reménye az őrségiak számára végképp elveszett. Ezután tört ki a felkelés 1678-ban. 1690-ben a szentpéteri erőd már hivatalosan is rom volt.

Védelmi és harcászati szempontból rendkívül fontos szerep jutott a korban a többszörösen összetett rendszerben működő hírszerzői tevékenységnek. A drága diplomáciai kémkedés mellett a korban a hír áramlásának legfontosabb és legolcsóbb módja a „nyelv” fogása volt. A „nyelvek”, kémek (a legtöbb hivatásos kém rác volt), lehettek rabok, – akik a rabságukat váltották meg –, íródeákok, hódoltsági bírák, jobbágyok, kereskedők és asszonyok, akik megtalálhatók voltak az utakon, falvakban, csárdákban és riasztóházakban.¹⁴⁶ Kémekről 1648 márciusából vannak őrségi adataink: tudunk egy Marton Balázs nevű őrségi kettős kémről, akit előbb a törökök kényszerítettek kémkedésre, majd a magyaroknak szolgált, a törökök végül levágták, de mindenesetre a halálhírét keltették. 1648 januárjában Kerpachich István egerszegi várkapitány (1647–1657) írt a főkapitánynak egy bizonyos szentpéteri Tót Istók nevű kémről, akit a törökök elfogtak, és csak úgy sikerült megszöknie, hogy töröknek

¹⁴³ HEGYI Klára, *A várak és a katonaságuk szerepe* 71–85.; J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Mint juhok az farkasokkal...! Az oszmán fenyegetés és előrenyomulás a Dunántúlon a 17. század első felében*, 233–242.

¹⁴⁴ SZAKÁLY Ferenc (kiadta), SZALÁRDY János, *Siralmas magyar krónikája*, Magyar Helikon, 1980. 13.

¹⁴⁵ SZIKSZAY Edit *Néprajzi Gyűjtemény, Őrszentpéter*, 2014.

¹⁴⁶ BAGI Zoltán Péter, *A 16–17. századi határvidéki és diplomáciai kémkedés magyar nyelvű irodalmának áttekintése*, 4. http://acta.bibl.u-szeged.hu/31012/1/aetas_2012_004_176-187.pdf 2022.

vallotta magát. Rákoson lakott, és öt gyermekével és feleségével együtt hurcolták el, de csak neki sikerült kiszabadulnia. A szerencsétlen sorsú család a két összeírásban már nem szerepel; van ugyan Tóth család mind (Kis) Fölrákoson, mind Nagyrákoson, de Tót Istókék nincsenek. 1653-ban újabb levélben írnak róla, hogy Batthyány szolgája és az úr engedélye nélkül ment Kanizsára többedmagával a törökök ellen.¹⁴⁷

III. 3. A védelem megszervezése a magyar oldalon

A magyarországi mellett a horvát és a szlavón végvidékek zsoldösszege már az 1570–80-as években meghaladta a 1,5 millió rajnai forintot. Ezt a magyarországi adókból,¹⁴⁸ a bérelt tizedből, az uradalmi bevételekből, a vámokból és a birodalmi segélyekből fizették, de az utóbbi a harmincéves háború alatt erősen akadozott. A harmincad jövedelmek is csökkentek az összeomló marha- és rézkereskedelem miatt. Az élelmezésben emiatt egyre nagyobb mértékben vettek részt a vármegyék. Az 1670-es évektől kiépült az új – már nem a bevételeket, hanem a költségeket figyelembe vevő – adórendszer, a hadiadó és bevezették a fogyasztási adót, az accissát is. De a nyolcszáz kilométer hosszan húzódó végvárrendszer¹⁴⁹ költségeit még ez sem tudta teljes egészében biztosítani. Ennek egyik oka volt az is, hogy ekkor már főleg idegeneket¹⁵⁰ fizettek a végvárakban, nem magyarokat, akiknek a járandóságuk is jóval meghaladta a magyarokéit.¹⁵¹

Takáts Sándor hajdúkról írt tanulmányában így emlékezik meg erről: *”I. Ferdinánd király a hajdúknál kitűnőbb katonai anyagot keresve sem találhatott volna. Az éhséget, a hideget s a meleget, a háború fáradalmait és szenvedéseit játszva viselték. A férfinemnek igazi tölgyei voltak, miket a háború viharai és szenvedései meg nem hajlíthattak, meg nem törhettek. És e jeles tulajdonságaik mellett négyszerte kevesebbe kerültek, mint a külföldről idehozott és a török harcmódját egyáltalán nem ismerő idegen katonaság.”*¹⁵²

Esterházy Miklós nádor (1625 – 1645) a király idegen zsoldosairól – akik gyakran nemcsak egyszerűen idegenként, hanem éppen olyan ellenségként léptek fel a magyarokkal

¹⁴⁷ MÉHES Péter, *Kémek és hírszerző* 57–70.

¹⁴⁸ Városok taksája, sóbevétel, hadiadó, BENDA Kálmán, *A magyarországi végvári vonal fenntartásának költségei a XVII. század elején*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 49–60.

¹⁴⁹ HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, 102.

¹⁵⁰ A magyarokat sokszor évekig fizetetlenül tartották, ahogyan 1620-ban Szentgyörgyvölgyi Bakács Sándor főkapitány jelentette, hogy a keszthelyi őrség tizenegy év óta semmi fizetést nem kapott. TAKÁTS Sándor, *Az igazi szegénylegények*, 35.

¹⁵¹ KENYERES István, *Uradalmak és végvárak, A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*, Budapest, Új Mandátum, 2008. 256.

¹⁵² TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*, Gondolat, Budapest 1961. 8.

szemben mint a törökök, – írta 1619-ben Batthyány II. Ferencnek: „*Félő bizony, hogy amaz régi magyar közmondás, hogy tudniillik az két tar között az hajas elfogy, most kezd beteljesedni*”.¹⁵³ Az ún. szabad hajdúk, akik nem álltak sem királyi, sem főúri szolgálatban. bizony a jobbágyokon vették meg a mindennapi betevőjüket; ők is megrabolták a falvak népét.

A királyi végvárok önerőből nem tudták volna feltartóztatni a török előnyomulást, ezért ebből a földesuraknak magánkatonaság tartásával is ki kellett venni a részüket. Ennek fejében az államhatalom bizonyos állami funkciókat engedett át nekik, azaz saját területükön maguk szedhették be az állami adót, amiből katonaságot tudtak felállítani, illetve tartani. Az egyháztól kibérelték a tizedet, és az ebből eredő többletbevétel további lehetőséget biztosított a katonaság ellátására.¹⁵⁴

A 17. század közepén magyar oldalon a végvidék hadügyi struktúrájának három meghatározó elemének a királyi-, a rendi- és magánföldesúri (Batthyány, Csáky, Esterházy, Zrínyi, Bánffy, Nádasdy, veszprémi püspök) katonaságnak átlagos létszáma a szabadlegényekkel, valamint a fegyveres parasztokkal együtt 7000 fő körül mozoghatott.¹⁵⁵ 1671-ben már a magyar királyi végvárakban 12000 fő és a magánkatonaság állt. De a törökök általában túlerőben lévő támadásainak a magyar csapatok nem mindig tudták útját állni.¹⁵⁶

Batthyány I. Ádám kerületi főkapitányként a főkapitányi csapaton kívül elvileg rendelkezett az egész Dunántúl rendi haderejével, ám ezeknek csak egy részét vethette be a Kanizsával szembeni végvidék védelmében. A vármegyei egységek nagyságát egy-két kivételtől eltekintve nem ismerjük, a rendek által megajánlott csapatoknak pedig csak a keretlétszámaikról vannak forrásaink.¹⁵⁷ A Batthyány Ádám alá tartozó védelmi zónában részt

¹⁵³ PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, 95.; H. NÉMETH István, *Háború és népesség a kora újkori Magyarországon*, 139.; ACSÁDY Ignác, *Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században*, Budapest, Atheneum R.Társ. Könyvnyomdája, 1889. 90.

¹⁵⁴ ZIMÁNYI Vera, *Nyugat-dunántúli és horvátországi nagybirtok parasztsága a 16–17. században*, In: Különnyomat, Szentendre–Velem, 1996. 9.

Acsády Ignác az ország bevételeit I. Ferdinánd uralkodásának végére évi 440000 magyar forintra, (550000 rajnai forint) számolta ki. Kenyeres István – bécsi kutatásainak eredményeként – azt írja, hogy az ország I. Ferdinánd összbevételeinek 1,5-2 millió rajnai forintjából a legnagyobb jövedelem Magyarországról folyt be. KENYERES István, 37.

¹⁵⁵ CZIGÁNY István, *A Kanizsával szembeni végvidék védelmi rendszere a XVII. század közepén*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Batthyány Ádám és köre, PPKE BTK. Piliscsaba, 2013. In *Batthyány Ádám és köre*, szerk.: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, PPKE BTK. Piliscsaba, 2013. 89.

¹⁵⁶ 1620–30 között a török hódoltsági várakban 21000 fő helyi és portai katona állomásozott. 7450 helyi katona és a körülbelül 6500 janicsár, kb. 24000 főt tett ki a hat vilájetben. Ehhez kell még számítani a birtokos szpáhikát és a bégek kíséretét, illetve az állásra váró nagyszámú, elsősorban szerb katonatömeget. HEGYI Klára, *A török hódoltság várai és katonasága I. Oszmán védelmi rendszer Magyarországon*, Budapest, 2007. 169.

¹⁵⁷ Zala és Somogy vármegye közgyűlése 1619 októberében a jobbágyoktól minden királysági és hódolt porta után egy gyalogos, a nemességtől pedig nyolc hódolt és négy szabad porta után egy lovas kiállítását rendelte el, akiknek az ingyenmunkára kijelölt várakba kellett vonulniuk. 1643-ban azonban a portánként kivetett egy-egy

vevő gyalogosok száma 1259 fő, ebből az Őrség biztosított 50 főt, míg a lovasok létszáma 177 fő, amelyhez az őrségiek szintén 50 fővel járultak hozzá.¹⁵⁸ Batthyány Ádám az 1649. évi országgyűlésre két hadrendi tervezetet is készített a Kanizsával szembeni végvidék királyi katonaságának átszervezéssel egybekötött létszámemelésére, amelyről Czigány István írt.¹⁵⁹

A harcoló felek mindig igyekeztek a halottjaikat összeszedni és eltemetni, – a tatárok el is égették őket, – de ha nem volt, aki temessen, mert a környező falvak lakossága elmenekült, a katonáknak kellett gyorsan „temetni”. Az 1588-as szikszói csata idején, amikor az este közeledett, és a környék nem volt biztonságos, a győztes magyar vitézek gúlákba hordták halottjaikat és sövényt fontak köréjük a farkasok és kutyák ellen. Tetemvár, testhalom, csontfehér, Csanta-vér, halott halom szavaink máig őrzik a temetések illetén voltát.¹⁶⁰

gyalogos megváltására már pénzt szedtek, és az így befolyt összegből Batthyány I. Ádám kerületi főkapitány 2 forint 50 dénárért fogadott zsoldosokat. 1645-ben a Zrínyi és a Bánffy családok, valamint a muraközi és a zalai nemesek a személyes felkelés helyett fizetett pénzből két hónapra nyolcvan mezei katonát fogadtak fel. CZIGÁNY István, *A Kanizsával szembeni végvidék védelmi rendszere...* 86.

¹⁵⁸ Uo. 82.

¹⁵⁹ Uo. 85.

¹⁶⁰ TAKÁTS Sándor, *Buda két árulója*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.

IV. Batthyány I. Ádám, „dunáninnyi” kerületi főkapitány

A 16. században felemelkedő dunántúli nagybirtokos Batthyány család történetének bemutatása nélkül nem lenne érthető a 17. századi Magyar Királyság, a Dunántúl és azon belül az Őrség története.

Ebben az időszakban Batthyány II. Ferenc (1573 – 1625) után fiát, Batthyány I. Ádámot (1610–1659) kell kiemelni. 1610-ben született, hét testvére közül három lány és ő élte meg a felnőtt kort. Magdolna húgának Csáky László lett a férje, akivel kölcsönös ellenszenvvel viseltettek egymás iránt.¹⁶¹ Erzsébet húgát Erdődy György királyi kamarásmester vette el, Borbálát pedig Forgách Zsigmond. Ádám gróf az udvarból választott feleséget magának egy udvarhölgy, Aurora Katherina Formentini személyében. Esküvőjüket 1632. február elején tartották. Udvarhűségét az 1629. évi katolizálása, majd 1630. augusztus 16-án kapott magyar grófi címe garantálta. Édesanyjához, Lobkowitz Poppel Évához fűződő nem túl jó viszonyának alapja is Batthyány Ádám katolizálása, valamint bécsi házassága volt. Formentini Auróra 10 gyermeket szült neki, 4 fiút és 6 leányt; közülük 2 fiú, Kristóf és Pál és egy leány élte meg apja halálát, egy másik, felnőtt kort megért leánya pedig, Eleonóra még fiatalasszonyként halt meg 1654-ben, nem sokkal férje, Esterházy László halála után.¹⁶² A körmendi uradalmat teljes egészében az idősebb Kristóf, a későbbi hercegi ág első sarja, míg a németújvári uradalom csákányi részét és az Őrséget Pál örökölte.¹⁶³

Batthyány I. Ádám királyi kamarás, asztalnokmester és tanácsos, Magyarország dunántúli részeinek és a Kanizsával szemben vetett végváraknak főkapitánya, Németújvár, Szalónak, Rohonc, Körmend, Dobrai, Borostyánkő és Szentgrót örökös ura volt.¹⁶⁴ 1647-ben a Batthyány uradalmak része volt még az Őrség, Castellum Rakicsány, a vár nélkül Győrvár oppidum és a Széchyekkel megosztott Muraszombat.¹⁶⁵ 1636-tól Rohonc vált a főkapitány főrezidenciájává, útjainak kiinduló és végpontjává, ezért az ott lévő kastélyt átépítették.¹⁶⁶

¹⁶¹ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 23.

¹⁶²Uo. 24.

¹⁶³ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 23.

¹⁶⁴ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 24.

¹⁶⁵ILLIK Péter, „Háborús békeévek” a Batthyány birtokokon 1630–1650. In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Khronosz, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 43–56.

¹⁶⁶ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 26.

IV. 1. Batthyány Ádám hadereje

Batthyány Ádám hadereje több részből állt, amelynek első szegmensét az ún. *continuus urakból*¹⁶⁷ felállított lovasság adta. Ez az udvari sereg 2–3 hadnagyságnak felelt meg,¹⁶⁸ amely a kezdeti 180–200 főről fokozatosan emelkedett 300 főre.¹⁶⁹

A második részt, a főkapitány szerét, a kék és vörös zászló alatt harcoló mezei hadnagyságok, szerek alkották. Általában hét hadnagyság volt, ez általában 200 főt tett ki.¹⁷⁰

A harmadik seregtest saját végvárai mellett a Körmenden, Csákányban és Szentpéteren katonaszabadsággal megtelepített emberekből állt, részben lovasokból, részben gyalogosokból. A csákányi lovasok nemcsak Csákányban laktak, hanem a szomszédos Pinka és Rába menti falvakban is. Létszámuk megegyezett egy hadnagyság átlagos számával, azaz százan voltak, de a körmendiek majdnem kétszer ennyien, a szentpéteriek pedig fele ennyien, összesen általában 250 fő. A lovasokon kívül Körmenden három vagy négy, Csákányban kettő, Szentpéteren pedig egy vajdaság állt szükség idején fegyverben, vajdaságonként 50 fővel, azaz 300–350 fő.¹⁷¹ Körmend vára Kanizsa elvesztése után vált végvárrá, a Rába pedig határfolyóvá. 1609-ben még csak 28 hajdúról és 2 özvegyről vannak adataink, 1650-ben már 176 fő állt fegyverben. Arányuk a háztartásfőekkel 1635-ben 40 %, 1650-ben már 67,7 %.¹⁷²

A főkapitányi csapat személyi állományának egy része is ilyen katonaparasztokból került ki. Káldy Péter is, aki hadnagyként szolgált az ország lovasainál, egységének nagy részét szabadosaival és katonaparasztjaival töltötte fel.

A negyedik seregrész pedig, mint kerületi főkapitány, a királytól kapott pénzen tartott 150 lovas és 100 gyalogos a már említett „*ország lovasai és az ország gyalogjai*” néven.

¹⁶⁷ A serviens, szervitor vagy familiárisok társadalomban elfoglalt szerepét a török hódítás megváltoztatta; föl kellett adniuk korábbi önállóságukat, egy erősebb dominusz szolgálatába álltak és fegyverrel vagy mezőgazdaság, illetve jogi ismereteikkel szolgálták a védelemért cserébe urukat. Mindegyikük a török elől menekült, de voltak köztük olyanok is, akik oltalmazták birtokaikat, megnemesített jobbágyok és parasztkatonák voltak. Nádasdyak, Esterházyak, Zrínyiek, Batthyányak, Pálffyak vitézlő népe királyi zsoldban vagy saját pénzen fogadott. VARGA J. János, *Szervitorok katonai szolgálata* 8–12.

¹⁶⁸ Az udvari sereg harci felépítésében tizedekre oszlott és 10–15 tized alkotott egy kornétát, vagyis zászlót. 1651 augusztusában Batthyány, Esterházy László és Zrínyi Miklós segesdi hadivállalkozása 3 kornétával indult el. Az első volt az úr kornétája, a második, az arany zászló alatt az udvari hadnagy, Palotai Miklós kornétája, a harmadik a tarka zászló alatti Pethő Miklós házi familiárisaiból álló kornéta. KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 298.

¹⁶⁹ KOLTAI András, *Batthyány Ádám* 295.

¹⁷⁰ 1647-ben átalakították a lovasság szervezetét, a katonákat tizedekbe osztották, egy-egy tizedessel az élén. Három helyen szállásoltak el lovasságot. A környező erősségek jelzőlövéseire lovasokat küldtek ki, ha a törökök támadtak. A hadnagyok a familiárisai közül kerültek ki, az itteni lovasok, 1-3 lóval szolgáló nemesemberek voltak, ők a házi katonák, KOLTAI András, *Batthyány Ádám* 95.

¹⁷¹ Uo. 295.; VARGA J. János, *Szervitorok* 17–19.

¹⁷² TÓTH István György, *A végvár árnyékában: az özvegyek és árvák sorsa a XVII. századi Körmenden*,; BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 113.; 1642-ben 58 körmendi vitéz esett áldozatul a törököknek, 1646-ban további 63 fő.

1658-ban Batthyány Ádám hadereje összesen 2282 főt számlált, ahol a szentpéteri lovasok 63 fővel voltak jelen.¹⁷³

Batthyány Ádám familiárisainak élén két tisztségviselő állt; a főkapitány és az udvari hadnagy. A főkapitány nemcsak a Batthyány bandérium legmagasabb rangú tisztje és egyben a körmendi végvár főkapitánya volt, hanem első tanácsadója és helyettese politikai és katonai tisztségeiben is.¹⁷⁴ Ebben az időben Keczer János töltötte be ezt a tisztséget.¹⁷⁵

Az Őrség tartományából a németújvári uradalom részeként, a földesúri szolgáltatásokat a tiszttartó hajtatta be. Engedetlenségük esetén nem az újvári provisor, nem is a körmendi kapitány, hanem – a földesúr közvetlen felszólítására – Keczer János főkapitány intézkedett. A körmendi, a csákányi, és a szentpéteri katonatisztek, a vajdák, a hadnagyok, a körmendi és a csákányi kapitány, tehát mind a főkapitány joghatósága alatt álltak, akinek 1640-től feltűnő igazságszolgáltatási és a jobbágysági járadékokkal kapcsolatos feladatai a falusi bírákéhoz közelítették funkcióköreit.¹⁷⁶

Az udvari hadnagy a főúri sereg legjelentősebb egységét, az udvari sereget vezette; 1634-től 1646-ig Francsics Péter, 1651-től Palotai Miklós. Az előbbi fia, Francsics Gáspár volt a rohonc-szalónaki tiszttartó.¹⁷⁷ Palotai Miklós 1648 augusztusában udvari vicehadnagyként török fogságba esett. Batthyány Ádám csak 1650-ben tudta kiváltani, majd ismét vicehadnagy és Francsics Péter halála után udvari hadnagy lett.

Az összeírások között megtalálható ugyan a dunántúli főkapitány seregében 1649–1651 között szolgált katonák lajstroma a Dr. Batthyány–Strattmann László Múzeumban,¹⁷⁸ de az őrségiek ebben sajnos nem szerepelnek, így a katonák személyét illetően csak a két év összeírása (1648, 1651) és az 1640-es lajstrom állt rendelkezésemre.

¹⁷³ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 42.

¹⁷⁴ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 23.

¹⁷⁵ Keczer János 1645-ben már Káldy Ferencet helyettesítette az I. Rákóczi György elleni háborúban, mert gyakran betegeskedett, és 1648-ban meg is halt. Ekkor ő lett hivatalosan is utóda a főkapitányi és a kerületi vicegenerálisi poszton. Ezért 1640-ben megkapta a Csákány melletti Hásika birtokot, majd 1649-ben az őrségi Pankaszt, de 1651-ben már nem az övé. Kezdetben mezei hadnagy, majd csákányi várkapitány, 1654-ben halt meg.

¹⁷⁶ BÁN Péter, *A Batthyány-uradalmak igazgatása*, 26–41.

¹⁷⁷ KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 276.

¹⁷⁸ MÓRICZ Péter, *Batthyány I. Ádám körmendi emlékezete, Batthyány Ádám és köre*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Batthyány Ádám és köre*, PPKE BTK, Piliscsaba, 2013. 23–34.

V. Katonaparasztok

V. 1. Katonák és hajdúk

Jelen dolgozatban a harmadik seregtest létrejöttét, felépítését és állományát vizsgáltam, amelyet a török hódítás miatt szinte állandósult „csatározások” közepette a főúri nagybirtok gazdasági alapjain hozták létre magánhadseregeként familiárisokból, hajdúkból és szabadparasztokból; ez biztosította az egyik leghatékonyabb katonai védelmet.¹⁷⁹ A földesurak katonaságának egyik legfontosabb és legolcsóbb utánpótlási forrása a jobbágyságuk volt, akiket a fegyveres szolgálat fejében mentesítettek az úrbéri szolgáltatások alól.¹⁸⁰ Batthyány I. Ádám is széleskörűen élt ezzel a lehetőséggel és a 2. védelmi vonallá kiépített Rába folyó bal parti földváraiban, Körmenden, Csákányban, az Őrségben és Hídvégen telepítette le hajdúit, akiknek jelentős részét a környező falvak jobbágyaiból állította ki,¹⁸¹ kisebb mértékben idegen földesurak emberei közül (mint a körmendi vajdasághoz tartozó újlakiak, rábahídvégiek, molnáriak, püspökiek, vasváriak esetében), de nyomai vannak szabad hajdúk fogadásának is. A hajdúkat hét vajdaságban helyezték el, egy vajdával és egy vicevajdával az élen. Egy-egy zászlótartó, dobos, inas, 5-6 közlegény és 4 tizedes volt közvetlen mellettük. A 4 tizedes 9–9 gyalogos felett ügyelt. Ezt az erőt erősítette az „ország gyalogjainak” 100 fője.¹⁸²

A félig paraszt, félig katonának számító hajdúságból a 17. sz. elejétől különböző csoportok alakultak ki, az egyik a királyi és a fejedelmi hajdúk csoportja, amelynek csupán a Tiszántúlon találjuk nyomát, és ahol a hajdúhelységek népe kollektív nemességet kapott, a nem kizárólag hajdúhelyekre települt hajdú pedig egyénileg lehetett armális nemes.¹⁸³

Egy másik csoportot a magánföldesúri hajdúk alkották, amelyek túlnyomó többségükben nem váltak nemessé. E réteg eredet szempontjából is két csoportra bontható, az egyik csoportba tartoznak azok a törökök elől elmenekült és/vagy szökött jobbágyok, akik nem az eredeti földesuruk zászlója alá álltak. A Tisza-vidéki és tiszántúli hajdúk általában ebbe a kategóriába tartoztak, míg a dunántúli és észak-magyarországi magánföldesúri hajdúk

¹⁷⁹ KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 29.

¹⁸⁰ CZIGÁNY István, *A Kanizsával szembeni végvidék védelmi* 82.

¹⁸¹ CZIGÁNY István, *A Kanizsával szembeni végvidék védelmi* 83.

¹⁸² VARGA J. János, *Szervitorok* 17–19.

¹⁸³ Bocskai István (1557–1606) volt az első ember a magyar történelemben, aki tervszerűen, tudatosan magyar etnikumot, hajdúkat telepített az elnéptelenedett területekre. Őt követte többek között Erdélyben Báthory Gábor (1589–1613), mintegy 20 fejedelmi hajdútelepülést hozva létre, majd 1651 júniusában Lórántffy Zsuzsanna (1600–1660) özvegy fejedelemasszony, II. Rákóczi György (1621–1660) édesanyja, aki a Szederkénybe telepített katonáknak adományozott hajdúkiváltságot (Borsod vm.) J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Nagy két császár birodalmi között,”* Gondolat, Budapest, 1984. (Magyar História). 149.

nem. Őket a lakatlan falvakba, újonnan létesített telepekre vagy pusztatelkekre telepítették. Ez történt 1646-ban Batthyány Ádám telepítő pátensével a félig meddig végvárnak alapított csákányi várba települők, majd 1650-ben Goricsányba és Gyurgyáncba (Zala vm.) települő lovas hajdúk, azaz katonák esetében is. Szolgálatukért cserébe csak kevés vagy semmi fizetséget nem kaptak, a jobbágysági terhek alól azonban mentességet élveztek, jóllehet ideiglenesen és csak addig, amíg a szolgálatot viselték.¹⁸⁴

Ez jelentette az őrségiek nagy problémáját évszázadokon át; katonák, vagy katonák és jobbágyságok egyszerre, vagy csak jobbágyságok és így nem szabadok? Hiszen ők királyi szabad katonaelemnek számították magukat, de területileg Batthyány Ádám alá tartoztak, aki valóban katonaként is használta őket és kiváltságaikat részben vagy egészben meghagyta, de nem voltak sem nemesek, sem szabadok, a korábbi kiváltságleveleik pedig nem vagy csak részben voltak hasznukra. Ennek ellenére az Őrség népességének egésze érezte szabadnak magát.

Az ideiglenesen kiváltságolt hajdúknak két csoportja volt: az egyik a berendeléses rendszerbe tartozók csoportja, akiket egy vár vagy kastély vigyázására és az abban való szolgálatra hívtak be,¹⁸⁵ ennek fejében a jobbágyságterhek egy részét engedték el vagy mérsékeltek, ahogyan az Ótura¹⁸⁶ esetében is történt. A másik forma a katona vagy hajdú szolgálat, – akár megszabott, akár határozatlan, – de mindig hosszabb ideig tartó kötelezettséget jelentett.

A hódoltság peremén a nagybirtokosok katonásították vagy hajdúsították egy-egy helység lakosságát vagy annak egy hányadát – szükség esetén bármikor igényelhető fegyveres szolgálatra használva fel őket –, ennek fejében ideiglenesen elengedték a jobbágysági kötelezettségek egy részét. Ha a magánföldesúri hajdú belső és állandó szolgálatot teljesített, és ezért külön bért kapott, akkor az általa használt telek nem vált tehermentessé.

A korabeli szóhasználat katonának a lovas vitézt, hajdúnak a gyalogost nevezte. Ugyanakkor egy 1639-es tamási urbárium szerint a telken élők katonául szolgálnak, a zsellérek hajdúk lévén, gyalog.¹⁸⁷

A legmagasabb fokát a hajdúszabadságnak a csákányi, a tamási, a bodonhelyi, illetve a goricsányi hajdúk élvezték, akikről kizárólag katonai szolgálatot kért a földesúr. A többiek

184 VARGA János, *Jobbágyságszisztem a magyarországi feudálisizmus kései századaiban, 1556–1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. 292–293.

185 A kastélyokban, várakban állandóan foglalkoztatott darabontok egy része jobbára csak egy-két évre hagyta abba a jobbágyságot, a földesúr jobbágyságai maradtak, majd visszatértek az eke mellé. Telküket szolgálatuk idején családtagjaik használták, szolgálati kötelezettségüktől és fizetésüktől függően részben vagy egészen mentesítve a jobbágyságterhek alól. VARGA János, *Jobbágyságszisztem* 293.

186 Ótura, (Nyitra m.), a helység 1686-os urbárium szerint kellő számú fegyveres kiállításáért háztartásonként csak 8 forintot fizettek az összes szolgálat helyett. VARGA János, *Jobbágyságszisztem* 294.

187 VARGA János, *Jobbágyságszisztem* 295.

kevesebb, időről-időre megismételt kegy alapján részesültek a szabadság egyes fokozataiban. Például 1637-ben, 1638-ban és 1640-ben a körmendi tartomány hajdúinak elengedte Batthyány Ádám a dézsmát azzal a szigorú kikötéssel, hogy ha bármely rokonuk szabadalmas termésükhöz a magáét is hozzáadja, hogy az is mentes legyen, a hajdú is elveszíti kiváltságát.¹⁸⁸ Ugyanakkor a szentpéteri lovas és gyalogrendtől 1640-ben megkövetelte az akógabona,¹⁸⁹ a kulináriák¹⁹⁰ és a pombain pénz¹⁹¹ felét, sőt hangsúlyozta, hogy ez a szabadság is csak a következő esztendeig szól. 1649-ben pedig a körmendiektől is – engedetlenségük miatt – beszedette a dézsmát, a letöltött szolgálati idő mértékével fordított arányban. Általában elmondható, hogy a hajdúknak a dézsmát fizetniük kellett, és többségükben katonáskodásukért csupán a robot alól kaptak felmentést. Az őrségi katonáknál ez is másként volt, mert Batthyány Ádám néhány esetben igényt tartott az egy fertálynál nagyobb birtokok fertály feletti adójára és robotjára, de a leggyakrabban azt is elengedte. Arról, hogy mennyit és hogyan kellett adózzanak, arról a későbbiekben esik szó.

Végül azon hajdúk, akik idegenből, maguk akaratából álltak be hajdúnak, ők a költözés szabadságának a birtokában is megmaradtak; a szabadságlevelük is tartalmazta a tovább-költözés jogát.¹⁹² 1646-ban Batthyány Ádám a csákányiak pátensében le is szögezte, hogy elmehetnek, házaikat eladhatják, de csak katonának vagy hajdúnak.¹⁹³ Ha viszont a hajdúk elégtelenné váltak a katonai szolgálatra, el kellett menniük, vagy örökös jobbágyok lévén, visszasüllyedtek a jobbágyi állapotba. Ha a katonákra nem volt olyan nagy szükség, gyakran előírták az idegenből jött pusztai vitézeknek, hogy el kell hagyniuk földjeiket, ha a jobbágyi állapotot valaki fel szeretné venni.¹⁹⁴ A szabad hajdúkról Végh Ferenc és Baráth Zsolt is írtak tanulmányaikban.

V. 2. A körmendi, a csákányi és a szentpéteri hajdúk

A körmendi kastély a 17. században elsősorban végvár volt, s mivel a Rába egyik fontos átkelőjét védte, ezért 1650 tavaszán Körmend oppidum privilégiális levelet kapott Batthyány Ádámtól. Az ún. vitézlő rend tagjai itt mentesültek a jobbágyi szolgálat alól, a vámok fizetésétől, szabadon bírták házaikat (egy házuk és egy telkük után), szántóföldjeiket,

¹⁸⁸ VARGA János, *Jobbágyrendszer* 295.

¹⁸⁹ akógabona: a földesúrnak járó kilenced helyett adták a jobbágyok.

¹⁹⁰ kulinária: a földesúr saját használatára, konyhájára adandó adófajta, vaj, tojás, túró stb.

¹⁹¹ pombain pénz vagy szárazkocsmapénz: amit azért fizettek a jobbágyok, hogy az év nagy részében árulhassák saját borukat vagy nem volt a faluban földesúri kocsmá, azaz borkimérés.

¹⁹² VARGA János, *Jobbágyrendszer* 297.

¹⁹³ ZIMÁNYI Vera, *Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez*, Századok, 1960. 297–298.

¹⁹⁴ VARGA János, *Jobbágyrendszer* 298–299.

rétjeiket és a földesúr engedélyével elhagyhatták és örökíthették valamely fegyverképes utódnak.¹⁹⁵ 1652-ben a vár leégett, de a következő években újjáépítettek.¹⁹⁶ 1635-ben a körmendi hajdúk és az egyéb háztartásfők aránya 40 %, 1650-ben már 67,7 % volt, és ettől kezdve csak vitézek foglalhatták el a telkeket. A fegyveres harcokban 1642-ben 58 körmendi vitéz, 1646. március 6-án 5 katona, 58 gyalogos hajdú és 26 szabad legény esett el, csaknem minden negyedik feleség megözvegyült.¹⁹⁷

A körmendinél kisebb, de szintén végvárként szolgáló kastély állt a Rába egyik fontos átkelőhelyénél, az egykori Strémi uradalom területén, Csákányban is, ahol Batthyány Ádám 1648–1653 között a török portyázások miatt az ott lévő majorságát felszámolta, az apja által építtetett kastélyt vizesárokkaival és palánkkal körülvett végvárrá alakította, és 100 lovasnak és 200 gyalogosnak biztosított szabadparaszti kiváltságokat.¹⁹⁸

A földesúrnak az 1649. évi utasítása utal arra, hogy olyan szabadparaszti állapottal éltek Szentpéteren is, mint Körmenden és Csákányban, de privilégiális levél nem maradt fenn róla. 1550-ben a szentpéteri templom volt az ún. castrum magja, amelyet palánkkal és árokkaival vettek körül. Az őrségi katonák és hajdúk helyzete eltért a többi hajdútelepülés hajdúitól, mert itt nem kellett megtelepíteni a katonákat; ott éltek régtől fogva, hasonló feladattal. A végvári katonáskodás azonban nem volt őrségi specialitás, nem a speculatori szolgálat kelt életre – írja Stahl Ferenc –, hanem a gázlók őrzése, török nyomok jelentése, várbeli szolgálat volt részben az új feladatuk. Ágyúlövésekkel kellett értesíteniük Csákányt, Lövőt és Szentgotthárd végvárak őrségét az esetleges török mozdulatokról.¹⁹⁹

A szentpéteri várban 1653-ban mindössze egy tarack és egy szakállas puska volt. A stájer rendek folyamatosan kérték az Udvar, hogy a szerintük a törököket ingerlő és ezzel őket is veszélyeztető szentpéteri erősséget rombolják le, de ez végül nem történt meg.²⁰⁰ A 16. század első felében 50 lovas és 50 gyalogos volt a teljes létszám a kapuval és bástyáival ellátott kastélyban. Az őrségi katonák és hajdúk esetében az 1630-as évektől 1646-ig – gyakran pénzbeli fizetésükre hivatkozva – többször leszögezte Batthyány Ádám, hogy „*mind hajdújól s mind jobbágyol szolgáljanak...*”. A szolgáltatási engedményeket minden évben

¹⁹⁵ BÁN Péter, *A Batthyány-uradalmak igazgatása*, 27.; MNL OL P 1313, Batthyány család levéltára, Maj. Lad. I. No. 40. és Acta Ant. Lad. 6. No. 72

¹⁹⁶ A Batthyányak főkapitánysága mellett külön szervezeti egységet alkotott a hajdúkból szervezett körmendi vicekapitányság, élén az alkapitánnyal, aki a maga hat lovas szerén kívül 120-140 katonával rendelkezett.

1627–1658 között három szervitoré volt a tisztség; Hidassy Andrásé, Francsics Gáspáré, majd Fáncsi Pálé. VARGA J. János, *Szervitorok* 17–19.

¹⁹⁷ Tóth István György, *A végvár árnyékában*, 113.

¹⁹⁸ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 28.

¹⁹⁹ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.* 226.

²⁰⁰ BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 21.

újonnan kellett kérniük, és viszonylag folyamatos mentességet csak a dézsma fizetése alól élveztek.²⁰¹ Az 1648-as és az 1651-es összeírásban is pontosan jelezték a nevek mellett, hogy az illető katona, hajdú vagy jobbágy. Soha nem azt írták, hogy kinek nem kell adóznia, hanem azt, hogy kinek kell, annak ellenére, hogy katona vagy hajdú. A gyakorlat tehát az volt, hogy a katonáknak és hajdúknak általában egy fertály után még nem kellett adózniuk, de ha mégis, akkor azt külön rögzítették, valamint azt is, hogy mennyit az egy fertály feletti terület után. Ezen kívül katonáskodásukért cserébe Batthyány Ádám évente gabonát (segélyként, ha kértek), és ruhát is adott, erről azok a kérvények tanúskodnak, amelyekben gabona segélyt és a ruhájukhoz való posztót kérik.²⁰² A mentesség része volt az is, hogy a pombain pénzen kívül mindenféle pénzadójuk felét elengedték. Szántásra, aratásra, szekerezésre és egyéb szolgálatra – amikor az úrral voltak – nem kényszeríthették, még családtagjaikat sem, erről Batthyány Ádám egyik, tiszttartójának írt leveléből értesülünk. Abból megtudjuk azt is, hogy ez a szabadság csak az 1640-es és a 41-es esztendőkre vonatkozott: „*azután való esztendőkre penig, az mit kedvünket keresik, és az mint szolgálnak, ahhoz accomodáljuk az dolgot.*”²⁰³ Az engedmények tehát általánosak voltak, de a jóakaratótól is függtek.

Az 1640-es őrsegi katonák és hajdúk lajstromából tudjuk, hogy mennyi telket bírtak és mennyi adóval tartoztak; összesen fizettek a 24 (lovas) katona és hajdú sessio után 120 forint pombain pénzt, Szent György és Szent Mihály napkor 19 forint 20 krajcárt, 8 forint 64 krajcár ökörpénzt, ami összesen 147 forint 84 krajcárt tett ki. Az adatokból az látszik, hogy az egész telkek számának arányában fizették a rozst, a zabot és a túrót, minden egész telek után egy köbölt, illetve darabot. Búzát viszont telkenként 2 köbölnyt fizettek.²⁰⁴

²⁰¹ MNL OL P 1322/35. (1640. szept.7). 42-es kötet 350.

²⁰² MNL OL P 1322 (1642)19. 117. 1642-ben, a „*Szent Péteriek, tizedes Dávid György, Jankó Péter, Bella György, Mánjoky Bálint, Balogh Péter, Kovács Péter, Dávid Péter, Apáty Péter, Hidas Istók, Büky Gyurkó, ezeknek az fizetéskor posztójok nem jutott. Könyörögnek Nagyságodhoz, hogy Nagyságod rendelné meg ruházatjokra való posztójokat, azon kívül gabona segítségével is lenne Nagyságod nékiek.*”

A kérvényre Batthyány a következőt jegyezte föl: „*Ím Újvárra megyünk, az többinek is, az kiknek hátra van fizetések az posztón kívül, elrendeljök, hogy megadják nekik. Az tiéteket is ugyanakkor megrendeljök, s meg is adják az posztótokat is, minél előbb meghozatjok és kiadatjok nektek is.*

Kovács Peti nincsen, hanem Kovács Ádám van.

Beöky Gyurkó nincsen, hanem Bogdán János van.”

²⁰³ Batthyány Ádám a levélben arról tájékoztatja a tiszttartót, hogy minden felsorolt természetbeni szolgáltatás felét a szentpéteri gyalog és lovas rendnek megengedte és a pombain pénzen kívül mindenféle pénzadójuk felét is: „*az mi penig az szolgálátjokat avagy robotjokat illeti, arrul ilyen szabadságot engedünk nekik, úgymint szántásbul, aratásbul, szekerezésbul és egyéb jobbágy szolgálattul, hogy ha akkor valahová találnák menni, vagy velünk lennének, az otthon való cselédjeket ne kényszerítsék reá, és ne is birságolják érette, mivel az velünk való szolgálattul meg szolgálják akkor aztot.*” MNL OL, P 1322/35. (1640. szept.7.) 42-es kötet 350.

²⁰⁴ A katonák összesen 10 és fél sessiót bírtak az őrsegen, amely után 52 magyar forint 50 krajcár pombain pénz adóval tartoztak, Szent György és Szent Mihály napkor 8 magyar forint 40 krajcárral és 3 forint 78 krajcár ökör pénzzel. Összesen 64 forint 68 krajcárral. Természetben adtak továbbá 20 köből búzát, 10 és fél köből rozst, 10 és fél köből zabot, 126 db tyúkot, 210 db tojást, 2 Pint vaját, 10 és fél db túrót. A hajdúk 13 és fél telket bírtak és 67 forint 50 krajcár pombain pénzt fizettek két alkalommal, Szent György és Szent Mihály napkor 10

V. 3. Őrségi katonák és hajdúk a 17. század közepén, 1640–1651 között

A 2. sz. táblázatban 140 Őrségi katona és hajdú nevével találkozunk, akikről az 1640-es lajstromból,²⁰⁵ az 1642–51-es kérvényekből és az 1648–51-es összeírásokból tudunk. Kilencről tudjuk, hogy szolgáltak katonaként és hajdúként is, először többségében hajdúként, majd katonaként. Joggal feltételezhető, hogy lovas katonának lenni jóval előnyösebb helyzetet jelentett, mint gyalogos hajdúnak, ámbár ahhoz – amint azt fentebb említettük – megfelelő felszereléssel kellett rendelkezni. Az 1648-ban összeírt hajdúk és katonák földbirtoklását vizsgálva megállapítható, hogy a hajdúk közül mindössze egynek nem volt földje, négynek volt egész telke, tizenkettőnek fél és tizenegy főnek negyed telke, továbbá egynek-egynek harmad, nyolcad stb. résztelke. A katonáknál ugyanekkor hét főnek nem volt telke, csak kettőnek volt egész telke, 10-nek fél és 10-nek negyed telke, illetve itt is van egy-két résztelek. Összességében tehát megállapítható, hogy a gyalogos hajdúk birtokában több föld volt, mint a lovas katonákéban.

Az alábbiakban a 2. számú táblázatban feltüntetett Őrségi fegyveresek állományában, létszámában történt változásokat vizsgáltam meg, és azt, hogy mikor, milyen forrás alapján hallunk róluk (3. és 4. oszlop). A táblázat 5. és 6. oszlopában azt látjuk, hogy 1648-ban és 1651-ben a korábban szereplő katonák és hajdúk éltek-e még, és ha igen, akkor katonák, hajdúk voltak-e még vagy már nem. Az 1648-ig katonaként vagy hajdúként előforduló 140 fő 44 %-a, 61 ember már nem szerepelt az 1651-es összeíráskor. Az 1648 előtti nevek közül 1648-ra vonatkozóan kilenc emberről tudjuk, hogy biztosan meghalt. További öt főnek 1651-ig bekövetkezett haláláról szerzünk tudomást; Antal Gergelyről, Csörge Péterről, Kálmán Ádámról, László Tamásról és Nagy Györgyről. A biztosan meghalt fegyveresek száma 1640 és 1651 között 14 fő. A további eltűntekről nem tudjuk, hogy miért nem kerültek bele az összeírásokba, de nincsenek benne, így feltételezhető, hogy már nem éltek, vagy elköltöztek a területről. Az összeírtak 47 %-a, azaz 66 fő szolgált még katonaként és hajdúként 1651-ben is, és a maradék 9 %, azaz 13 fő az, akik éltek még, de már csak jobbágyként szolgáltak.

forint 80 krajcárt, 4 forint 86 krajcár ökor pénzt, összesen 83 forint 16 krajcárt. Tartoztak továbbá 27 köből búzát, 13 és fél köből rozst, 13 és fél köből zabot, 162 tyúkot, 260 db tojást, 3 pint 11 meszely vaját, 13 és fél darab túrot adni. Végül újra leírták, hogy az összesen 48 köből búza felét, 24 köből, a 24 köből rozst felét, 12 köből, ugyanígy a 24 köből zab felét, 12 köből, és az összes 470 tojáshoz, 288 tyúkhöz, 6 db vajhoz, 24 db túróhoz mind csak a felét kell fizetniük. MNL OL, Batthyány család levéltára, P 1322/35. 1640. szept. 7. 42-es kötet 350.

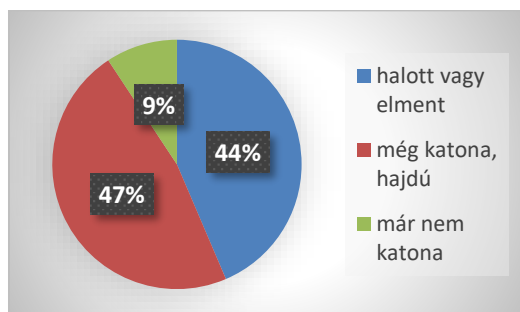
pint: a gabona és a bor mérésére szolgáló régi űrmérték, 1 pint = 4 meszely = 1,6 liter.

meszely: a bor mérésére szolgáló régi űrmérték, 0,4 liter. In: MNL

²⁰⁵ 1640. szeptember 7-én Batthyány Ádám összeíratta, hogy a” *Szent Péteri Katonák és Haidúk menni Helt bírnak Eörsighben s azoktul az minemeö adokal tartoznak, s abban menni engedtetett megh nekik.*” MNL OL, P 1322/35. (1640. szept. 7.) 42-es kötet 346.

Ha megnézzük, hogy hányan voltak katonák és hajdúk 1640-ben, 71 fő – amit gyakorlatilag tekinthetünk az összes létszám felének –, akkor azt mondhatjuk, hogy a halottakat és az össze nem írtakat nem számítva, viszonylag kevés az a 13 fő, akik otthagyták a szolgálatot azokhoz képest, akik viszont felvették azt; 69 fő. Kijelenthetjük tehát, hogy sokkal többen álltak be a vitézek közé, mint onnan ki. Akik felhagytak a szolgálattal, valamilyen nyomós okkal tették azt; megöregedtek vagy megrokkantak, alkalmatlanná váltak vagy lovuk, fegyverük veszett el és ilyenkor kénytelenek voltak jobbágyként szolgálni tovább.

Nagyon fontos, hogy az őrségi katonák és hajdúk akkor is a helyükön maradhattak, nem kellett elhagyniuk, átadniuk a telkeiket, ha már nem szolgáltak katonaként, szemben a körmendiekkel.²⁰⁶

1. sz. ábra. Az 1640-től fellelhető őrségi katonák és hajdúk vitézi sorsának alakulása 1651-re

A Függelékben található 3. sz. táblázat az 1640-ben összeírt (lovas) katonák névsorát tartalmazza az általuk birtokolt telekrészekkel és egy-egy megjegyzéssel, amely főleg a lakóhelyükre vonatkozik, illetve két helyen, Kossa Jánosnál és Dávid Istóknál azt is olvashatjuk, hogy semmit nem bírnak, azaz valakinél élnek. Kossa Jánosnak majd később lesz Szentpéteren egy fél helye, Dávid Istóknak azonban nem, őt 1651-ben Szentpéteren fogják összeírni. A 32 összeírtból 30 katona, mivel Dávid János ifjú testvérként szerepel, majd később, 1651-ben ő is katona lesz, és Dávid Péter, akit hajdúnak írnak, szintén katona lesz. A legtöbben, tizenketten fél helyet bírnak, heten negyed helyet és ketten egy egész helyet, a többiek töredék telket. Összesen 11,25 telket bírnak, az katonánként átlag 1/3 telek.

²⁰⁶ MNL OL P 1322 (1648. április 21.) 228/3. „Ispánkon lakozó Kis András ezideig Nagyságodat fegyverével szolgálta, de minthogy immár előregedvén betegen és fájdalmas állapottal vagyon, szolgálatjának meg nem felelhet, hanem jobbágyul akarja Nagyságodat szolgálni, ezért könyörög Nagyságodnak, eressze el az szolgálatbul. Keczer informálja arról, hogy lehet-e vagy nem elbocsátani.” 1651-ben már nem szerepelt az összeíráskor.

Az egyéb vizsgált forrásokból tudjuk, hogy 1651-ben 10 fő élt még közülük; Baján Márton, de már nem katonaként, Büki Gyurkó, Cserkúti János, Dávid Dávid, Dávid Istók, Dávid Péter, a fiatal legényből lett katona, Dávid János, Dávid György, Kossa János és Sos János, azaz kevesebb, mint a katonák egyharmada.

A 4. sz. táblázatban az 1640-ben összeírt hajdúk neveit találjuk telekhányaduk feltüntetésével. 1640-ben 40 hajdút írtak össze, köztük két nemes embert, Könye Mihályt²⁰⁷ és Szabó Pétert. 1642-ben még találkozunk az utóbbival, aki akkor katonaként kérvényezett az úrhoz, de az összeírások során már nem találtuk meg a nevét. Valószínűleg nem volt őrségi. Könye Mihályt mindkét alkalommal összeírták fertály földjével, de a nemessége említése nem szerepelt már. Hozzá vehetjük még a névsorból Dávid Pétert, akit a katonáknál a testvéreivel együtt írtak össze, de hajdúként, így a létszám 41 fő. Több mint egyharmaduk nem Szentpéteren élt, összesen 15 fő. Nyolc hajdúnál megjegyezték, hogy nincs helyük, ők nyilván rokonokkal éltek együtt, kivéve Borbély Mátyást és Horvát Mátyást, akik a kastélyban, azaz a szentpéteri erődben laktak. Három hajdúnál azt is megírták, hogy kinek a fiai. Ennek oka valószínűleg az volt, hogy az apjuk is hajdú volt, és ezt szükségesnek tartották megjegyezni. Kevésbé lehetett ok a névazonosság, hiszen nincs ugyanolyan nevű hajdú, akivel összekeverhették volna. Itt sokkal többnek nincs jobbágytelke, 15 főnek van fél és 7 főnek, mint a katonáknál, fertály helye. Jelentős 1/8 telekhányad is előfordul közöttük, 6 fő esetében. Összesen 13,25 egész telken vannak negyvenen, azaz egy hajdúra, illetve családjára közel 1/3 telek jutott.

1651-ben élt még közülük: Apáti Péter, Balogh György, Bankó György, Basca Péter, Barca Miklós, Horvát János, Kis Lőrinc, Kis András, Könye Mihály, Laczo Péter, László Benedek, Paskoncza Benedek, Róka Bálint, Siska Márton és fia János, aki tizedes lett. Összesen 15 ember, akik közül katona lett 6 fő, Balogh György, Kis András, Könye Mihály, Paskoncza Benedek, Róka Bálint és Siska Márton. Otthagyta a szolgálatot kettő, Bankó György és Basca Péter.

Az alábbi 5. számú táblázat²⁰⁸ a három hajdútelepülés katonai lajstromából vett vezetőit tartalmazza, színessel jelezve a szentpéteri katonákat és gyalogosokat az 1648–51-es összeírások idején és alapján.

5. sz. táblázat. Katonai vezetők névsora és a katonáik létszáma a 3 hajdútelepülésen

²⁰⁷ A Könye család Könyeházáról származik, és 1428-ból van adatunk. A település valószínűleg azonos a későbbi Kotormánnyal. A későbbi összeírások szerint a Könye nevezetűek nagy része itt és a szomszédos falvakban lakott. ORBÁN Róbert, *Régi őrségi nemzetségek* 1. - a Könye család. 2009.

²⁰⁸ A táblázat alapjául KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 296–297. oldalán található táblázat szolgált.

Lovasság

alakulat	év	fő	év	fő	év	fő	év	fő	év	fő
Lovasság	1634		1645/47		1648		1651		1658	
körmendiek	Hidasi András vicekapitány	120	Francsics Gáspár kapitány	186					Ságodi István kapitány	137
csákányiak	Potyondi István hadnagy	37	Keczer János kapitány	92					Kisfaludy Balázs kapitány	97
szeptérieriek		36	Szecsődi András hadnagy	42	Szecsődy András hadnagy, Dávid Gergely vicehadnagy	26	Szecsődi András hadnagy	28	Csányi Bernád kapitány ²⁰⁹	63
összesen		193		320				28		297

Gyalogság

alakulat	év	fő	év	fő	év	fő	év	fő	év	fő
Gyalogság	1634		1645/47		1648		1651		1658	
körmendiek	4 vajda	210	4 vajda	214					3 vajda	155
csákányiak			2 vajda	122					2 vajda	101
szeptérieriek	Kósa Gergely vajda	50	Csepeli Benedek vajda	51	Csepeli Benedek vajda, Kovács Péter vicevajda	34	Kovács Péter vicevajda	25	Horvát György vajda	51
összesen		260		387		34		25		307

1651-ben Dávid Gergely vicehadnagy már nem élt, csak Szecsődi András hadnagy, aki egy fél pusztát helyt bírt Szalafőn. 40 missilise maradt fenn, és a tótfalui castellum volt az övé.²¹⁰

A Szeptérieri lovas sereg 1634-ben 36 főt adott a 700 fős sereg mellé, 1640-ben a korábban vizsgált forrás alapján 30 főt, 1645–47-ben már 42 főt az 1290 fős seregből, Szecsődi András hadnaggal az élén, 1648-ban 26 főt, 1651-ben 25 főt, 1658-ban Csányi Bernád kapitánnyal 63 főt az 1477-es összlétszámból.²¹¹ Ha az őrségek létszámát figyeljük az összlétszámhoz viszonyítva, azt látjuk, hogy míg az összlétszám erőteljesen emelkedett, addig az összeírásokban szereplő őrségi katonák létszáma lassabban. 1634-ben a szeptérieri

²⁰⁹ Csányi Bernád csákányi és szeptérieri kapitány is volt. 1650 júliusában Tótfaluból és Csákányból írt Batthyány Ádámnak. MNL OL P 1314/8732. 8733. levél. Meghalt a szentgotthárdi csatában 1664. augusztus 1-jén, ahová martalékkul küldték őt.

²¹⁰ BENCZIK Gyula szóbeli közlése, amelyért ezúton is köszönet illeti őt.

²¹¹ KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 296–297.

lovakok az összes lovas 5%-át tették ki, 1645-ben már csak a 3,3%-át, illetve ez némileg emelkedett 1658-ban 4,25%-ra. 1648–51-ben azonban sokkal kevesebb összeírt katonával találkozunk, mint a korábbi és a későbbi regestrumokban, aminek vagy az az oka, hogy nem minden katona volt éppen otthon az összeíráskor, és kimaradtak, vagy nem voltak őrségiek. Az is elképzelhető, hogy ez a két esztendő tragikus volt a katonákra nézve. Erre akkor tudnánk minden kétséget kizáró választ adni, ha ismernénk az 1658-as névsort és összevethetnénk az 1651-essel.

A táblázat segítségével betekintést nyerhetünk az általunk ismert névsorokban végbement változásokba: A szentpéteri gyalogok 1634-ben Kósa Gergely vajdával és 50 fővel képviseltették magukat a 260 fő közt, (19 %), 1640-ben 41 fővel, 1645–47-ben Csepeli Benedek vajdával és 51 fővel a 387 összlétszámból, (13,2 %), 1648-ban 34 fővel, 1651-ben 25 fővel, míg 1659-ban Horvát György vajdával és 51 fővel a 407-ből, (12,5%). Az adatok alapján azt látjuk, hogy a szentpéteri gyalogosok sokkal nagyobb részben vették ki részüket az összes gyalogos hadrendből, mint a lovasok; akár 19 %-ban is. Itt is az állapítható meg, hogy a két összeírás idején feljegyzett hajdúk létszáma sokkal kevesebb, a fele a többi regestrumban szereplő őrségi gyalogosoknak. Itt is felmerül az a lehetőség, hogy nem írták össze mindannyiukat. Olyan nagy volt a halálozás, vagy többen közülük a várban laktak, esetleg más okból nem írták össze őket. A kérdésekre az 1648-as és 1651-es őrségi összeírásban szereplő katonák és hajdúk névsorának 6. számú táblázata alapján próbálhatunk magyarázatot találni.

A két évben összesen 35 katonáról, 34 hajdúról és 4 tizedesről tudunk, azaz 73 lovas és gyalogos nevét lehet megismerni az összeírásokból. 1648-ban az összes fegyveres 60 fő, ebből lovas katona 26, gyalogos hajdú 34 fő. 1651-ben 53 fegyverest találunk, ebből 28 katona és hajdú 25. Mindkét összeírásban 19 katona és ugyanannyi hajdú az, akiknek a személye és státusa nem változik, őket dőlt betűvel is jeleztem. 1648 után 7 katona tűnik el, hagy fel a szolgálattal, adja át posztját fiának (Barca György), vagy hal meg 1651-ig, míg 9 új katona áll szolgálatba. A hajdúk közül 12-en hagyják el posztjukat vagy halnak meg, és a három főből egy tizedes, ami 3 év alatt igen magas szám, míg csak 3 új hajdú áll be és egy tizedes. Tehát 1648-ban a 2204 lakosú Őrségben 60 katonát és hajdút találunk, a lakosságnak mindössze a 2,7 %-át, míg 1651-ben a 2110 (Pankasz 55 főjével együtt) lakosból 53 katonát és hajdút, 2,5 %-ot. A legtöbb fegyveres Szalafőn és Szentpéteren élt, de Bajánházán, Ispánkon, Nagyrákoson, Fölrákoson, Hodoson, Senyeházán, Szaknyéron és Dávidházán is találkozunk velük.

V. 4. Az őrsei katonák és hajdúk társadalmi helyzete

A 7. sz. táblázatban azokat a fegyveresek vezetőit látjuk, akik a korábbi névsorban nem szerepelnek, csupán az 1648–51. évi összeírásokban. Ebből a fegyveresek családi és vagyoni állapotáról is tudomást szerezhettünk.

7. számú táblázat. Az őrsei fegyveres erők vezetőinek névsora és társadalmi helyzetük.

	1648			1651					
előjárók neve	telek nagysága	tisztség	gyermekszáma	tisztség	gyermekszáma	ló	adóalap	helység	változás
Dávid Gergely	1/4	vicehadnagy						Nagyrák.	halott
Csepeli Benedek	3/8	vajda						Sztp	eltűnt
Siska János	3/8	tizedes	3	tizedes	4	1		Sztp	
László Benedek	1/4	tizedes	3					Szalafő	nem hajdú
Nagy Tamás	1/2	hajdú	5	tizedes	2	1	1/4	Sztp	
Szecsődi András	1/2	hadnagy		hadnagy				Szalafő	puszta
Kovács Péter	1/4	vicevajda	1	vicevajda				Szalafő	
Kovács Péter	1/4	tizedes		tizedes				Szalafő	
összesen	2 3/4		12		6	2	1/4		

Az őrsei katonák és hajdúk gyermekei, telkei c. táblázat a 8. szám alatt található a Függelékben.

A hajdúknál és katonáknál, ha katonai szolgálatot teljesített, egy negyed (fertály) telek után biztosan nem kellett adózni. Amint már említettük, gyakran előfordult, hogy ennél nagyobb telekhányad után is adómentes maradt. Mindössze 15 katonánál, hajdúnál írták, hogy adóznia kell az egy fertály feletti rész után, 30 főnek pedig nem, noha nagyobb volt a telke egy fertálynál. Többen voltak teljesen tehermentesek, mint akiknek adózniuk kellett. Azt, hogy kinek, miért és mennyi adót engedett el Batthyány Ádám, annak biztosan meg volt az oka, legfeljebb nincs elég adatunk arról. 65 helyen szerepel a teleknagyság.

A halottaknál nem tartottam fontosnak felírni, illetve akik többet osztottak egy résztelken, ott a katonáé meghatározhatatlan volt az adó; valószínűleg nem ő művelte, hanem a család. 21 fegyveresnek volt negyed telke, nekik nem kellett adózniuk, 36 főnek ennél több volt, azonban csak 15 főnek kellett adóznia, általában az egy fertályon felüli rész után. Pap Györgynek 1648-ban a fél telke után nem kellett, 1651-ben azonban már igen, negyed rész

után. 1640-ben tudjuk a korábbi adatokból, hogy 13 és ½ telket bírtak a hajdúk, 10 és ½ telket a katonák, összesen tehát 24 egész telket. A két összeírásban csaknem 26 4/5 telek szerepel, adózniuk csak 5 5/8 után kellett, ami sokkal kedvezőbb volt, mint 1640-ban, amikor Batthyány Ádám az adók felét engedte csupán el. Ezt valószínűleg a harcok kiújulása, a gyermekrablások, az ehhez köthető váltságdíjak fizetése és a megnövekedett terhek szükségszerűsége okozta.

A hajdúk és katonák gyermekeinek száma 1648-ban 69 fő, 1651-re már csak 28 fő. Mindössze 4 olyan családot találtam, ahol növekedett a gyermekek száma, eggyel. Ideális körülmények között 1651-ben lennie kellett volna 73 gyermeknek, ehelyett mindössze 28 volt. Az 1648-ban meglévő gyermekek közül 41 tűnt el, mert felnőtt, elrabolták, elment vagy meghalt. Erről még később lesz szó.

A lovak száma 1648-ban a katonáknál 28 db, 2 hajdúnál van még 3 db, összesen 31 állat. 1651-ben a 21 ló a következőképpen oszlott meg: 18-at a lovasok, 3-at a gyalogos hajdúk tartottak. Azt gondolnánk, hogy minden katonának volt lova, de ez nem így volt. 1648-ban 6 katonának nem volt lova, 1651-ben már 13-nak.

Az 1697-es összeírás a katonákról nem árul el semmit. Valószínűleg nem is volt már senki közülük való, hiszen a szentpéteri erőd 1664 után rommá lett, a felszabadító háborúk véget értek a területen, a katonákat leszerelték. Ez épp a katonaparasztoknál, itt az Őrségben lehetett a legegyszerűbb; egyszerűen be-, azaz visszatagolták őket a jobbágyi állapotba, de hogy a folyamat miképpen zajlott le a területen, a dolgozatnak nem tárgya.

Összefoglalva azt mondhatjuk az Őrségi katonaparasztok ez időbeli állapotáról, hogy a megtalált 140 fő csaknem mindegyikének volt földbirtoka, amelyek után korábban együtt adóztak, Batthyány I. Ádám idején azonban a többi Őrségi lakossal együtt írták őket össze és általában csupán egy fertály hely után élveztek adómentességet; nem robotoltak, ruhát és ellátást kaptak Batthyány Ádámától, amíg katonaként szolgálták. Az 1640-es évek elején összeírt katonák és hajdúk kevesebb, mint a fele szolgált még 1651-ben, és 9 %-uk vált – szolgálatra alkalmatlanság miatt – újra jobbággyá. Összességében azonban többen csatlakoztak a hadrendhez, mint akik elhagyták azt, nem számítva ide a halottakat. Az Őrségi katonaparasztoknak – mivel nem a szolgálatért kapták – nem kellett elhagyniuk az átlagosan 1/3 telekrésznyi földbirtokukat és nem is kellett együtt lakniuk. A szentpéteri lovasok aránya az egész lovas seregest 3,3% – 5%-a volt, míg a gyalogos hajdúk aránya 19%. A két összeírás idején összesen 60 fegyveres szerepel név szerint, akik közül 19 katona és 19 hajdú ugyanaz a személy a két összeírásban. Az Őrségi fegyveresek aránya a lakosok számához képest 1648-ban 2,7 %, míg 1651-ben 2,5 % volt.

V. 5. A katonák és hajdúk ruházata és felszerelése

A korban a körmendi, a csákányi és a szentpéteri lovasok vörös, kék és zöld posztóból készült egyenruhát viseltek.²¹² A ruhához való posztót, – a levelek tanúsága szerint, – Batthyány Ádámtól kapták. Fegyvereikről általában maguk gondoskodtak, csak ritkán gondoskodott az úr szervitorai és katonái lovairól és fegyvereiről, amelyek értékét és időtállóságát bizonyítja, hogy azokat végrendeletileg utódaikra hagyományozták. A lovak és a fegyverek vásári értékéről egy korabeli kótya-vetyéről szerezhetünk tudomást.²¹³

Korabeli lőfegyver volt az ágyú²¹⁴ és a mozsár.²¹⁵ Használták az ún. hideg fegyvereket, a kopját, a lándzsát, a pikát és a kardot, szablyát,²¹⁶ a visszacsapó íjat, a rövid csövű karabélyt, a pallost, a négy élű hegyes tört, a csákányt és a buzogányt. Védőfelszerelésként rendelkezésükre álltak sisakok, sodronyíngek, a „fegyverderék,” azaz a páncélok, a karvasak és a pajzsok. Amíg egy lovas katona egy évi fizetése 16 forint volt, addig a sisak, a mellvért, a sodronyíng és a karvasak nélküli öltözete, azaz a puska a szablya és a ló általában 110 forintba került, ha neki kellett beszereznie.²¹⁷

²¹² A legsilányabb posztófajta az aba, amelyet a szolgák kaptak. A legdrágább a gránát, skarlatin és a csimazin. A rása olcsóbb, dolmánynak, mentének való anyag, a septu valószínűleg ennél is olcsóbb volt, de közepesnek minősült, amit a lovászok kaptak. PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, 5.

Tudjuk, hogy Hertelendy Ádám 1645–47-ben Batthyány Ádám lovas hadnagya, és 104 fős serege például zöld színű posztót viselt. ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, 104. KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 296.

²¹³ Egy tör értéke 5,75–2,90 forint, egy kard 25–0,45 forint, kardhüvely 1,60 forint, szablya 4–1,25 forint, annak hüvelye 1,13–0,05 forint. Egy pallos 6–3 forint, egy pisztoly 7–1,40 forint, puska 7,55–1 forint, lóding 1,80–0,20. forint, karvas 5–2,15 forint. Egy értékesebb ló 90 forint, átlag 35–45 forint, nyereg átlag 2,83 forint, pokróc 0,56 forint, nadrág 0,23 forint, mente, dolmány 1,26 forint, posztó (aba) 0,16, forint, öv 1,17 forint, csizma 0,7 forint. J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Egy hírhedt lesvető a XVII. századból* 501–502.

²¹⁴ az ágyú hosszú csövű, kisebb űrméretű

²¹⁵ a mozsár rövid csövű, nagy űrméretű.

²¹⁶ VARGA J. János, *Szervitorok* 50–57.

²¹⁷ VARGA J. János, *Szervitorok* 56.

VI. Az 1648-as és az 1651-es évek eseményei és az urbáriumok

1648. október 24-én XIV. Lajos francia király (1643–1715), Krisztina svéd királynő (1632–1654) és III. Ferdinánd (1637–1657) császár és király aláírták a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke okmányait, névlegessé téve a császár hatalmát a német birodalmi fejedelemségek felett. Ettől az évtől kezdve a török krónikákban is számon tartott módon megélénkültek a magyarországi végvári harcok, a határszéli kis háborúk.²¹⁸

1648-ban Batthyány Ádám a Zrínyi testvérekkel Kanizsa ellen indult 2632 fővel és, a seregben a körmendi vár 200 gyalogosa mellett 103 körmendi szabad legény is részt vett.²¹⁹ Decemberben 1246 lovassal Pölöskéig, Balástfaig jutott, ahol vejével, Esterházy Lászlóval meg is ülték az újévet. 1649. január 2-án Egerszegnél Alibánfa felé fordult a sereg, majd Pölöskéig és Szentbalázsig hajtotta a törököket, 40 km-en át üldöztetve őket.²²⁰ Ugyanebben az évben a dunántúli főkapitány kicsapott Segesdre is 1410 lovassal és 1255 gyaloggal, sőt még egyszer el akart indulni, de a Habsburg vezetés megtiltotta. A Dunántúl harcban állt; Zrínyi Péter 7000 fővel vonult Szeged alá, a háború kirobbanása egy hajszálon múlt, amit sem a császár sem a szultán nem akart. 1652. augusztus 26-án zajlott le a vezekényi csata, ahol 800 török halt meg, s mivel a komáromi és győri német őrség nem érkezett meg időben, elesett a pápai kapitány, Batthyány Ádám veje, Esterházy László²²¹ is három unokatestvérével.²²²

²¹⁸ Magyarország történeti kronológiája, főszerkesztő BENDA Kálmán, II. kötet, 1526–1848; Magyarország története 1526 – 1686. 3/2. szerk.: R. VÁRKONYI Ágnes, 2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 1043–1045.

²¹⁹ VARGA J. János, *Szervitorok* 160–191.

²²⁰ KOLTAI András, *Batthyány Ádám* 300.

²²¹ Gróf Esterházy László (1626–1652) élettörténetének és kapcsolatrendszerének részletes feltárását Marti Tibor végezte el. Mint írja: „személye – a vezekényi csatában elesett unokatestvérével együtt – az Esterházy-rokonság és a leszármazottak, valamint a magyar történelmi köztudat számára egyet jelent a hazáért való hősi életáldozattal, familiájának örök időkre dicsőséget és megbecsültséget szerző hős alakjával, aki tragikusan rövid földi életével, ám dicsőséges halálával apja méltó utódának bizonyult” MARTI Tibor, *Gróf Esterházy László (1626–1652), Fejezetek egy életrajzhoz*, Doktori (PhD)-értekezés, PPKE TTDI, 2013.; J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Egy hírhedt lesvető a XVII. századból* 481–509.

²²² 1649-ben III. Ferdinánd (1637–1657) és az akkor trónra lépő IV. Mehmed szultán (1648–1687) 22 évre meghosszabbította a 1606-os évi zsitvatoroki, illetve az 1627-es szőnyi békét. Ennek ellenére a törökök felperzselték Kistapolcsányt, 1650-ben Bihácsba, Horvátországba törtek és a Kulpa vidékét pusztították, amiért Zrínyi Péter károlyvárosi főkapitány Boszniában ült vissza. Zrínyi Miklós (1647-től horvát bán) a fél országrész katonáját mozgósította a végeket háborgató Omár aga ellen. 1651-ben már Kostajnica alatt állt 4000 fővel, Rátkay György zágrábi kanonok és Rákóczi László részvételével, és nyolc óras küzdelemben megverték a törököket. Ezért Haszan kanizsai pasa Kiskomáromot kezdte ostromolni. Pethő László kapitány és a segítségére siető Zrínyi Miklós 1000 török katonát vágott le, köztük Haszan pasa karját, aki később bele is halt sebeibe. De mivel a császár és a szultán nem akart háborút, Lobkowitz herceg, a Haditanács elnöke visszarendelte Zrínyit, és dorgáló levelet írt a kapitányoknak. A szultán fejét vette a békebontóknak, mert az időközben az Ázsiában egymás ellen támadó janicsárok és szpáhik viszályát kellett rendeznie. Musztafa esztergomi bég a bányavárosok ellen készült, mire Forgách Ádám bányavidéki főkapitány a Haditanács tudtával csaknem az egész végvári haderőt összevonta ellene. R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.), Magyarország története 1526–1686. 2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 1043–1044.

1649-ben két másik esemény is befolyásolta Magyarország életét; egyrészt a német birodalomból kivont, – a harminc éves háború befejezésével fölöslegessé vált – császári zsoldosok magyarországi végvárakba telepítése, másrészt az országban pusztító marhavész.²²³

A két összeírás alatti és közti időszak tehát nem volt békés sem Batthyány Ádám, sem a Délvidék, sem az Őrségiek számára. A későbbiekben nyomon is követhetjük az összeírás adataiból, mennyire kedvezőtlenül befolyásolták az országos és a helyi események az Őrségiek életét.

VI. 1. Az összeírások elkészítése

Urbáriumok a 15. századtól maradtak ránk. Ezekben időről időre összeírták a birtokokat, a rajta élő népeket, azok kötelezettségeit és jogait és a területekről várhatóan befolyó jövedelmeket. A mindig új és újabb összeírásokat általában birtokosváltás vagy egy új uradalmi tiszt hivatalba lépése indokolta, illetve minden lényeges, a területet és a népességet érintő változásnál megtörtént. Az adatokat megbízható emberek, a falvak vezetői, bíró jelenlétében, eskü alatt tett vallomás hitelesítette. A vallomásokat vagy ők maguk, vagy a lakosok tették.²²⁴ Az első falunál és a legvégső háznál kellett kezdeni az összeírást. Az Őrségben ez ugyanígy, de szerek szerint történt.

*„Kívántatik ez is, hogy minden faluban az esküdt bíró két vagy három esküdt polgárral jelen legyen, legfőképpen az sáffár, ezeket penig ugyan hit szerint köl megkérdezni, amelyre mindenikük megesküdtek. Ha penig meg nem esküdtek volna, tehát meg köl őket esküdtetni, és úgy köl osztán megexaminálni az dologról rend szerént, az mint ide föl meg vagyon írva, s igazán meg köl vizsgálni, hogy irigységből egyik az másikra ne mondjon többet az igaznál.”*²²⁵

A Batthyány birtokokon a libereknek csak a neveit és telekhányadukat jegyezték fel, mivel nem adóztak, vagyonuk részleteire nem volt kíváncsi a földesúr.

Az esküdtek, mint hites (hiteles) emberek az összeírás tisztaságában játszottak szerepet. Az összeírások a jelenlétükben, a nevük feltüntetésével, de aláírásaik nélkül történtek. 1648-ban a falvak összeírását így kezdték: *„Eörsegh Tartomania Proventus, Anno 1648. die 4. Mai, Eorsegh Tartomaninak, hitik szerint az mint Referálják, egy aránt való*

²²³1649 után változott a végvári rendszer irányítása is és ellátása is; az a Főhadbiztosság alá került, amely igen károsan érintette a magyarokat. Több kisebb várat le is romboltattak, Magyarország történeti kronológiája, főszerkesztő BENDA Kálmán, II. kötet, 1526–1848. 471.

²²⁴ SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 61.

²²⁵ MNL OL, P 1322/77, Urb. I. Nr. 4. (1648), a szöveget idézi: ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Mindenik jobbágyunknak mennyi gyermeke vagyon és azok hány esztendősek”. Egy 17. századi uradalmi „népszámlálás adatai”, In: FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György (szerk.), Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére, Budapest, 2002. 462.*

adóik vagyon, tudniillik, minden egész helyhez ad...” Majd a végén „*Az, kik megesküdtének, Ispán Imre Miklós, Őrnagy Janko Balas.*” A végén szereplő szolgáltatások kirovásánál, adókra és szolgáltatásokra az őrnagynak és az ispánnak kellett megesküdni. Ugyanez történt 1651-ben, amikor Babos Benedek volt az ispán és Soldos Mihály az őrnagy. 1648-ban 17 esküdt névvel találkozunk, akiket az egyes falvak összeírásának elején tüntettek fel. 1651-ben már 31-en esküdtek meg. Azt, hogy kik voltak ők és hol éltek, a Függelékben lévő 9. számú táblázat mutatja.

Ispánkon, Szaknyéron, Nagyrákoson, Dávidházán, Hodoson, Szentpéteren maradtak az esküdtek ugyanazok, és soraik ki is egészültek. 1648-ban 14 faluban csak egy esküdt volt, és csak a két hajdútelepülésen, Szentpéteren és Szalafőn esküdtek meg ketten. 1651-ben 7 faluban esküdt meg egy-egy ember egyedül. Érdekes adat, hogy Imre Miklós ispán a saját falujában, Bajánházán nem tett le esküt, de Kapornakon és Senyeházán igen. Szomoroczon Kardos Miklós esküdt nincs összeírva sem a falujában, sem másutt, de Kardos család van a faluban. A kerczai Könye Jánosnak viszont csak telke van Kerczán, ő maga Senyeházán lakik. 1651-ben a faluba újonnan érkezettek is megesküdték, valószínűleg ez gyakorlat volt, hogy aki új gazdaként vett fel földet, az megesküdt, de lehet, hogy csak a saját adatai után. 1651-ben már mindig csak falubeli lakos tett esküt.

Az őrségi ispán és őrnagy, mint a terület egészének adókötelezettségeire megesküdt személyek kivételével a többi esküt tevő személyének kiválasztása és a gazdaságuk, koruk, tisztségük vagy elhelyezkedésük tekintetében nem találtam összefüggést. Volt, hogy a leggazdagabb esküdt meg, volt, hogy az öregnek írt Laczo Tamás Szalafőn, volt, hogy az őrnagy, volt, hogy az ispán, de például 1648-ban Tüskés Bálint hiába volt bíró Kerczán, mégsem ő esküdt, hanem Könye János. Esküdt lehetett egy 15 éves fiú is; Tolvaj András Ispánkon, aki a mostoha apjával, Vörös Andrással tett esküt.

A korban gyakran a molnárok – mint megbízható, hites emberek – esküdtek. Az Őrségben malommal (vízi egy- vagy kétkerekű) rendelkezők közül csak két esetben találtam egybeesést; Senyeházán Imre Miklóst, aki 1648-ban tett esküt és Kotormánszegen Molnár Pétert, de ez nem volt jellemző, hiszen 1651-ben 8 malmot írtak össze. Katonák és hajdúk viszont nem esküdtek.

VI. 2. A szolgáltatások

A 17. századi gazdasági élet megértéséhez közelebből is meg kell vizsgálnunk a különféle pénznemeket, a szolgáltatási kötelezettségeket, munkajáradékot és azok mennyiségét, különös tekintettel azokra, amelyek az őrési embereket érintették.

A korabeli gazdasági életnek – mint napjainknak is – szerves része volt a pénz. Ezt a kort a különböző pénznemek változatossága és egymás mellett élése jellemezte. A legértékesebb pénznem a magyar 23 karátos arany forint volt, amely 100 ezüst dénárt ért még Mátyás király uralkodásának idején is. A 17. században az aranyat már nem verték. A 4 és 8 dénárosokat verték, ez volt a leggyakoribb fizetési eszköz, maga a pénz. Forgalomban volt még ezeken kívül a ducát, a tallér, az obulus, az ezüst akcse²²⁶ vagy ospora, az értéktelenebb lengyel garas, az osztrák és a német krajcárok, – amelyek nagy mennyiségben árasztották el az országot, – de a gyenge, másfél garast érő lengyel váltópénz, a poltura is jelen volt.²²⁷

A magyar adóztatás rendszerének három jól elkülönülő ága élt egymás mellett;

Az állami, azaz dikális adó,²²⁸ amely a rendkívüli hadiadó és az 1342-ben bevezetett portánkénti adó 16. századi összeolvadásából jött létre, összege idővel évi 2 forintról 9 forintra emelkedett és a dikális összeírás rögzítette. A másik adónem az egyházi tized²²⁹, vagy

²²⁶ Az akcse török ezüst váltópénz, a birodalom legerjedtebb fizetőeszköze mellett nagy tömegben volt forgalomban a jobb értékű európai ezüst- és aranypénz. A 16. században a nagymértékű pénzromlás következtében az akcse értéke meredeken zuhant, mindenki, az állam és magánszemély arra törekedett, hogy szabaduljon az akcsétól. Az adót szorított árfolyamon, magyar forintban hajtották be. 1 akcse/ospora az 2 dénár, 100 dénár az 1 forint, egyenlő 40 poltura, ebben fizették a katonákat. BUZA János, *A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarországon a török uralom alatti területén a XVII. században*, In: Történelmi Szemle, 1977.76 – 104.

²²⁷ Az átszámítás könnyítésének címén kitalálták a kamarai forintot, ami 100 dénárt jelentett, de a gyakorlatban inkább rénes forintban számoltak, ami 60 krajcárral, azaz 120 dénárral volt egyenlő.

Erdély török adója például kezdetben 10000 arany forint, azaz 15000 számítási forint volt, amely 1686-ra már 40000 arany forintra emelkedett; ez már 180000 számítási forintot ért. BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete*, In: HONVÁRI János (szerk.), Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig, Aula Kiadó, Budapest, II. fejr. 1997. 162.

²²⁸ A dikális adó: rendkívüli hadiadó, amelyhez a rendek felajánlásával jutott hozzá az uralkodó, a 13. századtól vannak adataink rá és Zsigmond király idején a török fenyegetettség hatására vált rendszeressé (subsídium). Ez olvadt össze az 1342-ben Károly Róbert idején bevezetett 18 dénáros portánkénti adóval. A török kincstárnak a hódolt alattvalók a magyar portális adó mintájára 50 akcsét, azaz 1 forintot fizettek. Ez a dzsizje (hararadzs, harács, fejadó, császár adója). A jobbágyok a török földesuruknak – sok egyéb adó mellett – kapuadót fizettek, amely kezdetben 50 akcsét, azaz 1 forintot tett ki, miként a magyar földesúr felé fizetendő census, amely egy egész jobbágytelekre vonatkozott. Ez a 3, illetve 6 forint vagyoni censushoz kötött rovás-, vagy dikális adó 1848-ig megmaradt. Alapja a jobbágyporta, sessio volt, amely a 16. századi telek aprózódás miatt jelenthetett akár több családot is, de mindig eredménytelenül próbálták füstönként beszédni ezt az adónemet. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 38–39.

²²⁹ A dézsmajegyzékekben (Conscriptio decimarum) feljegyzett tizedet Szent István király óta szedték, alapja a föld volt, a 15. századig terményben szedték (gabona, bor, bárány, méh), majd áttértek a pénzre, ez megkönnyítette a dézsmabeszedés bérbeadását. A megyés püspökökön kívül a földesúr és a Magyar Kamara szedhette be, a két utóbbi bérelhette. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”* 59–60.

dézsma, amelyet a dézsmajegyzékek tartalmaznak. A harmadik a földesúri Urbáriumokban²³⁰ megjelenő census kilenced,²³¹ robot²³² és egyéb szolgáltatások²³³ voltak. Sz. Simon Éva a „*Hódoltágon kívüli hódoltság*” című könyvében elemzi a három adónemet összeíró források értékét, és arra a következtetésre jut, hogy az urbáriumok forrásértéke az összeírók hely- és emberismerete miatt messze meghaladja mind az egyházi, mind a királyi összeírások forrásértékét.²³⁴

VI. 3. A Batthyány birtokok és az Őrség bevételeinek összehasonlítása más uradalmakkal

1589-ben a kivetett adó 45000 forint volt a Batthyány birtokon.²³⁵ Itt nem a tényleges kilencedet, hanem az évi terméstől független akógabonát szedték be, amely telkenként általában 1,5 köből búza, rozs vagy zab volt. Ez az Őrségben egész telkenként két köből búza és egy-egy köből zab, illetve rozs volt.²³⁶ Tehát ha ezt a mennyiséget tekintjük a földesúri kilencedik tizedrésznek, akkor azt gondolhatjuk, hogy minden egész telek jövedelmezett 20 köből búzát, 10 köből zabot és ugyanennyi rozst. Azt, hogy ez valóban így volt-e, a gabonatermelésnél látjuk majd.

²³⁰ Urbáriumok (conscriptio urbarialis) az U et C és a családi levéltárak tartalmazzák. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 61.

²³¹ A magyar jobbágy pénzadójában (census) évi egy aranyforintot fizetett földesurának, szolgálatban, azaz robotban évente 52 napot, továbbá különböző természetbeli ajándékokat adott már a 15. században is. Ez a rendszer vált alapjává a jobbágyterhek kirovásának az egész korszakon át és ezt emelte be Werbőczy István is 1514-ben a *Tripartitum* c. Jogszokásgyűjteményébe, amely törvényeket az 1548-as és 1550-es évi törvények is megerősítették.

Gazdasági kiutat a kötöttségekből a jobbágyok számára az agrárkonjunktúrába való bekapcsolódás jelentett, elsősorban a szarvasmarha tenyésztése és a bor termelése területén, mert mindkét terméket a robotgazdálkodás és a telkes állományon kívül álló termelőapparátus keretében hajtották végre. Azaz a szőlőt, szarvasmarhát adhatták vehették, szabadon rendelkezhetek vele. Az alföldi cívisgazdák, mezővárosi polgárok sokkal szabadabbak voltak a jobbágyi telekrendszert nem ismerő gazdaságaikkal. A szőlők is függetlenek a telki állománytól, birtokolt tulajdonok voltak. ZIMÁNYI Vera, *Nyugat-dunántúli* 11.

A csókakői váruradalom urbáriumából például az derül ki, hogy személyekre lebontva 3 forint 50 vagy 60 dénárt jelentett az adó, külön kiemelve, hogy rézpénzben szedték. A 3 forint 60 dénár rézpénz a valóságban 1 forint 20 dénár „rendes pénzt” jelentett. BOCSI Zsófi, *Vár és uradalom kapcsolata az írott források tükrében, Néhány gondolat a csókakői váruradalomról*, Castrum, 6. (2007) 43–62.

²³² Az évenkénti 52 robot nap, a munkajáradék csak általánosságban írható körül, a tényleges helyzet általában az volt, hogy a szükségleteknek megfelelően minden munkát kötelesek voltak elvégezni. Nem konkretizálódott, hogy mit takar a minden munka. Az egyes uradalmak maguk alakították ki a szabályokat, hogy mennyi munkát és milyen módon kell elvégezni. Volt, hogy a robotnapok száma nem a teleknagyságtól, hanem az ekék számától függött. Egy egész eke annyi igásállatot jelentett, amennyit az adott területen kellett egy eke alá fogni a szántáshoz, ez lehetett 8, 6 vagy 4 ökör. VARGA János, *Jobbágyrendszer* 340–342.

²³³ Ajándékokkal évi három alkalommal tartoztak a jobbágyok, ez javarészt Húsvét–Szent Mihály–Karácsony ünnepekre, vagy Szent György–Szent István–Karácsony ünnepekre esett, esetleg a falu védőszentjének a napja váltotta ki valamelyik ünnepet. BOCSI Zsófi, *Vár és uradalom* 43–62.

²³⁴ SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 54.

²³⁵ VARGA J. János, *Rabtartás és rabkereskedelem a 16–17. századi Batthyány nagybirtokon*, In: KALMÁR János (szerk.), Unger Mátyás emlékkönyv, Budapest, 1991. 125.

²³⁶ MNL OL, (1648) Urb. p. 223. 447.

Batthyány Ádám birtokai 9 uradalomból állt, amelyhez, 5 középkori eredetű vár és 9 kastély tartozott. A nagybirtok jövedelmén túl kereskedett még gabonával, borral, marhával, török rabok váltságdíjával, illetve elzálogosított falvakat és újabbat vásárolt.²³⁷

A gabonatermelésről, adózásról is vannak forrásaink; az Őrségből már 1619 novemberéből, amikor Batthyány II. Ferencnek írt Hegedűs János Őrségi ispán; az adót felküldi Újvárra, és az adatokat, hogy mennyit vetettek és abból mennyi termett.²³⁸ 1620-ban újra írt Hegedűs János, ezúttal már Batthyány Ádámnak, hogy ő igen nehezen van a betegsége miatt, ezért nem tudja bekísérni az adót, a beszolgáltatott rozst, és hogy az úr 50 forintot adott neki korábban, amivel mézet kellett foglaltatnia. Ezúton kérdezi, hogy hova küldje. Arról is tájékoztatta urát, hogy Cserkúti Miklós egész helyen van, de sem borpénzt, sem akót, sem adót nem akar adni és az őrnagy szolgájára fegyverrel támadt. A hajdúk sem akarják megadni az adót – írta –, és kéri, hogy szóljon a vajdájuknak, mert ők is megtámadták az őrnagy szolgáját.²³⁹

A szőlők után hegyvámot²⁴⁰ szedtek, amelyet szintén egy összegben határoztak meg.²⁴¹ A földesúr pénzjövedelmének nagy része, akár 86% is származhatott a borból, például a sárvári uradalom esetében.²⁴² Batthyány I. Ádám jövedelmének a 36%-a származott a saját szőlőjéből, az egyházi bortized bérbe vételéből és a hegyvámából. Ha ez kevésnek bizonyult, akkor a földesúr gyakran közvetlenül szüret után élt elővásárlási jogával és megvette a jobbágysor borát.²⁴³ A jobbágysor számára a bor eladása jelentette csaknem az egyetlen pénzforrást, nem számítva a piacra vitt termékeiket. Ezen kívül is tartoztak különböző természetbeni szolgáltatásokkal, de részesültek a földesúri haszonélvezetekből, rendben tartották és ezért használhatták a földesúr halastavait is.²⁴⁴

²³⁷ KOPPÁNY Tibor, *Batthyány I. Ádám építkezései 1629–1659*, Történelmi Szemle, (XXVII/4.), 1984. 542.

²³⁸ MNL OL, P 1314 Missilisek 18518.

²³⁹ MNL OL, P 1314 Missilisek 18521.

²⁴⁰ A földesúrnak járó szolgáltatás, amelyet szőlőterület használata után vetettek ki, s az évi termés mennyiségétől független volt. A hegyvám egyrészt előre megállapított borból, ritkábban mustból (kb. 800 négyszögöl után 5–10 köböl) vagy ennek megfelelő pénzből, másrészt természetbeni juttatásokból (*munera*: kenyér vagy kalács, kappan és zab), harmadrészt kismérvű robotból állt. A Dunántúl nagy részén a 19. sz. közepéig megmaradt az adózás hegyvámos módja. HOLUB József, *A bortermelés Zala megyében 1526 előtt*, A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve, 1950–1960, Zalaegerszeg, 1960. 182–343.

²⁴¹ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom* 36.

²⁴² SZABÓ István, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948. 186.

²⁴³ 1610-ben az Eszterházi fraknoi uradalomban pl. a bevételek főleg a gabonaértékesítésből származtak. 1630-ban már a borok teljes készpénzjövedelmének 64%-a származott a földesúri borok eladásából. PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, Gondolat, Budapest, 1985. Magyar História, 67.

²⁴⁴ Általánosságban a közlegelő használatáért vajat kellett adni a földesúrnak, az erdő használatáért, azaz favágásért és vadászathoz szükséges fát kellett és fát vágni. Krajcárért makkoltathattak a jobbágysor, és joguk volt nádat vágni. Még a 18. század közepén is azt mondták, hogy Magyarországon mindenki illetlennek találná a parasztot a vadászathoz tiltani, ezért volt annyi nyúl, dímvad, szarvas, vaddisznó a jobbágysor asztalán. HÓMAN Bálint – SZEGFÜ Gyula, *Magyar Történet*, Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2002.

Az Őrség területén nem volt földesúri allódium, ezért az őrségi robotmunkát a csákányi allódiumban használták fel.

A jobbágyi kert és gyümölcskultúráról igen szerény forrásadattal rendelkezünk, mert ezek a tevékenységek adómentesek voltak – így nem kerültek bele az összeírásokba.²⁴⁵

Ahhoz, hogy megfelelő képet alkothassunk az Őrségnek az ország, illetve a Batthyány uradalom gazdasági életében betöltött szerepéről, szükségesnek látszik gazdasági mutatóit más uradalmakéival is összehasonlítani. A dolgozat témája és terjedelme nem teszi lehetővé, hogy hosszan, minden gazdasági tényezőre kiterjedően tegyem meg ezt az összehasonlítást, csupán néhány főbb adatot szeretnék bemutatni.

Az egyik ilyen uradalom a magyaróvári,²⁴⁶ amelyet azért választottam, mert a helységek száma 1549-ben 17 volt, hasonlóan az őrségi 18-hoz. A porták számát tekintve ugyan messze elmaradt az őrségi a maga 140 portájával a magyaróvári 357 porta mögött, de a törökök elleni küzdelmekben – lévén a hódoltság peremén – hasonló, bár nem ugyanazon módon vett részt, mint az Őrség. A magyaróvári szántók azonban messze jobb minőségűek voltak, mint az agyagos, hegyes-dombos őrségiek, ezért ilyen oldalról nem is hasonlítottam össze a két területet. Magyaróvár szerepe 1594 – 98 között értékelődött fel, amikor Győr ideiglenesen török kézre került, így Magyaróvár vált a Bécs előtti végvárlánc egyik elemévé, és a korábbi 24 fős fegyverest 1300 katonára egészítették ki, míg az Őrségben általában 50 gyalogos hajdú és 50 lovas katona szolgált. Az 1549-es dikajegyzék szerint ez volt Moson megye egyetlen nagybirtoka. 1593-ban már 444 portát írtak össze, ami 11%-os növekedést jelentett a korábbiakhoz képest. Az Őrségben ezzel szemben azonban nem nőtt, inkább csökkent az emberek és porták száma a korban.

Diósgyőr²⁴⁷ várát és birtokát választottam még összehasonlítási alapul, mivel az itteniek is a hódoltság peremvidékén éltek, és ők is kétfelé adóztak, illetve azért, hogy egy

²⁴⁵ A gyümölcstermelés terén Magyarország messze felülmúlta a nyugati országokat. Nemcsak az Örökös Tartományok, hanem más országok főemberei is itt szereztek be az oltóágakat, és tőlünk vitték a nemes csemetéket. A besztercei szilva például egész Európában elterjedt, sőt aszúformában még Indiában is találkozhattak vele. TAKÁTS Sándor, *A sárvári kert a 16. században*, 66.

²⁴⁶ A magyaróvári uradalom 16 mosoni és egy Sopron vármegyei (Ruszt) oppidumból állt. 357 működő telek, 13 szegény, adózni képtelen ember, 53 zsellér, 29 pusztá, 37 új jövevény, 2 urasági szolga, 1 kézműves, 37 mentesített személy alkotta az uradalmat. Magyaróvár 1524-ig a Szentgyörgyi családé volt, azután Mária királynéé lett, aki Magyaróvárt 1548-tól a többi birtokával együtt testvérének, Habsburg Ferdinándnak ajándékozta. Nem volt koronabirtok, hanem családi magánbirtok, és ennek megfelelően is kezelték. *XVI. századi uradalmi utasítások*, Fons könyvek 2. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 2002. I. kötet 387-401.

²⁴⁷ A várat 1522-ben II. Lajos király szintén a feleségének, Habsburg Máriának adományozta, mégpedig jegyajándékként. Felső-Magyarország legkiterjedtebb és legjövödelmezőbb várbirtoka volt Egert nem számítva. 5 mezővárosa, 8 faluja, 82 pusztá, 9 libertinus és 800 egész telke volt. A vár 1540-től 1703-ig zálogbirtok lett. Elsőként Balassa Zsigmond és felesége Fánchy Borbála kapta zálogba 20000 forintért. DOBROSSY István (főszerk.), *Miskolc története* II. 1526–1702-ig, Miskolc, 1998. 55–180.

észak-magyarországi uradalommal is össze lehessen hasonlítani a dunántúli Őrséget. Az itteni birtok évi jövedelme 2000–2500 magyar forint volt, a magyaróvári kétharmada. A várnagy egyben Borsod vármegye főispánja is volt. A diósgyőriek nem adtak gabona kilencedet, csak bordézsát, és pénzzel sem adóztak, talán a sok munkajáradék miatt, ugyanis napi 10 munkást tartoztak a várhoz adni. Ezek a munkások csépeltek a gabonát, hordták a szénát, kapáltak, fát vágtak, vadásztak és készítették a hordókat.²⁴⁸ Itt sem – miként a hódoltsági peremvidéki uradalmakban sehol sem – volt jelentős a majorsági gazdálkodás. A földesúri jövedelmek fő része a jobbágyi szolgáltatásokból – kilenced, census, taxa, ajándékok – folyt be, és csak egy-egy jobbágytelek felszabadítása hozott egyszeri, több bevételt.²⁴⁹ A vár területéhez tartozó Miskolc mezővárosban találkozhatunk házzal és szántófölddel bíró jobbágysokkal, házas és más házánál lakó zsellérekkel, csakúgy, mint az Őrségben. Miskolcon is nőtt a puszták száma, ezeket azonban csak olyan tőkeerős emberek foglalhatták el, akik meg tudták váltani a jobbágy szolgáltatásokat a zálogbirtokosnál. Aki erre képtelen volt, azok a város zsellérutcáin kaphattak csak házhelyet, munkájukat ajánlhatták fel a városnak. Ilyen zsellérsor volt a Papszer, Peceszer, Herszer, Egyházszer. Itt tehát a szer egészen másféle jelentéssel bírt, mint az Őrségben, az az újkori miskolci zsellérsort és házait jelölte,²⁵⁰ szemben az Őrségi szerez településszerkezettel. A mezőváros melletti Tapolcán Mohács után a földig lerombolt bencés apátsági kolostor helyén is ilyen házas zsellértelepülés alakult ki a szőlőhegyek borainak munkáskéz igénye miatt. 1626 után először a kolozsmonostori apát vette át javait, majd ezt is a Balassák bérelték, végül a Kamarához került. A török hódoltság Miskolcot sem kerülte el. 1544-ben a hatvani szandzsák felállítása után kezdték hódolttatni, és 1570-ben már 532 háztartást is összeírtak. Az 1576-os tizedjegyzékben 635 gabona- és bortermelőt regisztráltak. Egy összegben, törökül maktuban fizették az adót. Részévé vált az adózó peremvidéknek, a kettős adóztatásnak,²⁵¹ míg az Őrségben ez csaknem egy negyed évszázaddal később következett be. Miskolc mezőváros az ingatlanok alapján osztotta fel a törököknek fizetendő adót, amiben az egyébként adómentes nemeseknek is részt kellett vállalniuk.²⁵² Szakály Ferenc megpróbálta a telkek alapján kiszámítani a város lakosságának számát, feltételezve, hogy egy telken egy család élt 5 fővel, így az 500 telekből 2500 lakosra következtetett. De valószínű, hogy egy telken több család is együtt lakott, mint ahogyan az

²⁴⁸ Miskolc története II. 180.

²⁴⁹ Miskolc története II. 201.

²⁵⁰ Miskolc története II. 264.

²⁵¹ Miskolc története II. 510–514.

²⁵² Miskolc története II. 515–519.

1628-ban a pálosok összeírásából is kiderült; a miskolci kúriájuk telkén 13 zsellércsalád élt együtt.²⁵³

Marjalaki Kis Lajos az adózó porták esetében 12 fős számot javasolt használni családonként, mivel portánként átlag legalább két családot feltételezett, ami kb. 900 háztartást jelentett.²⁵⁴ Az Őrségben 1648-ban az összeírások alapján 434 család élt 399 háztartásban 2208 fővel, ami 5,53 főt jelentett háztartásonként. 1651-ben 419 család élt 411 háztartásban 2129 fővel, ami 5,18 főt jelentett háztartásonként.²⁵⁵

Erdeje igen kevés volt az uradalomnak, szemben az Őrséggel, pedig az a korabeli életviszonyokhoz elengedhetetlen volt. Kevés igásállaton kívül nem tartottak egyéb nagy állatot, mert kevés volt a kaszáló és a legelő is.²⁵⁶

S végül egy harmadik, immár Batthyány család birtokában lévő, a Rohonc-szalonaki uradalom egyes adatait hasonlítottam össze az őrségi adatokkal. A szalonakiak az adót évente két részletben, Szent György és Szent Mihály napkor fizették 15-15 krajcár értékben telkenként. Külön adó volt a 8 krajcár karácsonykor és a virrasztópénz. Az adó mennyisége 1-1 köből búza és rozs, 3 köből zab, baromfi, tojás, tűzifa, és 1 borjú volt; ez utóbbit 1-1 falu közösen adta. Rohoncon a 2-2 forint mellett baromfit, tojást, vaját, tűzifát és borjút adtak. Hodászton és Csajtán a 25-25 krajcár mellett 10,5 krajcár virrasztó pénzt, 0,5 köből búzát és ugyanannyi rozst adtak egész portánként.²⁵⁷ A pombain pénz telkenként 5 forint volt. Irtásföldek után holdanként 1 kappant és 1 ludat adtak. Őrségi irtásföld utáni adó nem szerepel az iratokban.

Az állami adó alapja a jobbágytelek, egysége a porta volt. 1619-ben Rohoncon a 108 és 1/8 porta 1638-ra 85 és fél portára csökkent.

A jobbágysorsba süllyedt őrségiek helyzete kezdetben nem volt kedvezőtlen, a földesúrhoz való viszonyukban azonban a környező falvaktól eltérő jogállású terület volt. Megtarthatták egyes testületi kiváltságaikat, az őrnagyuknak szabad megválasztását bíraskodási jogainak megőrzésével, illetve a dézsma egy összegben történő fizetését, amelyet 1498-tól béreltek ki, kezdetben a vasvári, majd a győri káptalannal kötött és több alkalommal megújított szerződések alapján.²⁵⁸ 1524–26-ban a győri káptalan számadáskönyve szerint a

²⁵³ Miskolc története II. 370.

²⁵⁴ Miskolc története II. 371.

²⁵⁵ A számítások a szerző saját becslései az összeírások adatai alapján. Azt, hogy telkenként hány háztartás, hány család és abban hány fő élt, az Őrség népessége c. fejezetben bővebben látható.

²⁵⁶ Miskolc története II. 279.

²⁵⁷ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalonaki uradalom* 67.

²⁵⁸ Az eredeti okirat ugyan elveszett, de egy magyar nyelvű fordítás megmaradt, ami ismerteti az alapszerződést. Ez a dézsmaárenda volt az őrségiek és Batthyányak között 1805–1814-ig folyó pernek a tárgya.

nekik járó egyházi tizedet az Őrség négy hordócska (tunella) olívaolajjal váltotta meg,²⁵⁹ amelyet csak ők szállítottak Itáliából a böjt idejére. A káptalan emiatt Olaj-késnek²⁶⁰ is nevezte az Őrséget.

1548-ból való egy dicalis conscriptio, amely tartalmazta az Őrség tartomány falvainak neveit, ahol összeírtak 140 portát, 11 új házat, 4 portáriust, 2 vigilátort, 1 őrnagyot, 12 pusztatelket, 4 szolgát, Szentpéteren molnárt és kereskedőt. Tíz évvel korábban csak a portaszámokat írták össze; „132 portae, 92 pauperes, 25 desertae.”²⁶¹

1550-ből való az első őrségi urbárium a családfők névsorával,²⁶² telkeik nagyságával, de szolgáltatások nélkül. A többség fél és negyed telken élt; 143 telken 281 jobbágy-, 37 szabados- és az őrnagy családfő. A dikában említett szentpéteri kastélyban szolgáló „portarius” és „vigilator” az első adat a szentpéteri várra, a castellumra.²⁶³

Az 1576-os urbáriumban már szerepelnek a jobbágyszolgáltatások is. Egész telektől Szent György és Szent Mihály napján 40-40 dénár censust, Kisasszonynapban²⁶⁴ 2 köből búzát, 1-1 köből rozst, illetve zabot, 12 tyúkot, 20 tojást, 1 meszely²⁶⁵ vaját, 1 meszely túrórt kellett adniuk. Közösén 24 Ft ökörpénzt, 22 Ft legénypénzt, 12 Ft ártánypénzt szolgáltatottak be. Ezek a tételek 100 évig nem változtak számottevően.²⁶⁶ 1648–51-ben ugyanezek a napokon kellett adni a 40-40 dénárt, Kisasszony napon 2 köből búzát, 1-1 köből rozst és zabot, 12 tyúkot, 24 tojást, 1 meszely vaját és túrórt, 12 Ft ökörpénzt és 12 Ft ártány pénzt. A különbség az, hogy 1648–51-ben fizettek még 5 forint pombainpénzt is, 4 tojással többet és 12 forinttal kevesebb ökörpénzt. A legénypénzről a következőket írták: „*Legény pénz volna az Urbariumban Specificálván nyolcvan kraicárt számlálván egy forintra, de hitük szerent referálják, hogy soha még nem adtak, és nem is tartoztak ennyivel, hanem minden egész helytül csak Kr 12,*” azaz csak 12 krajcárral.²⁶⁷

²⁵⁹ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.* 225.

²⁶⁰ A kés ebben a fogalomkörben kerületet jelent.

²⁶¹ „*Pertinencia Nemeth Wywar, Pankacz, Zakmeer, felsew Rakos, Spang, Zenthpeter, Zalafe, Hodos, Kapornak, Byukallya, Zomowlcz, Ewrmyhalhaza, Dawidhaza, Chenehaza, Bajonhaza, Kapolnasfalw, Zatha vocantur Ewrsegh, iste possessiones habent solummodo unum ewrnagh.*” DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, Szombathely, 1987. 9.

²⁶² A dolgozat végén szerepel néhány 1549-ben összeírt őrségi falu családfőinek névsora; MAKSAI Ferenc, Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén II. kötet., Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16. Budapest, 1990. Vas vármegye 1549.

²⁶³ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.*, 225.

²⁶⁴ Kisasszonynap: szeptember 8.

²⁶⁵ meszely: régi magyar ürmérték, 1 meszely 0,5 icce, 0,42 l. Magyar Néprajz II, <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-1780.html>

²⁶⁶ BENCZIK Gyula, *Hodos* 21.

²⁶⁷ MNL OL, P 1322 (1648) Urb. p. 223.; és (1651) Urb. p. 427.

A kilenced tehát 4 köből gabona (2 köből búza és 1-1 köből rozs és zab) volt és egész telkenként 5 forint. A robotról nem írtak,²⁶⁸ de az egyes összeírtak mellett mindig jelezték, hogy ha a gazda katona vagy hajdú volt, akiknek a telke a korábban már említett módon általában csak egy fertály hely után volt adó- és robotmentes, az ezen felüli teleknagyság után már tartozott az illető robottal és adóval is. Tehát azt természetesnek tekinthetjük az átlag jobbágyságok esetében, annál is inkább, mert forrásaink így tartják.

1658-ban Jobbágy Jeremiás tiszttartó arról” panaszkodott, hogy az őrségek nem fogadnak szót, nem mennek fuvarba, robotolni. A legsúlyosabb terhet ugyanis a robotként működő hosszúfuvarozás jelentette számukra, mert az ún. hódolt jobbágyság viszonylag szabadon mozoghatott a törökök által ellenőrzött területeken, így hosszúfuvarba is őket küldték. Az őrségek kósót hoztak Kanizsáról és a gráci vásárookra vitték portékáikat. Az uradalmi tisztviselők határozottabb fellépést sürgettek ez ügyben Batthyány Ádámnál. A németújvári úriszéken Jobbágy Jeremiás pert is indított Babos Benedek őrségi ispán és az őrségi jobbágyságok ellen, mert nem jelentek meg roboton, hanem csak „gyerekeket” küldtek maguk helyett. Az őrségek azzal védekeztek, hogy nincs, akit küldjenek, a kapitány is legényeket fogott hajdúnak, és a töröknek is robotolniuk kell. Batthyány Ádám elfogadta válaszukat és a büntetésüket elengedte.²⁶⁹

Az Őrséget Magyaróvárral összehasonlítva, az utóbbiban bár ugyanannyi helységben, sokkal jobb minőségű földön 2,5-szer több porta volt, és bár a korban végvárrá vált, a háztartások száma nem csökkent, hanem 11 %-kal nőtt, míg az Őrségben éppen ellenkezőleg. A hódoltság peremvidékén lévő Diósgyőr várával és az ahhoz tartozó Miskolc mezővárossal összehasonlítva mindkét helyen találhatók szerek, de míg az Őrségben az elnevezés a településszerkezetet jelenti, Miskolcon a zsellérek szereit, akik, ha nem voltak adóképesek nem bírhattak telekkel és házzal a vidéken. Erdeje nem volt a területnek, míg az Őrségben igen, és a kettős adóztatás rendszere is évtizedekkel előbb érte el őket, mint az őrségeket. A háztartások létszáma hasonló, mint az Őrségben, 5,18 fő. Rohonc–Salonakon 2 köből zabbal többet adóztak, és 1 köből búzával kevesebbet.

VI. 4. Török hódoltatás és adóztatás

Szakály Ferenc a *Magyar adóztatás a török hódoltságban* c. könyvében a hódoltsági területet adóztatás szempontjából 5 zónára osztotta fel attól függően, hogy a török hatalom

²⁶⁸ BENCZIK Gyula, *Hodos* 21.

²⁶⁹ STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.*, Vasi Szemle 1974. (XXVIII/2.), 228.

milyen mértékben volt képes uralmát érvényesíteni az adott területen.²⁷⁰ E területen Sz. Simon Éva folytatott kutatásokat. „*A határokat diplomáciai szinten lehetetlen volt stabilizálni, mert az oszmán határfogalom eltért a keresztény országokétól,*” írja munkájában.²⁷¹ A magyar adójegyzékekben szereplő felosztást alapul véve a következő kategóriákat állította fel: 1. a magyar oldalra teljes adót fizetők, 2. a kétfelé adózók, a magyar oldalra emiatt fél adót fizetők (subjectus), 3. nem adózó deserták (elhagyott), combusták (felégetett), vagy törökül mezraak (puszták). Előfordultak még a török jegyzékekben, ún. ráják nélkülinek nevezett *igényterületek*, amiket még nem sikerült teljes körűen felmérniük.²⁷²

Az 1568-as drinápolyi béke tiltotta ugyan a portyázást, a hódoltatások azonban nem csökkentek. „Hivatalosan” már nem, vagy nem csak fegyverrel hódítottak a törökök, hanem fenyegető levéllel is. Új várat építeni nem lehetett,²⁷³ amit az 1606-os zsitvatoroki béke is megerősített.²⁷⁴ Arról, hogy hogyan történtek a hódoltatások az el nem foglalt területeken, már korábban is volt szó, de 1577-ből van leírás egy német követségben járó kísérő tollából is.²⁷⁵

A falvak lakosai azonban uraik tudta nélkül nem mertek hódolni, hiszen a magyar törvények 1570-től tiltották a hódolást. A törököket azonban nem zavarták meg a békék sem abban, hogy mind a hódolt, mind a nem hódolt falvakat szét ne osszák javadalombirtokosaik között, a korábban már említett módon.²⁷⁶ 1646-ban Batthyány Ádám a kanizsai Haszáa agának írt levelében ki is fejti, hogy „*Török császár nem adhatóját adta, mivel miénk ez az föld és ország, ti csak jövevének vattok benne.*” Csak „*az békesség előtt*” hódoltakat engedték

²⁷⁰ A szerző az első zónába a török végvári rendszer mögött fekvő, török megszállás alatt álló területeket, a második zónába a magyar végvárak mögött fekvő, a törököknek is adózó, változó szélességű sávban húzódó területeket sorolta. A harmadik zónába az erdélyi végek mögött a törököknek is adózó sáv, a negyedikbe a török és a magyar végvárak közti terület, míg az ötödik sávba a török és az erdélyi végek közti terület tartozott. A második és a harmadik zónát elkülönítette a többbitől és nem hódoltsági, hanem hódoltsági peremvidéknek nevezte. SZAKÁLY Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, 28-29.; SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 85.

²⁷¹ SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 84.

²⁷² SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 96–100.

²⁷³ A várépítéseknek török részről hármasként célja volt: területük határát erősítették, Buda köré vontak több rétegű védőgyűrűt és folyók, utak mentét igyekeztek a maguk számára biztosítani. A török lovas portyázókat rácmartalócok kísérték, a folyókon, vizeken szolgáló azabok pedig az átkelést segítették és biztosították. HEGYI Klára, *A budai vilájet várjai és várakozásai 1570-ig*, Budapest, 2003. 4.

²⁷⁴ PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, 95.

²⁷⁵ A folyamat általában úgy zajlott, hogy a portyázó törökök rajtaütöttek egy-egy településen, a lakosság egy részét elhurcolták, majd megkezdődött a tüzzel, vassal, azaz karddal való alkudozás. A törökök megígérték a jobbágyoknak, hogy nem rabolják és gyűjtogatják tovább falvaikat, ha behódolnak és adót fizetnek nekik. A megtámadott lakosság, hogy a további atrocitást elkerülje, a magyar törvények tiltása ellenére vállalta az adófizetést, és a falu be is került a török közigazgatásba, hacsak korábban már bent nem volt, amelyre számtalan példát találunk. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 89.

²⁷⁶ A dikális jegyzékek tanúsága szerint először az útvonalak és folyóvölgyek mentén fekvő települések vetették alá magukat, 1578-ra azonban Zala megye már több mint háromnegyede adózott a törököknek. 180 falut adóztatott újonnan a szigetvári szandzsák. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”* 92–95.

hódolni a törököknek.²⁷⁷ Batthyány Ádám ránk maradt leveleiből tudjuk, hogy a kanizsai bégnek mindig szóvá tette a pusztításokat.²⁷⁸ Mindezek miatt a 16. században a hódoltság területén élő magyar jobbágyok a török javadalombirtokosok felé is tartoztak a kikényszerített pénz-, és egyéb szolgáltatással, terményadóval.²⁷⁹ A különböző jogcímen beszedett adók mellett szép számmal találunk adatot a portyázások során a határvidék falvaiból összefogott emberek után beszedett rabváltságokról, amelyeket általában a falu fizetett, és általában magasabbak voltak, mint a falu éves adója.²⁸⁰ Ha a falu lakóinak nem volt lehetősége kiváltani társaikat, a földesurukhoz fordultak, aki igyekezett is segíteni.²⁸¹

Az ún. „törvényes adók” is rendkívül megemelkedtek 100 év alatt; az 50 akcse dzsizje 600 akcséra, s akkor még nem beszéltünk az adóbérlők visszaéléseiről, akik licitálással kapták meg a földeket, és a kialakult áron felül is annyi adót hajtottak be, amennyit csak tudtak.²⁸²

VI. 5. Az Őrséget sújtó török követelések és rablások

Az Őrség területét és jobbágyságait már 1579-től elérték a török hódolttartási törekvések és adóztatási igények. Erre vonatkozó első pontos adataink Batthyány II. Ferenc (1573–1625) idejéből, 1590-től vannak. Ekkor a fehérvári Musztafa szpáhi írt Batthyány Ferencnek; Szalafő bírái menjenek be hozzá a menlevéllel, hogy a neki fizetendő adóról

²⁷⁷ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Csak az nevét viseljük az békességnek...”, 16–28.

²⁷⁸ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Egy hírhedt lesvető a XVII. századból*, 482–483.

²⁷⁹ A pénzdó volt az *ispendzse*, tized, vagy kapudó, ami 50 akcse, azaz 1 magyar forint volt, melyet két részletben, Szent György és Szent Demeter napján adtak. Ezen kívül pénzben kellett leróniuk a széna- és tűzifaadót, a gyertyaöntési és más illetékeket és a különféle büntetéspénzeket. Természetbeni szolgáltatásként tizedet kellett adniuk a gabonaneműk, a must, a piacra vitt zöldségek és a halak után. A földesúrnak gyakran kellett ajándékszolgáltatást és robotot teljesíteni. Ezekon kívül volt még az állami, törvénnyel meghatározott fejadó, a *dzsizje*, *haradz* vagy „*császár adaja*”, melyet minden felnőtt fizetett, összege megegyezett a kapudóval, 50 akcse volt évente. Az ún. fő adókon kívül fizetniük kellett még a hadiadót, amely a 17. században egyre növekedett. Terhelte még a hódoltakat az erős állami robot és a háborúk idején a kényszer besolgáltatás. HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, Gondolat, Budapest, Magyar História sorozat, 1982. 104.; J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Csak az nevét viseljük az békességnek...”, 16–28.

²⁸⁰ HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, 114–116.

²⁸¹ MNL OL P 1322 (1642) 85/9. „Siska János fiát az török elvívén és Nagyságod adott volt nékie egy török rabot pénzért, hogy megszabadíthassa, és minek előtte az törököt be nem adta az kezesektől, küldött be harminc tallért, az melyet az török nem akar visszaadni. Könyörög Nagyságodhoz, Nagyságod írma mellette az töröknek, hogy adná meg, és Nagyságod kóduló levelet is adna nékie.; Irjanak az basának, hogy adassa vissza, mivel fejét fejért vitt be, mivel más török háborútatik meg ezt az pénzért, mert ez nem igazság, az kóduló levelet is írják meg.” Ebben az ügyben más kérvénnyel is találkozunk, amelyből megtudhatjuk, hogyan s mennyit fizetett Batthyány Ádám Siska Jánosnak, tudniillik azt, hogy Batthyány Ádám egy török rabot adott neki, hogy cserélje ki fiával, de még ezt megelőzően Siska János már fizetett a törököknek pénzt is, amit Batthyány Ádám szerint sem fog visszakapni a törököktől, hiába is írta nekik miatta ő maga. „Siska Jánosnak feje váltságáért az minemő török rabot adott volt Nagyságod, annak az áraban tartozik még Nagyságodhoz tallérral 29, s minek előtte Nagyságod az rabot nékie adta volna, adott be Kanisára tallért 29, melyet már meg nem vehet. Könyörög Nagyságodhoz, hogy Nagyságod találna módot benne és lenne meg azon pénze és Nagyságodhoz adhatná meg, az mivel tartozik.; Aszt megcselekedhetnék, hogy írathatnak az basának arról, de nem látjuk hasznát annak s abban is hagyjok, mert még eddig az mit beadtak az töröknek, neheszen adták vissza, mért sietlél az befizetéssel, az oda van immár”. MNL OL P 1322 (1642). 112/7.

²⁸² HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, 107.

megállapodjanak.²⁸³ Októberben újabb, már fenyegető levelet kaptak a török császár adószedőjétől, Juszuf agától, hogy a füstönkénti 2 forint 80 pénzt, a császár adóját, – *amely a kanizsai törökök fizetésére kell, és akár erővel is elveszik tőlük*, – vigyék be. Azt is írja, hogy a 18 falunak 18 szpáhija van, akik megveszik rajtuk a császár adóját, mert nem elég az a 100 forint, amelyet eddig beküldtek.²⁸⁴ Bár tudjuk, hogy ekkor még nem tudták az őrségi falvakat meghódítani, de igényekkel mégis felléptek, és megpróbálták a falvakon behajtani mind a császár adóját, mind a tizedet. A törvényben meghatározott császár adóját, 50 akcsét (kapudó) itt füstönként kérték, 2 forint 80 pénzben, ami – ha a kezdeti 50 akcsét 1 forintban számolunk, – akkor majdnem hatszorosa a törvényes adónak. S mivel nem teljesítették a török igényeket, újabb levelet kaptak, amiben közölték velük; „maguknál tartják” a kerczai bírót és még egy szép puskát is követeltek.²⁸⁵

1610-ben készült egy lista a Kanizsa alá tartozó hódolt és hódolatlan területekről, mert a törzsterületek mellett a törökök a portyázott falvak kiaknázható gazdasági állapotát is felbecsülték, és hódoltta nyilvánították. Ez a tény lehetőséget biztosított számukra javadalombirtokok osztására, és a szpáhi lovassággal igyekeztek azt el is foglaltatni. Erre példa az Őrség 18 faluja is, amelyek hovatartozásáról a zsitvatoroki béke megkötése után 1610-ben külön török-magyar kirendelt bizottság intézkedett. Hodos, Kotormánszeg, Szentpéter, Szalafő és Szatta már az 1579. évi szigetvári defterben²⁸⁶ szerepeltek a kanizsai náhije²⁸⁷ keretei között, miközben a magyar adójegyzékekben még hódolatlanok voltak.²⁸⁸

²⁸³ MNL OL P 1314/72. Nr. 31766.

²⁸⁴ MNL OL P 1314/ 52. Nr. 22917.

²⁸⁵ MNL OL P 1314/52. Nr. 22922

²⁸⁶ defter: török összeírás, lajstrom. Az oszmán szokásjog szerint új deftereket nemcsak a friss foglalások esetén, hanem egy terület adózóképességének ismételt felmérése érdekében 30, de inkább 10 évenként készítettek. Ez történhetett uralkodóváltás miatt is. A bevezető részében az adott területen uralkodó adózásra vonatkozó szokásjogot rögzítették. Ezt követi az ún. register, amely a várakról és falvakról mutatják be az adott szandzsák közigazgatási felépítését és a hozzájuk tartozó lakott helyeket és művelt pusztákat. A településeken az ott élő lakosság adóképes, nős férfi tagjait vezetik és keresztnévvel, a kézműveseknél a foglalkozást megjelölve, illetve az egy háztartásban élő nőtlen rokonok keresztnévét és rokonsági fokát és a szolgák neveit tartalmazta. Nők közül csak az önállóan gazdálkodó özvegyek kerültek bele. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 323.

²⁸⁷ náhije: kisebb közigazgatási egység, a szandzsák része. 1579. szeptember 23-án, Ahmed bégnek a szigetvári szandzsák területét felmérő részletes defter aláírásával létrejött egy új török közigazgatási egység, a kanizsai náhije, noha a vár akkor még magyar erődítmény volt. Veszprém, Palota, Pápa, Vázsony, Győr vagy Szigetvár is ekképpen vált „tudtán kívül” oszmán közigazgatási központtá. A szóban forgó kanizsai náhije 527 települést ölelt fel, és a Dunántúl legnagyobb náhijéje lett. Ennek fejlődéstörténetét vizsgálta Sz. Simon Éva kötetében. Azt írja, hogy a dikális összeírásokban a hódoltsági területeknél a települések neve mellett szerepel a *sub* (alávetett) vagy *non sub* rövidítés az előbbi a kettős adóztatásra, hódoltatásra utal. Ezekről a területekről – figyelembe véve a kettős terheket – magyar részről csak fél adót követeltek. Fontosabbnak tartották, hogy legalább fizessenek, mint hogy adóztatathatatlannak legyenek (*deserta*). A kortársak, Sz. Simon Éva megállapítása szerint – nem a megszállást tekintették a hódoltság feltételének, hanem a lajstromba vételt, amely a török iratokban *itaat eden* (engedelmeskedő) kifejezéssel szerepel. A hódoltság a korban nem a terület, hanem a status kifejezésére szolgált. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”* 324.

1600 után az Őrség falvai is kettős adózás alá kerültek.²⁸⁹ Batthyány Ferenc 1609-ben fogadta el, hogy az Őrség népe adózni kénytelen a törököknek. A törökök azonban, mint az a leveleikből is kiderül, már Sziget vára elestétől fogva jogot formáltak az őrségi falvak adóira. A magyar földesúr védte a jobbágyokat a török túlkapásokkal szemben, így maga állapodott meg a török féllal.²⁹⁰ Az őrségi ispán 1613-ban arról értesítette urát, hogy a törökök erőszakossága miatt nagy rettegés vett erőt a jobbágyokon és ezért családotul menekülnek a területről.²⁹¹

1614-ben Ibrahim efendi kanizsai főkincstartó írt Batthyány Ferencnek, hogy bár tudja, hogy az őrségi falvak Batthyány falvai, de ezelőtt is fizettek a szultánnak, ezután is megkívánják tőlük, de nemcsak a császár adójának nevezett és a levélben megadott összeget, hanem a szpáhik felé való adójukat is.²⁹² Arról, hogy valójában mennyi adót vártak el az őrségiektől, a török levelekből szerezhetünk tudomást.

S ha az őrségiek képtelenek voltak kielégíteni a török követeléseket, akkor a gyermekeiket rabolták el tőlük. Erről tanúskodik két 1615-ben kelt levél is. Az elsőben²⁹³ ugyancsak Juszuf ketüdá (helyettes) írt arról, hogy „Amhát” (Ahmed) aga lovashadnagy azt állítja; a szentpéteriek még 900 forinttal tartoznak neki, s hogy miért éppen annyival, azt a következő levélből²⁹⁴ tudjuk meg. Ezt a levelet maga Ahmed aga írta a szentpéterieknek, hogy mivel nem fizettek, ezért gyermekeket tart fogva magánál, akiket a szüleik „nem akarnak” kiváltani. Ez lenne hát az a bizonyos 900 forint sarc. A török tiszt elismeri, hogy a kápolnai bírótól elvett 100 forintot, de még mindig sok az adósságuk, és eljött Szent György napja. A levelet fenyegetéssel fejezi be: hozzák be neki az idei évi jargaló pénzét és a tavalyit is,

²⁸⁸ Batthyány Boldizsár (1543–1590) ugyanez év nyarán Bécsben tett panaszt, hogy a török martalócok állandóan portyáznak az Őrségben. A többi 13 őrségi falut ekkor még nem tudták összeírni, ennek ellenére a kanizsai pasák 1566-tól számot tartottak a területre. 1613-ban Iszkender kanizsai pasa írta Batthyány Ferencnek, (1573–1625) hogy 1566 és 1600 óta az Őrség falvai nekik adóznak, és vigyék is be hozzá az adót. A teljes őrségi terület fennhatóság alá vonására szolgáló hódoltató levél 1600. január 8-án kelt, és a Kanizsa ellen hadjáratot vezető Ibrahim pasa nagyvezírtől származott, amelyben felsorolták a 18 települést. 1649-ban a 18-ból 14 falu lakosai emlékeztek úgy, hogy 1600 óta hódoltak. SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”* 89.

²⁸⁹ ZIMÁNYI Vera, *A Nyugat-dunántúli és Horvátországi nagybirtok parasztsága...* 8.

²⁹⁰ HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, 221.; MNL OL P 1314. 72. doboz, Nr. 31766; 52. doboz, Nr. 22917; 52. doboz, Nr. 22918; 22922, 22923, 2. doboz, Nr. 390, 391, 46. doboz, Nr. 20636, 20637, 20638, 122. doboz, Nr. 54197, 1. doboz, Nr. 204.

²⁹¹ VARGA János, *Jobbágyrendszer* 212.

²⁹² „Tudni akarja Nagyságod, azoknak az faluknak hány pénz adójok legyen. Ötvenöt, azért hogyha többre erőltették volna is az falukot, megfizethették volna az császár adóját. Egy-egy főstől fizetnek két-két forintot. 80 pénzt egyéb költségen kivülr az császár számára. Azért ezen kivülr az hatalmas császár adóján én nem ártom semmihez semmi közömöt, úgy mint az ispahiak summájok felől. Hanem jól tudják az Nagyságod falui mit fizettek ez ideig az császár adójában, mostan is azonképpen bekívántotnak tőlök az császár adója”. MNL OL P 1314. 47. doboz, Nr. 20676.

²⁹³ MNL OL P 1314/52. Nr. 22923.

²⁹⁴ MNL OL P 1314/2. Nr. 390.

különben úgy járnak, mint korábban. Bizonyos Gabo Márton bírót emleget, akivel megalkudott az adó összegében.

A következő három levelet 1616-ban Huszein Cselebi, a török császár íródeákja írta Batthyány Ferencnek és az őrési falvaknak – külön-külön, de egy időben, – hogy az őrésiek fizessék be az adójukat Kanizsára; *„Mert hogyha ugyan mégis be nem fogtok jönni, lássátok, mi ne legyünk semmiféle nyomorúságtoknak és kárvallástoknak az oka, sem az Isten előtt, sem pedig az világi emberek előtt és fejedelmek előtt, mert aztat nem mondhatjátok, hogy eleget immár benneteket nem intettek volna mind írásunk, mind üzenetünk által.”*²⁹⁵

Ugyanebben az évben „Memhet” (Mehmed) ketüdá írt Batthyány Ferencnek, hogy az őrésiget Sziget és Kanizsa várainak eleste óta tartják adóztatás alatt és mivel a jobbágyok nem jöttek be az adóval, *„az holott peniglen, hogyha ugyan mégis be nem fognak jönni, lássák általam fogván kikédtök (kiküldtük) innend reájok az vitézeket. Az Nagyságos pasa [ti. Ibrahim] is, kit levágott közölök, kit peniglen elrablalt mind feleségeivel, gyermekekkel marhájokkal egyetemben. Mivelhogy im mastan az pasa ő Nagyságo is itt fönn jelen vagyon Kanisán, azért annak utáno adjon számot felőlök mind Isten előtt és mind ezvilági emberek előtt, valaki leszen az oka az faluk romlásának, mert aztot nem mondhatják az faluk, hogy immáron elégszer nem intették volna levelünk által.”*²⁹⁶ A levél tanúsága szerint a falvakat már meg is rabolták. „Memhet” (Mehmed) kihaja Boros Bálintnak, Batthyány Ferenc főudvarbírójának is írt, miszerint a beküldött 100 forinton kívül még 300 forinttal tartoznak az őrési falvak, de még ezen kívül is a szpáhi summájával és a török császár adójával.²⁹⁷

Tehát az őrésiek fizettek még 400 forintot a szpáhi és a török császár adóján kívül. 1618 februárjában Hegedős János őrési ispán írt Boros Bálintnak, hogy a (csákányi) vármű dolgára nem tudja elindítani a népet, mert félnek elmenni a törökök közeledésének híre miatt, és nem akarják magukra hagyni családjaikat.²⁹⁸ Júniusban pedig arról értesítette Boros Bálintot, hogy Begler aga írt nekik Kanizsáról, miszerint Zolomi Balázst megfogták és addig nem is bocsátják el, amíg a császár adóját, 100 forintot és a kért karasia szövetet²⁹⁹ be nem küldik. Kéri, hogy adja tudtára Batthyánynak; ő mit gondol a dolog felől, mert maguk nem tudják, hogy mit cselekedjenek.³⁰⁰

²⁹⁵ MNL OL P 1314/46. Nr. 20636, 20637 és 20638.

²⁹⁶ MNL OL P 1314/69. Nr. 30914.

²⁹⁷ MNL OL P 1314/69. Nr. 30915.

²⁹⁸ MNL OL P 1314 18516.

²⁹⁹ ENDREI Walter, *Patyolat és posztó* (Mikrotörténelem) Budapest, Magvető, 1989. karasia: közepes minőségű posztó

³⁰⁰ MNL OL P 1314 18517.

1634-ben Haszan kanizsai beglerbég írt immár Batthyány Ádámnak, hogy küldje be az embereket az adóval. Ekkor már külön is tárgyaltak a falvak a törökökkel.

„Zuliman” (Szulejmán) efendi, kanizsai kincstartó 1635-ben írta Batthyány I. Ádámnak, hogy az őrsegiék az adójukat fizessék meg, mert *”... Nagyságodat intem, ez két elmúlt esztendőre Őrség tartománya császár adóját kényszerítse kezünkhöz méltatni, mert az nem magyarnak jár[...]*”.³⁰¹

1640-ben már 14 hódolt őrsegi faluról tudunk.³⁰² Az őrsegiék 1642-ben – a korábban említett török adóemelésről – meg is írták panaszukat Batthyány Ádámnak, aki nem is hagyta azt szó nélkül. Íratott a pasának, hogy maradjon meg a korábbi követeléseinél, és a szalafőieknek pedig megtiltotta – pénzbírság terhe mellett –, hogy többet adjanak a törököknek, mint ami addig is szokás volt. Nemcsak azért volt erre szükség, mert elszegényedtek volna a jobbágyok, hanem – mint ahogy Batthyány Ádám válaszában írta –, ha ők fizetnek, vérszemet kapnak a törökök, és a többiektől is többet követelnek majd.³⁰³ Ebben az esetben pedig magáról Szalafőről volt szó, ahol katonák és hajdúk is éltek.³⁰⁴ 1651-ben ugyancsak Szalafő lakosai panaszkodtak az újabb török adóemelésről, ekkor Batthyány Ádám újra levelet írt Musztafa alajbégnek Kanizsára, amely levél nincs meg ugyan, de a válaszlevélből tudjuk, hogy a szalafőiek védelmében írta; ne emeljék tovább az adójukat, mert kifosztott és szegény a nép. A törökök a válaszlevélben a következőt írták: a szalafői szpáhi aga nem emelte az adójukat, ami 300 tallér, és a munkajáradékot sem. A nép azért szegény, mert a hajdúk fosztogatják őket, és nem ők, sőt nem is „engednék meg” azt a „*török vitézeknek*”.³⁰⁵

A szentpéteriek is panaszkodtak, hogy nehéz nekik hajdúként és jobbágyként egyszerre szolgálni, amikor a törökök is szorongatják őket.³⁰⁶

³⁰¹ MNL OL P 1314/122. Nr. 54197.

³⁰² MNL OL P 1313/248. Nr. 41.

³⁰³ MNL OL P 1322 (1642). 117/11.

³⁰⁴ „*Őrségben Szalafejen lakozók fejenként jelentik, hogy az adójok készpénz 400 legyen, azonkívül egyéb adójok, melyet az pogányságnak annak is, meg kell adniok, és immár annyira jutottak, hogy el kell pusztulniuk. Azért könyörögnek, hogy Nagyságod az Rábán innen vagy másott mutasson helyet nékiek, aholott letelepedvén békével maradnak.*” MNL OL P 1322 223/18.

³⁰⁵ MNL OL P 1314/54. Nr. 23839.

³⁰⁶ „*Szent péteri lovas és gyalog sereg jelentik, hogy az töröktől való félelem miatt jószágokat elhagyták, az Castélban mentek lakni, s nem élhetik, és nem tudnak miből fizetni Nagyságodhoz. Hanem könyörögnek, hogy Nagyságod az előbbeni állapotjokban tartsa meg, hol penig megtartaná Nagyságod, adjon Nagyságod arra való szabadságot, hogy haza szálljanak és az Castélt ne őrizzék. Nagyságodhoz, mint több jobbágyi, úgy szolgálnak és adóznak, mert így nem viselhetik, fizessenek, robotoljanak és az Castélt is őrizzék.*” Batthyány Ádám a következő választ adta a szentpéteriek könyörgésére: „*Értjök supplikációtokból, mit kívánjatok, heleteket bírnya az, kinek semmi módját nem látjok, mért fizessönk is nektek, s azon kívöl is sok rendbeli adótokat szabadítottok meg, de az pénzbelit nem lehet, mivel az körmenði, csákányiaknak is nincsen több, mégis szolgálnak róla. Tinektek is szolgálnotok kell s azt [...], hogy az kastél őrszésétől mentek legyetek. Annak előtte kinn laktatok, de az földeiteket és egyéb örökségeket úgy bírhatjok az kastélból is.*” MNL OL P 1322 (1642). 122/1.

A gyermekrablás, mint a levelekből kiderül, a törökök kedvelt „szokása” és kényszerítő eszköze volt. Az 1640-es években Batthyány Ádám a kanizsai Huszain nevű rabját adta oda a szentpéteri katonának elrabolt gyermekeiért cserébe.³⁰⁷

1650 körül újabb 56 gyermeket vittek el Szentpéterről. Ez a harmadik nagyobb gyermekrablás, amiről tudunk 1615 óta. Azt, hogy hogyan befolyásolták ezek a rablások a gyermekek számát Szentpéteren és az egész Őrségben, a későbbiekben láthatjuk.

A kérvényekből és az összeírásokból kevés közvetlen adat utal a gyermekrablásokra. Amit biztosan tudunk egy kérvényből, hogy a szentpéteri Tóth Juán egyik lányát törökök hurcolták el 1647-ben, házat felgyújtották, lova elpusztult.³⁰⁸ Galambos György Szentpéteren volt hajdú, amikor 1645-ben a törökök a házára ütöttek, és gyermekeit elhurcolták; a falubeliek 600 pénzt (dénárt) adtak a törököknek, amit neki meg kell adnia. Így nem tud tovább szolgálni, mint hajdú – írta. Batthyány Ádám meg is engedte neki, hogy ne szolgáljon tovább hajdúként.³⁰⁹ Azt, hogy sikerült-e összeszednie a pénzt, nem tudjuk, de 1651-ben már nincs Galambos család Szentpéteren.

1651-ből való a következő durva hangvételű levél „Ámet” (Ahmed) kanizsai agától Szentpéter, Kerka, Kapornak és Ispánk falvak felé: *„...hitetlen hamis kurvafiak, miképpen végeztünk Davati sarca felől. Én szómban hátra nem megyek, hamar Davati György sarcát egy pénzig behozzátok! Hiában imide-amoda futkosnotok, mert én bizony abban semmit el nem engedek, ha mind négy faluval elpusztultok is. Azért most bírókat eleresztettem, de ha a pénzzel itten nem lesztek, meglássátok mit cselekszem.”*³¹⁰

Néhány falu pontos hódoltsági kötelezettségéről, az eddigi kutatásoknak köszönhetően többet is tudunk. Ilyen például Hodos és Kapornak, amelyek 1600-ban, Kanizsa elfoglalása után Ferhát agának hódoltak meg. A törökök Hodoson 16 háztól 40 forint adót kértek, 13 forint 50 dénár füstpénzt, 20 pint vajat és 15 pint mézet. Kapornaktól, 6 ház után 10 forintot, 3 pint vajat és 1 pint mézet. 1622-től Cseri basáé lett a két falu. Az adó egyre emelkedett. 1639-ben 14 embert raboltak el Kapornakról. Kósa Gergely vajda azt jelentette, hogy csak négyet adtak ki a törökök.³¹¹

Ismerünk egy esetet, amikor a török fogságba esett senyeházi Györke Gergelyt 1640 körül a hodosiak kezességén engedték ki, hogy váltságdíját összegyűjthesse. Bár a pénzt nem tudta összeszedni, a kezes a hodosiakért mégis visszament, kiszabadította őket, és maga is

³⁰⁷ VARGA J. János, *Rabtartás és rabkereskedelem* 131.

³⁰⁸ MNL OL P 1322 (1648). 227/4.

³⁰⁹ MNL OL P 1322 (1646) 202/24.

³¹⁰ MNL OL, P 1314/2. Nr. 326.

³¹¹ MNL OL, P 1314 109-179

megszökött. A törökök azonban más hodosiakat fogtak el helyette. Györke koldulólevelet kért Batthyánytól, és elkezdte összegyűjteni a pénzt, hogy kiszabadíthassa őket.³¹² A templomukat – az egyetlen téglapépületet, – palánkkal vették körül, hogy megvédhessék magukat. Két kapornaki katona, Dávid Péter, Dávid Jakab és a hodosi Ábrahám Miklós szentpéteri hajdú vett ebben részt. Ali szpáhi 1644-ben írt nekik, hogy azonnal bontsák le az épületet, és hozzanak be neki ajándékokat engesztelésül.³¹³

Kártételi listákból tudjuk, hogy 1646-ban 94 embert hurcoltak el, és 6 embert öltek meg a törökök Szentpéteren és Csákányban, míg a következő évben újabb 17 ember elhurcolásáról van forrásunk.³¹⁴

1653-ban a kanizsai Musztafa bég az őrségi hódolt falvaknak megparancsolta, hogy minden házból egy-egy fejszés menjen be gyalog a várba közmunkára, különben karóba húzzák őket vagy orrukat, fülüket vágják le a bírának.³¹⁵

A forrásokból megállapítható, hogy az őrségiek számára a törökök közelsége egyet jelentett az állandó fenyegetettséggel, a fosztogatással, a rablással és halállal. A későbbiekben vizsgált anyagi helyzetük ismeretében pedig elmondható, hogy gyakran a nem létező vagyonukból voltak kénytelenek megígérni a váltságdíjat, adót és egyéb török követelés megadását. Életüket és sorsukat a szegénység, a bizonytalanság és a halál árnyékolta. S akkor még nem emlékeztünk meg az 1640-es években ismét támadó fekete halálról, a pestisről, amely szintén széles körökben szedte áldozatait az országban csak úgy, mint a Batthyány uradalmakban és az Őrségben.

³¹² BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 32.

³¹³ BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 18–22.

³¹⁴ ILLIK Péter, „Háborús békeévek” 43–56.

³¹⁵ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Csak az nevét viseljük az békességnek...” 22.

VII. Az Őrség népessége a két összeírás alapján

10. számú táblázat. Az 1648-ban és 1651-ben összeírt Őrségi lakosok száma és falvaik nagysága

			1648	1651	1648	1651
	helységnév	Terület, km ²	Lakosság száma (fő)	Lakosság száma (fő)	fő/km ²	fő/km ²
1	Szentpéter	33,56	353	348	10,51	10,37
2	Szalafő	27,37	345	242	12,6	8,87
3	Bajánháza	21,85	480	461	21,96	21,09
4	Dávidháza					
5	Senyeháza					
6	Kotormánszeg					
7	Hodos	12,5	163	166	13,04	13,28
8	Kercza	12,87	133	143	10,33	11,11
9	Szomoróc					
10	Nagyrákos	16,11	122	134	7,57	8,32
11	Fölrákos	11,06	96	81	8,67	7,32
12	Pankasz	9,27		58		6,26
13	Kápolnásfalu	9,2	262	229	28,47	24,89
14	Ispánk	6,92	83	92	11,99	13,29
15	Bükalja	5,8	65	61	11,2	10,51
16	Kapornak	5,6	55	67	9,82	11,96
17	Szaknyér	2,93	51	47	17,4	16,04
	összesen	175,04	2208	2129	12,61	12,16

Szatta adatai nem szerepelnek az összeírásokban, ezért bár a 18 történelmi helységről szólnak az írások, csupán 17 faluval számolhatunk, amelynek területe 175, 04 km².

Népsűrűséget ebből az adatból számoltam. Az Őrség egészére számolt népsűrűség hozzávetőlegesen 12 fő/km², amely szám alatti lakosságszám található Kapornakon, Kisrákoson, Nagyrákoson, Kercán, Szomorócon és Szentpéteren. A legrosszabb mutatóval Pankasz rendelkezik, 6,26 fővel. Egy kora újkori magyarországi népsűrűségi adat ideális esetben egy adott helyen lévő földterületből eltartható emberek számát jelenti. Esetünkben azonban a népsűrűségi adatok korántsem ideálisak, mert a föld termékenysége csak részben befolyásolta az Őrségben élők népsűrűségét, részben pedig a háborús, bizonytalan viszonyok. Napjaink népsűrűségi adataira a legnagyobb befolyást az infrastruktúra fejlettsége gyakorolja, nem pedig a föld termékenysége, ezért a mai adatokkal nem tartottam érdemesnek

összehasonlítani.³¹⁶ A szántóföldek nagysága jobban tükrözné a megélhetési adatokat, bár a területek védhetősége itt is nagy befolyással bírt a népsűrűségi adatokra. A népességi adatokkal összehasonlítva a kérdés az, hogy vajon tükrözik-e a területi nagyságok a népességbeli arányokat.

VII. 1. Az őrési lakosok létszáma a két összeírás alapján

11. számú táblázat. Az Őrségi lakosok számának alakulása 1648-ban, 1651-ben, 1687-ben és 1697-ben az összeírások alapján.

		1648	1651			1687	1697
	helységnev	lakosság száma (fő)	lakosság száma (fő)	változás (fő)	növekedés/csökkenés mértéke %-ban	lakosság száma (fő)	lakosság száma (fő)
1	Ispánk	83	92	9	10,84	50	51
2	Fölrákos	96	81	-15	-15,63	117	46
3	Szaknyér	51	47	-4	-7,84	102	22
4	Nagyrákos	122	134	12	9,83	nincs adat	44
5	Kápolnásfalu	262	229	-33	-12,59	15	44
6	Bajánháza	128	130	2	1,56	27	24
7	Senyeháza	115	116	1	0,86	137	23
8	Szentpéter	353	348	-5	1,41	171	77
9	Kotormánszeg	114	92	-22	-19,29	21	55
10	Kapornak	55	67	12	21,81	nincs adat	
11	Hodos	163	166	3	1,84	53	
12	Szalafő	345	242	-103	-29,85	nincs adat	45
13	Dávidháza	123	123			53	81
14	Bükalja	65	61	-4	-6,15	27	
15	Szomoróc	35	36	1	2,86	19	
16	Kercza	98	107	9	9,18	26	
17	Pankasz		58			134	37
	összesen	2208	2129	-79		952	549

A felmerülő kérdésre, hogy mennyire volt teljes körű az 1648–51-es évek összeírása, azt válaszolhatjuk, hogy összeírták a libereket, a pestis miatt és más okból elhagyott pusztákat, a szökött jobbágyokat, a maguk és a más házában élő zselléreket, a szegény,

³¹⁶ A korabeli őrési falvakat mára jobbára összevonták, ezért az egy km²-re eső lakosok számát az összevont falvaknál én is összevonva számoltam ki. Ezeket az eredményeket tartalmazza a két utolsó oszlop. Bükaljára vonatkozó adatokat már csak Domonkosfával összevonva találtam, ezért a terület egészét, 11,58 km²-t kettéosztottam.

nyomorult és özvegyembereket, a katonákat, a hajdúkat és a jobbágyokat, mindenkit gyermekestül, állatostul. Elvileg tehát mindenkinek szerepelnie kellett, mégis ott van a későbbiekben olvasható leánygyermek hiánya és azoké, akik a kérvényekben ugyan szerepelnek, de az összeírásokban nem. A táblázat a falvakat és azok lakosságát az 1648-as lakosságszám alapján csökkenő sorrendben tartalmazza. A legnagyobb lakosságszámú település Szentpéter volt 353 fővel, majd azt követte Szalafő, a másik hajdúkkal megrakott település, 345 fővel. Ennek oka az ott élő katonaelemek száma is. Ezenél kisebb, de még mindig a többihez képest népesebb település volt Kápolnásfalu és Hodos. 150 fő alatti lakosságszámú falu volt még az Őrségben Bajánháza, Senyeháza, Dávidháza, Nagyrákos és Kotormánszeg, majd ezeket követték a 60–100 fős települések; Kercza, Fölrákos, Ispánk és Bükalja. Végül a legkisebbek közé tartozott az 50 fő körüli vagy az alatti Kapornak, Szaknyér, Szomoróc és Pankasz.

A lakosság számában végbement változásokat a harmadik oszlopban láthatjuk. A legnagyobb veszteség Szalafőt érte, a lakosságának csaknem harmada elveszett a 3 év alatt. De hasonlóan nagy veszteséget könyvelhetett el Kápolnásfalu a 33 ember eltűnésével fogyásával, Kotormánszeg, ahol 22 emberrel lettek kevesebben, Fölrákos, ahol 15 fő volt a fogyás. Ennek egyik oka volt a korábban szerepelt török emberrablások is. 1646-ban 94 embert hurcoltak el és 6 embert öltek meg Szentpéteren és Csákányban, 1647-ben újabb 17 embert, 1650-ben 56 gyermeket raboltak el, akik az 1651-es összeírásból hiányoznak is.

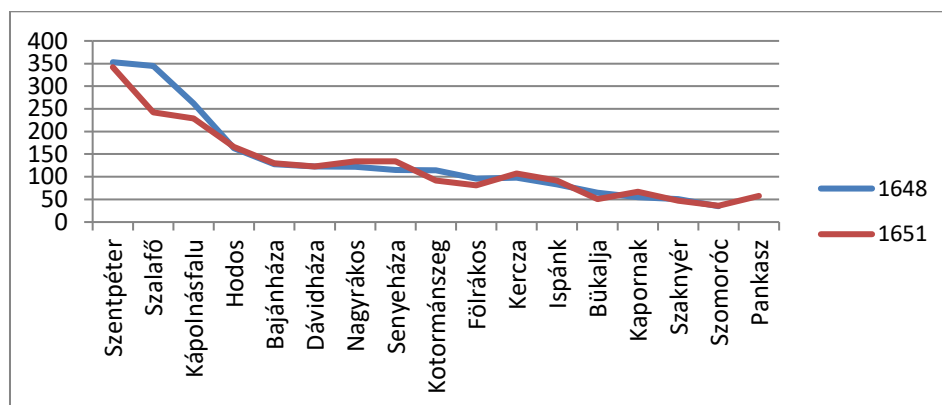
Voltak pozitív irányba mutató változások is, a legnagyobb lélekszámban Nagyrákos és Kapornak lakossága nőtt, 12–12 fővel, Kercza és Ispánk 9–9 fővel. Ezek a változások sem tudták azonban semlegesíteni a nagy veszteséget; 1651-ben az Őrség összes lakossága 79 fővel számlált kevesebbet. A lakosságszám ettől kezdve is minden bizonnyal tovább csökkent, köszönhetően a háborús viszonyoknak, mert mint látjuk, az 1687-es összeírások alkalmával már csak 952 főt írtak össze, ami kevesebb még az 1651-es lakosságszám felénél is, jóllehet Nagyrákos, Kapornak és Szalafő esetében nem ismerjük az akkori lakosságszámot.

Az Őrségben 1648-ban 330 fő teljes jobbágyot írtak össze, míg 1651-ben 458 főt.

Azért is lehetünk biztosak abban, hogy az Őrség lakosainak számát nem tükrözi az 1697-es összeírás, mert az teljességgel valószínűtlen, hogy évszázadokon át élt és működött a nagycsalád a magyar társadalom minden rétegében – eltekintve napjainktól – de ekkor nem írtak össze egyetlen egy nagycsaládot sem, ami biztos, hogy nem azt jelenti, hogy nem is volt. A gyerekek száma is oly mértékben kevés – 1,3 gyermek családonként –, ami szintén nem hihető a korábbi adatokhoz képest. Ezért feltételezhetjük, hogy csak azokat a gyermekeket írták össze az összeírók, akik koruknál fogva gazdasági szempontból jelentőséggel bírtak már.

Az 1697-es összeírás pedig 549 főt mutat, amely a fél évszázaddal korábbi összeírás negyede. Ez feltehetően a több mint két évtizede eszkalálódó török alóli felszabadító háború szomorú mérlege.

Az 1697-es összeírás tartalmazza az újratelepült Szattát, 22 fővel és a 44 zsellért is, így az Őrség összlétszáma 615 fő volt.

2. számú ábra. A falvak népességszámában végbement változásai 1648-tól 1651-ig.

A magyarországi és a hódoltsági falvak területén a falvak átlagos népessége 140 fő lehetett.³¹⁷ Az Őrségben ez 1648-ban – 2208 fő/17 falu alapján 130 fő/falu, 1651-ben 2129 fő /17 falu =125 fő/falu, viszont 1697-ben 549 fő /17 falu =32 fő/falu volt.

Talán nem állunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy a 17. század közepi Őrségi falvak lakossága a század vége felé közeledve elveszítette lakosságának háromnegyedét, de legalábbis az adózókéességük háromnegyedét. Szalafő összeírt jobbágyainak adatait ismerjük még 1550-ből, amikor 60 jobbágy nevét írták össze, 1648-ban már 106 jobbágy családfőt, 1651-ben 96-ot és 1697-ben már csak 14-et; a falu az 1648-as adóképes lakosságszámának 86,8%-át elveszítette vagy az adózókéesség esett ennyire vissza.

Vékony Gábor szerint a különböző európai területeken végzett számítások alapján az éves népesség-növekedés, a természetes szaporodás a középkorban nem haladta meg a 0,2 %-ot.³¹⁸

Az érkezés és a távozás mérlege az 1648-as és az 1651-es összeírások idején az Őrségben egyértelműen negatív, amely görbe tovább csökkent még hosszú éveken keresztül. A lakosságszámban végbement legnagyobb csökkenés Szalafőn tapasztalható; 103 fő, ez

³¹⁷ H. NÉMETH István, *Háború és népesség* 129.

³¹⁸ VÉKONY Gábor, *Népességi viszonyok az Árpád-korban*, Történeti Demográfiai Évkönyv, 2001. 87.

több, mint a lakosság harmada. A legnagyobb növekedés Kapornakon volt; 12 fő, azaz 55-ről 67 főre nőtt.

Magyarország egészére elmondható, hogy a Dózsa-féle parasztháború, Mohács tragédiája, az azt követő állandó hadiállapot, a harcmezőn elesett, a rabszíjra fűzött emberek, pestis- és egyéb járványok pusztításai mind csökkentették a magyar lakosság számát.

Az őrségiek száma a következő századokban sem emelkedett az 1648–51-es összeírásokhoz képest a még kedvezőtlenebbé váló viszonyoknak köszönhetően. Az 1828-as összeíráskor még mindig csak 954 főt, 1832-ben pedig 1053 főt írtak össze. 1890-es években azonban már hatalmas népesség-robbanásról beszélhetünk, vagy inkább egy részletesebb, minden egyes emberre kiterjedő összeírásról, azaz népszámlálásról, ahol már 7566 főt írtak össze az Őrségben. 1900-ban népszámláláskor 8480, 1930-ban 7756 és 1949-ben 8980 fő élt a területen.³¹⁹

A Függelékben található 12. számú táblázatban a 2015. január 1-i lakosságszámokat tekinthetjük meg.³²⁰ A mai adatok, 3691 fő; ez az 1949-es népszámlálási adatoknak csupán a 41,1%-át teszi ki.

Bár 1697-ben nyilvánvalóan nem írták össze a nincsteleneket, akkor is tragikusnak mondható a 615 főre való csökkenés. Felmerül a kérdés: voltak-e olyanok és hányan, akik nem kerültek bele az összeírásba, és miért? Sajnos erre nem tudunk biztos feleletet adni. az egyes nevekről csak sejthetjük, hogy gazdájuk azonos a 46 évvel korábban élt és összeírt személyekkel, általában az akkori gyermekekkel. Ráadásul az egészen apró fiúgyermekek sem kerültek bele az összeírásokba. Csak a családokban lehetünk bizonyosak, hogy ugyanazok, mint korábban. Ispánkon például a Kálmán, a Batta, a Harcz és a Vörös családot találjuk meg helyükön. Van feltételezhető egyezés is, pl. Vörös István esetében. 1651-ben Vörös Andrásnak volt egy 3 és egy 5 éves fia. A kettő gyermek közül lehet valamelyik az 1697-ben szereplő István, aki akkor 49 vagy akár 51 éves. Az ispánki családnevek 1697-ben a többi faluban is előfordulnak, mint a Dávid, a Nemes, a Nagy, az Urbán, és a Tolvaj.

Szentpéteren írták Babos Jánosról és Nagy Ferencről, hogy nobilis, ennek ellenére minden jószágával együtt összeírták őket. Babos János a korábbi Babos Benedek ispán fia vagy unokája lehet. Az, hogy valóban nemesek voltak-e, vagy csak annak mondták magukat, nem tudjuk. Szentpéteren 20 telepesevnevéből a Páti és a Lacsa idegen hangzású, korábban nem szerepeltek.

³¹⁹ CSISZÁR Károly, *Őrség*, 23.

³²⁰ Az adatok a KSH 2015. Statisztikai Évkönyvéből valók. Kapornak és Hodos lakosainak száma 2002-es adat. Bajánsenye Bajánháza, Dávidháza, Senyeháza és Kotormányszeg egyesítéséből jött létre.

A 13. sz. táblázatban az 1697-es összeírás gazdáinak, gyermekeiknek, és a hozzájuk rendelt feleségeik, (ők nem szerepelnek az összeírásban, de nyilvánvalóan voltak), portáinak, zsellérjeinek száma mellett megnézhetjük a gabonatermelés alakulását is.

Bár a más házánál lakó zsellérek is inkább voltak rokonok, mint idegenek, számukat a háztartásban élők számához adtam. Így azt látjuk, hogy 172 háztartásban 615 ember élt, ami 3,57 fő/háztartást jelent. A zselléreket, (44 főt), és a gyermektelen házasságokat, (2 x 40 főt) levonva a 615 főből, marad 491 fő; egyszerű, gyermekes 132 családban élő szülők és gyermekek, akiknek a családonkénti átlaga 3,72 fő.

VII. 2. Zsellérek az Őrségben 1648–51-ben

A Tripartitum 15. artikulusa úgy határozta meg a parasztokat, hogy telkesek vagy zsellérek. A 22. cikk szerint a zsellérek 3 évig mentesek voltak minden adó fizetése alól, de ez idő alatt házat kellett építeniük, és ha nem akartak, akkor egy forint cenzust kellett fizetni uruknak. Az 1548:38 articulus rendelkezett arról, hogy a zselléreknek tehetségük szerint kell szolgálniuk.³²¹

Az, hogy kik váltak zsellérré,³²² mindig az adott társadalmi és gazdasági körülményektől függött.³²³ Általában azonban nem ragadtak meg a vagyontalanság határán, idővel kiléptek a zsellérség soraiból, ahogyan ez az Őrségben is előfordult; pl. Laczo Bence, aki Hodoson 1648-ban még zsellér volt, 1651-ben pedig már fél hellyel bíró jobbágy lett. De zsellérként él a faluban egy-egy kézműves, magát jól bíró szőlőtulajdonos vagy fuvaros is. A zsellérnek alapvetően töredéktelke volt, de lehet, hogy jobban élt, mint a telkes jobbágy.

Magyar különlegesség a ház nélküli vagy más házánál élő zsellér, akiket Faragó Tamás és Andorka Rudolf külön családmagként és háztartásként kezel.³²⁴

³²¹ VARGA János, *Jobbágyrendszer* 359.

³²² A zsellér kifejezés jelölhetett olyan parasztrendűt is, aki egy bizonyos, tájanként változó vagyoni színvonal alatt élt, vagy olyat, akinek nem volt saját lakóháza, vagy aki tekintélyes, főleg állatokból, vagy szorgalmi földekből, irtásföldekből, szőlőből álló vagyonnal bírt. A zsellérek háza a hostat, mert a szélen éltek. Nem fizettek királyi adót, ezért nem írták össze őket, emiatt is van kevés forrás róluk. 100 telkes jobbágyra átlag 25-30 zsellér jutott, majorság kevés volt, ott tehát nem kellettek. Sokszor nem hivatalosan ültek egy-egy üres telekre, ilyenkor csak földesúri adót, általában holdanként 1-3 köből gabonát fizettek. Nem volt elég igáserejük, vagy eleve nem voltak földművesek, hanem írástudók, esetleg kézművesek. Az özvegy jobbágyasszonyokat is sokszor sorolták ide. SZABÓ István, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, 21–25.

³²³ A napos-taksás-árendás gyanánt felbukkanó rétegekből, vagyontalan, ifjú legényekből válhatott zsellér, akik elvetődtek eredeti szülőfalujukból. A szökött jobbágyok vagy a hadak elől menekülők, hozzátartozóikat elvesztő, gazdasági erővel nem rendelkező volt jobbágy, katonáskodásból visszatért jobbágy szintén a zsellérek rétegét gazdagította. VARGA János, *Jobbágyrendszer* 355.

³²⁴ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem, Történeti*, 186.

Az 1648-as és 1651-es őrési összeírások is megkülönböztették a más házában lakó zselléreket, a subinquilinust vagy Inwohner-t és a maguk házában lakó zselléreket, az inquilinust.

A saját házában élő zsellérek viszont a saját háztartásukban éltek, gyermekekkel vagy gyermektelenül, és vagy töredékföldjük vagy se szántójuk, se kaszálójuk nem volt, csak a közlegelőt használhatták. Őket mindig az összeírás végén tüntették fel gyermekeikkel és állataik számával együtt.

Lehetett valaki zselléreként akár még gazdagabb is, mint egy-egy telkes jobbágy, mint a táblázatban látható Benkő András, akinek 3 fia, 2 unokája volt, és 3 tehén, 3 borjú, illetve 2 ökör alkotta az állatállományát. Felmerül a kérdés, hogy miért tartották az ökröket, ha nem volt szántójuk? Biztos, hogy napszámban, bérben szántottak jobbágyoknál vagy helyettük robotoltak, szintén bérben.³²⁵ De az átlag állatszámot és a társadalmi szerepüket tekintve többségük mindenképpen szegényebb helyzetű réteget képezett, mint a telkes jobbágyok.

A más házában lakó zsellér azonban már mindig szegény, általában igavonó állat nélküli ember volt, aki egy jobbágy családnál élt, annak háztartásában és birtokán. Azon jobbágy neve mellett írták össze, ahol élt gyermekeivel, állataival együtt, ha voltak. Ezért ezeket a zselléreket, ha volt nekik családjuk, külön családként, de a jobbággyal közös háztartásban élőknek vettem. Az Őrségben Kotormánszeg és Szomoróc kivételével minden faluban éltek zsellérek, általában egy vagy két fő, a legtöbben (5 családfő) Kápolnásfaluban; egy részük saját házában, más részük más házában. A kápolnásfalui Tóth András más házában lakó és a szintén Tóth András maga házában lakó zsellér nem ugyanaz a személy.

A Függelék 14. számú táblázata tartalmazza az 1648-ban és 1651-ben összeírt inquilinusokat, azaz a maguk házában élő zselléreket, fiaikat, lányukat koruk szerint és az állataik számát. Megfigyelhetjük a zsellérek és családtagjaik életében 1651-ig végbemenő változásokat is. Az összeírásban 9 maga házában élő zsellér neve szerepel. 1648-ban állataik száma: 14 tehén, 9 borjú, 8 ökör, összesen 31 állat; ez átlagosan 3,44 állatot jelent családonként. A zselléreknél nem tudunk porta után számolni, ezért gazdasági egységként kezelve a zsellér családot tudjuk az 1648-as jobbágyok és állatok számával összehasonlítani; az akkori portánkénti 5,84 állattal szemben a zselléreknél annál jóval kevesebb igavonó állatuk volt.

³²⁵ Általában 6 ökörrel szántottak vagy kevesebbel, Sárváron például hattal. A jobbágygazdaságok 1/6-da volt képes önálló ekefogat kiállítására. A többiek igaerő társulásban, az ún. cimboraságban, dolgoztak együtt, mely szokás még ma is él Székelyföldön. BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete* 110.

1651-re a következő változásokat tudjuk megállapítani: Senyeházán Bala Gergelyt ugyan összeírták, de csak őt egyedül. Eltűnt a 8 éves kisfia és a 16 éves lánya is, aki ugyan férjhez mehetett, de eltűntek az állatai is. Igazán szegény 1648-ban Németh Balázsné szentpéteri özvegyasszony volt, akinek nincs egy állata sem, de van 2 fia és egy lánya. 1651-re azonban némileg összeszedte magát, a lányát valószínűleg férjhez adta, és szerzett két tehenet. 1651-re 3 új zsellércsaláddal bővült a számuk. A 15. sz. táblázatban láthatjuk, hogy kik lettek új zsellérek 1651-re. Laczo Bencéből telkes jobbágy lett, a többiek maradtak a maguk házában lakó zsellérek, így 11 zsellér család lett. Állataik száma: 13 tehen, 1 borjú, 8 ökör, 1 ló, összesen 23, ami lényeges elszegényedést mutat. Ez 2,09 állatot jelent családonként, míg a jobbágyok átlagos állatszámát ugyanitt, 1651-ben 4,4 állat, noha a jobbágyoknál is megfigyelhető az elszegényedés folyamata az 1648-as adatokhoz képest. Az összes maga házában lakó zsellér száma a két évben összesen 12 fő.

A 16. számú táblázatban a más házában lakó subinquilinusokat láthatjuk a két évben, összesen 19 főt. 1648-ban 15 zsellért találunk egyedül vagy családosan más házában, velük 7 fiú- és 4 lánygyermeket, 17 tehenet, 4 borjút és 2 ökröt. A szembetűnő különbség a maguk házában élőkkel szemben az, hogy 1648-ban csupán 11 zsellérnek van tehene, ökre pedig csak egynek, Sipos Bálintnak. Állataik számát tekintve sokkal szegényebbek, mint a saját házában lakó zsellér társaik, sőt vannak gyermektelen, valószínűleg idős, özvegy, egyedülálló személyek is; ilyen a más házában lakó zselléreknek több mint a fele, 10 fő. Elképzelhető, hogy valamilyen fokon szegény, idősebb rokonból lett ilyen zsellér. Bajánháza Baján Márton csordás, akit „nyomorultnak” írtak, negyed telken élt két kisfiával és egy kislányával, de még tehene sem volt, bár nem volt zsellér. Nála élt Tott Gyurkó zsellér, szintén csordás. Nyilván Baján Mártonnak segített a csorda ellátásában. A kapornaki zsellérasszony nevét nem ismerjük, csak tudjuk, hogy ott élt.

Ha az állataikat összeszámoljuk 1648-ban, azt látjuk, hogy a 15 zsellér családnál volt 23 állat, az átlag 1,53 állat, ami még kevesebb, mint a maguk házában lakó zsellérek átlag állat száma. 1651-re kilencen közülük már nem is szerepeltek az összeírásban, helyettük két új zsellér lett; Horvát Balázs Dávidháza és Vörös Péter Ispánkon, aki még 1648-ban a szomszéd telken az apjával és női testvérével élt együtt, majd zselléreként családosan elköltözött. Két pankaszt is összeírtak, akikről az 1648-as összeírás hiányában nem tudjuk, hogy korábban zsellérek voltak-e. A kápolnásfalui Sipos Bálint 1648-ban az apósánál, Berkes Györgynél lakott zselléreként feleségével, két kisfiával, 3 tehénnel, 2 borjúval és 2 ökrrel. 1651-re a maga házában lakó zsellérré vált ugyanitt, és született még egy kisfia is. Apósa 1651-re meghalt, és annak legidősebb fia, a 23 éves Berkes István lett a gazda, a vő talán ezért

is költözött külön. 1651-ben tehát maradtak öten, és újak tekintünk 4 családot. Összesen 9 zsellércsaláddal van dolgunk. Állataik száma mindössze 7, ami zsellércsaládonként átlag 0,77 állatot jelent.

Ezekből az adatokból láthatjuk, hogy a más házánál lakó zsellérek vagyoni helyzete messze rosszabb volt a maguk házánál lakó zsellérékéénél.

A más és a maguk házánál lakó zsellérek, feleségek és gyermekek száma a két évben:

1648	inq.fő	subinq.fő	összesen
családfő	9	15	24
családtag	35	23	58
összesen	44	38	82

17. sz. táblázat. Zsellérek száma lakóhelyeik szerint 1648-ban

1651	inq.fő	subinq.fő	összesen
családfő	11	9	20
családtag	32	13	45
összesen	43	22	65

18. sz. táblázat. Zsellérek száma lakóhelyeik szerint 1651-ben

1648-ban az őrségiek száma 2208 fő, ebből zsellérsorban 82 fő, 3,73 %-a élt, míg 1651-ben 2129 főből 65, 3,05 %-a.

Szabó István tanulmányában azt írja, hogy Magyarországon átlagosan 100 telkes jobbágyra átlag 25–30 zsellér jutott; ez az Őrség tekintetében sokkal kedvezőbb volt, csaknem 9–10-szer kevesebb.

1697. évi összeírásban csak a más házánál lakó zsellérekkel találkozunk a telkes jobbágyok neve és jószágai mellett. (Inwohner, Incola) Nem tudjuk sem a nevüket, sem a családi állapotukat, sem gazdasági erejüket, csupán a számukat; 44 fő. 624 főből 44 zsellér a lakosság 7,05%-át jelenti úgy, hogy a zselléreket egy főnek vettem, család nélkül. A zsellérnépesség az Őrségben még ekkor sem közelítette meg az országos átlagot, de az 1648–51-es átlagnak körülbelül a duplája lett.

A más házánál lakó zsellérek számát falvanként az 1697-es összeírás alapján a 19. számú táblázat mutatja.

VII. 3. Szökött jobbágyok

Bár a missilisek utalnak arra, hogy az őrségi jobbágyok – nem bírván a kétfelé adózást és a töröktől való sanyargatást – elhagyják helyeiket, az összeírásokból pontos adataink jobbágyszökésre csak Hodosról és Kerczáról vannak. Hodos összeírásának végén szerepel 1648-ban és 1651-ben is, hogy 3 jobbágy 1644-ben megszökött. Sőt azt is számon tartották, hogy hova szöktek. Neveik a 20. számú táblázatban olvasható.

Bakos Miklós viszont 1648-ban szentpéteri hajdú, 1/8-ad telken él, családja, állatai nincsenek. 1651-ben azonban azt olvassuk, hogy a telke puszta, ő maga „*elszökött latorsága miatt, nem tudjuk hova.*”³²⁶ Elképzelhető, hogy valami tiltott törökellenes portyán, vagy inkább valamely falurablásban vett részt.

Varga János említ kötetében 1646-ban Ispánkról Pásztoriba elszökött két jobbágyot, Horváth György fiait, akiket az uradalom tisztjei megtaláltak, bár anyjuk után Péter Ferencnek és Gábornak hívták magukat. Azért vissza tudják őket szerezni, megparancsolták a gazdatiszteknek: titokban fogják meg őket és vigyék Újvárra, majd onnan írjanak a pásztori úrnak, Megyeri Zsigmondnak, hogy maguktól jöttek vissza.³²⁷ 1648-ban nem találkozunk Horvát vezetéknévű személlyel Ispánkon, mindössze egy Péter Tamás nevű zsellér él itt kétéves kislányával.

A lakosok számának alakulásáról tehát az állapítható meg, hogy amíg 1648-ban 2208 fő élt az Őrségben, és ennek 3,73%-a volt zsellér, addig 1651-ben 2129 fő, tehát a 3 év alatt születettekkel együtt is kevesebben voltak 79 fővel, és ennek 3,05%-a volt zsellér. Az országos falusűrűséget tekintve, ami 140 fő/falu, az őrségi falvak átlag lakosságszáma a maga 125–130 főjével annál kevesebb volt. Ez tovább csökkent 1697-re; 32 fő/falu. Az 1648-as őrségi lábasjóságok száma háztartásonként 5,84, a maguk házánál lakó zselléréké 3,44 lábasjóság és a más házánál lakó zselléreknél mindössze 1,53 állat volt, ami tovább csökken 1651-re; ekkor mindössze 0,77 állat jutott egy zsellérre.

³²⁶ MNL OL, P 1322 (1648)

³²⁷ VARGA János, *Jobbágyrendszer*, 139.

VIII. Házasság, család³²⁸

VIII. 1. Család és háztartás a 17. századi magyar társadalomban

Míg a 16. század közepétől a 19. sz. közepéig Nyugat-Európában a relatív túlnépesedés miatt 20 évről 28–30 évre tolódott ki a házassági életkor és a népesség 15–20%-a, szélsőséges esetben 30%-a egyáltalán nem is házasodott, addig Kelet-Közép Európában, így Magyarországon nem így volt, a kései a felére csökkentette a termékenységet. Északnyugat-Európában a gazdasági körülmények határozták meg a házasságkötést. Angliában a 16–17. században a földbirtokos arisztokráciánál a lányok 20 évesen mentek férjhez, a 17–18. században már 22–23 évesen. Az első fiú, aki örökölte a birtokot, 22, később 24–26 évesen nősült, a 18–19. században 27–29 évesen. A fiatalabb fiúk az anyagi problémák miatt 30 évesen. A közép- és alsóbb társadalmi osztályokban a nők és férfiak egyaránt későn házasodtak, 24–27, illetve 26–30 éves korban. Kevesebb gyermek született, és a generációk nem éltek együtt, mert a nagyszülők általában már nem éltek, amikor az unokák megszülettek. Gyakran éppen a megüresedett lakóház adott csak lehetőséget a családalapításra. A 17. században egy-egy házasság átlagos élettartama 17–19 év volt. A hagyományos világban nagy szerepe van a származási családnak, szülők, nagyszülők, testvérek együtt élésének. A háztartás fogalma azonban tartalmában, szervezetében eltér a családtól. A háztartás tagjait az együttlakás, a rokoni kapcsolat, illetve a jogi viszony (szolgaság), valamint a funkcionális kapcsolatok fűzik össze. Magja általában – de nem szükségszerűen – egy család, az Őrség esetében viszont általában több, rokoni kapcsolatban lévő, együtt élő család alkotja. A háztartási csoport három fő funkciót lát el; az ún. háztartási vagy házi funkciókat, a tagok életkörülményeinek biztosítását a szükséges létfeltételek megteremtése révén, a csoport új tagjainak szocializálását és az egyének és közösségek életét, létezését biztosító és körülvevő részben anyagi, részben ideológiai-pszichológiai tartalmú „otthon, tér” megteremtését és fenntartását.³²⁹ Esetünkben a család és a háztartás fogalma egybeeshet, de a kettő nem mindig azonos. A család nem mindig lakik együtt. A háztartásban vannak nem feltétlenül rokonok is, mint például a zsellérek. A háztartás lineárisan (egyenes ágon) kiterjesztett vagy kollaterálisan (oldalágon) vagy mindkét ágon kiterjesztett fogyasztási egység.³³⁰

³²⁸ Lawrence STONE, *The Family, Sex and Marriage in England 1550–1800*. ZIMÁNYI Vera (szerk.), PPKE BTK Ismertetések II. Társadalomtörténet, Piliscsaba, 2002. London, 1977. A kötetből részleteket fordította: BODRI Szilvia, 21–29.

³²⁹ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem* 186.

³³⁰ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem* 150.

Az Őrségben 1648-ban, 227 gazdának összeírták 276 otthon élő fiát, gazdánként 1,22 fiút. Egyes családoknak csak fiai, másoknak csak leányai, a harmadik csoportnak vegyesen voltak gyermekeik. Ez azonban a közösségben kiegyenlítődik, így ugyanannyi fiú mellé közel ugyanannyi leányt feltételezhetünk. S ha ugyanennyi leány volt, akkor családonként legalább 2,44 gyermek lenne, továbbá a feleség, az 4,44 fős családmagot feltételez, valamint a zselléreket és a testvéreket. Ezek a plusz családtagok az összeírás szerint 32 főt tettek ki. Így 4,54 fős háztartásátlag jön ki, de az össze nem írt nőtestvéreket nem említi a forrás, így róluk, ha voltak is, nem tudunk.

A gyermekátlag a Batthyány uradalmak összeírásai alapján nyert eredményekkel hasonló, ahol 2,61–4,65 főből áll egy család.³³¹

A családok száma tartalmazza mind a gyermekkel rendelkező csonka vagy ép családok számát is. Az alábbi táblázatokban mind a két év családjainak, fiainak, lányainak száma és a családonkénti gyermekátlag megtalálható.

21. sz. táblázat A családok és gyermekeik száma 1648-ban.

helységneve	családok száma	fiúk (fő)	lányok (fő)	összes gyermek	családonkénti gyermekátlag
Ispánk	15	22	11	33	2,20
Fölrákos	19	26	21	47	2,47
Szaknyér	11	17	11	28	2,55
Nagyrákos	22	41	29	70	3,18
Kápolnásf.	48	82	72	154	3,20
Bajánháza	27	42	24	66	2,44
Senyeháza	24	33	25	58	2,42
Dávidháza	22	22	33	55	2,50
Kotormán.	21	37	28	65	3,09
Kapornak	11	13	10	23	2,09
Hodos	31	46	32	78	2,51
Szalfő	65	98	59	157	2,41
Sztp.	73	95	61	156	2,13
Bükalja	15	22	9	31	2,06
Szomoróc	8	10	7	17	2,13
Kercza	22	30	19	49	2,23
összesen	434	636	451	1087	2,50

³³¹ Eberhard, Szemeth, Tamásháza, Városfalva, Káposztás, Pruk, Misérd, Thokesz, Csütörtök, Madarász, Nagykürt, Lakpaka, Béke falvakat vizsgálták meg. ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Jobbágyok életkora 1660-ból*, 12.; ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Család- és háztartásvizsgálat egy 17. század közepi „uradalmi népszámlálás” alapján*, ÖTVÖS István (szerk.), *Variációk, Ünnepi tanulmányok* M. Kiss Sándor tiszteletére, Piliscsaba, 2004. 43–66.

22. sz. táblázat A családok és gyermekeik száma 1651-ben

helység neve	családok száma	fiúk (fő)	lányok (fő)	összes gyermek	családonkénti gyermekátlag
Ispánk	14	26	16	42	3
Fölrákos	20	28	15	43	2,15
Szaknyér	8	20	4	24	3
Nagyrákos	23	46	34	80	3,47
Kápolnásf.	46	73	49	122	2,65
Bajánháza	25	36	34	70	2,8
Senyeháza	20	36	28	64	3,2
Dávidháza	28	31	28	59	2,11
Kotormán.	18	23	26	49	2,72
Kapornak	13	19	11	30	2,3
Hodos	30	45	37	82	2,73
Szalafő	53	74	27	101	1,9
Sztp.	65	94	59	153	2,35
Bükalja	12	14	11	25	2,08
Szomoróc	9	10	6	16	1,78
Kercza	22	33	19	52	2,36
Pankasz	13	11	12	23	1,77
összesen	419	619	416	1035	2,47

Peter Laslett tanulmányozta a családok és háztartások nagyságát és összetételét. Abból indult ki, hogy egy háztartást alkotnak egy összeírásban az együttesen felsoroltak, mert együtt laktak. Kérdés, hogy a tevékenységek (étkezések) közössége érvényesül-e, és hogyan? Termelői közösségek-e? A háztartásban van nő, férfi, gyerek, szolga, lakó, bérlő, kosztos diák, látogató. Esetünkben van; férfi, nő, gyermek, zsellér. Házaspár vagy özvegy gyermektelenül vagy gyermekkel. A bonyolult háztartáskategóriákat Andorka Rudolf megállapításai nyomán a következőképpen állapítottam meg: annyi háztartást számoltam, amennyi a lakott telken összeírt jobbágy, katona vagy liber. Ez a szám nem egyezik meg sem az összeírt telkekkel – mert számtalan telek pusztá van, vagy másutt él a gazdája –, és nem egyezik meg a családok számával sem, mert egy telken gyakran több családot írtak össze.

1648-ból Zimányi Vera és J. Újváry Zsuzsanna *”Mindenik jobbágyunknak mennyi gyermeke vagyon és azok hány esztendősek”* című tanulmányukban együttesen 2392 családot számoltak össze a Batthyány uradalomban, amiből csupán 114 „egy kenyéren élő” családot találtak. Tehát igen kevés a többmagú, kiterjesztett, három generációs család. Az egy családra jutó átlagszám: 4,9. A 17. században az átlag a kiscsalád volt.³³² Ez majd a 18. században a népességszám növekedésével fog megváltozni. Az 1784–87-es népszámláláskor a magyar háztartások átlagos nagysága 5,22 főt tett ki Horvátország, Erdély és a szabad királyi városok

³³² ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Mindenik jobbágyunknak mennyi gyermeke...”* 466.

nélkül. A legtöbb család ekkorra életciklusának hosszabb rövidebb szakaszában bonyolult összetételű, többgenerációs, több családmagot tartalmazó háztartásban élt.³³³

Az egy telken élőket azért vettem egy háztartásnak, mert a háztartást gazdasági egységként kezeltem, egy adó- és robotszolgáltatás terhelte őket, amit egymás között megosztottak. Lehet, hogy külön házban, lakrészben, azaz „több füst” alatt éltek, de erre nincs adat. A libereket kivettem a számolásból, mert nincs róluk sem gazdasági, sem társadalmi adat.

Angliában sok a szolga, akik általában szegényebb családok gyermekei. Magyarországon pedig sok az egyéb rokon, szolga nincs, csak zsellér. 1640-ben Magyarország és Erdély együtt körülbelül 32 000 jobbágyháztartást³³⁴ számlált, ahol háztartásonként 0,5 ló, 1,8 ökör, 1,7 tehén, 3 disznó volt.³³⁵ A háztartástípusok kategóriáiról bővebben a 23. számú táblázatból értesülhetünk. Az 1. és a 2. kategóriába a magnélküli háztartásokat, az egyedül élő rokont vagy az együtt élő testvéreket számítjuk, a 3. kategóriába az egymagos háztartásokat, a 4-be a nem teljes, de egymagos családokat, háztartásokat, míg az 5. kategóriába a több magos háztartástípusokat soroljuk.

A 24–25 sz. táblázatok az őrségi háztartástípusokat tartalmazzák 1648-ban és 1651-ben.

Az 5. csoportban szereplő háztartáskategóriákon belül – ahol minimum két családmaggal rendelkező felfelé, lefelé vagy oldalra kiterjesztett családokat tartalmaz a háztartás, – találunk három vagy több családmagos háztartásokat is, amelyeket ez a táblázat nem tartalmaz. Ez a több oldalra, fel-le irányba kiterjesztett család elsősorban a társadalmi események következménye: háború, éhínség, járványok, gazdasági lehetőségek.

A gyermekek, rokonok magára hagyása még háborús időkben sem volt jellemző a magyar társadalomra.

³³³ Dávid Zoltán is foglalkozott az 1598. évi házösszeírással. Vizsgálatai alapján a porták számának elaprózódására hívja fel a figyelmet, miszerint egy porta akár 30 házat is jelenthetett. Magyarországon általános volt a 3 nemzedékes háztartás. Az egy háztartásra jutó személyek száma Alsónyéken 5,7, Kölkeden 5,8, míg az angol, skót, francia, olasz, lengyel háztartások kisebbek. A német családok hasonlóak a magyarhoz, Észak-Amerikában pedig nagyobb. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 156–159.; Kubinyi András dolgozta fel elődei, Acsády Ignác, Szabó István, Fügedi Erik, Maksay Ferenc egykori megállapításait, és az 1494/95. évi adóösszeírás eredményeit gondos forráskritikával. Úgy ítélte meg, hogy a Szabó István által alkalmazott ötös szorzószám a jobbágyháztartások számának a megállapítására túl alacsony, ezért 6-6,2-es szorzószámot alkalmazott, figyelembe vette az összeírásból kimaradt rétegeket, (nemesek, szolgák, zsellérek, katonaköteles parasztok stb.) KOVACSICS József, *Magyarország népességtörténete a konferencia-sorozat tükrében (896–1870)*, 145–211.

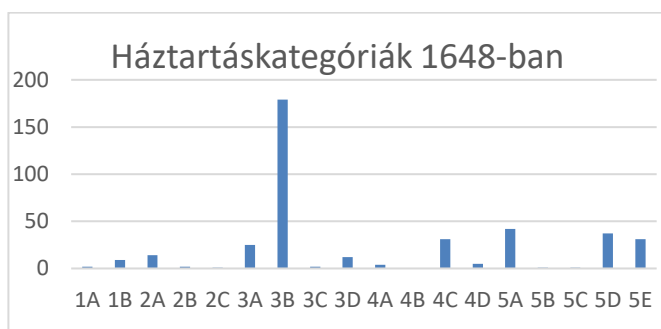
³³⁴ Tartalmazta a belső (fundus intravilanus) telket, amely körülbelül 1 hold, 72 x 12 öl, 7519 m² nagyságú volt, melyen egy 4,66 főből álló átlag család élt, és a külső telket (fundus extravilanus). KUBINYI András, *A késő-középkori Magyarország történeti demográfiai problémái*, 96.

³³⁵ ZIMÁNYI Vera, *Gazdaság és társadalom a 17. század első felében, A mezőgazdaság fejlődése, Magyarország története 1526–1686.* 3/1. 969.

A többmagos, kiterjesztett családokat a családmagok számával a 26–27. sz. táblázatok tartalmazzák.

1648-ban a 398 db őrségi háztartás csaknem harmada, 28,14%-a, azaz 112 háztartás több családmagos. 1651-ben a 410 háztartásnak már csak a 23,4%-a, 96 db volt több családból álló háztartás. Vannak 1-től 5 családmagos háztartások. Azonban a leggyakoribb a két magos háztartás. Azt is megfigyelhetjük, hogy az 5 b típusú háztartásból 1651-ben nem is fordul elő, míg 1648-ban is mindössze egy. Az 5c típusból pedig mindkét évben összesen egy jelenik meg.

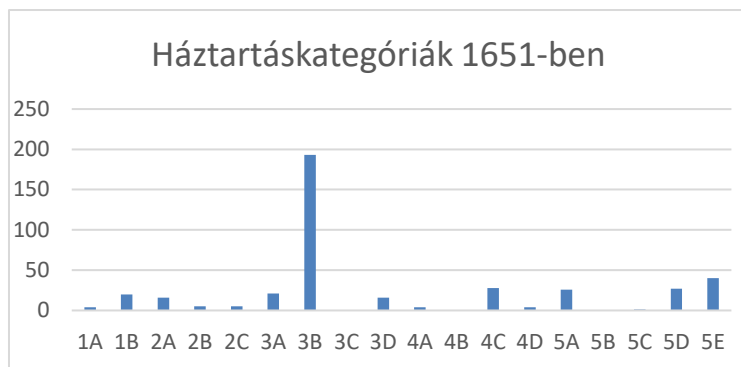
Ha tudni szeretnénk, mennyi család volt az Őrségben a két évben, függetlenül a gyermekektől, akkor a családmagokat össze kell számolni.³³⁶ 1648-ban 531 gyermekes és gyermektelen család jutott 112 db háztartásra, 1651-ben 498 család.

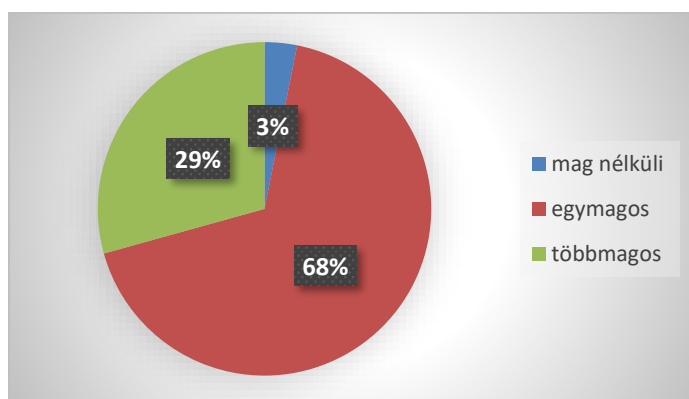
3. sz. ábra. Háztartáskategóriák 1648-ban

A 24-es sz. táblázat alapján készített háztartáskategóriák című ábrán jól látszik, hogy a háztartásoknak több mint a felét a 3 B típusú, azaz egymagos, gyermekes családok teszik ki. Ugyanez a helyzet az 1651-es adatok esetében is.

³³⁶ 1648-ban 5-ös kategóriájú 2 magos háztartás van: $(32+1+1+33+17) \times 2 = 168$ család. 3 magos háztartás van: $(9+3+10) \times 3 = 66$ család. 4 magos: $(1+1+3) \times 4 = 20$, 5 magos 1 db, az 5 család. Összesen tehát $168+66+20+5=259$ családmagot tartalmaz a 112 db háztartás. Ha ezekhez hozzáadjuk a korábbi háztartástípusokat tartalmazó táblázatból a 2. oszlop 14 db családját (mert ott lehetett édesanya, tehát csonka, de család,) és az összes 3-as kategóriájú egymagos családot tartalmazó háztartást, $25+179+2+12=218$ családját, az összes egymagos, kiterjesztett 4-es családot, $4+31+5=40$ családját, az összesen $259+14+218+40=531$ gyermekes és gyermektelen család. 1651-ben 5-ös típusú 2 magos háztartás van $(19+1+28+24) \times 2 = 144$ db család, 3 magos háztartás van $(3+11) \times 3 = 42$ család, 4 magos $(2+3) \times 4 = 20$, öt magos 2 db 10 család, meg 16 db 2a kategóriájú, meg 230 db 3-as és 36 db 4-es típusú, az $144+42+20+10+16+230+36=498$ db gyermekes és gyermektelen család volt az Őrségben 1651-ben.

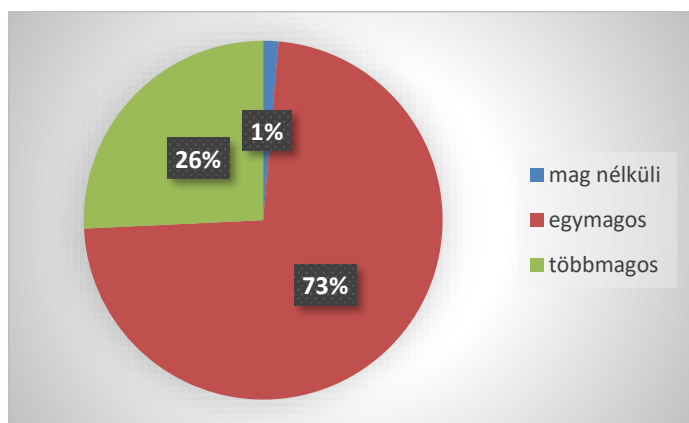

4. sz. ábra. Háztartáskategóriák 1651-ben

5. sz. ábra. Háztartások száma családmagok szerint 1648-ban

Amint azt az ábra mutatja, a mag nélküli háztartások, mindössze 3%-át tették ki az összes háztartásnak, míg a többmagos háztartások azoknak csaknem a kétharmadát alkották.

6. sz. ábra. Háztartások száma családmagok szerint 1651-ben

A család és a háztartás fogalma tehát nem mindig azonos tartalmat jelent, különösen a vizsgált korban. 1648-ban a 4,44 fős családmag 0,1 egyéb háztartásban együtt élő személlyel bővül. Az egy telken együtt élő emberek összessége alkot esetünkben egy háztartást, 1648-

ban 398 darabot, amelynek kétharmada, 68 %-a egymagos, hagyományosnak tekinthető család, a többi többmagos. A 1651-re a 410 háztartás negyede maradt csak többmagos és tovább csökkent mind a mag nélküli, mind a többmagos háztartások száma. A családonkénti gyermekátlag 1648-ban 2,5 gyermekről 1651-re 2,47 gyermekre csökkent.

VIII. 2. Születések száma³³⁷ és születéskorlátozás³³⁸

Andorka Rudolf megállapítása szerint a kultúrának lényeges szerepe van a gazdasági alap és a születésszámra vonatkozó döntések között.³³⁹ A családok tényleges gyermekszáma három demográfiai tényező függvénye: a házasság termékenysége, a nők házasságkötési életkoráé és a házasságban való halandóságáé.³⁴⁰ A születéskorlátozásnak lehet tudatos és tudattalan oka, mint a hosszú szoptatás, a rossz egészségügyi állapotból fakadó ritka érintkezések, a terméketlenségek vagy a spontán vetélések.

A családrekonstrukciós módszer kidolgozója a francia Louis Henry demográfus volt.³⁴¹ A módszer magyarországi bevezetése elsősorban Andorka Rudolf nevéhez fűződik. Észrevételeit, miszerint 100 leányra 105 fiú csecsemő születése esik,³⁴² a csetneki anyakönyvek vizsgálatakor Gyimóthy Eszter is igazolta; tíz év alatt 181 leány (47,75 %) és 198 fiú (52,24 %) látta meg a napvilágot a 17. századi mezővárosban.³⁴³

³³⁷ A születésszám vizsgálatára az ún. korszpecifikus termékenységi arányszámot használjuk, azaz 1000 megfelelő korú, 20–24 éves nő mennyit szül. A teljes termékenységi arányszám a korszpecifikus arányszámok összege 15 és 49 év között. Azaz 1000 nő mennyi gyermeket szült volna, ha 15–49 évig házasságban élt volna születéskorlátozás nélkül. Ha ezt nem évre, hanem házasságban élő nőkre számítjuk és egy életre, ez a kohorsz termékenységi arányszám. Az amerikai hutterita szekta házasság termékenysége 12 gyermek, azaz 12000 az arányszám, ott nincs születéskorlátozás, de ezt a nagyobb történelmi népességek soha nem érték el. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 107.

³³⁸ Az angol felsőbb osztálybelieknél egy-egy nő átlag 4 gyermeket szült, és 24–30 hónap telt el a két szülés között. Az alacsonyabb osztálybelieknél az alultápláltság miatt a lányok később értek nővé, előbb állt le a peteérési folyamat és magasabb volt a csecsemőhalandóság, ezért itt kevesebb volt a gyermek. A gazdagabb családok azonban már korábban alkalmaztak születésszabályozást. Lawrence STONE, *The Family, Sex and Marriage* 24–25.

³³⁹ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 55–57.

³⁴⁰ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 116.

³⁴¹ Az általa az 1960-as években indított egész Franciaországot átfogó anyakönyv-kutatási program célja az volt, hogy megtudják, mikor indult el Franciaországban a születéskorlátozás. Hasonló kutatásokat végeztek Angliában, Cambridge-ben, Kanadában. A francia kutatás eredménye megdöbbentette a kutatócsoportot: már a francia forradalom előtti egy-két évtizedben elterjedt a születéskorlátozás a francia parasztság körében. Magyarországon elsősorban a 18. századi anyakönyveket dolgoztak fel, de így is kevés falu adatai állnak a rendelkezésünkre. ANDORKA Rudolf, *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*, In: Történelmi Demográfiai Füzetek 4. Budapest, 1988. 16.; ANDORKA Rudolf, *Településszintű családrekonstrukciós vizsgálatok egyes eredményei*, In: Történelmi Demográfiai Füzetek 9. Budapest, 1991.; ANDORKA Rudolf, *Pócsmegyer népesedési viszonyai 174–189*.

³⁴² ANDORKA Rudolf, *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*, 28.

³⁴³ A mai Szlovákiában, Rozsnyó járásban fekvő Csetnek lakossága már a 12. században bányászattal és vasgyártással foglalkozott. Emellett földrajzi elhelyezkedése révén vásáraitól is korán híressé vált. BAROS-GYIMÓTHY Eszter, *Csetnek oppidum népességtörténete a 17. század végén*, In: ZIMÁNYI Vera, J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Khronosz PPKE BTK Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Piliscsaba, 2008. 155–165.; BAROS-GYIMÓTHY Eszter, *"Egy város, két*

A 0-1 éves kor között csecsemőnek és az 1-2 éves kor között kisdednek nevezett gyermekek a leghalandóbbak, ezt a megállapítást az őrségi grafikonok is alátámasztják. 3 éves kortól csökken a halandóság, hiszen a nagyobb gyermekek és a tizenévesek egészségileg sokkal ellenállóbbak.

A paraszti házasságok helyzetéről Kubinyi András a Hont megyei Alsónyék 1520-as évek elején kelt összeírása alapján vont le következtetéseket. Kutatásai alapján bizonyítottnak véli, hogy bár léteztek Magyarországon kiterjesztett vagy többcsaládmagos háztartások, nagy általánosságban a középkori Magyarországra is az egycsaládos háztartás volt jellemző, családonkénti 4,7 fős gyermekátlaggal.³⁴⁴ Az Őrség családjai közt is elsősorban egy családmagos háztartást találunk.

A 18–19. századi adatok alapján az őrségi házasságok fele endogám, azaz helyi házasság, és fele exogám. A fiatalok zöme, 85%-a 5, illetve 10 km-en belül választott párt magának. A Batthyány család uradalmain élő katolikusokkal ebben a tekintetben is kerülték a kapcsolatot, míg a göcseji falvak nemes, református hitű lakosaival szívesen házasodtak.³⁴⁵

Az őrségi fiatal leányok, legények, özvegyasszonyok és özvegyemberek házasságkötésének számára a két összeírás idején, házassági anyakönyvek híján, csak következtetni lehet abból, hogy hányan nem szerepelnek a 3 évvel későbbi összeírásban azok közül, akik elérték a házasodási életkort, vagy abból, ha a család új, nagyobb gyermekekkel gazdagodott; az özvegy apa újra nősült. Ennek természetesen lehetett oka árva rokongyermekek befogadása is, de ezt bizonyítani jelenleg lehetetlen, ezért az eseteket az új házasságkötésekhez soroltam.

Az 1648-ban legalább 9 éves kort megért és az 1651-es összeírásban már nem szereplő leányokat számoltam a házasok közé, összesen 48 főt. A fiúk házasságkötését is így valószínűsítettem, de náluk a 12–13 kort betöltötték és 1651-ben össze nem írtakat számoltam közéjük; 64 fiatalemberről feltételeztem, hogy megnősültek.

vallás – *A csetneki evangélikus és katolikus egyházközségek anyakönyveinek (1683-1807) feldolgozása családrekonstrukciós módszerrel*” PhD 2022.

³⁴⁴ Itt 44 háztartásban két özvegy férfit, 11 özvegyasszonyt, 49 házaspárt, 123 nőtlen fiút és 114 hajadon leányt írtak össze. Itt tehát 51,9 % a fiúk, 48,1 % a leányok aránya. Ami viszont feltűnő, hogy a nőtlenek, ill. hajadonok aránya a házasokhoz és az özvegyekhez képest 68,1 %. Az sem érdektelen, hogy jóval több özvegyasszony élt a faluban, mint özvegy férfi. A gyermekek nagy aránya nem az idősebb korban történt házasságkötések következménye, hiszen az átlagosnál jóval több gyermek volt életben: a 24 kiscsaládban a 48 szülőnek 112 gyermeke élt az összeíráskor, ami családonként 4,7 gyermeket jelent. Az alsónyéki családonkénti 4,7 gyermek összehasonlítva az arisztokráciánál már idézett 2,5-el, valamint Pozsonnyal, ahol 1,04, vagy Sopronnal, ahol csak 0,9 gyermek esett egy családra – igaz, itt a gyermektelen családok is szerepelnek –, jelentős népszaporodási lehetőségekre enged következtetni. A középkorban a születésnél jelentkező enyhe fiútöbblet a tizenegyedik évet elérve eltűnik, sőt kis leánytöbblet jön létre. Később a szülési rizikók miatt megint csökken a nők aránya. 40 év után viszont nő a férfiak halandósága. KUBINYI András, *A késő középkori Magyarország* 105–121.

³⁴⁵ KOLTAI Gábor, *Őriszentpéter népesedési viszonyai* 213.

A két összeírást összehasonlítva 49 olyan családot találtam, ahol 5 évesnél nagyobb gyermekek jelentek meg egy-egy családban; a korábban leírtak alapján arra következtettem, hogy meghalt az édesanya, és az özvegységre jutott apa gyermekes özvegyasszonyt vett feleségül. A vizsgált adatok alapján azt állíthatom, hogy 48 leány, 64 fiatalember és 49 özvegységre jutott férfi kötött új házasságot 1648 és 1651 között. Ez összesen 161 esküvő, de nagyon valószínű, hogy ennél sokkal kisebb ez a szám, mert lehettek, sőt biztosan voltak közöttük házaspárok.

VIII. 3. Őrségi családok és gyermekek

A gyermekek számának és korának számolásánál a kor szerint felírt gyermekek mellett a gyermekkorú fiútestvéreket, húgokat, unokaöcsöket és mostohagyermeket is figyelembe vettem, tehát egy család gyermekei közé bekerültek a kisebb gyermekkorú testvérek, rokonok is. Ilyenkor a család szerepet tartottam elsődlegesnek, mert napjainkban is így működik, egy fiatal öcs vagy hűg a család gyermekeihez áll a legközelebb gazdasági szempontból, hiszen ugyanúgy kell gondoskodni róla.

A gyermekek kor szerinti táblázatába – adatok híján – azonban már csak a korral megjelölt kisebb testvéreket, rokongyermekeket tudtam beleszámolni.

Ha egy fiatalember megházasodott vagy gyermekként átvette a telket, sem az összeírás, sem én nem számítottam az eltartandó gyermekek közé.³⁴⁶

Bár tudjuk, hogy az átlagos gyermekszámot a ténylegesen megszületett gyermekek száma adja, de mivel erre nincsenek adataink, anyakönyveink, a továbbiakban szereplő táblázatokban csak az összeírásokba felvett gyermekek számát és korát tudom bemutatni.

³⁴⁶ Bükalján 1648-ban Kalmár Péternek volt 3 fia; Balázs (20), Jancsi (16) és Bálint (12). Az apa 1651-re meghalt, Balázsé lett a telek, nős öccse Jancsi 19 éves és csak a kisebbet, Bálintot írták, hogy 15 éves, őt vettem gyermeknek. Ugyanitt Szép Mihálynak volt egy 16 éves fia, aki 1651-ben 19 éves lett, és már nősnek írták, nem gyereknek. Ha valakinél kiírták, hogy van 2 fia, 16 és 25 évesek, akkor őket gyermeknek vettem, függetlenül a koruktól. A nős embereknek már nem írták fel a korukat egyszer sem.

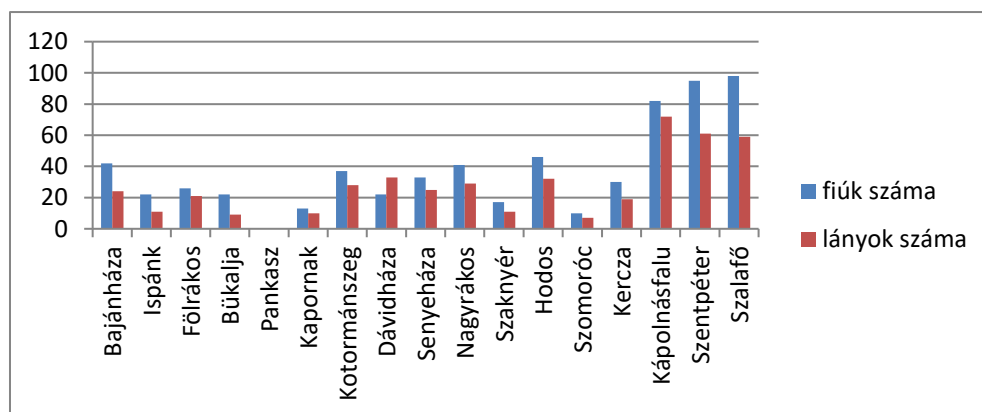
Kerczán 1651-re 3 fiúnak is át kellett vennie apja halála után a jobbágybirtokot; Könye Péternek 12 évesen, Pongrácz Péternek 23 évesen és Fonagy Jánosnak 15 évesen.

Bajánházán Herczegh István 13 évesen és Sobor György 23 évesen lett birtokosa apja után a teleknek. Bükalján Bük Miklós és Kalmár Balázs 23-23 évesen. Nagyrákoson Benczik Jancsi 15 évesen, Kapornakon Szép Bálint 23 évesen, Kápolnásfaluban Berkes István 23 évesen, Berkes András 19 évesen és Gáll István 20 évesen. Szalafőn Laco Bálint 18 évesen, Orbán István 19 évesen és Szili Péter 18 évesen vette át apja birtokát. Ők azok, akiket kor szerint is be tudjuk azonosítani az előző összeírás segítségével.

28. sz. táblázat. Fiúk és leányok száma falvanként 1648-ban

	helység neve	fiúk (fő)	leányok (fő)	gyerekek (fő)
1	Bajánháza	42	24	66
2	Ispánk	22	11	33
3	Fölrákos	26	21	47
4	Bükalja	22	9	31
5	Kapornak	13	10	23
6	Kotormánszeg	37	28	65
7	Dávidháza	22	33	55
8	Senyeháza	33	25	58
9	Nagyrákos	41	29	70
10	Szaknyér	17	11	28
11	Hodos	46	32	78
12	Szomoróc	10	7	17
13	Kercza	30	19	49
14	Kápolnásfalu	82	72	154
15	Szentpéter	95	61	156
16	Szalfő	98	59	157
	összesen	636	451	1087

Az alábbi grafikon a fiúk és a lányok egymáshoz való arányát igyekszik szemléltetni, melyből megállapítható, hogy mindenhol arányosan kevesebb lányt írtak össze, mint fiút, de volt olyan is, hogy a felénél is kevesebbet, Bajánházán és Bükalján.

6. sz. ábra. Őrségi fiú- és leánygyermek száma és aránya 1648-ban

A gyermekkori korfát is érdemes megvizsgálni; hogyan alakult a fiúk és lányok életkor szerinti aránya. A táblázatban kevesebb gyermek életkora szerepel, mint a korábbi táblázatban, aminek az az oka, hogy gyakran összeírtak kor nélküli gyermekeket, általában oldalági rokonokat; ők életkor meghatározás híján nem kerülhettek be a táblázatba, de létüket és számukat az utolsó oszlop rögzíti.

VIII. 4. A fiúk és lányok kor szerinti megoszlása 1648-ban

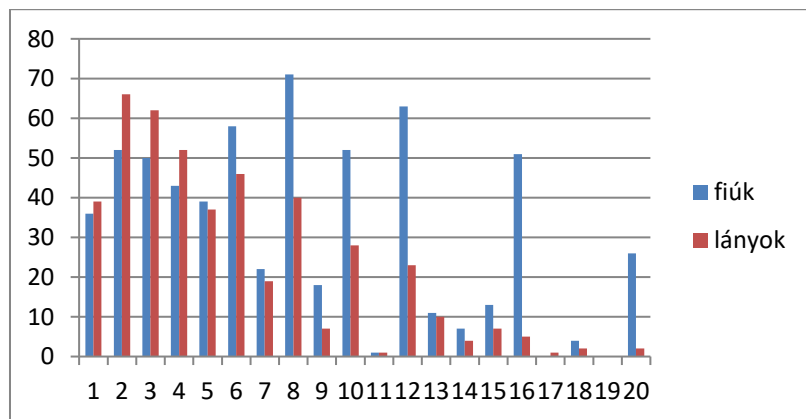
A 29–30. sz. táblázat tartalmazza a fiúk és lányok kor szerinti megoszlását 1648-ban. A húsz évnél idősebb leánytestvérek nem szerepelnek az összeírásokban, de még a leánygyermek sem. 1648-ban összesen három 20 éves leányt írtak össze, és 1651-ben a legidősebb 4 leány is csak 19 éves. Valószínűleg férjhez mentek, vagy nem volt jelentőségük a jövőbeni gazdaság szempontjából, és ezért nem szerepelnek, bár az özvegy édesanyákat, akiknek szintén kevesebb jelentőségük volt az összeírás szempontjából, gyakran felírták még akkor is, ha a fiú örökölte a telket.

A korán és gyorsan elfogyó vagy férjhez ment leányok számának oka lehet az is, hogy több volt a fiatalember, és a kevés leány gyorsan elfogyott.

Az alábbi, összesített táblázat már nem tartalmazza a 20–25 éves korú fiúk számát, bár voltak, mert a leányokkal való összehasonlítás szempontjából nem lényeges a számuk.

A gyermekek kora 1648-ban																				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
fiúk (fő)	36	52	49	43	39	58	22	71	18	52	1	63	11	7	13	51		4		26
lányok(fő)	39	66	62	52	37	46	19	40	7	28	1	23	10	4	7	5	1	2		2

31. sz. táblázat. Az 1648-as őrségi fiú és leánygyermek számok kor szerint

7. sz. ábra. Az 1648-as őrségi fiú és leánygyermek számaránya korcsoport szerint

A fiúk és a lányok szokásos aránya a csecsemők közt 52–48% a fiúk javára.³⁴⁷ Egy 1654–1753 közötti időszakból származó soproni anyakönyvi születésszámot vizsgáló tanulmány a fiúk és lányok egymás közötti arányát 50,70 % és 49,30 %-ban állapította

³⁴⁷ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 83–88.

meg.³⁴⁸ De itt is csak az élve született és a megkeresztelt gyermekek számát vették alapul. Ez az arány az Őrségben nem így van, mert a leányok számukban születésüktől 4 éves korukig kimagaslóan és egyben érdekes módon megelőzik a fiúk számát, de azután az 5. évtől, a nyolcadik évbeli utolsó emelkedés ellenére meredeken zuhannak lefelé, és 16 év után gyakorlatilag eltűnnek, férjhez mennek. Már 12 éves korban is csaknem harmad annyian vannak, mint a fiúk. A fiúk ezzel szemben számbeli fölényüket az 5. évtől végig megőrzik. Azok az adatok, amelyek a gyermekkorban levők nemi megoszlásáról maradtak fenn, egybehangzóan azt mutatják, hogy magasabb a fiúk, mint a leányok aránya, vonatkozzanak forrásaink főurakra, polgárookra vagy parasztokra.³⁴⁹

Az egészséges korfának – mind függőlegesen, mind vízszintesen – egyenletesnek kellene lennie. Esetünkben ez nem ilyen, de a fiúké tűnik mégis egészségesebbnek még annak ellenére is, hogy érthetetlennek tűnő zuhanások és emelkedések tarkítják, amelyek magyarázatát mindkét nemnél a kor emberének a számokhoz való sajátságos viszonyában leljük.

A táblázat ugyan nem tartalmaz 0–1 éves korig adatot, – ha voltak is, én az 1 évesekhez soroltam őket, – de nagyon kevés gyermeket írtak össze egy éves kor alatt, aminek több oka is lehetett. A legfontosabb talán az, hogy a gyakori csecsemőhalandóság miatt nem is írták őket össze.³⁵⁰ Valószínű, hogy az egy éves kort megért gyermekeket sem írták még mind össze valószínűleg, de a két, három, négy, öt és hatéveseket igen, sőt látjuk, hogy hasonlóan is alakultak ezek a számok, azaz csökkentek ugyan, de kiegyensúlyozottabban mindkét nemnél. Majd hirtelen kevesebb, mint a felére csökkent a hét évesek száma. Ez biztos, hogy a hetes számtól való tartózkodásból fakad. A nyolcas szám ezek miatt megugrik, majd a kilencesnél történik ugyanaz az irtózás, mint a hetesnél. A tízes megint elfogadott, de a 11-es évesetében szinte nincs is összeírt ilyen korú gyermek, összesen kettő. Erre a jelenségre, – miszerint a 11 éves korosztály eltűnése nem egy 11–12 évvel korábbi tragédiásor, hanem egy, a 11-es számot országos viszonylatban nagyon tudatosan elkerülő magatartásforma következménye, – Zimányi Vera és J. Újváry Zsuzsanna hívja fel a figyelmünket.³⁵¹ A

³⁴⁸ ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Mindenik jobbágyunknak... 469.

³⁴⁹ KUBINYI András, *A késő - középkori Magyarország történeti demográfiai problémái*, 105–119.

³⁴⁹ ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Mindenik jobbágyunknak... 200.

³⁵¹ ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Mindenik jobbágyunknak... 471. Az összeírt jobbágyéletkorok túlnyomó része kerek, 10-es vagy 5-ös számjegyre végződik, a leggyakoribb életkor 31–35 év, 46 főnél és a 36–40 év 51 főnél. Nem ismerték pontosan saját életkorukat, becsléssel adták meg azt. Feltűnő az egymás mellett élők ugyanazon adataik, a közös gyermekkori, legénykori emlékek hatására. A kisgyermekek korára pontosabban emlékeztek. A fiú korfa ábrázolásánál látható, hogy a csecsemők esendősége miatt azokat általában össze sem írták, de előfordulnak kivételek. ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Jobbágyok életkora 1660-ból*, 11.

szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az életkorok ún. „pontatlanságainak” okai szabályszerűek, ugyanis a páratlan számokat nem szívesen mondták be összeíráskor, és a 11-et kimondottan kerültek. A kor emberének a számokhoz való érdekes viszonyáról a számmisztikában találunk magyarázatot. A páratlan számokat nem tartották szerencsésnek, hasonlóan a törökökhöz és a szlávokhoz, szemben a rómaiakkal, akik viszont a párosokat kerültek.³⁵² A 11 éves kor a gyermekkor utolsó, még féltő gondoskodásban eltelt éve volt, amikor a gyermekeknek a korát is elrejtették, elhallgatták.³⁵³ A 12-es ezzel szemben kedvelt szám volt, míg a 13-as kevésbé, sőt ezt a számot még manapság is számtalan babonás félelem lengi körül. A 12 évesek azért is lehettek többen, mert tudjuk, hogy a jobbágytelkeket Werbőczy István Tripartituma szerint 12 éves kortól már megörökölhették a fiúk elhalt apjuk után, tehát ennek gazdasági oka is volt. Az mindenestre érzékelhető, hogy a páratlan számú korúak mindig kevesebben vannak, mint a páros számúak. A 15-ös számtól sem félték már, ezt a konfirmációval, a bérmlással és az ehhez kapcsolódó felnőtté válással hozzák összefüggésbe. A legkedveltebb szám még a 16-os és 20-as a fiúk esetében. A kor embere a hetestől kezdve nem szerette a páratlan számokat használni, később pedig egyszerűbb volt az ötös szám többszöröisével megjegyezni a korokat, ezért van sok 15 éves, 20 éves és 25 éves.³⁵⁴

A kormeghatározás problémáját tovább bonyolítja, hogy – dokumentumok nem lévén, és egyébként is általános volt az írástudatlanság a jobbágyság körében –, az emlékezetből történt, és ezért gyakran találkozunk kisebb-nagyobb pontatlansággal a két összeírás gyermekei korának összehasonlításánál is, főleg olyankor, ha egy-egy gyermek korát nem a szülőnek, hanem testvérnek kellett megadnia, mint például Kerczán Pap János, aki az öccsét, Gyurkót 1648-ban 12 évesnek, 1651-ben már 20 évesnek mondta. A legtöbb esetben azonban pontos adatokat adtak meg, és minden gyermek 3 évvel lett idősebb a korábbiánál.

VIII. 5. Csecsemő- és gyermekhalandóság

A 18. században még a gyermekeknek kevesebb, mint a fele érte meg az 5. születésnapját.³⁵⁵ Massimo Livi-Bacci számításai szerint a szülések közötti intervallum 2–3 év között mozog. Andorka Rudolf Vajszló és Besence anyakönyvein végzett kutatásai alapján

³⁵² ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Mindenik jobbágyunknak...”* 473.

³⁵³ Előfordult az is, hogy a 10 évesnek írt kislány még 3 év elmúltával is 10 évesnek van írva, mint Ispánkon Batta András lánya, vagy Kapornakon Dávid János 12 éves lánya, aki 1651-ben is 12 éves. Ez azért is lehetett így, mert nem jegyezték meg pontosan a születések évét, csak úgy „emlékeztek” a korukra.

³⁵⁴ Dávidházán Jankó Balázs fiai 1648-ban 20, 12 és 8 évesek, 1651-ben pedig már 25, 18, 12 évéssé „nőttek”.

³⁵⁵ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 43.

viszont azt gondolja, hogy 1790-től az első intervallum közel 3 év, és a továbbiakban is 3–4 éves átlagos intervallumok fordulnak elő.³⁵⁶

Az őrségiekről elmondhatnánk – ha ismernénk a csecsemőkorban meghalt gyermekek számát –, hogy minden bizonnyal hasonló születési gyakoriság határozta meg életüket.

Andorka Rudolf a reformátusság és az egyke kölcsönhatását is vizsgálta tanulmányában.³⁵⁷ Az őrségiek viszonylagos függetlensége, illetve az ellenreformációt erőltető hatalmi központoktól való távolsága és távolságtartása is magyarázzák azt, hogy reformátusok maradtak. Nem a reformátusság az oka az egykézésnek, hanem a társadalmi és környezeti háttér az alapja a reformátusságnak, a helyben maradásnak és később az egykézésnek is.³⁵⁸ Andorka Rudolf szerint, ha a termékenységi arányszám 8000, az még nem jelentett születéskorlátozást, de ha 6500 alá csökkent a szám, az már igen. Őriszentpéteren 4045–5235-ig terjedt ez az arányszám. Tehát nem a jobbágyszabadság hozta a változást, hanem az, hogy a Dunántúl az egyébként is sűrűn lakott, aprófalvas településrendszerű, és török korból, a török megszállta vidékből kapott jobbágytelek terjeszkedési lehetősége az 1740–1750-es évekre lezárult, a majorságok növekedtek, és ekkor alakult ki a születéskorlátozás. Nem voltak munkaalkalmat biztosító nagyvárosok, és reformátusként nem költözhetek katolikusok közé.³⁵⁹ Az Őrség területe megőrizte református hitét és elzárkózását.

VIII. 6. Családonkénti gyermekátlag

A magyarországi családrekonstrukciós kutatások egyik úttörője Dányi Dezső volt.³⁶⁰ A családok száma már a legkorábbi urbáriumokból is megállapítható, de Batthyány Ádám 1636-tól jobbágyságának nemcsak teleknagyságát és állatállományát, hanem azok fiainak és leányainak számát is összeírta. Maksay Ferenc *Urbáriumok* című forráskiadványában is csak három olyan uradalmat közöl, ahol feltüntették az összeírtak fiúgyermekének számát és

³⁵⁶ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 41.

³⁵⁷ Arra a következtetésre jutott, hogy az a nézet, miszerint a dunántúli református településeken a jobbágyszabadságot követően bevett szokássá vált az egykézés, felekezeti okból és úrhatnamságból, nem igaz. Ha volt is egykézés, az pont a birtokviszonyokból fakadt. A kis paraszti birtokokat ugyanis nagybirtok komplexumok vették körül, így kicsi volt a valószínűsége, hogy tovább növeljék birtokaikat, és bár a szabad paraszt tulajdonosává vált földjének, de nem rendelkezett a nagybirtokhoz tartozó rét, legelő, erdő szabad használatával. A földeket magyar szokás szerint felosztották a fiúgyermekek között, míg például a német ajkú lakosság nem osztotta fel, hanem a legnagyobb fiúörökös kifizette a testvéreit, akik viszont megvették a magyarok földjét; így kerültek túlsúlyba a területen. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 14.

³⁵⁸ A későbbi századok egykézésének oka volt a föld szűke mellett az áruértékesítés nehézsége is, a gazdasági pangás, a félelem a szegénységtől és a magyar lakosság igényessége is. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 49–50.

³⁵⁹ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 96.

³⁶⁰ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 31.

korát a 17. század legvégéről és a 18. század 2. feléből. A leánygyermek pedig ekkor még nem is szerepeltek ezekben az összeírásokban.³⁶¹

1648-ban azonban már nemcsak a gyermekek számát, hanem az életkorukat is feltüntették az összeírások az egész Batthyány uradalomban.³⁶² Ezen kívül a legrégebbi ismert jobbágyi életkorokat tartalmazó urbárium az Eberhardi uradalom (Pozsony vm.) 1660. évi összeírása.³⁶³

Zimányi Vera és J. Újváry Zsuzsanna a *”Mindenik jobbágyunknak mennyi gyermeke vagyon és azok hány esztendősek”* című tanulmányukban 53 német, 34 horvát, 20 magyar és 7 vegyes etnikumú faluban vizsgálták meg a családonkénti gyermekátlagot.³⁶⁴

A következő táblázatban az 1648-ban összeírt családokban élő gyermekek és a gyermekes családok számát látjuk a gyermekek számától függően, 1-től 8-ig terjedő gyermekes család kategóriákba sorolva. A felsorolásba minden olyan család bekerült, ahol volt kisgyermek, még akkor is, ha a család csonka volt. A 19. században sokat hangoztatott örségi egykezésnek ekkor nem találjuk nyomát.

gyermekes család	család (db)	gyermek (fő)
egygyermekes család	109	109
kétgyermekes család	135	270
háromgyermekes család	110	330
négygyermekes család	43	172
ötgyermekes család	20	100
hatgyermekes család	14	84
hétgyermekes család	2	14
nyolcgyermekes család	1	8
összesen	434	1087

32. sz. táblázat. Egy- és többgyermekes családok és a gyermekek száma 1648-ban

Ha a gyermekek számát elosztjuk a családok számával,³⁶⁵ átlagosan 2,5 fős gyermekszámú családokat kapunk ekkor az Örségben.

³⁶¹ ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *„Mindenik jobbágyunknak...”* 466.

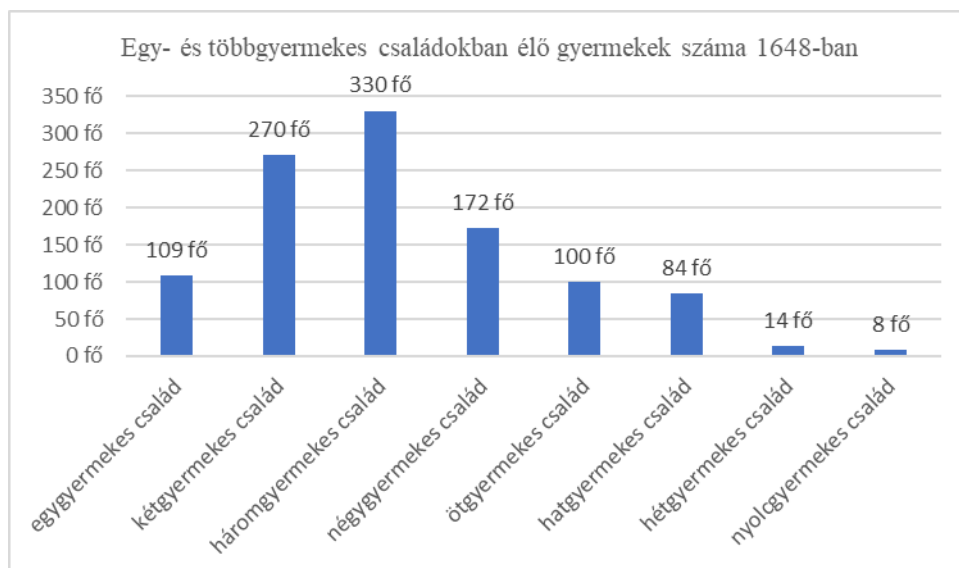
³⁶² ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom* 53.

³⁶³ ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Jobbágyok életkora 1660-tól*, 10.

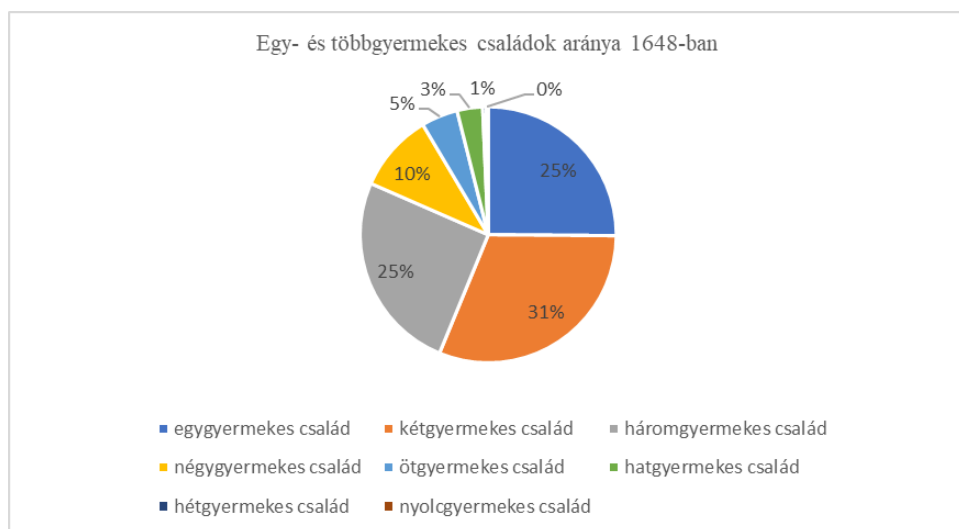
³⁶⁴ A legtöbb gyermek a horvát családoknál volt, 3, majd a vegyes lakosságú falvakban, 2,62, azt követi a német 2,47 gyermekszámmal és a sort a magyar családok gyermekátlaga, 2,42 gyermek/család zárja. Ennek egyik oka az is, hogy a magyar családokból mentek férjhez legkorábban a leányok, 14–15 éves korban, ezzel az adatokat negatív irányba tolták el, míg a német leányok 16–17 évesen, a horvátok pedig 17–18 éves korban.

ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Jobbágyok életkora 1660-tól*, 14.

³⁶⁵ $1087/434=2,50$

8. sz. ábra. Egy- és többgyermekes családokban élő gyermekek száma 1648-ban

9. sz. ábra. Az egy- és többgyermekes családok aránya 1648-ban

A fenti diagramon az egy, két, három, négy, öt, hat, hét és nyolcgyermekes családokat látjuk gyakoriságuk szerint ábrázolva. A legtöbb közülük a kétgyermekes család (31 %), majd az egy és a háromgyermekes ugyanannyi (25–25%), a legkevesebb a nyolc gyermekes, mindössze egy család. A gyermekek többsége tehát 1, 2 és 3 gyermekes családokban élt.

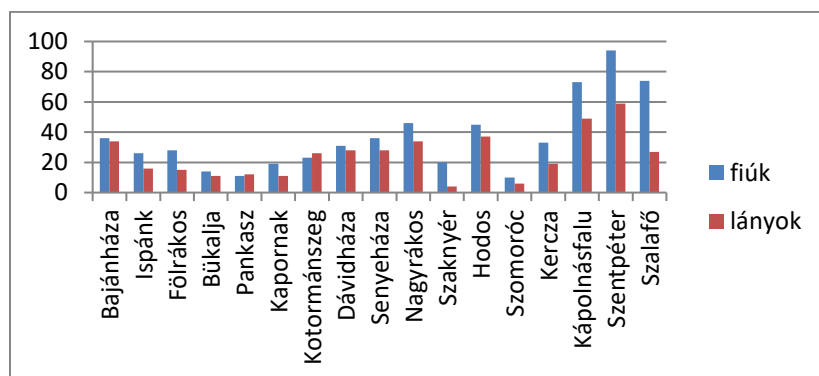
VIII. 7. Gyermekek az 1651-es összeírásban

A 3 évvel későbbi, 1651-es őrési összeírásban szereplő fiúk és leányok számát és egymáshoz való arányát figyelhetjük meg falvanként az alábbi táblázatban és grafikonokon. Az összeírás – természetesen – nem tartalmazza a már elhunyt, férjhez ment, illetve

megnősült gyermekeket, és a még később megszületetteket sem. Tehát ebből nem nyerhetünk olyan adatot, amely jelezne: az összeírt gazdák feleségei hány gyermeket szültek életük során.

helység neve	fiúk (fő)	lányok (fő)	gyerekek (fő)
Bajánháza	36	34	70
Ispánk	26	16	42
Fölrákos	28	15	43
Bükalja	14	11	25
Pankasz	11	12	23
Kapornak	19	11	30
Kotormánszeg	23	26	49
Dávidháza	31	28	59
Senyeháza	36	28	64
Nagyrákos	46	34	80
Szaknyér	20	4	24
Hodos	45	37	82
Szomoróc	10	6	16
Kercza	33	19	52
Kápolnásfalu	73	49	122
Szentpéter	94	59	153
Szalafő	74	27	101
összesen	619	416	1035

33. sz. táblázat. Az 1651-es összeírásban szereplő gyermekek száma falvanként

10. sz. ábra. A fiúk és a leányok aránya 1651-ben falvanként

A fiúk és a lányok 59,8–40,2%, arányban voltak jelen az 1651-es összeírásban, ami még rosszabb az előző összeírás adatainál, azaz még kevesebb leányt írtak össze, mint korábban. De a gyermekek összlétszáma is tragikusan csökkent 1087-ről 1035-re, 52 gyermekkel kevesebbet írtak össze, a korábbi szám 4,88%-kal kevesebbet. Ennek egyik oka az 1650-es őrési török gyermekrablás lehet, amikor 56 gyermeket hurcoltak el tőlük. Azt,

hogy melyik korosztályt érintette a legnagyobb mértékben, megkíséreltem a fiúk esetében egy táblázat segítségével megvizsgálni.

VIII. 8. Őrségi fiúgyermek számok a két összeíráskor, életkor szerint

fiúk száma 1648-ban (fő)	életkor 1648-ban (év)	fiúk száma 1651-ben (fő)	életkor 1651-ben (év)
36	1	48	4
52	2	45	5
49	3	56	6
43	4	16	7
39	5	50	8
58	6	35	9
22	7	36	10
71	8	10	11
18	9	67	12
52	10	10	13
1	11	12	14
63	12	26	15
11	13	42	16
7	14	1	17
13	15	8	18
51	16	3	19
0	17	27	20
586 (fő)		511 (fő)	

34. sz. táblázat. Őrségi fiúgyermek számok a két összeíráskor, életkor szerint

A második oszlopban szerepelnek az 1648-as adatok a fiúgyermek életkoráról. A harmadik oszlopban pedig az 1651-es adatok alapján a 3 évvel idősebb gyermekek száma szerepel, azoknak a fiúknak a száma, akik korábban az első oszlopban szerepeltek. Ideális esetben, ha nem halt meg senki, ha nem hurcoltak el senkit, ha nem költözött el és nem érkezett senki, és ha valós életkorokat diktáltak be, a két oszlop adatainak ugyanannyinak kellene lennie. De ez nincs így. Az egy évesek 4 évesek lettek 1651-re, 36-ból 48 gyermek lett, aminek a korábban említett fel nem írt csecsemők, illetve újszülöttek lehetnek az okai, a különbség 12 gyermek. A kétévesek közül hiányzik azonban már 7 gyermek, akik viszont a korábban 3, most 6 éveseknél már ott vannak, többletként.

Az 1648-ban 4 évesek száma viszont drasztikusan csökkent, 43-ról 16-ra, de ezt is meg lehet magyarázni azzal, hogy annyira nem szerették a hetes számot bediktálni. Az 5 éveseknél vissza is jön 11 többlet gyermek, bár előzőleg 27-tel lettek kevesebben. A 6 éveseknél újra elvész 23 gyermek, akik 9 évesek lettek elvileg, és akikből 14 újra visszatér a következő életkorban. A 71 főnyi 8 éves gyermekből viszont csak 10 lesz 3 év múlva, de itt is

tudjuk az okát, hogy a 11 éves kor bediktálásától a szülők tartózkodtak. A 9 évesek 1651-es kora emiatt nagyon megemelkedik, a 10 éveseké pedig újra lezuhan. A 11 éveseké újra megnő, a 12 éveseké pedig erősen lecsökken, a 13 éveseké még egyszer utoljára megnő, hogy azután végleg csökkenésbe menjen át.

Készítettem egy táblázatot három éves korcsoportokba sorolva a gyermekeket, azaz az egy-három, négy-hat stb. évesek összevonásával, hogy megpróbáljam kiküszöbölni a korabeli emberek „különleges viszonyulását” bizonyos számokhoz és az ebből eredő esetleges „tévedéseket.”

fiúk száma 1648-ban (fő)	életkor 1648-ban (év)	fiúk száma 1651-ben (fő)	életkor 1651-ben (év)
137 fő	1-3 év	149 fő	4-6 év
140 fő	4-6 év	101 fő	7-9 év
111 fő	7-9 év	113 fő	10-12 év
116 fő	10-12 év	48 fő	13-15 év
31 fő	13-15 év	51 fő	16-18 év

35. sz. táblázat. Az őrségi fiúgyermekek háromévenkénti összesített száma

A táblázat adatai arra engednek következtetni, hogy az egy-három évesek 3 év elteltével 12 fővel többen vannak, ezt magyarázhatja a csecsemők számának elhallgatása az összeíráskor, a négy-hat évesek azonban 39 fővel kevesebben, ezt még a korábbi évek elírása sem kompenzálja. A hét-kilenc éves korosztályból 2 fővel többen lesznek tíz-tizenkét évesek. A tíz-tizenkét éves korcsoportú fiúk közül viszont jóval több, mint a fele, 68 gyermek tűnik el, nem éri meg a tizenhárom-tizenhat éves kort 1651-re, amit a következő három összesített év plusz 20 fője is csak részben magyaráz. Ez az ábra azt mutatja, hogy főleg ezt a korosztályt érinthette a gyermekrablás veszedelme. Ebben az életkorban már kevésbé haltak meg a gyermekek gyermekbetegségben, még nem házasodtak, így az ő drasztikus fogyásuk mindenképpen erőszakos cselekedet következménye lehet. Hogy ez valóban előfordult-e, milyen mértékben és mely helységeknél, a következő táblázatban kíséreltem meg bemutatni.

A tizenegy-től tizennégy éves korosztályig összesen 82-en voltak 1648-ban és csaknem ennyien is maradtak 1651-re; 81-en. Érdekes még, hogy a „nem létező” 17 éves korosztályból 27 fiú lesz 20 éves korú 1651-re.

VIII. 9. A települések gyermekszámában történt változások

gyermekek száma 1648-ban (fő)	0-3 éves gyermekek 1651-ben (fő)	helység neve	gyermekek száma 1651-ben (fő)	3 évesnél nagyobb gyermekek 1651-ben	változás
66	15	Bajánháza	70	55	-11
33	9	Ispánk	42	33	
47	12	Fölrákos	43	31	-16
31	7	Bükalja	25	18	-13
	13	Pankasz	23	10	
23	5	Kapornak	30	25	2
65	12	Kotormánszeg	49	37	-28
55	9	Dávidháza	59	50	-5
58	6	Senyeháza	64	58	
70	17	Nagyrákos	80	63	-7
28	3	Szaknyér	24	21	-7
78	13	Hodos	82	69	-9
17	3	Szomoróc	16	16	-4
49	7	Kercza	52	52	-4
154	15	Kápolnásfalu	122	107	-47
156	45	Szentpéter	153	108	-48
157	21	Szalafő	101	80	-77
1087	212	összesen	1035	823	-274

36. sz. táblázat. A települések gyermekszámában történt változások

A táblázat első oszlopában szereplő, az 1648-ban meglévő gyermekek számának az ötödik oszlopban szereplő 1651-ben összeírt, háromévesnél idősebb – tehát nem az eltelt 3 év alatt született – gyermekek számával kellene megegyeznie ideális esetben.

Bajánháza esetében pl. ez azt jelenti, hogy 1648-ban összeírtak 66 gyermeket (1. oszlop); 1651-ig született, azaz 0–3 éves gyermek 15 fő (2. oszlop), 1651-ben kellene lennie 81 gyermeknek, ha nem házasodott senki sem. Ehhez képest csak 70 gyermeket írtak össze (4. oszlop); levonva közülük a 0–3 évesek 15 főjét, marad 55 fő (5. oszlop), tehát a fogyás, 11 gyermek (6. oszlop). Ispánkon, mint a táblázat mutatja, 33 gyermek volt, 12 gyermek született, 42 gyermeket írtak össze 3 év elteltével, 1651-ben. Ezt kellene látnunk minden falunál, de sajnos a 17 őrségi faluból 13-ban tűntek el gyermekek, nem is kevesen: Kotormánszegről 28, Szentpéterről 48, Kápolnásfaluból 47 és végül a legtöbben Szalafőről, 77 gyermek. Az 1648-ban meglévő és összeírt 1087 gyermek közül 274 fő tűnt el. Így még a 3 év alatt született 212 kisgyermek sem tudta „pótolni” az egyébként is pótolhatatlan gyermekeket.

Ha a gyermekek összeírásán kívül egyéb őrési adat nem állna rendelkezésünkre ebből a két esztendőből, akkor is látnunk kellene a pusztulás, pusztítás nagyságát abból, hogy egy területről 1087 gyermekből „eltűnik” 274, gyakorlatilag minden 4. gyermek.

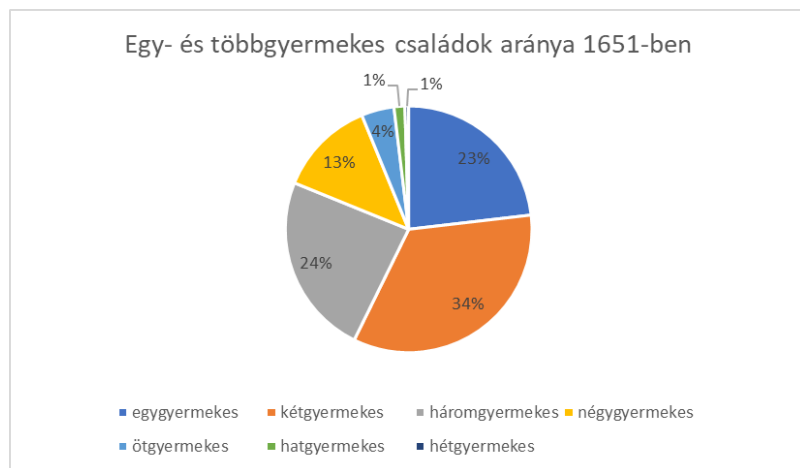
VIII. 10. Családonkénti gyermekátlag 1651-ben

Az 1648-as számítás mintájára az 1651-ben az egy, két, három, négy, öt, hat és hét gyermekes családokban élő gyermekek számát és családonkénti átlagát látjuk.

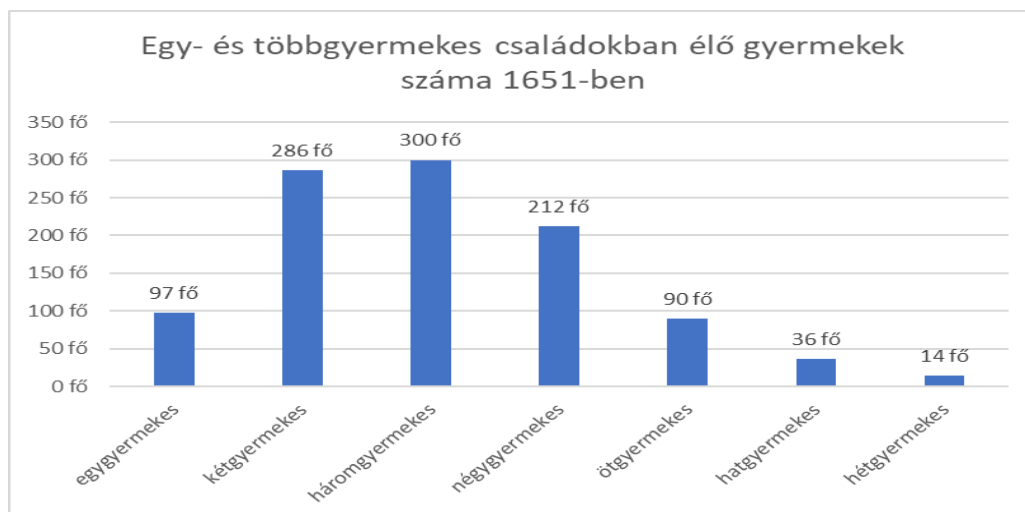
VIII. 11. Az egy- és többgyermekes családok száma a gyermekek számával 1651-ben

gyermekes család	család (db)	(fő) gyermek
egygyermekes	97	97
kétgyermekes	143	286
háromgyermekes	100	300
négygyermekes	53	212
ötgyermekes	18	90
hatgyermekes	6	36
hétgyermekes	2	14
összesen	419	1035

37. sz. táblázat. Az egy- és többgyermekes családok száma a gyermekek számával 1651-ben.

11. sz. ábra. Egy- és többgyermekes családok aránya 1651-ben

12. sz. ábra. Egy- és többgyermekes családokban élő gyermekek száma 1651-ben

Most is, mint korábban is az 1, a 2 és a 3 gyermekes családok vannak többségben, a legtöbben a kétgyermekesek, de előfordul 7 gyermekes család is, kettő. A családok száma, mint látjuk 419, ebben élt 1035 gyermek. A családonkénti gyermekátlag 2,47 fő, hasonló a korábbi 2,50-es átlaghoz.

Ettől jelentősen eltérnek más területek átlagai, mint az idővel jóval korábbi (1520), Kubinyi András által vizsgált 24 alsónyéki kiscsaládban, ahol 112 gyermek élt az összeíráskor, ez családonként 4,7 gyermeket jelent. Az alsónyéki családonkénti 4,7 gyermeket az arisztokrátnál megfigyelt 2,5-es átlaggal, valamint a pozsonyi 1,04, vagy soproni 0,9 gyermekátlaggal hasonlította össze.³⁶⁶

Mint látjuk, az őrségi családonkénti gyermekátlag az arisztokrata családok gyermekátlagáéval mutat hasonlóságot. A valóságban azonban ez az átlag magasabb lehetett, ha minden gyermeket összeírtak volna, és nem lettek volna háborús körülmények.

Megfigyelhetjük azt is, hogy mely életkorban csökkent drasztikusan a gyermekek száma a két év adataiban. Itt a fiúk és leányok valódi száma szerepel életkor szerint, aminek ideális esetben hasonlóknak kellene lennie, a nagyobb változásoknak nem lehet oka a számokhoz való különleges viszony, hiszen ugyanarról az életkorról van szó, és feltételezzük, hogy kiegyensúlyozott a gyermekszülés az évek során.

³⁶⁶ KUBINYI András, *A késő-középkori Magyarország történeti demográfiai problémái*, 105–119.

VIII. 12. Az őrségi fiúk és lányok száma életkoronként a két évben

	1648	1648	1651	1651
életkor	lányok (fő)	fiúk (fő)	lányok (fő)	fiúk (fő)
1	39	36	33	35
2	66	52	30	34
3	62	49	41	39
4	52	43	42	48
5	37	39	31	45
6	46	58	60	56
7	19	22	20	16
8	40	71	41	50
9	7	18	14	35
10	28	52	34	36
11	1	1	5	10
12	23	63	27	67
13	10	11	7	10
14	4	7	9	12
15	7	13	5	26
16	5	51	13	42
17	1			1
18	2	4	4	8
19				3
20	2	26		27
21		1		
22				
23				
24		1		1
25		7		4
26				1
27				
28				1
29				
30				
összesen	451	626+11	416	607+12

38. sz. táblázat. Az őrségi fiúk és lányok száma életkoronként a két évben

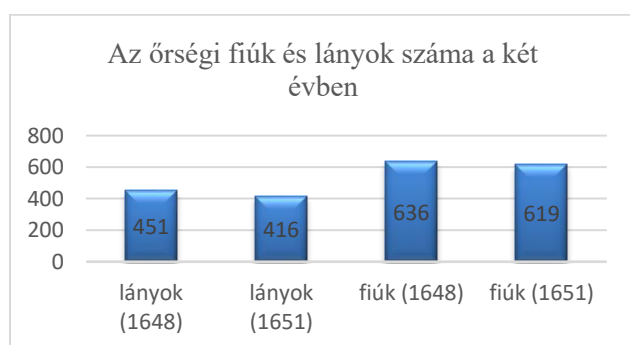
Látjuk, az adatok nem közelítenek egymáshoz, sőt vannak drasztikus különbségek. A vastagon szedett számokkal a 10 fő, vagy annál nagyobb különbséget mutató adatokra szeretném felhívni a figyelmet; a különbségek oka számtalan lehetett, csak a nagy különbségeket vizsgáltam. Az első ilyen vizsgálandó kérdés az 1648-as kétéves lányok száma és az 1651-es ugyanilyen korú lányok száma közti különbség, 66 és 30 fő. Vajon miért? Mi okozhatta, hogy 1651-ben ennyivel kevesebb kétéves volt, mikor korábban. Ezzel a

korosztállyal 1648-ban nem volt nagy baj. Ekkor megnéztem a fiúk arányát, és ott is jól látható a nagy különbség, míg 1648-ban 52, 1651-ben csak 34 kétéves kisfiú volt. Ennek csak a 2–3 évvel korábbi, 1648–49-es rosszabb életkörülmények lehetnek okai, azaz kevesebb gyermek fogant, illetve maradt életben. Ugyanez tapasztalható a hároméves korosztálynál is mindkét nemnél; 1648-ban többen voltak ilyen korúak, mint 1651-ben. Ezek a csökkenések véleményem szerint nem magyarázhatók a korábban említett gyermekrablással, hiszen a 0–3 éves korú gyermekeket nem volt ésszerű elrabolni, az ő rabságban történő életben maradásuknak igen csekély volt az esélye.

A hatéves kislányok korosztályát viszont éppen ellenkezőleg érintette a korábbi különbség; míg 1648-ban csak 46 fő hatéves volt, 1651-ben 60. Jóllehet 1648-ban több hároméves volt, mint később, akiből értelemszerűen több hatéves lett, a jelenség mindenestre érdekes.

A másik kérdés, mennyi leánygyermeket és fiúgyermeket írtak fel ugyanabban az évben. A 8 éves korú fiúk és lányok száma (40 fő és 71 fő); a 9 éveseknél (7 fő és 18 fő); a 10 éveseknél (28 fő és 52 fő); a 12 éveseknél (23 fő és 63 fő); és a 16 éves korosztálynál (5 fő és 51 fő) van kiugró különbség a két nem között. Kétszer, háromszor vagy éppen tízszer annyi fiút írtak össze, mint lányt. A 16 éveseknél erre magyarázat lehet a lányok kiházásítása.

Érdekes megfigyelni azt is, hogy 1651-ben már sokkal kevesebb a különbség a fiúk és lányok száma között ugyanazokban a korosztályokban, jóllehet itt is találunk nagy eltéréseket: a 9 éves korosztálynál (14 fő és 35 fő); a 12 éveseknél (27 fő és 67 fő); a 15 éveseknél (5 fő és 26 fő); és a 16 éveseknél (13 fő és 42 fő).

13. sz. ábra Az őrségi fiúk és lányok száma a két évben

1648-ban 636 fiúgyermek volt, míg 1651-ben 619, a lányok pedig 451-en voltak, míg 1651-ben 416-an.

A 39. sz. táblázatban, – bár korábban már láttuk külön-külön a fiúk és lányok számát – együtt láthatjuk falcént a két évben. Most is a legkirívóbb eseteket vizsgáltam meg,

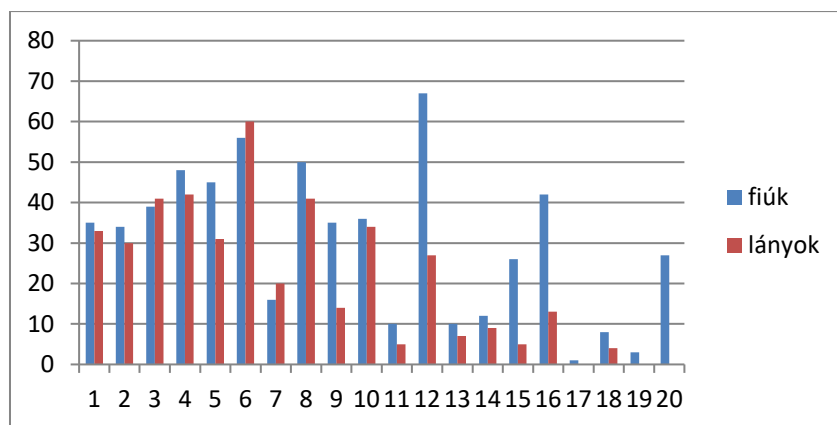
amikor az azonos korú gyermekek számában történt legalább 10 fő fogyás a 3 esztendő alatt. A táblázatnak a fiúkra vonatkozó adataiból az látszik, hogy Kotormánszegen 1648-ban 37 fiúgyermek volt, míg 1651-ben már csak 23, ami nagyon tragikus fogyást jelent, hiszen ideális körülmények között meg kellett volna maradnia a fiúknak, néhányan ugyan megnősülhettek, de az újszülöttekkel együtt még többnek kellett volna lennie.

Szalafőn a 98 fiúból 74 marad 1651-re. Ez is bizonyítja a gyermekrablást a faluban.

A lányoknál Kápolnásfaluban és Szalafőn van ilyen nagy veszteség; az előbbiben a 72 kislány gyermekből 49, az utóbbi községben az 59 leányból 27 maradt, kevesebb, mint a fele!

	gyermekek kora 1651-ben																			
évek száma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
fiúk (fő)	35	34	39	48	45	56	16	50	35	36	10	67	10	12	26	42	1	8	3	27
lányok (fő)	33	30	41	42	31	60	20	41	14	34	5	27	7	9	5	13		4		

40. sz. táblázat. Gyermekek kora 1651-ben

14. sz. ábra. A fiúk és lányok száma korosztályonként 1651-ben

Itt is látjuk, hogy míg 1-3 éves kor körül a fiúk és leányok száma csaknem megegyezik, de a fiúké – a négy és hatéves kedvelt leánykort leszámítva – mindig magasabb marad, sőt 12 éves korban több mint kétszer annyi fiút írtak össze, mint leányt. (1648-ban azonban csaknem háromszoros volt a különbség.) Ennek részben újra a 11-es és a 13-as számoktól való tartózkodás az oka, részben pedig valóban kevesebben lehettek.

A Függelék 41–42 sz. táblázatai tartalmazzák a fiúk és a leányok életkorát 1651-ben falvanként külön-külön.

VIII. 13. A gyermekek átlag életkora

Az őrsgiek átlag életkorának kiszámítása is érdekes kérdés.³⁶⁷ Ezt azonban csak a gyermekeknél tudunk számolni, mert őket koruk szerint tüntették fel, még ha nem is túl nagy pontossággal. 1648-ban a lányok átlag életkora 5,72 év; a fiúké 10,98 év.³⁶⁸ 1651-ben a lányok átlag életkora 6,45 év, azaz csaknem egy évvel megnőtt; a fiúké 8,84 év, ami pedig több, mint két év csökkenést mutat.³⁶⁹ A fiúk és lányok átlag életkora közti különbség oka a korán elfogyó, férjhez menő leányok számában keresendő. A fiúk tovább maradtak otthon, mint a lányok, és 1651-ben sok idősebb korú fiút is összeírtak kor szerint, így az átlagot pozitív irányba húzták el. A 43. sz. táblázat a leánygyermekek számát tartalmazza a 3 évben (1648, 1651, 1697) fálvanként.

1648-ban a gyermekek száma 1087, ebből meghalt vagy eltűnt 274 gyermek, ami az összlétszám 25 %-a. 1651-ben az összeírt gyermekek száma 1035 fő, akik közül 267 újszülött volt, ami az összlétszám 25,79 %-a.

A nyelvünk is őrzi a házassági gyakorlatot, miszerint a lányok *mentek férjhez*, azaz ők mentek el a háztól, és a fiúk *vették el* a lányokat, és vitték haza a maguk házához. Minden 1648-ban kilencévesnek írt leánygyermeket, akik 1651-ben már nem szerepeltek az összeírásban, férjhez adottnak számoltam, mert 1651-ig 13–14 évesek lehettek, és férjhez mehettek. A fiúknál 12 éves kornál húztam meg ezt a határt, azaz ha e fölötti korban kikerültek az összeírásból, nősültnek tekintettem. Minden ennél fiatalabb leány és fiúgyermeket azonban, akik nem szerepeltek az 1651-es összeírásban halottnak tekintettem, függetlenül attól, hogy valóban meghalt-e vagy „csak” elrabolták a törökök.

Elköltözhettek valaki az édesanyjával is egy újabb férfihoz, ha a fiú megörökölte a birtokot, az asszony pedig az új házasságába magával vitte a kislányát is. Határozottan csak egy esetben találkoztam azzal, hogy 16 éves mostohalányt említettek. A fiúk esetében ezt inkább fontosnak tartották számontartani; mint pl. Szalafőn László Tamás mostohafia 8 éves, 1651-ben pedig ugyanaz a mostohafiú 12 éves. Apati Lőrinc mostohafia 12 éves, Bata György mostohafia, Ádám szintén 12 éves 1651-ben.

Nagyrákoson Osvaldt János és Osvaldt András lakik együtt, Andrásnak 1648-ban van egy négyéves kislánya, 1651-ben pedig egy ötéves mostohafia, valamint egy hatéves mostohalánya, akiről ugyan nem írták, hogy mostoha, de nyilván nem az övé, mert azt

³⁶⁷ A gyermekek átlag életkorának kiszámításánál az egykorúak számát megszoroztam a korukkal, majd minden kor kapott összegét összeadtam és az összeget elosztottam az összes leány, illetve fiúgyermek számával a két évben.

³⁶⁸ 1648-ban 2581 összes leány év/451 leány=5,72 átlag év, 6860 összes fiú év/625 fiú = 10,98 átlag életkor.

³⁶⁹ 1651-ben 2684 összes leány év/416 leány = 6,45 átlag év, 5366 összes fiú év/607 fiú = 8,84 átlag életkor.

jelezték volna korábban, és születik egy kislánya, akit háromévesnek írnak. Tehát az ő saját kisleánya meghalhatott, az új felesége pedig hozhatott egy fiút és egy lányt.

Az 1648-ban összeírt fiúgyermeket vizsgálhatjuk az 1651-es adatok segítségével önmagában is; azt megnézhetjük, hányan mentek el, nősültek meg, költöztek el, hányan születtek, hányan haltak meg, érkeztek mostohaként, vették át a birtokot, és váltak felnőtté 12-13 évesen. Pozitív irányba ható változások: újonnan érkezett 19 fő, 139 újszülött, új családtagként, mostohaként érkezett 52 fő, összesen 210 fiúgyermek. Negatív irányba ható változások: elköltözött 46 fő, megnősült 34 fő, átvette a birtokot 15 fő.

A Függelék 44. számú táblázatban a fiúgyermek számát tüntettem fel a két összeírásban (1648,1651.), továbbá a következő eseményeket: hányan születtek, és hányan vették át a telket apjuk után. 1648-ban 636 fiú volt, 139 született és 15-ről tudjuk biztosan, hogy átvették a telket.

A következő, a 45. számú táblázat az 1697-es összeírásban fellelhető őrségi népességi adatokat tartalmazza, azaz a férfiak, nők, fiúk, lányok számát falvanként. Ekkor már a felszabadító háborúk után vagyunk. Katonákról egyáltalán nincs szó. Az adózni nem képes jobbágyság nyilván kimaradt az összeírásból, ami azért is érdekes, mert korábban mind a Batthyány család felé, mind a törökök részére az Őrség falvanként és nem házanként adózott. Bár valószínűleg a felírtak gazdasági tehetsége alapján állapították meg az adót. 1697-ben a 13 őrségi faluban a fiúk száma 146 fő, a lányoké 81 fő. Itt is jól látható a 65 fős különbség a fiúk javára. Ebben az összeírásban, bár 46 évvel később készült, már egyáltalán nem volt érdekes a gyermekek kora.

A lakosok számát nem érdemes összevetni a korábban összeírtakkal, mert nem írtak fel mindenkit. Adataink nem mondanak többet annál, minthogy sokkal kevesebb jobbágyot írtak össze, így a gyermekek számát sem érdemes összehasonlítani a korábbi adatokkal.

Érdekes lehet azonban az egy családra jutó gyermekek számát megvizsgálni és összevetni a korábbi eredményekkel; mennyi volt ekkor az egy családra jutó gyermekek száma, mennyien voltak gyermektelenek, akik lehetek idősek vagy fiatal házasságok vagy legények, erről nincs adatunk. Mivel nem tudjuk pontosan, hogy az összeírás kiket hagyott ki és miért, csak találgathatunk, ezért nem lehet érdemleges következtetést levonni az Őrség lélekszámára vonatkozóan. Annyit tudunk biztosan, ami a 46. sz. táblázatból is látszik, hogy ennyi volt az adózó egység. 1697-ben többnyire egy vagy két fiúgyermek volt egy-egy családban, 3 fiú összesen 2 családnál volt, Kápolnásfaluban és Kerczán. A családok többnyire egymagosak voltak, kevés gyermekkel és rokonok nélkül, de az is előfordulhat, hogy az összeírók csak a nagyobbacska gyermekeket írták fel. Az viszont elképzelhetetlen, hogy mind

az összes összeírt jobbágy egy családmagos, egyszerű családban élt rokonok nélkül, hiszen korábban nem ez volt a gyakorlat. 39 helyen nincs gyermek, talán mert idősek már vagy túl fiatalok, vagy egyedülállók voltak stb. Ezt a 39 összeírt családot a tévedés lehetőségével is számolva, egyedülálló, gyermektelen házaspárnak vettem.

A legmagasabb családonkénti gyermekátlagot Szattán találjuk, 2,4 gyermek, a legalacsonyabbat Hodos, Kapornak, Kotormánszegh egyesített összeírásánál, 1,42 gyermek.

Összegezve, az Őrségben az eltartottnak számító fiúkat és leányokat számoltam a gyermekek közé, a leányok száma négyéves korig magasabb a fiúkénál, majd lassan csökken, míg végül 16 éves kor után el is tűnnek az összeírásokból. A gyermekek korának meghatározásánál – még akkor is, ha összeírták a kort – nem lehet figyelmen kívül hagyni a korabeli embereknek a páratlan számokhoz fűződő elutasító hozzáállását, amit a későbbi összeírások részben igazolnak is. Azt is megtudhatjuk, hogy a fiúk korfája egészségesebb, mint a leányoké. 1648-ban a 434 gyermekes családra 1087 gyermek jut, többségében (31%) kétgyermekes, míg 1651-ben 417 gyermekes családot találunk az összeírásban 1035 gyermekszámmal. A legtöbb eltűnt gyermeket az 1648-ban 7–8 éves fiúk között találjuk, azaz hiányzik 34 gyermek 1651-ben. Legkevesebb 274 gyermek tűnt el az 1648-ban összeírt gyermekek közül; minden negyedik gyermek eltűnt, amit nemcsak a korai halál, a gyermekrablás, háborús viszonyok okoztak, hanem az ezekkel együtt járó, ezekből következő járványok is. A kor népességszámát jelentős mértékben csökkentő, rettegett járványa volt a pestis és a fekete himlő.

VIII. 14. A pestis az Őrségben

A pestis,³⁷⁰ vagy más nevén *döghalál*, *dögvész*, *fekete halál*, *mirigy*, *guga*, *ragadós-dögös mirigy*, már Homérosz Illiászában is megjelent, mint „Isten haragja.” Andorka Rudolf – Dupaquierre hivatkozva – azt állítja, hogy a három apokaliptikus lovas, a háború, a járvány és az éhínség közül a járványok, elsősorban a pestis volt a demográfiai, gazdasági, társadalmi, kulturális krízisek és változások közvetlen vagy közvetett okozója.³⁷¹ A járványok által

³⁷⁰ A ragály a *P.-bacillus* (*Pasteurella pestis*) útján terjed, élősködők, bolhák csípése révén kerül az emberbe, de történhet fertőzés sebekben, kisebb horzsolásokon keresztül és belehelés útján is, amely utóbbi a tüdőpestis terjedési formája. A lappangási idő általában 3–5 nap. A pestishez csatlakozó utódbetegségek a bénulások, idegbántalmak, elmezavarok, tüdőüszők, léptumor, de lehet még szövődménye a szaruhártya gyulladás, némaság, siketség és vakság is. PREISZ Hugó, *A pestisről, különös tekintettel annak bakteriológiájára*, Budapest, 1900. OSZK 255972. 16–17.; PÓSÁN László, *A Fekete Halál, Pestisjárványok a középkorban*, https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/234655/1995_III_02_236_240.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2021.; KATUS László, *A fekete halál: A pestis*, Rubicon, 3. 2002. 12–17.

³⁷¹ A legelső nagy európai pestisjárvány, amely elragadta a lakosság egyharmadát 1347–51 között csapott le Európára, majd 1772-ig vissza-visszatért. ANDORKA Rudolf, *Az európai nagy pestisjárványok*, KSH Népszéktudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetek, Budapest, 1985. 54–57.

okozott pusztítás mértéke emiatt is teszi a pestist a kora-újkor történelem egyik legfontosabb, s talán legborzasztóbb jelenségévé.

A kríziseket a halálozások számának nagymértékű emelkedése, valamint a házasságkötések és a keresztelések számának erős visszaesése jelzi. A válságok – főleg pestis idején – feldúlták az élet megszokott kereteit. Szigorú vesztegzárak alkalmazásával nemcsak a betegség terjedését igyekeztek megakadályozni, hanem a kereskedelmet és a mezeti munkát is lehetetlenné tették, gazdasági válságokat, éhínségeket okozva ezzel. A járvány és a nyomában járó éhínség az utakra kergette az embereket, tovább terjesztve a kórt és az azt kísérő rémületet. Az éhezés, nélkülözés és járványok pusztítása idején a beteg emberi szervezet önvédelmi reflexeként leállt a nők peteérése. S bár a krízis elmúltával ez visszaállt, mégis amikor a népesség a járványban a 30–50 %-át elveszítette, legalább egy generáció kellett a veszteség pótlásához.³⁷²

Takáts Sándor írja, hogy a 16–17. századi temetkezési szokások miatt a hőségben a rothadó tetemek bűze „megrontotta” a levegőt, esőzéskor és olvadáskor a folyók vize megmérgeződött a belé került halottaktól. Aki a Duna vizéből ivott, meghalt. A járványok, így a döghalál, a hagymáz majd minden évben ellátogatott hozzánk és a vadállatok elszaporodtak a temetetlen halottak miatt.³⁷³

Karasszon Dénes, orvosi szempontból megközelítve egyenesen a járványokból következő közegészségügyi viszonyokat tartja a magyarországi történelmi események okozóinak. Arra hívja fel a figyelmet, hogy Buda ostromakor, 1686-ban 2000 keresztény katona nem török fegyvertől, hanem a dysentériától, a vérhastól pusztult el, majd a Thököly-, és a Rákóczi felkelésekkel együtt járó csapatmozgások fokozták a járványok terjedését. II. Rákóczi Ferenc maga is köszvényben és maláriában szenvedett. 1708–13-ig hozzávetőlegesen 410 000 embert ragadott el Magyarországon a döghalál, a pestis. Érsekújvár felmentésére Rákóczi Ferenc 16000 fővel indult el, de amikor a táborban kitört a pestis, seregének létszáma 3000 főre csökkent, mert katonái elmenekültek, mondván: „életüket ugyan adják a hazáért, de dögben elpusztulni nem akarnak.”³⁷⁴

³⁷² RÁCZ Lajos, *Nézetek a preindusztriális Európa népességtörténetéről*, Agrártörténeti Szemle, 33. 1991. 250. Közvetlenül a járványok után azonban mindenütt házassági csúcsot találunk, külföldön és Magyarországon egyaránt, az életkedv és jobb körülmények visszatértenek és az özvegyen maradtak párkeresésének köszönhetően. ÖRI Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei* 115–162.

³⁷³ TAKÁTS Sándor, *Katonatemetés a törökvilágban*, 134–138.

³⁷⁴ Arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon a helyzet nemcsak azért vált tragikussá, mert a betegségek megjelentek és pusztítottak, hanem azért is, mert a hódoltság területén az addig működő kolostorok infirmáriumaikkal, hospitiumaikkal, apotekáriumaikkal, hortus medicálisaiakkal, valamint az akkorra már működő városi ispotályokkal együtt mind elpusztultak, orvos alig maradt. A kor embereit pusztította a pestis, a himlő, a „Morbus hungaricus”, azaz a kiütéses- vagy flekktífusz (egy új – még külön betegségként fel nem

Orvosok, kórházak még alig voltak, de az emberek többféleképpen is védekeztek a pestis ellen. Kezdetben ez a védekezés inkább csak a pestises helyekről való elmenekülésben merült ki. Később már a céhes polgárság nem szívesen hagyta el házait és értékeit, inkább bezárkózott a városokba, a jobbágyok a falvakba és megpróbálták a betegséget gyógyítani. A kelést vagy más korabeli nevein bubót, gugát általában leragasztották, sült veres hagymát szappannal és mézzel keverve vagy félbevágott fekete tyúkot³⁷⁵ kötöttek rá, vagy sok egyéb orvoslási, illetve gyógyászati módot alkalmaztak. A tapaszt alatt a bubó gyorsabban megnőtt, majd kifakadt, és ilyenkor „*embert irtóztató bűdös kelevény*” folyt ki, és aztán előfordult, hogy meggyógyult a beteg.³⁷⁶ Védekeztek még sok egyéb módon, többek között retek, fokhagyma és bakkecske háznál tartásával is. Egy 1645. évi feljegyzés szerint az éhgyomorra ivott saját vizelet 24 órás biztos védettséget nyújt.³⁷⁷ Béli Pál³⁷⁸ írt ezekről az 1648–50 közt tomboló járvány idején.³⁷⁹

Pestisjárványról tudunk Magyarországon a 14. századtól, majd 1456-ban. (Hunyadi János halála), 1563-ban, a tizenötéves háború idején szinte évente tombolt. 1633–34-ben, 1643–45-ben, 1647-ben, 1660–66-ban, 1678–79-ben, 1690–91-ben és 1698-ban Erdélyben. 1708–13-ban,³⁸⁰ 1738–40-ben, 1756-ban, 1761-ben, 1786-ban, 1795-ben Szerémségben és 1811-ben Erdélyben. A halálos kór négyszáz éven át állandóan visszatérő, lényegében minden generáció életét érintő és emiatt meghatározó jelenség volt. A török hódoltság idején volt Magyarországon a pestisjárványok „dandárja”³⁸¹ Öri Péter írt részletesen az 1645-ös

ismert – betegség) a vérhas, a malária, és a syphilis. KARASSZON Dénes, *Demográfiai mutatóink történelmünk korszakai szerinti ingadozása-orvostörténelmi megvilágításban*, KSH 2001. 415–422.

³⁷⁵ A fekete tyúkról Sudhoff írt pestisirat gyűjteményében, ott az élő tyúk tollfosztott hátulját 3–4 óráig a seben tartották, aközben a méreg átfolyik az állatba, s ha az állat még él utána, meg kell ölni. Ez a szokás abból az ősi hitből fakadt, hogy a betegség élő vagy élettelen dologra átvihető. MAYER Ferenc Kolos, *Béli Pál pestis elleni orvossága*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. 5–8.

³⁷⁶ Heltai Gáspár szerint az 1479-es pestis idején Hunyadi Mátyás király és a királyné az erdőkbe menekültek, 1495-ben Ulászló király szintén az erdőkben élt, vadászattal mulatva az időt, míg tombolt a járvány. 1645-ből való a mondás, mint a pestis elleni egyetlen jól bevált orvosság: „*hamar, messze, későn, pestis ellen orvosságod lésszön*”. Azaz hamar elmenni, jó messzire és későn visszatérni. KÖVÉR Sándor, *Az 1739. évi fekete halál Hajdúböszörményben*, A Debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1965. Debrecen, 571.

³⁷⁷ A húgyivást már középkori kódexek is ajánlják, sőt a 14–17. században az alkímisták a bölcsek köve előállításához is használták a vizeletet, s mivel a bölcsek köve egyet jelent az egyetemes gyógyító szerrel, így összetevőit is gyógyító erejűnek vélték. MAYER Ferenc Kolos, *Béli Pál pestis elleni orvossága*, 5–8.

³⁷⁸ Béli Pál (1621–1679) a székelyek főgenerálisa, Háromszék főkirálybírája a Héttoronyba zárva halt meg.

³⁷⁹ *Remedium contra pestem. Az mely Emberen hirtelen mirigy lésszön, husszon négy ora alatt ilyen Orvossagal éljön. Tormat reszeltessön fogh hagymat töressön. Azt erős eczetben habartassa megh. De io keményön kennijök. Azutan ruhara kessik az mirighyre tarczak egy oraigh raita. Item mingiarast egy fekete tiukot hassitsa megh ketteő azt minngyart melegön mind belestől kessik rea. Anak utana adgion ismet fogh hagymat Ennie as eczetet igyok rea. Ezeknek utana az maga vizeletiben is idgiek meg...*” MAYER Ferenc Kolos, *Béli Pál pestis elleni orvossága*, 3.

³⁸⁰ DEÉSI DADAY András, *Az utolsó erdélyi pestis története (1813–14)*, Budapest, 1929. 3–10.

³⁸¹ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 9.

járványról és következményeiről; és azt állapította meg, hogy a járványok hazánkban nem voltak kevésbé súlyosak a falvakban, mint a városokban.³⁸²

1635-ben Körmenden, 1644-ben Németújváron, 1648-ban ismét Németújváron ütötte fel a fejét a pestis, és az azt követő rossz termés is fokozta a kétségbeesést. Az 1644–46-os országos pestisjárvány, valamint az évekig tartó rossz termés itt is éhínséget okozott. 1644 augusztusában már 25 halottról, kettő súlyos betegről és további 24 betegről küldenek jelentést Batthyány Ádámnak, aki ugyanekkor azt írta a németújvári tiszttartójának, Jobbágy Jeremiásnak, hogy Gerécben járvány van, senki se menjen oda. Utasításai és a kérvények mind azt tükrözik, hogy a legszigorúbban tiltotta a járás-kelest a veszélyeztetett vidékeken.³⁸³ Az Őrségben 1645. április 28-án a szentpéteriek arról panaszkodtak Batthyány Ádámnak, hogy négy szekér eladni való gabonájukat elvették és bezárták őket, mondván, hogy pestises helyről jöttek. Batthyány Ádám nem fogta pártjukat, mert – ahogy írta – nem lett volna szabad az Őrségieknek arra járniuk, így magukra vessenek a bajban.³⁸⁴ A szalafőiekkel is hasonló eset történt, amikor szűrőket próbáltak eladni; megverték őket, majd elvették szűrjeiket és a pénzüket. Az úr ebben az esetben szintén hangsúlyozta válaszában, hogy nem volt szabad arra járniuk, de a vagyonukat mégis segítette nekik visszaszerezni.: *„Jól tudom, hogy ok nélkül nem lett az a ti dolgotok, mivel latrol jártok és cselekesztek s eszéért galibaságban. Írjanak Draskovics uramnak eszek mellett, hogy adassa vissza őkegyelme az mint az supplikálják.”*³⁸⁵

1648. március 23-án írta a rohonc-szalonaki tiszttartó Batthyány Ádámnak, hogy az utolsó, azaz 1643-as összeírás óta sok ház kihalt a döghalál miatt. 1648. május 30-án arról írt,

³⁸² Őri Péter Kőszeg város adatainak vizsgálatakor állapította meg, hogy az 1645. évi járvány a város magyar evangélikus lakossága körében meghatszorozta a halálozások számát. A magyarországi adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy a települések mérete nincs összefüggésben a pusztulás mértékével, a falvakban semmivel sem kisebb a járványok hatása, mint a városokban. A halálozás szempontjából a legfontosabb mindig az volt, hogy egy-egy települést elérte-e a pestis vagy nem, a következmények mindig igen súlyosak és hosszabb távon is tartósak voltak. Mindazonáltal azt is hozzáteszi, hogy a középkori Magyarországnak kedvező földrajzi fekvése, - nem volt tengeri kikötője, és nem haladtak át a területén igazán forgalmas szárazföldi kereskedelmi útvonalak - és a szárazabb, hidegebb kontinentális klímája kevésbé kedvezett a fertőzés terjedésének, mint az enyhébb, nedvesebb óceáni éghajlat. Másrészt Magyarországon nagyobb arányú volt a B vércsoportúak aránya, amely ellenállóbb a fertőzéssel szemben. ŐRI Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei*, 115–165.

³⁸³ Az 1655-ben egy a rohonci sáfárnak írott levélből kiderül, hogy a helységekben a bírák kötelessége volt – fejvesztés terhe mellett – a megbetegedések jelentése és embereik figyelése, hogy pestises helyről érkezett idegenekkel ne érintkezessenek. Továbbá értesülünk arról is, hogy Hodászon állítólag gyümölcsöket, kutakat fertőztek meg pestises betegek. Egy a rohonci porkolábnak küldött memoriálé szintén 1655-ből arról tanúskodik, hogy a porkoláb kötelessége volt a kapuk őrzése és azok naponkénti fenyőággal való füstölése és az idegenek és pestises helyekről érkező emberek távoltartása, mivel Rohoncon ekkor még nem ütötte fel a fejét a járvány. Azt is megtiltották a porkolábnak és embereinek, hogy a helységet elhagyják, hiszen bármi módon megfertőződhetek. ZIMÁNYI Vera, *A pestisbetegség leírása és egyéb intézkedések a 17. század közepén a Batthyány birtokon*, LENGVÁRI István (szerk.), Tanulmányok Barta Gábor emlékére, Pécs, 1996. 288–289.

³⁸⁴ MNL OL P 1322 (1645) 179/8. II.

³⁸⁵ MNL OL P 1322 (1645) 189.

hogy a jobbágyoktól nem tudja a hátralékos adókat behajtani, mert nincs miből, és azt is hozzáteszi, hogy még sosem élt meg ilyen időt, amikor a roboton kidőlt még a jobbágyok marhája is. 1649. augusztus 23-án arról számolt be a tiszttartó, hogy a jobbágyok eladják marháikat, mert nincs kenyerük. 1651-ben galagonyát, kökényt, konkolyt őröltek, mert nem volt sem búza, sem rozs, sem zab.³⁸⁶

A következő őrségi eseteket találtam a pestis okozta pusztításokról az összeírásokban: Szalafőn írták 1648-ban, hogy Apati Mihályné pestis miatt halt meg; Szentpéteren meghalt a járvány során Vas György, maradt két fia és egy lánya; ugyanitt Csík György és Ádám a döghalálban meghalt öccsük, András rájuk hagyott vagyonát szerették volna kézhez kapni, ehhez kérték Batthyány Ádám segítségét, amit meg is kaptak.³⁸⁷ Pestis dúlt Fölrákoson is, ott Varga Márton családjáról írták, hogy a kor miatt kihaltak. Pankaszon is dühöngött a pestis: 1648-ban Kis István egész családjával együtt meghalt, Szekeres Gyurkó is. A 21 jobbágyhelyből 6 állt pusztán. Kisrákoson 3 fő, Pankaszon legalább 6 fő halt meg a járványban. 20 főről tudjuk biztosan, hogy pestis miatt haltak meg az Őrségben az 1640-es években.

VIII. 15. Halálozás³⁸⁸

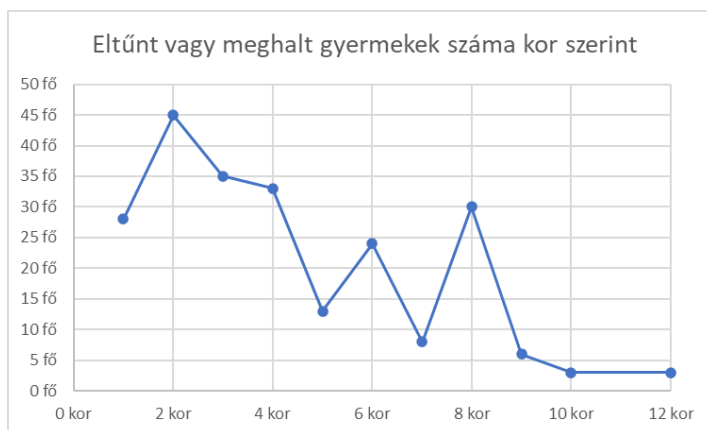
Gyermekehalandóságot anyakönyvek hiányában nem tudunk számolni. Az mindenestre biztos, hogy a 19. századi tudományos felfedezések, és ennek kapcsán a hatékonyabb gyógykezelések megindulása előtt a csecsemőhalandóság a világ minden országában elérte, sőt meghaladta a 25–30%-ot, így nálunk is. Az egyéven felüli kisgyermek is erősen halandó volt, így a felnőtté válás előtt a mortalitás elérte a 40–50%-ot is.

Az alábbi ábrán az 1648–51 között meghalt vagy elrabolt gyermekek feltételezett korát és számát látjuk. Azért feltételezett, mert nem tudjuk biztosan, hogy meghalt-e az a kisgyermek, aki még nem töltötte be a 10. életévét, és a családja, testvérei helyben maradtak az 1651-es összeírás szerint, de őt nem találtam meg az összeírásban. A halálozási átlag életkor is csak azért feltételezett, mert nem ismerjük pontosan a halál vagy eltűnés évét. Annyit azért megállapíthatunk, hogy a legnagyobb halandóság a csecsemőkor után a 2 évesek körében, azután a 3–4 és 8 évesek körében volt.

³⁸⁶ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom* 108.

³⁸⁷ MNL OL P 1322 (1648. február 8.) 222/15.

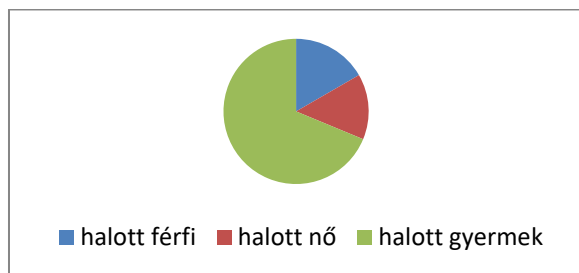
³⁸⁸ Angliai adat szerint a 16. században egy 1000 lakosú helységben átlag 50 ember halt meg egy évben. Az 1665-ös pestist, amely néhol akár 70 %-os halálozással járt, ekkor váltotta fel a fekete himlő. A himlő csúnya sebeket, vakságot (Kölcsey Ferenc) és 16 %-os halálozási arányt hozott. 1640-ben Angliában a várható életkor mindössze 32 év volt. PPKE BTK *Ismertetések II. Társadalomtörténet*, 24–25.

15. sz. ábra. Eltűnt vagy meghalt gyermekek száma kor szerint

A görbén jól látszik, hogy a fogyás a felfutó négyéves kor után a hat és nyolcéves korban tapasztalható erőteljesebben, aminek az oka a korábbiakban tárgyalt török gyermekrablás lehetett.

A kérvények és az összeírások alapján született az őrségi halottakat és újszülötteket összesítő 47. sz. táblázat a Függelékben.

16. sz. ábra. Az őrségi halottak aránya

A táblázatban szerepel 64 halott férfi, 49 halott nő és 228 halott vagy elrabolt gyermek. Az összlakosság 1648-ban 2208 fő volt, ebből 1651-re meghalt 341 felnőtt és gyermek, a lakosság 15,44 %-a. Született ugyanebben az időszakban 267 kisgyermek, tehát a születési és halálozási arányszám: 43,91% és 56,08 %. Az biztosan állítható, hogy ha így folytatódott volna hosszú évtizedeken keresztül a lakosság csökkenése, – ahogyan legalább 50 éven át tartott is – az őslakosok kihaltak volna. A 451 leány közül férjhez ment 48 fő; 10,64 %. A halott férfiak megszámlálásánál a két összeírás idején kelt kérvények és az összeírások adatait használtam. A 48. sz. táblázat azt a 62 férfi családfőt mutatja, akikről biztosan tudjuk, hogy meghaltak, mivel családjuk ott maradt, és özvegyére, fiútestvérre vagy fiúra szállt a telek. Közülük négyről biztosan tudjuk, hogy a halál oka a pestis volt.

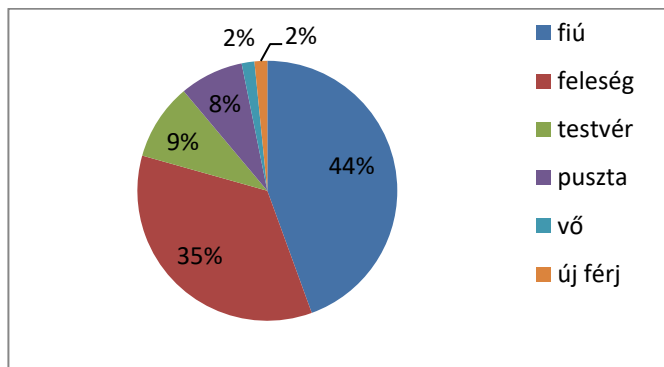
Sokan tűntek el az összeírásból, főként nős fiúk, akik valószínűleg új jobbágytelekre mentek, vagy még nem nős fiúk, akik időközben megnősültek, és máshova mentek lakni. Őket nem számoltam a halottak közé.

A legtöbb telekbirtokos halott, 16 fő, Szalafőn élt és hunyt el, de csak három volt közülük fegyveres: Dávid Gergely vicehadnagy, Nagy György hajdú és Csörge Péter katona, illetve egyikük ispán szolga, Szili Dömötör. Az 1642–51 közötti években vizsgált kérvények, levelek, összeírások adatai alapján legkevesebb 31 ember halt meg az átlag 300 fős népességű Szalafőn 10 év alatt.

A szentpéteri Kálmán Ádám az 1648-as összeíráskor még élt, de egy 1649-es kérvényből tudjuk, hogy a felesége árván maradt két kisgyermekkel.³⁸⁹

Bara Gergelyné 1649-ben 3 esztendőre kért mentességet az adók alól, mert szegény özvegyasszony lett.³⁹⁰ Az összeírásokban pedig mind 1648-ban, mind 1651-ben szerepel férje neve, bár már halott, sőt egy 2 éves kislánya is meghalt 1648 és 1651 között. Két kislány és egy kislánya élt még. Az összeírás szerint 2 tehene és 2 ökör volt a vagyona.

A szentpéteri Partos Benedekné szintén özvegységre jutott apró gyermekeivel;³⁹¹ 1651-ben két kislány és két tehene volt. Az 1648-ban 35 fő összlakosú Szomorócson 11-en haltak meg a két összeírás között az adatok alapján. (lásd 11. sz. táblázat)

17. sz. ábra. A jobbágytelkek öröklése

A fenti ábrán látszik a jobbágytelkek elhalt gazdái utáni örökösök családi viszonyai. 27 esetben a gazda fia, 22 esetben az özvegye, és csak 6 esetben örökölt a testvér; 5 esetben puszta maradt a telek, egy esetben a vő és egy esetben az új férj vette át a gazda szerepét. A számokból látszik, hogy elsősorban a fiúgyermek és a feleség örökölt. Ha a két adatot (49 eset) összeadjuk, 79%-ot kapunk. Ehhez képest csak 6 esetben kapták az oldalági rokonok, az esetek nyolcad részében, illetve az idegenek, mint vő és új férj, mindössze egy-

³⁸⁹ MNL OL P 1322 (1649) 290/30.

³⁹⁰ Uo. (1649) 290/31.

³⁹¹ Uo. (1649) 290/36.

egy esetben, ami nagyon erős apaági öröklésre utal. Ez kedvezett a családnevek egy helyben maradásának is, segítve a rokonsági kapcsolatok megállapítását, és nem utolsó sorban azt is bizonyítja, hogy az Őrség népe évszázadokon keresztül helyben élő, ősi családok leszármazottjai.

Mint arról már a bevezetőben is szó volt, a nőkről igen kevés forrás van az összeírásokban. Mindössze három esetben tudjuk meg közvetlenül az összeírásokból, hogy meghalt a feleség, amikor két özvegy férfiről olvasunk 1648-ban és egyről 1651-ben. Az első két néhai feleséget nem is soroltam a halottak közé, mert nem a két összeírás közötti 3 év alatt hunytak el. A feleségek haláláról csupán közvetett úton szerezhetünk tudomást, amennyiben azt tapasztaljuk, hogy a második összeírás idején egy-egy család újabb, 4–5 évesnél idősebb gyermekkel bővült, akik nem születhettek az eltelt 3 esztendő alatt, és a gazda neve nem változott, a gyerekek az új feleséggel kerültek a családba. Ilyenkor mindig feltételeztem egy halott édesanyát. Idősebb vagy nem kisgyermekes családból elhalálozott asszonyokról, illetve gyermektelenül érkező új feleségekről és a korábbiak haláláról semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre.

A Függelék 49. sz. táblázata tartalmazza azokat a férfiakat, akiknél 1648 után újabb, 5 évesnél idősebb gyermekek jelentek meg a családban. Ezekben az esetekben feltehetően meghalt az édesanya. Szerepel benne a szentpéteri Apáti Ferenc is, aki mellett 1651-ben említik, hogy özvegy lett, s mivel egy 2 éves kisfia is van, a felesége 1648 után halt meg. (A táblázatban nem szerepelnek gyermekei, mert azok nem mostohák, mint a többi esetben.)

A 49 név, 49 halott feleséget és egyben édesanyát jelent. A mostoha gyermekek száma 71 fő. 1651-ben az összeíró Osvált Andrásnál említi egyedül, hogy mostoha gyermekei vannak. Előfordulhatott természetesen az is, hogy teljesen árva gyermekeket fogadtak be, emiatt jelentek meg új, 5 évesnél idősebb gyermekek, de erről – egy esetet leszámítva³⁹² – nincs forrás, ezért nem számoltam ezzel.

Bencze Balázsról Hodoson írták 1648-ban, hogy *„Csákányban a szénarakás közben kaszástul aláesett és annyira elrontotta magát, hogy semmi dolgot nem tehet, esztendeig adtunk neki pombaitul, robottul szabadságot, mivel beteges ember.”* Három kisgyermek halhatott meg, mivel 1651-ben egy 12 éves maradt, a 2, 4, 6 éves gyermekek már nem szerepelnek.

³⁹² Ebben az egy esetben írja az összeíró, hogy Szentpéteren pestisben meghalt Vas György, a helyét Szabó Márton akarja felvenni, amíg az árvák felnevelkednek. Maradt két fia, Mihók és Gyurko, 4 és 7 évesek, az egyiket Hodoson Ábrahám Mihály tartja, a másikat ugyanott Forián Gergely, míg a 10 éves kislányát, Eörseket Fölrákoson Bedők Jánosné. Bedők János vagy Jánosné nem szerepel az összeírásban és a 10 éves kislány sem. Hodoson Ábrahám Mihálynál nem írják, hogy lenne nála kisfiú, neki két saját lánya van. Forián Gergelyhez került a másik gyermek, ott van 3 és 5 éves fiú írva.

Néhány esetben a két év összeírás adatait összehasonlítva egy-egy gyermeknél megtalálható a korábbi család, azaz a szülők: Kápolnásfaluban vannak ilyen adatainak, ahol nagyon sok haláleset történt. Kenyeres Mártonnak volt egy kisleánya és egy kisleánya, míg András öccsének két nagyobb fia és három lánya. 1651-ben eltűnt András és a családja, de Kenyeres Márton háztartása megszorodott négy új gyermekkel, akik korban megfelelnek András gyermekeinek. Nemcsak Márton felesége halhatott meg, hanem a kisleánya is, valamint meghalt András és egy kisleánya; így a két özvegy összeházasodott. Lehet, hogy Márton felesége nem halt meg, csak Andrásé, de mindenképpen az egyik édesanya halott, különben írták volna.

Szalafőn írták 1648-ban: Balogh Györgyné özvegyasszonynak van egy 8 éves fiacskája, és olyan szegény, hogy még tehene sincs. 1651-ben már nem írták őket össze, de nem messze van egy korban megfelelő új gyermek a gazdával, Kis György Bálinttal, akinek egy és két éves fiai és egy két éves kisleánya volt 1648-ban még. Három év múlva már csak a kisleánya él, és egy tíz éves kisleány. Lehet, hogy a fiai és a felesége is meghaltak, elvette Balogh Györgynét, akié a tíz éves fiúcska?³⁹³

Bekes Miklósnének Szalafőn egy és hét éves fiai, valamint négy, nyolc és tíz éves leányai vannak, majd 1651-re a bátyja árva 14 éves fia és négy éves lánya is hozzá kerül.³⁹⁴ Ugyanitt van Bekes Márton, aki rab Kanizsán, majd a fogságban meghal. Felesége 1651-ben egy két éves kisleánnyal marad özvegyen.³⁹⁵

Ispánkon Vörös Andrást írták össze két nő fiával, Istvánnal és Péterrel. Istvánnak volt nyolc és öt éves fia, két éves lánya. 1651-ben a fiúk nyolc és tizenegy évesek. Péternek volt négy éves fia. Ő 1651-re családjával a szomszéd Kálmán György zsellére lett. Vörös Péter biztosan újra nősült, mert lett egy 10 éves kisleány az akkorra már hat éves fia mellé, és öt, illetve két éves kisleány is, akik korábban nem voltak. A fiatalabb kisleány ez idő alatt született, de az idősebb biztosan nem.³⁹⁶

³⁹³ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 245; (1651) Urb. p. 481.

³⁹⁴ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 247; (1651) Urb. p. 488.

³⁹⁵ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 488.

³⁹⁶ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 224; (1651) Urb. p. 430.

VIII. 16. Özvegyek³⁹⁷

A Mellékletben az 50. sz. táblázat tartalmazza az 1648-ban összeírt özvegy férfiakat és asszonyokat gyermekeik és állataik számával, falvanként. 1648-ban 10 özvegyasszonyt írtak össze és 2 özvegy férfit, összesen 12 főt. A legtöbben, hatan Szentpéterről valók, a többiek további 4 helyséből: Kotormánszeg, Kápolnásfalu, Fölrákos és Szaknyér falvakból. Közülük 9 asszony nevén van a telek, a többiek valakinél, apánál, sógornál laknak. Öten alkalmasak arra, hogy a telküket műveljék, van ökrük, sőt lovuk is. Kilencüknek van tehenük: Csörge Máténé,³⁹⁸ Vörös Péterné, Kovács Andrásné, Soldos Istvánné és Borza Györgyné.

Hatan már nem fognak szerepelni a következő összeíráskor. Eör György eltűnik apjával együtt, Bara Gergelyné, Eör Pálné, Genese Gézánének nincs nyoma. Soss Györgynének a vejét írják össze, ő fiával együtt már nem szerepel, Kovács Andrásné, közöttük a legnagyobb gazdaságot nős öccsére hagyva tűnik el fiával és lányával együtt. Talán meghaltak? Csörge Andrásné³⁹⁹ a fia váltja fel. Négyen maradnak özvegyek az 1651-es összeírás szerint; Csörge Benedekné,⁴⁰⁰ Csörge Máténé, Hoda Benedekné (semmije sincs) és Vörös Péterné. Csatlakoztak hozzájuk azonban újabbak is. A Melléklet 51. sz. táblázata tartalmazza az 1651-re megözvegyültek számát és állapotát. 1651-re újabb 10 özvegyet írtak össze a maradék 4 mellé 7 helyséből. Közülük heten telekbirtokosokként, ketten, (Kapornaki Balázsne és Balla Tamásné) rokonainál él. 11 fiú és 3 lány van velük, összesen 14 gyerek. Tehenük mindegyiküknek van, sőt több is, összesen 13, 8 borjú, 4 ló és 4 ökör. Összesen tehát 13 özvegyasszony és egy özvegy férfi van összeírva.

³⁹⁷ Özvegyházasságokat vizsgáló tanulmányok a 19. századból állnak rendelkezésünkre, amelyekből megtudhatjuk, hogy például 1830–39 között a házasságok felében az egyik vagy mindkét házasulandó fél özvegy volt, ebből 56,3 % esetében férfi az özvegy, akik 60%-ban hajadont választottak. Az özvegy nők éppen fordítva; kevesebb, mint 40 %-uk ment nőtlenhez. 30–39 éves kor között minden özvegy férfi újraházasodott, a nőknek csak a 65 %-a. 49 évesen a férfiak kétharmada a nők egyharmada házasodott újra. 50 év felett a nők már nem, a férfiak 20 %-a még újra megnősült. A férfiak az özvegyiség után hamarabb, a nők később házasodtak újra, többségükben, egy év után. NEMESNÉPI ZAKÁL György, *Őrségnek leírása*, TÓTH József, *Egy régi leírás az Őrségről*, 3.

³⁹⁸ Csörge Máténé 1646-ban lett özvegy 7 gyermekkel, és kért adómentességet földesurától. 1648-ra egy 20 éves fiút írnak fel mellette, és egy 7 éves kislányt, a fél telkén van 2 tehene és 2 borja, illetve 2 ökör. Érdekes, hogy nem a fia nevén van a telek, bár kora szerint lehetne. 1651-ben pedig 2 fiút és egy kislányt írnak mellé, 2 tehenet és 2 ökröt. „Szentpéteren Csörgő Máténé hét gyermekivel árvaságra maradt ezminemő fertály helyt bír, elégtelen hogy adózzék és robotoljon róla. Könyörög, míg gyermeki felnevelkeznek, Nagyságod az pombai pénzt és robotbul lenne könnyebbséggel neki.” MNL OL P 1322 (1646) 197/33.

³⁹⁹ Csörge Andrásné szintén özvegy, a fia is katona volt, ő is meghalt. Neki is negyed telke van és egy tehene. Ő 1651-ben már nem is szerepel az összeírásban. Talán már nem is élt.

⁴⁰⁰ Csörge Máténé mellett lakó rokon, és szintén özvegy Csörge Benedekné, aki 1648-ban egy kislánnyal és egy tehenével él egy negyed telken, amit biztosan nem tudott művelni ökör nélkül, de nem írják, hogy pusztá. Valószínűleg nem kellett adóznia. A férje katonaként halt meg.

A supplikációkból ismert özvegyasszonyok között van Csörge Péterné, aki 1646-ban 3 gyermekkel maradt magára.⁴⁰¹ Ő már nem is szerepelt az 1648-as összeírásban sem. Ugyanebben az évben egy idősebb özvegyasszonnyal is találkozunk, a szentpéteri Kálmán Bálintnével, akinek egy kisfia van.⁴⁰² Őt sem találni már 1648-ban az összeírtak között. Kálmánok vannak, de egyikre sem illik rá a kor. 1648-ban 12 özvegyet írtak össze gyermekeikkel együtt (33 fő). 1651-ben 14 özvegyet 27 gyermekkel.

Az 1648-ban özvegyként összeírt Csörge Istvánt már nem írják annak 1651-ben, tehát újra nősült. A többi özvegyről csak feltételezéseink vannak: Eőr György elment, talán megnősült; Bara Gergelyné gyermektelen, férjhez mehetett; Eör Pálné kisfiával elment, férjhez mehetett; Genese Gézáné egy kisfiúval elment, férjhez; Kovács Andrásné 2 gyermekével férjhez ment; Borza Györgyné 2 gyermeke mellé született még kettő, tehát biztosan férjhez ment. Összesen tehát 7 esetben feltételezhetünk házasságot a 13 özvegyasszony és férfi közül. Ezekhez a számokhoz hozzáadhatjuk a halott feleségek számát, 49 főt, de ebből az ott is és itt is szereplő Apáti Ferencet egyszer le kell vonnunk, tehát 61 főt kapunk, akik megözvegyültek; ebből 49 édesanya és 12 édesapa. Az asszonyok feltételezett halálózása háromszorosa a férfiakénak! Házasságot 12 özvegyasszony közül 7 kötött, és a 37 özvegyember közül 36 újra nősült, Apáti Gergely viszont még nem. Ezt azt jelenti, hogy a megözvegyült asszonyok kicsit több mint a fele ment férjhez újra a három év alatt, a férfiak esetében ez a szám, csaknem 100%, a hozzáférhető információk alapján. Ez a tendencia megfelel a korszakban és az egész országban dívó szokásnak.⁴⁰³

VIII. 17. Árvák és eltávozottak

Végül néhány szót érdemelnek az elárvult gyermekek is, akik ugyan sokan vannak, de csupán néhányról van információnk. A Batthyány missilisek közt szerepel egy 1619-ben írott levél, amely szerint a földesúrnak, Batthyány Ferencnek gondja volt az őrségi árvák vagyonának nyilvántartására, megőrzésére. A levélben Hegedős János őrségi ispán azt írja,

⁴⁰¹ MNL OL P 1322 (1646) 197/7. „Szalafejen Csörgő Péterné nagy árvaságra maradt három apró gyermekivel, és az kenyérben is alig ehetik szegénysége miatt, s a Nagyságod pombai pénzzel tartozik. Könyörög, hogy Nagyságod engedné meg nékie az Isten kedviért, mert meg nem adhatja.” „Tisztartó uram informáljon róla, ha oly szegény, hogy meg nem adhatná meg.”

⁴⁰² MNL OL P 1322 (1646) 197/8. „Szentpéteri Kálmán Bálintné öregasszony leszen, minden cseléde megholt, csak egy kis fiacskájával maradt s az robothoz elégtelen. Könyörög, hogy az robottul lenne könnyebbséggel neki Nagyságod, míg az fiacskája fölnevelkednék, amellet két forint pombai pénzzel tartozik, azt is engedné meg Nagyságod.” „Olyan válasza, mint az fölsőnek.”

(1646) 202/16. „Szentpéteren Kálmán Bálintné minemő szegény és nyomorult leszen egy neveletlen gyermekkel, tisztartóuram információjából megértette Nagyságod. Könyörög, hogy Nagyságod egy ideig adna szabadságot neki robotbul és adózásbul s az akó gabonát is engedné meg Nagyságod neki.”

⁴⁰³ BAROS–GYIMÓTHY Eszter, *Csetnek oppidum népességtörténete a 17. század végén*, 155-165.

hogy az árvák vagyonának őrzésével István Kovácsot és Sido Györgyöt bízták meg, de Sido György meghalt, Batthyány hívassa fel István Kovácsot és kérje számon rajta a marhákat, mert nem lesznek meg sem a marhák, sem a pénz. Azt is írja, hogy a kápolnaiak és a fölrákosiak bementek Kanizsára, mert a törökök rájuk írtak, hogy az adó felől egyezkedjenek, de ő nem tudott róla, különben nem engedte volna őket bemenni Batthyány engedélye nélkül.⁴⁰⁴

1648-ban Nagyrákoson élt a *nyomorultnak* írt Czepregi János családjával, négy és hat éves fiaival és hét éves lányával, de semmijük sem volt. Ők is eltűntek családotól az 1651-es összeírásból. Azt gyakran írták valakiről, hogy szegény és nyomorult, de legalább egy tehene mindenkinek volt, nekik azonban még az sem.

Az 1648-ban szereplő családok közül eltűntek, kimaradtak az 1651-es listából a következők: Ispánkon Tott Péter három fiával; Fölrákoson Pap Istók két kislányával; Bükalján Pongrácz Balázs egy kisfiúval; Kapornakon Büki György három gyermekkel; Kotormánszegen Eör Pálné egy kisfiúval; Csepregi János mellett Tott Géczi egy kislánnyal; Szaknyéron Kovács Andrásné két gyermekkel; Hada Mihály egy kislánnyal; Hodoson Gerencsér Balázs egy kisfiúval; Roka Balázs két kisfiúval; Laczo Bence két kisfiúval; Kápolnásfaluban Könye Tamás két kisfiúval; Tot András két gyermekkel; Szentpéteren Bakos István három fiúval; Kálmán György két kislánnyal; Dávid János és Dávid György összesen három gyermekkel; Babos Benedek és Babos Péter szintén három gyermekkel; Szalafőn Pongrácz Mihály két gyermekkel; László Benedek három gyermekkel; László Péter egy kisfiúval; Mihály György három leánnyal; Peh János két gyermekkel és Laczo Istók két fiúval. Ez összesen 26 család, és ha az édesanyákat is hozzáadjuk, az 100 fő.

⁴⁰⁴ MNL OL, P 1314/18520.

IX. Mezőgazdaság, kézművesipar, kereskedelem

IX. 1. Batthyány Ádám gazdasága

Batthyány II. Ferenc és I. Ádám olyan gazdálkodó földesurak voltak, akik a tartományokat, uradalmaikat (Rohonc-Szalónak, Németújvár, Körmend, Gereben és Borostyánkő⁴⁰⁵) összefogó tevékenységet saját maguk vezették, ezért külön jószágigazgatót nem tartottak. A földművelési, állattenyésztési, **kézművesipari**, jobbágyszolgáltatási, bizonyos fokig a kereskedelmi és pénzkezelési tevékenységformák napi lebonyolítása az egyes tartományok további területi tagolódását igényelte. Így még két szintet különíthetünk el a Batthyány-birtokok területi sémájában, a sáfárságokat (vidékeket, járásokat) és a falvakat, illetve városokat. A németújvári uradalom a felsővidéki, strémi, lapincsmelléki és horvát sáfárságra, valamint egy ispánnal az élén az Őrség vidékére tagolódott. A sáfárságok szintjén ítékeztek a vidéki kántortörvény szerint, amelyet az év négy kántorböjtjén⁴⁰⁶ hívták össze, ami tulajdonképpen az úr székének alsóbb tagozatát jelentette. Batthyány I. Ádám 1634-től tiszttartóit, számtartóit, sáfárjait és uradalmainak más tisztségviselőit instrukciókkal és időről-időre kiadott memoriálékkal látta el, váranként évente inventáriumokat, ordináriumokat,⁴⁰⁷ 4–5 évente urbáriumokat készíttetett.

IX. 2. Mezőgazdaság az Őrségben

A 13. században kezdődő két- és háromnyomásos földművelésre való áttérés megváltoztatta, átalakította a településszerkezeteket. A 16. századra a Dunántúlon gyakorlatilag már mindenütt a háromnyomásos gazdálkodás vált jellemzővé. Az Őrség gazdasága azonban nem követte ezt a gazdasági változást. Továbbra is az egynyomású, égetéses, erdőirtásos földművelés és az állattenyésztés dominált ezen a sovány, erodált erdőségi talajon. A felszínhez közel elhelyezkedő agyag, a sok csapadék, a talaj nagyfokú

⁴⁰⁵1648-ban a borostyánkői uradalmat inkorporálták a Magyar Királysághoz, amelyet Batthyány I. Ádám 1644-ben vásárolt meg Ehrenreich Christoph von Königsbergtől, amely a szalónaki uradalommal szomszédos, sőt abba beékelődött uradalom. 1645-ben adták át. Magyarország része volt 1445-ig, akkor III. Frigyes elfoglalta és az osztrák közigazgatás alatt álló Alsó-Ausztria része lett, 1645-ben emiatt Batthyány a tulajdonjogainak biztosítása érdekében felvételét kérte és kapta az alsó-ausztriai nemességbe. A magyar rendek minden országgyűlésen követelték a Magyarországhoz való visszatagolódásukat, és 1626-ban el is érték, hogy Fraknót és Kaboldot visszaadják, 1647: 71. tv. cikk rendelkezett a további 4 uradalom, Borostyánkő, Kismarton, Kőszeg és Szarvaskő visszaadásáról. *ZIMÁNYI Vera, A Rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században, 12.*

András, Batthyány Ádám, 149–150.

⁴⁰⁶A kántorböjt eredete a kereszténység első századaiba nyúlik vissza, amikor a keresztények szerdán és pénteken Krisztus szenvedésének emlékére böjtöltek. 1095-ben állapította meg a hivatalos kántorböjti napokat II. Orbán pápa; a nagyböjt első hetének, Pünkösöd hetének, szeptember 14-ét követő hétnak és Luca napját követő hetének szerdája, péntekje és szombatja. MNL II.

⁴⁰⁷Az udvariak és várnép élelmezési, más néven prebenda-jegyzékei.

mészhiánya szegényes gazdálkodási lehetőségeket teremtett; ez jelentős mértékben meghatározta a terület gazdaságát és társadalmát,⁴⁰⁸ gabonából inkább csak önellátásra, vagy a kedvezőbb fekvésű helyeken – kis mértékben – piacra tudtak termelni. Mezőgazdasági szempontból hazánk legszegényebb vidékei közé tartozik.⁴⁰⁹

Dömötör Sándor így ír az őrségi földről: „Az Őrség talaja erősen kötött, nehéz, hideg, mészszegény, több helyen kavicssal kevert sárgás agyag. A felső vékony réteg erősen elkülönülő, tökéletlenül elkorhadott fenyőtűkből és növényi részekből álló nyers humusz, melyből a mész sok esetben teljesen hiányzik. A termőtalaj legfőbb hibája, hogy 20–40 cm vastag rétege alatt a vizet át nem eresztő agyagréteg van. [...] A lehulló csapadékot a talaj mohón felszívja, közben megduzzad, elveszti hajszálcsövességét, s így az alsóbb rétegekbe víz már alig kerül. A további csapadék beszivárogni nem tud és a talaj felszínén folyik szét. (Az évi csapadékmennyiség 843–858 mm, melynek káros következményei vannak. A talaj kötöttsége a felmelegedést is károsan befolyásolja.) A savanyú, szellőtlen talajban az organizmusok nehezen szaporodnak, illetve elpusztulnak. A talajkeverést végző, ezáltal a humuszképződést elősegítő giliszta sem él meg az Őrség talajában. Az őrségi termőtalaj kialakulására nagy hatással volt a sok erdő, ma is minden szántóterület irtás. [...] Hamuval is javították a talajt. [...] Ha nem szántották fel az irtásterületet, buján nőtt rajta a selymes fű[...] A folytonos fűtermésben 10–20 év alatt a talaj kimerült, és annyira elsoványodott, hogy már nem tudta a talajt betakarni, aminek hatására a napsugarak elpusztították a baktériumtenyészetet, a legelő elvadult, nem nőtt rajta táplálék az állatok számára. Az ilyen helyeket felverte a csarab 20–40 cm magas cserjéje, s mivel az állatok nem eszik a csarabot, elkerülték azokat a nyájakkal.

Az erdei fenyő árnyékban nem tenyészik, de csarabban igen. A növekvő fenyők árnyékukkal kiirtják a csarabot, és szálerdővé válik. A fára mindig akadt vevő, árából pedig kenyérgabonát vásároltak.” („Agyagos talajú földek sora, sovány rétek tömege, primitív kertkultúra, csenevész gyümölcsfák jellemzik gazdagságának korlátait, szegénységének határait.”)⁴¹⁰

A talaj művelésének fő eszköze a Nyugat-Dunántúlra jellemző gerendelyes, csoroszlyás eke volt, melynek nagy értékét, nehéz pótolhatóságát az jelzi, hogy meneküléskor mindig magukkal vitték. A csapadékos időjáráshoz és a kötött talajhoz

⁴⁰⁸ BENCSIK Gyula, GYÖNGYÖSSY Péter, DR. KÖBÖLKUTI Katalin, MÓRICZ Péter, NAGY Endre, DR. NAGY Zoltán, ORBÁN Róbert, SÖPTEI Imre, DR. VIG Károly, (szerk.), *Az Őrség és a Vendvidék, Kalauz turistáknak és természetbarátoknak*, BKL Kiadó, 2004. 49.

⁴⁰⁹ DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 21.

⁴¹⁰ DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 21–26.

alkalmazkodva bakhátra szántottak, azaz közökre, és amelyre azért volt szükség, hogy a lefolyó csapadék ne mossa le a domboldalon lévő szántókból a magot. Az őszi vetések alá háromszor szántottak, a tavaszi alá egyszer vagy kétszer. A 16. században használták a csoroszlyás ekét.

Az összeírásokban találkozunk irtványföldekkel is, például Bajánházán Szabó Miklósnál és Gáll Miklósnál, „*ez már más helyen irtvány vagyon.*”⁴¹¹ Bozótost, erdőt azért irtottak, mert nem volt a telki állomány része, hanem a földesúré, és akár évekig adómentes volt; nem pusztta, hanem irtvány.

Az Őrség és környékének tájképét a nagy erdőségeken kívül mindig a kaszálórétek látványa tette teljessé. Ezeket rendszeresen, évente többször kaszálták, olykor legeltették. A rét a középkorban a talaj szárításával alakulhatott ki. Ehhez a vizenyős, kiöntéses terület széleitől lejtő irányban a vízmederig árkokat húztak. A beárkolt terület sokáig nedves maradt, de fokozatosan bevonhatták a szántó művelésbe is.⁴¹²

IX. 3. Kézművesipar az Őrségben

A kor mezőgazdaságának fő tevékenysége a földművelés és az állattartás volt.⁴¹³

Az agyagos talaj miatt a gerencsér, azaz a fazekas- és kályhás mesterség az Őrség tipikus foglalkozási ága lett.

Fafaragni mindenkinek tudnia illett, jobbágnak, katonának, mesterembernek egyaránt. A házak, pincék, ravatalok, górék, faekék, mind fából készültek. Az 1576-os urbáriumból már tudjuk, hogy Hodoson 8 fő, Szentpéteren 2 fő carpentarius (bognár élt), akiket az urbárium „alcz”-nak jelöl, ami fagemunkálót jelent.

A paraszti közösségek egyik legnélkülözhetetlenebb kézművese volt a kovács, aki igen fontos szerepet játszott egy-egy falu társadalmában.⁴¹⁴ Kovács, lakatos, szabó, szűcs, takács, varga, csizmadia legfeljebb 2-3 fő volt egy-egy faluban.⁴¹⁵

⁴¹¹ MNL OL P 1322 (1648) Urb.

⁴¹² Legelőként elsősorban az erdők széleit, tisztásait, a patak völgyeket, valamint a domboldalak legelőterületeit használták az évszázadok során. Az égetéses irtással nyert földeket az első évben búzával, a második és harmadik évben rozssal, negyedikben pedig zabbal vetették be. Az élelmiszernövények mellett leginkább lent termeltek, és azt házilagosan dolgozták fel. Kásanövénynek hajdinát vetettek, az olajat a tök magjából ütötték. A fagy felengedésével vethető a bíborhere, a rozs és lenmag, de az árpa és a búza is kicsírázik a 3–4 C°-os talajban. A zab és a kender a hosszú meleget, a len a sok esőt és a hűvös nyarat kedveli. A krumplit 1654-ben hozták csak be Magyarországra, így ebben az időben az őrségiek ezzel nem élhettek. *Magyar föld magyar faj*, 232–234.

⁴¹³ Melléktevékenységként találkozunk kertgazdasággal, fuvarozással, kézművesekkel, gyűjtögetéssel, erdőléssel, fafaragással, mész- és szénégetéssel. MNL II. 78.

⁴¹⁴ A mesterség már a középkorban specializálódott. A falusi kovácsok munkája nem sokat változott az idők folyamán. Szerszámokat készítettek, lovakat patkoltak, szekereket vasaltak, a legtöbbjük azonban az állatgyógyításhoz és az orvosláshoz is értett. A kovácsműhelyek körül sajátos közösségi élet alakult ki. A kovácsok uradalmi vagy közbirtokossági műhelyekben, később gyakran saját műhelyben dolgoztak. A

A 16. századtól a két Kerka-völgyi faluban, Hodoson és Kapornakon az ácsmunka fejében a lakosok némi mentességet élveztek a többi faluhoz képest. A kézművesség és a kereskedelem is jelentősebb szerepet játszott ezekben a falvakban. Szabók is voltak itt, de ezt eltitkolták az adószedők elől, emiatt erről kevés forrás maradt fenn. A jobbágyok számára egyébként tiltva volt a kereskedelem, de a török hódoltság ezt megkönnyítette. A furfangos őrségiek ezt a szűrszabó céh alapításával, majd 1645-ben céhprivilegium elnyerésével oldották meg. A vásárról vásárra szekerező szűrszabók közt voltak hodosiak is.⁴¹⁶

A szűrszabók kereskedelméről 1645-ből is van egy kérvény; a szalafői szűrőkkel kereskedőket megverték és elvették portékáikat, mert pestis idején fertőzött területre utaztak.⁴¹⁷

A Függelék 52. sz. táblázatában feltüntettem az 1648–51-es összeírásokban szereplő őrségi kézműveseket helységnévvel együtt, továbbá az egyéb foglalkozásokat űzőket vagy szolgálatot teljesítőket; mindenkit, aki nem volt csupán kizárólag jobbágy, prédikátor-jobbágy, őrnagy, ispán vagy azok szolgálói, katona vagy hajdú.

A falvakban éltek még csordások, akik közül kettő zsellér, kettő telkes jobbágy volt. Tót Gyurkó Baján Márton jobbágynál él. Szintén csordásnál, Nagy Györgynél élő zsellér, Pap Márton Szalafőn. A kerczai bírón, Tüskés Bálinton kívül volt egy postás Szentpéteren, Csik György, 12 ács Hodoson és Kapornakon, egy gerencsér és egy csizmadia szintén Hodoson, a többiek mind malommal rendelkezők, összesen 18 fő.

Az Őrségben több helyen is találkozunk malmokkal, azaz vízimalmokkal.⁴¹⁸ A malom⁴¹⁹ szinte minden kézművesipari ágra kiterjedő szerkezeti megoldást jelentett.⁴²⁰ A 16.

kovácsműhelyek a tűzvészek elkerülése érdekében a falu szélére épültek. Gyakran kerültek patak mellé, hiszen a szekérkerék vasalásakor, sínhúzásakor az „abrincs” visszahűtését a patakban lehetett legkönnyebben megoldani. A pankaszi kovácsműhely 1860 után épült a falu két szert elválasztó Rákos patak mellé. Részlet a pankaszi kovácsműhely feliratából, Pankasz, 2014.

⁴¹⁵ DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 90.

⁴¹⁶ BENCIK Gyula, *Hodos* 35. 1649-ben a hodosi Könye Ferenc Kanizsáról sőt hozott, de a kányavári végvári katonák kirabolták. MNL OL P 1322 (1649) 282/6.

⁴¹⁷ MNL OL P 1322 (1645) 189.

⁴¹⁸ Endrei Walter a *Műszaki innovációk sorsa Magyarországon* című tanulmánykötetében többek között a magyarországi malmokról is gyűjtött adatokat. Azt írja, hogy a vízimalmok elterjedése tekintetében a 11–12. századi Magyarország nagyjából Anglia színvonalán állt. ENDREI Walter, *Műszaki innovációk sorsa Magyarországon, Malomipar, Vaskohászat, Textilipar*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995. 13.

⁴¹⁹ A malmokat gabonaörlésen kívül használták kásátörésre és olajütésre, érczúzó fűjtatóként és kalapácsként fém munkákhoz. Fűrészmalomként a fához, kalló- és ványolóként a szövőiparhoz, puskaportörőként a lőfegyverhez. BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete*, 133.

⁴²⁰ A Dunántúlon 1061-ben 266 db, 1124-ben 165 db, 1141-ben 200 db háztartásra esett egy-egy malom. A malmok túlnyomó része csak fél évig üzemelt, - az időjárástól függően - naponta átlag 12 órát. A magyar falusi viszonyok mellett a jelentős kásafogyasztásra tekintettel körülbelül 500 gramm kenyér jutott naponta egy főre. Egy malom, illetve kőpár 1000-2000 fő gabonával való ellátására volt képes, később azonban a burgonyafogyasztás elterjedésével ez az arány változott. Egy magyar malom napi átlagos liszt kibocsátása éves viszonylatban 349, illetve 324 kg, ami 600-nál több ember ellátását teszi lehetővé. Magyarországon a vízkerék

században a malom is asylum, azaz menedék volt. A molnárok pedig hites, azaz esküdt emberek.⁴²¹ S bár a malomtartás földesúri jog volt, az őrségiek ebben a tekintetben is különleges helyzetben voltak, mert ott olyan paraszti malmok öröltek, amelyek után nem tartoztak adóval a földesúrnak; ezt a Batthyányak is elfogadták. 1651-ben írták össze először az őrségi malmokat, amikor az is kiderült, hogy a jobbágyok addig soha nem adóztak a malmok után. A 17 őrségi faluból 8-ban volt malom: Kotormánszegen, Dávidházán, Senyeházán, Bajánházán, Kápolnásfaluban, Kapornakon, Kercán és Hodoson. Abból 6 db a Kerka vizén, 2 db a „Kis” patakon működött. Megkülönböztették az egy- és kétkerekű malmokat.⁴²² Hodoson például a következő szerepel az összeírás végén: „*Vagyon itten egy patak, melyben vagyon Könye Mártonnak kétkerekű mólnok, melytől semmi censust nem adnak az magok helében. Itten ezen patakon Könye Ferencnek egykerekű mólna az maga helén ekkoráigh censust nem attak.*”⁴²³

1697-ben ismét szerepelnek a malmok az összeírásban. Kápolnásfaluban két malom, Szattán, Kercán, Szomorócon, Bükalján, Dávidházán összevontan írták, hogy van, de azt nem, hogy mennyi. Hodosál, Kapornaknál, Kotormánszegnél is írták, hogy vannak, de hogy mennyi működött a korábbi nyolcból, azt nem tudjuk.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az Őrségben egy- és kétnyomásos, égetéses irtásos földművelés és állattenyésztés folyt a nem túl jó minőségű errodált erdei talajon, amelyet csoroszlyás ekével műveltek már a 16. századtól. A lakosok a földművelés mellett több kézműves ágban is képviseltették magukat, voltak közöttük szűrszabók, kovácsok, ácsok, gerencserek, kereskedők és fafaragók. A nagyobb erő kifejtésére a folyók, patakok mellett épített egy- és kétkerekű malmokat (mólnok) használták, amelyek a molnárok tulajdonában álltak és a földesúrnak nem fizettek cenzust utánuk.

sokszor nem gabonaőrlést, hanem textil- és faipari műveletet végzett. ENDREI Walter, *Műszaki innovációk sorsa Magyarországon*, 33–54.

⁴²¹ A malom és a mészárszéktartás nemesi jog volt, ahol a molnár, azaz őrlő csak bérlő volt, általában a malomporral 1–1 ártányt kellett hízalniuk az úrnak. A harmad vagy a negyed járt a molnárnak, ha prebendás volt, akkor csak a kenyere. A malmok szombati jövedelméből fizették a deákokat. TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok* 87.

⁴²² Az európai középkor erő- és munkagépe nem az egy merőleges tengelyű, hanem a kéttengelyű malom volt. A vízbe merőlegesen merülő lapátkerék mellett még egy kerékelvű alkotóeleme van, a malomkövek forgássíkját vízszintesre változtató és egyben forgási sebességüket növelő fogaskerék-áttétel. Görögül ezt hydraleta-nak nevezik, amiből arra lehet következtetni, hogy a Római Birodalom görög nyelvű tartományaiban, lassú folyású vizekben alkalmazva keletkezett. ENDREI Walter, *Műszaki innovációk sorsa Magyarországon*, 29.

⁴²³ MNL OL P 1322 Urb. p. 477.

X. Az őrési jobbágytelkek az 1648. és az 1651. évi összeírások alapján

1648-ban 4 falu esetében írták, hogy valaki más, és nem Batthyány Ádám birtokolja; Szomoróczot és Bükalját Opoka Miklós, Kerczát Mikula Iván, Pankaszt Keczer János bírta ekkor, nyilván zálogban. Ezekről nem is készült összeírás ekkor.⁴²⁴ 1651-ben azonban mindegyik őrési községet a főkapitány birtokolta ténylegesen is.

Az Őrség általunk vizsgált területéből ⁴²⁵ levonva a Batthyány-majorságokat, 11,7 kat. holdas átlag gazdaságot kapunk.⁴²⁶

A belső telek nagysága Magyarországon általában 1 hold = 800 négyszögöl volt, ehhez tartozott az általában 10–60 hold nagyságú külső telek, a szántó.⁴²⁷

Az 1540-es évektől a 17. század végéig az egyes falvakban meglehetősen állandó számokat kapunk az összes művelt és pusztá telek mennyiségeként. Legtöbbször csak néhány telek különbség van. A pusztatelkeket akár évtizedeken át is számon tartották. 1515–17-ben az összes jobbágycsaládfő egész telket birtokolt, az egy háztartásra jutó telekátlag 0,99% volt. A lélekszám növekedése, a török pusztítások és a hódoltság miatt azonban jelentős számú résztelkek és puszták keletkeztek.⁴²⁸ A 17. század végére az ország egészére jellemzővé vált a fél telek, az Őrségben is ennek okán találkozunk fél, negyed, harmad, kétharmad, nyolcad és háromnyolcad teleknagysággal.⁴²⁹ Itt azonban már a két összeírás alkalmával is csak 0,37, illetve 0,38% teleknagyság tartozott egy- egy gazdához, ami 1697-re az adózónak ítélt összeírtak esetében is tovább csökkent 0,29%-ra. Lásd az alábbi táblázatban.

⁴²⁴ Keczer János 1648-tól Káldy Ferenc utódja a főkapitányi és a kerületi vicegenerálisi poszton. KOLTAI András, *Batthyány Ádám*, 271.

⁴²⁵ Az Őrség egyik községében sem volt 1000 kat. holdon felüli nagybirtok. Gróf Batthyány Iván pl. az Őrség 12 községében kisebb-nagyobb részletekben 3904 kat. hold földdel rendelkezett. Az 500 kat. holdat csupán az Őriszentpéteri (748), a szalafői, (786) és a kerkáskápolnai birtoktestek haladták meg, de legnagyobb részüket erdő borította. Más nagy nagybirtokos nem volt, 100 kat. holdon felül is csupán kilencen gazdálkodtak.

A lakosság zöme kis- és középparasztihoz közelálló középparaszt volt. A kisparaszti réteg jelentős része kupeckedett, kereskedett. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 22.

⁴²⁶ DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 23.

⁴²⁷ Korábban nem holdakban, hanem ekealjbán tartották nyilván a földet, azaz aratruban, amely az egy nap alatt körbeszántott területet jelentette, körülbelül 150 holdat. BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, 21; Hold iugerum, iuger = 864 négyszögöl. Ez a királyi hold. Ez terjedt el. Eredetileg az egy nap alatt felszántható földterület. Iugerum maiusnak a 960 négyszögöl területű holdat hívták. MAKSAI Ferenc, *Urbáriumok*, Budapest, 1959. 838.

⁴²⁸ Az 1532-es török pusztítás után az egy háztartásonkénti telekátlag 0,80%-ra csökkent, egyharmaduk pedig pusztává vált. A 16–17. század fordulójára a telkek nagysága $\frac{3}{4}$ -re, 1678-ig a telekátlag pedig a felére csökkent, ami megfelel a lakosság lélekszámában bekövetkezett emelkedésnek is. A 17. század végéig további mintegy 10%-os csökkenés következett be a telekátlagban a fokozódó telekaprózódás miatt. 1574-ben a pozsonyi uradalomban a jobbágytelkek harmada egész telkes, 1646-ban már csak a tizede egész telkes. Eddigre a zsellérek száma megháromszorozódott. Rohonc-szalonakon a 16. században egész telkeseket találunk, a 17. századra már szinte mindenki féltelkes. ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalonaki uradalom* 74.

⁴²⁹ Az $\frac{1}{8}$ -ad és $\frac{3}{8}$ -ad résztelket nem így írták, hanem $\frac{1}{2}$ -4, azaz fél negyed, vagyis $\frac{1}{8}$ -ad és $\frac{1}{2}$ -4, azaz másfél negyed, $\frac{1}{4}$ + fél $\frac{1}{4}$, vagyis $\frac{3}{8}$. Ezen, szokatlanul számolt teleknagyságok kiszámításában nagy segítségemre volt Újváry Zsuzsanna. Köszönet érte.

A telkek száma megegyezik a telkek birtokosaival, akik lehetnek katonák, jobbágyok, vagy liberek, kivéve a már nem élő személyek nevével jelölt pusztai telkeket. Ha már nem tudták beazonosítani, hogy kié volt régen, a következőképpen nevezték: „*Ibidem reghi pusztai*” Pankaszon találkozunk több ilyen megjelöléssel is.⁴³⁰

Ugyanakkor helyes képet csak akkor alakíthatunk ki az Őrség lakosai által művelt területek nagyságáról, ha tudjuk, hogy a résztelkek száma mennyi egész telket jelentett a valóságban. Ezért a résztelkeket összeadtam, majd ezután vizsgáltam, hogy ez a telek szám hogyan változott 1648-ról 1651-re, majd 1697-re.

Az 1697-es összeírás⁴³¹ feltünteti, hogy a falvakhoz tartozó szántó nagysága mekkora volt holdban mérve, és ebből mennyi volt a művelt rész. Megírták továbbá azt is, hogy az erdők épület- vagy csak tűzifa termelésére voltak-e alkalmasak, illetve a gabonatized fizetési kötelezettségüket is.

Hodoson, Kapornakon, Kotormánszegen, Kerczán, Szomoróczon, Kápolnásfaluban és Szattán volt egyaránt épület- és tűzifa-kitermelésre alkalmas erdő, illetve a már korábban említett malom, összesen öt. Nagyrákoson, Kisrákoson és Szentpéteren egyaránt volt épületfára engedélyezett erdőrésszel is, az utóbbi helyen 100 holdat írtak ebből. Szalafőn csak kis erdő volt, Senyeházán, Ispánkon és Pankaszon csak tűzifára való erdő volt.

53. sz. táblázat. Az Őrségi telkek nagysága és átlaga

	egész telek	telek (db-ban)	átlag teleknagyság
1648	162,5	437	0,37
1651	175,6	459	0,38
1697	49,5	172	0,29

A fenti táblázatban látjuk a 3 évben összeírt telkek számát és a résztelkekből kiszámolt egész telkek számát, majd a kettő hányadosaként láthatjuk az egy telekre jutó átlag teleknagyságokat. Az első két évben nagyon hasonló átlagot látunk, ami a 3/8 résztelkek felel meg (0,375), ez a fél és a negyed közti állapot, míg 1697-re ez tovább csökken a további telekaprózódások következtében, és az átlagos negyed teleknagysághoz közelítenek inkább.

⁴³⁰ A magyar jobbágy földjéhez és ura hatalmához kötődött, de személyében nem lett szolga, csak földjével együtt kerülhetett forgalomba. Őt magát nem adhatták-vehették, szabadon házasodhatott, nem kellett hozzá az úr engedélye, mint Porosz-, Lengyel- és Oroszországban. SZABÓ István, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből* 152–153.

⁴³¹ Paul Wibmer készítette március 31-én. MOL UetC 39/58 1697. márc.31. HU MNL OL E 156-a. Fas.039 - No.058. 2010.

1697-ben 49 egész telken ült a 12 birtokos, azaz az 50 évvel korábbi rész kevesebb, mint harmadán.

X. 1. Művelt és pusztá telkek

A pusztásodás Magyarországon már a 13. században elkezdődött a tatárok betörése után, akik emberek tízezreit gyilkolták le vagy hurcolták el, a maradék nép pedig a sík területekről a jobban védhető helyekre, erdőkbe menekült. A belháborúk is eredményeztek rövidebb-hosszabb időre elnéptelenedett területeket, de a jobbágyság elmenekült a megnövekedő terhek elől is. A pusztásodás további oka a háborúk okozta elnéptelenedésen és a menekülésen túl a járványok. A dolgozatban tárgyalt korszakot pedig mindezen negatív hatások mellett és azokkal együtt a törökök magyarországi jelenléte árnyékolta be. Az Őrség, a korábban már említett tragikus 1600. esztendő követően – már török adózás, hódoltság alá esett – és a többlet adóval megterhelt parasztok gyakran igyekeztek szabadulni földjeiktől, a megműveletlen telkek megsaporodása egyre több gondot okozott az államnak, amely korabeli törvényeiben a szökött parasztok felkutatására, visszakényszerítésére, megbüntetésére hozott intézkedéseket, kevés hatással. A termelés technikája alig fejlődött, a hosszú nyelű aratókasza pl. még a legnyugatibb magyar tartományban is csak a XVII. században kezdett elterjedni.⁴³²

Ebben a fejezetben az őrségi pusztásodás mértékét és arányát szeretném bemutatni kiegészítve azzal, hogy az összeírásokban milyen terminusokkal és megjegyzésekkel látták el a pusztákat.

A dolgozatban vizsgált két összeírásban minden esetben jelezték a telkek állapotát. Ispánkon Kálmán György egy egész helyénél az összeíró a következő megjegyzést tette: *”ettől az helytől, mivel ez előtt pusztán állott, ad tőle ezen Kálmán György jó pénzül 6 forintot. in Anno 1643 .die 10 Aprilis vette fel.”* Tehát a jobbágytelket korábban nem művelték, jelen esetben a *puszta* kifejezés valóban pusztán, műveletlenül hagyott telket jelentett. Mivel a jobbágy 1643-ban telepedett rá, és csupán 1648-ban írták össze, a pusztátelek újra műveléséhez és feltehetőleg házépítéséhez öt évi adómentességet kapott. Mellette viszont van egy név nélküli fél telek *„deserta.”*⁴³³ 1651-ben ugyanazt írták Kálmán Györgyről; *„1643. április 10-én vette fel és esztendőnként ad 6 forintot”*. Valószínűleg ezzel megváltott mindenféle szolgáltatást a terület után, ezért tartották ekkor is fontosnak ezt így felírni. 1651-ben azonban még az is kiderül, hogy Kálmán György a zsellérével, Vörös

⁴³² HEGYI Klára – ZIMÁNYI Vera, *Az oszmán birodalom Európában*, Corvina, Budapest, 1986.

⁴³³ MNL OL, P 1322 Urb. p. 224.

Péterrel művelteti a területet, akit két fiával és két lányával együtt ide is költöztetett. Vörös Péter egyébként, Vörös András fia volt, akinek a szomszédban volt a telke. Ebben az esetben konkrétan tanúi lehetünk annak a helyzetnek, amikor egy jobbágycsalád „túlnépesedett” a telken. Vörös András gazda megmaradt a saját telkén egy másik nős fiával, Istvánnal és annak gyermekeivel.⁴³⁴ Vörös Péternek népes családja, három újabb gyermeke lett három év alatt és – mint láttuk –, átköltözött a szomszéd telekre, de nem gazdaként, hanem zsellérként. A mellette lévő korábbi deserta terület továbbra is pusztán állt. Nyilván nem volt elég igavonó állata ahhoz, hogy ezt az üresen álló telket felvegye. Így a szomszéd, talán újonnan épített házhoz húzott zsellérházban vagy a gazdánál – aki egyébként nem ott lakott – húzta meg magát.⁴³⁵

Fölrákoson 1648-ban a következő telkek álltak pusztán: korábban Bakos György telke, ½ sessio és *deserta*, mivel „*Pankaszba ment lakni, lehet 11 esztendeje*”; Fodor Andrásnak szintén fél sessioja *deserta*; Szekeres Benedeké ugyancsak fél sessio és *deserta*, Bedők István negyed sessiója *deserta*. Ez utóbbi esetben a következő megjegyzés áll: „*ennek maradott fia 2, An. 7, 3, az Tottságon tartják, Radócz⁴³⁶ nevű faluban.*”⁴³⁷ Nyilvánvaló, hogy Bedők István meghalt, és kiskorú gyerekeit Radócz nevűfaluban – talán rokonok – nevelik. Ha felnőnek, visszatérhetnek az apai telekre azt megművelni. 1651-ben ismét szerepel Bakos György a fél *deserta* helyével és a megjegyzés is ugyanaz: „*Ez Pankaszba ment lakni már tizenegy esztendeje.*”⁴³⁸ Mivel az időtartam nem változott, az összeíró az előző urbáriumot mechanikusan lemásolta. Fodor András és Szekeres Benedek fél helye továbbra is *deserta* maradt. Bedők Istvánról viszont megtudjuk, hogy pestisben meghalt, ezért pusztá a telke. Ismét írnak a fiairól is, akik Radóczon élnek. Ebből viszont mi is megtudhatjuk, hogy a gyerekek még élnek, hacsak az összeíró ezt is mechanikusan le nem másolta. De ez nem valószínű, mivel a pestis miatt történt haláleset leírása új információ, és nem a korábbi szöveg átmásolása. Keletkezett egy új *deserta*, Kovács Márton fél helye: „*Ez bujdosó s tekergő legény, nem szolgálhat az helytől.*”⁴³⁹

Nagyrákoson Tolvaj Gergely negyed helye *deserta*, majd ugyanott egy másik fél sessio. Továbbá Antal Gergely háromnegyed sessioja *deserta*, amelyet Dávid Dávid szentpéteri katona bír. További negyed *deserta* telek, majd Üsti János fél, Dávid Gergely

⁴³⁴ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 224; (1651) p. 430.

⁴³⁵ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 428.

⁴³⁶ RADÓCZ. Tót falu Vas Vármegyében, lakosai katolikusok, fekszik Egyházás Radócznak szomszédságában. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-leirasa-valyi-andras-B764D/r-B9C84/radocz-B9CAB/> 2023. június 22.

⁴³⁷ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 225.

⁴³⁸ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 432.

⁴³⁹ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 434.

vicehadnagy negyed sessiója deserta telek, mert „*megholt.*” Mellette Sipos János fél sessiója szintén deserta, mert ő is „*megholt.*” Ezek mellett további 2 db negyed telek deserta, és az utóbbiról tudjuk, hogy Dávid Dávid katona bírta. Az összeírás végén szerepel Kozma Benedek és Kálmán Bálint két-két deserta sessiója, továbbá három és fél sessió, akövetkező megjegyzéssel: „*Ennek egy egész helyét Kosa János, Kosa Mihály, Kosa Peti birják, Szentpéteren laknak, egy katona, kettő polgár.*” Végül szintén egy egész helyes deserta telek zárja a sort.⁴⁴⁰

1651-ben ugyanitt Tolvaj Gergely neve már nem szerepel, csak egy negyed deserta telek, ami az övé volt valaha. Majd egy ugyanilyen fél deserta, és Antal Gergely sessiója mellett írják: „*Szentpéteri katona Dávid bírja, ennek az egyik fertályátul adózik és robotol.*”⁴⁴¹ Újabb negyed deserta hely következik, azután Üsti Jánosnál írják, hogy „*régghi puszták,*” végül felsorolják Kozma Benedek és Kálmán Bálint nevei mellett 2–2 sessiót és hogy azok deserták, majd egy 3,5 és egy egész deserta helyet; „*Ezeknek egy egész helét Kosa János, Kosa Mihály, Kosa Peti birják, Szentpéteri katonák.*”⁴⁴² Vagyis a Kosa családban nem történt változás a három évvel korábbihoz képest.

Szentpéteren Vas Györgynél pontosan leírták a pusztásodás okát: a helye deserta pestis miatt. A szomszéd, Szabó Márton, fel akarja venni a földet, amíg az árvák felnevelkednek. Földet felvenni csak hivatalosan lehetett. 1651-ben a következő megjegyzés olvasható Vas György fél deserta sessiójánál: „*Az árvákat Hodoson tartják az atyafiak, Szabó Mártonnak attuk az helt, migh az gyermeki fölnevelkednek, hogy pombaint, és heladót megadja.*”⁴⁴³ Ez a föld tehát valószínűleg nem állt pusztán, mégis desertaként szerepelt.

Összefoglalva tehát az Őrségben a két összeírásban az alábbi terminusok szerepeltek: „*régghi pusztá,*” „*pusztá,*” „*deserta.*” A leggyakoribb kifejezés a deserta.

Voltak névvel megjelölt deserták és név nélküliek. Az biztos, – ez tűnik logikusnak –, hogy azért használták a már nem ott élők vagy elhunyt gazda nevét, hogy jól meg lehessen különböztetni egymástól a helyeket mind a maguk, mind az ott élők emlékezetében megtartva azokat. Az is biztos, hogy nem lakott senki ezeken a helyeken, és ha mégis, akkor azt írták, mint Vörös Péternél Ispánkon. Voltak olyan deserták, ahol biztosan nem művelték a földet, és voltak olyanok, amelyeknél említették ugyan a korábbi birtokos nevét, de felírták, hogy éppen most ki bírja. Ezeket a földeket nyilvánvalóan művelték.

⁴⁴⁰ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 229.

⁴⁴¹ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 440.

⁴⁴² MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 443.

⁴⁴³ MNL OL P 1322 (1651) Urb. p. 494.

Senyeházán ugyancsak találkozunk ilyen esettel Imre Miklós és Imre Ferenc telkénél; egyik évben sem írták, hogy deserta lenne a helyük, de azt igen, hogy Bajánházán laknak. Az tűnik tehát logikus magyarázatnak, hogy ezekben az esetekben a földet megművelték, nem állt parlagon, míg a deserta minősítésnél nem művelték meg.

Gyakran előfordult, hogy valakinél írták: semmije nincs, de akkor sem írták a földjére, hogy deserta.⁴⁴⁴

Az őrségi összeírások desertái nem bírnak *omnino deserta, penitus, totaliter* vagy *combusta* jelzőkkel, mint más összeírások.⁴⁴⁵ Itt csak deserták vannak, és a magyarázatban néha előfordul, hogy pusztá, de ritkán; Annak okát is csak a magyarázatokból tudjuk, azt is ritkán. Emiatt – vállalva az esetleges tévedés kockázatát – minden desertaként megjelölt helyet pusztának tekintettem. Ebből az is következik, hogy a zsellérek vagy a túlnépesedett jobbágycsaládok vehettek volna föl telket, hiszen üres hely akadt bőven, ám vagy igavonó állat híján vagy esetleg kézműves foglalkozásuk miatt nem tették.

Az alábbiakban a Függelék 54–55. sz. táblázatai alapján az 1648-ban és az 1651-ben működő és pusztá telkek méreteit és számát vizsgáltam meg. Ezekben a táblázatokban az összes létező résztelek fel van tüntetve (1, ½, ¼, ¾, 1/8, 3/8 1/3, 2/3), ahogyan az összeírásban is, és ezeket a részteleket adtam össze és számoltam egész telkekké, hogy egyszerűbb legyen az összehasonlítás a következő összeírás adataival és a pusztá telkekkel. A táblázat utolsó oszlopában azt látjuk, hogy a pusztá telkek hány százalékát teszik ki az összes teleknek. Mindkét évben több vagy közel 50% a pusztá telkek nagysága Nagyrákoson, ami a legrosszabb eredmény az összes többi faluhoz képest. 1648-ban a pusztán hagyott telkek átlagosan az összes telek negyede, 1651-ben ez azonban 10%-ra csökken.

1648-ban 439 db résztelket műveltek a jobbágys, amely 162,5 egész helyet tett ki és 39 db résztelek állt pusztán 21,6 egész telken. Ez összesen 478 db résztelek 184 egész helyen. 1651-ben 463 db résztelek működött 175,6 egész helyen, és 35 db résztelek állt pusztán 20,5 egész helyen. Ez összesen 498 db résztelek 198 egész helyen. 1651-ben tehát 15 egész telekkel több szerepelt az összeírásban. Ennek fő oka Pankasz, ahol 15 működő, 6 pusztá telek volt, összesen 11,25 egész teleknagysággal. 3,75 egész telekkel többet írtak fel 1651-ben.

Nem volt pusztá telek hét faluban: Kápolnásfalun, Bajánházán, Dávidházán, Kapornakon, Bükalján, Szomorócson és Kerczán. 1651-re maradt ez a hét pusztá telek nélküli falu, és csatlakozott hozzájuk Szaknyér és Senyeháza.

⁴⁴⁴ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 244.

⁴⁴⁵ SZ.SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”*, 324.

Fölrákoson fél telekkel nőttek az elhagyott területek. Szaknyéron csökkentek a pusztán hagyott telkek, egy negyed pusztá telket művelés alá vettek, Senyeházán háromnegyed telket és Ispánkon egy egész telket. Nagyrákoson $1\frac{1}{4}$ -del csökkent a pusztán hagyott telkek száma, Hodoson és Szalafőn $\frac{1}{2}$ telekkel csökkent, Szentpéteren nem egészen egy harmaddal. Kotormánszegen maradtak az 1648-as viszonyok, egy darab $\frac{1}{2}$ telek maradt pusztán. Pankasról nincsenek 1648-as adataink, de az megállapítható, hogy igen sok, hat darab fél telek állt pusztán 1651-ben, azaz három egész telek, amely az összes működő telek több mint 30%-a. Nagyrákos az a falu, ahol a puszták száma igen nagy volt: $11\frac{3}{4}$, amely bár csökkent kicsit az 1648. évihez képest, de $10\frac{1}{2}$ maradt később is. Ez az összes őrségi pusztá telkek több mint felét tette ki mindkét esztendőben, innen menekültek el a legtöbben. 1648-ban több a pusztá terület, $11\frac{3}{4}$, mint a művelt, ami csak 10 egész helynek felel meg. A helyzet kicsit javult 1651-re, amikor megfordul az arány, és $11\frac{1}{2}$ helyet művelnek már.

Az egész területen 1648-nan lévő 39 pusztá 1651-re 35-re csökkent, méret szerint ez $21\frac{5}{8}$, melyből 20 és $\frac{1}{2}$ telek lett, a különbség mindössze egy egész és egy nyolcad, – ez mindenesetre pozitív változásnak tekinthető.

Ha azonban megfigyeljük a művelt résztelkek darabszámát, azt látjuk, hogy a 439 darabból 463 darab lett; ebből le kell vonnunk a pankaszi 15 résztelket. Ez akkor 9 plusz résztelket jelent, amely enyhe telekaprózódást mutat. Ennek oka nyilvánvalóan nem a jobbágyság túlnépesedése, hiszen üres, műveletlen telek bőven állt rendelkezésre, hanem inkább az, hogy a nagyobb telek megműveléséhez a lakók elégtelenek voltak.

A következőkben majd szerepel egy 1697-es táblázat is, amely talán segít a viszonyok megértésében és látjuk, mennyivel kevesebb telket írtak össze.

A Függelékben, az 56. sz. táblázat az 1648-as lakosság száma mellett tartalmazza a falvankénti működő egész telkek darabszámát és azt, hogy az adott faluban egy egész helyre számítva mennyi a lakosságszám. Kotormánszeg az a falu, ahol a legtöbb embert képes eltartani egy egész telek, 24,46 főt, hasonlóan jó adottságai vannak az adatok alapján Kápolnásfalunak, Dávidházának és Bükaljának, ahol 20 fő feletti az egy egész telekre eső lakosok száma. Az átlag lélekszám egész telkenként 13,69 fő. Átlagon aluli területe van Szaknyérnak, Kapornaknak, Ispánknak, Kerczának, Fölrákosnak, Nagyrákosnak, Hodosnak és Szentpéternek. A legkevesebb lakosságot Fölrákos tudja eltartani, egész telkenként mindössze 7,84 embert.

X. 2. 1697-ben a művelt és deserta telkek darab száma nagyság és méret szerint.

A Függelék 57. sz. táblázata az 1697-ben működő és pusztán álló telkek darab számát mutatja nagyság és méret szerint. A táblázat első oszlopában a megművelt negyed telkeket számoltam össze, majd a második oszlopban a fél telkeket. Az ötödik oszlop tartalmazza az első két oszlop egész telekre kiszámolt nagyságát, míg a következő oszlop pedig a pusztán álló telkek darabszámát, méret nélkül. Az összeírás holdban is megadja a puszták és művelt területek nagyságát, ezek az adatok kerültek a két utolsó oszlopba. Kiválasztottam néhány falut, hogy azokon keresztül mutassam be a változások irányát.

Kisrákoson 1648-ban 25 telekrész van birtokossal vagy pusztán, ez 14 egész telket tesz ki, a puszták száma 4 db, 1,75 egész telken. Működik tehát 12,25 egész telek. 1651-ben ugyanúgy 25 összeírt telek volt, de eggyel több lett a puszták, ami egy fél telek, így a 14 egész telekből a puszták 2,25 egész. 1697-ben 14 db $\frac{1}{4}$ telek van írva, azaz 3,5 egész. A puszták nagyságát nem tudjuk! De az előző két összeírás adataiból feltételezhetjük, hogy 11,5, hiszen a föld nagysága nem változott. Ezen élnek 14-en. Az akkor összeírt 200 holdból 50-et műveltek, ami 3,57 holdat jelent fejenként és $\frac{1}{4}$ telkenként. Itt egy egész telekhez, (ha lett volna) 14,28 hold tartozott volna.

Ennél rosszabb a helyzet Kerczán, Szomoroczon, Bükalján és Dávidházán, amelyeket már eleve együtt írtak össze, lévén kevés a lakosság és a művelt területek nagysága. Itt 300 holdból műveltek 50-et, mindössze 28 telepes. Itt is mindenki $\frac{1}{4}$ telken élt, viszont volt malmuk, ami biztosíthatott plusz jövedelmet és segített a megélhetésben. Itt 1,75 hold szántó tartozik egy negyed telekhez, egy egész telekhez tehát, (ha lett volna) 7 hold. Van viszont 141 nagy állatuk, ami háztartásonként 5 darab. A műveletlen földek kaszálók is voltak egyben, így érthető az állattartás nagysága.

A legkedvezőbb helyzetben Szentpéter volt, ahol a 200 holdból 110 holdat műveltek, de itt különböző a teleknagyság, $6\frac{3}{4}$ egész telek volt, amivel elosztjuk a 110 holdat: ez 16,3 hold egész telkenként, ami egy negyed teleknél kicsit több, mint 4 hold szántó.

Egy másik helységet, Ispánkot vizsgálva látjuk, hogy 1648-ban volt 15 összeírt telekrész, ebből másfél telek puszták, összesen 9 egész telek, levonva a másfél pusztát, 7,5 működött. 1651-ben volt 15 összeírt telekrész, ami 9 egész telket jelentett szintén, ebből már csak egy darab fél volt puszták, működött tehát: 8,5. 1697-ben 8 puszták volt, a 9 egészből levonhatjuk a $4\frac{1}{4}$ egész telket, marad 4 egész $\frac{3}{4}$, ezt írták 8 pusztának. Azt, hogy milyen logika szerint, nem tudni. Hogy hogyan lett a korábbi 15, 16 telekrészből 23, nincs róla adat –

tudni, talán tovább aprózódott a 46 év alatt.⁴⁴⁶ 1648-ban az ispánki állatszám 81 db, 1651-ben 92 db, 1697-ben újra 81 db.

Számtalan Batthyány Ádámhoz írt kérvényben találkozunk azzal, hogy a kérvényező özvegy vagy rokkant lévén nem tud eleget tenni a telekkel járó szolgáltatásnak, és engedelmet kér az úrtól ahhoz, hogy a telket elhagyhassa, vagy ahhoz, hogy amíg a gyermekei felnevelkednek, kapjon mentességet a kötelezettségek alól. Ezt általában meg is kapták. Sokkal ritkábban fordult elő az a kérés, hogy telket szeretnének felvenni. Inkább a résztelkek vannak túlsúlyban, mert ott a szolgáltatások is arányosan kisebbek, és a mindennapi megélhetést akár egy negyed telek is biztosítani tudta, amint azt láttuk az előzőekben emlegetett 27 fős háztartásnál.

A telkek felvétele nem történhetett az úr tudta nélkül, ahogyan azt egy gabonadézmásoknak adott Instrukcióban olvashatjuk is: „Az kik hír nélkül pusztá földeket bevetettek volna, azoknak az gabonaioknak felét el köl venni és az dézsmátis megh köl raitok venni.”⁴⁴⁷

1697-ben a 18. falut, Szattát is bevették az összeírásba, így a falu lakossága, művelt területeinek nagysága és állatainak száma ugyan megnöveli az adatok mennyiségét, de a számok még ezzel sem érik el az előző két korábbi összeírásban szereplő mennyiségeket.

A három összeírásban szereplő művelt és pusztá résztelkek számát és a puszták arányát mutatja az alábbi táblázat.

	művelt	pusztá	összes	pusztá %
1648	439 db	39 db	478 db	8,16 %
1651	463db	35 db	498 db	7 %
1697	172 db	109 db	281 db	38,8 %

58. sz. táblázat. A három összeírásban szereplő művelt és pusztá résztelkek száma és a puszták aránya

Látjuk, hogy míg 1648-ban a puszták aránya 8,16 % volt, ez az arány kicsit javult 1651-re, 7 %-ra csökkenve. 1697-re azonban a puszták aránya 38,8 %-ra nőtt. Ez azonban egy virtuális szám, mert a valóságban 1648-ban és 1651-ben mértékegység nélkül adták meg, míg 1697-ben már holdnagyságban is. Ez 1150 holdat jelentett a művelt 710 holddal szemben, tehát az arány megfordul, a puszták száma holdban 61,8% -a az összes területnek.

⁴⁴⁶ 1697-ben a 15 összeírt jobbágy 13 fő ¼ telken + 2 fő ½ telken = 4 ¼ egész telek +8 pusztá, 4 ¾ egész helyen. 1697-ben ugyanannyi darab résztelket írtak össze, mint 1648-ban és 1651-ben, de a korábbi féltelek jórészt negyedekké váltak, összesen már csak 4 ¼ egész telket műveltek.

⁴⁴⁷ MNL OL, P 1322, 132/35. 165.

Mivel Szaknyér és Bajánháza ilyen adata 1697-ből hiányzik, kivonjuk a hozzájuk tartozó 3,75 egész telket, így azt kapjuk, hogy 710 hold jelentett 45,75 egész telket. Ha ezt elosztjuk, úgy az átlag egész telkek nagysága 15,5 hold, negyed teleknél ez 3,88 hold volt, a 17. századi magyarországi 20–30 holdas átlag nagyság alatti szám.⁴⁴⁸ De az egész telkek nagysága falvanként változhatott, mert egy telek egy adózási egység, amely a különböző természeti viszonyokat figyelembe véve egészen különböző nagyságú is lehetett. Azért, hogy erről pontosabb képet kapjunk, nézzünk erre példát úgy, hogy egy-egy falura külön-külön kiszámoljuk a nagyságot.

1150 hold állt pusztán, a földek csaknem 2/3-da. Összesen 1860 hold szántó állt rendelkezésükre, a műveléshez azonban nem volt elég igaerejük és emberük.

A 172 összeírt jobbágy 172 darab résztelken művelt 710 holdat a bajánházi és szaknyéri területek kivételével. S bár Bajánháza és Szaknyér szántó és pusztá méreteiről nincs adatunk, az arányokon nem sokat változtatna. $710/172=4,13$ hold nagyságú szántó átlag jobbágyokként vagy háztartásonként, illetve $1150/109=10,5$ átlag hold pusztánként, ami több mint a 2,5-szerese a művelt területeknek. Nem tudjuk, hogy mi alapján számolták össze a pusztákat. Ha összeadjuk a 172-et és a 109 pusztát, 281 telekrészt kapunk összesen.

Bajánháza és Szaknyér esetében következtethetünk a művelt területre a többi őrségi területből kiszámolt átlag teleknagyság felhasználásával azért, hogy kapjunk egy következtetett adatot, összesen hány holdat műveltek az Őrségben 1697-ben.

Bajánházán 7 birtokost, Szaknyéron 6 birtokost írtak össze, azaz összesen 13 főt. Ha ezt beszorozzuk az előbb megállapított átlag 4,13 holddal gazdánként, az 54 hold, amivel megnövelhetjük a biztosan ismert 710 holdat. Így azt gondolhatjuk, hogy valójában 764 holdat műveltek a 18 faluban 1697-ben.

Van viszont rengeteg állatuk. 141 db nagy állat jut 26 családfőre, ez átlagosan 5,4 db. A legkedvezőbb Szentpéter helyzete volt ekkor, ahol a 200 holdból 110 holdat műveltek, de csak 20-an, azaz 5,5 hold jutott személyenként, ha mindenhol negyed telek lett volna, de itt volt a 2 fő egész telkes jobbágy. A pontos számokat úgy kapjuk meg, hogy a 110 holdat elosztjuk Szentpéter egész telkeivel, $6\frac{3}{4}$ -del, ez 16,3 hold telkenként, ebből Lacsa Mártonnak volt 2 db, azaz 32,6 holdja, a többi 16 telepeseinek pedig 77,4 holdja, amit 19 fővel elosztva kb. 4 holdat kapunk. Tehát az átlag teleknagysághoz – negyed telekhez – 4 hold szántó tartozott. Azaz több mint kétszer annyi, mint Kercza és Szomorócz esetében.

⁴⁴⁸ SZABÓ István, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, 13.

Önkényes földelhagyásra találunk példát Kovács Márton esetében, akinél már 1648-ban is azt írták, hogy Kovács György katona bírja. 1651-ben azt jegyezték fe, hogy Márton bújdosó, tekergő, nem szolgál a helytől.

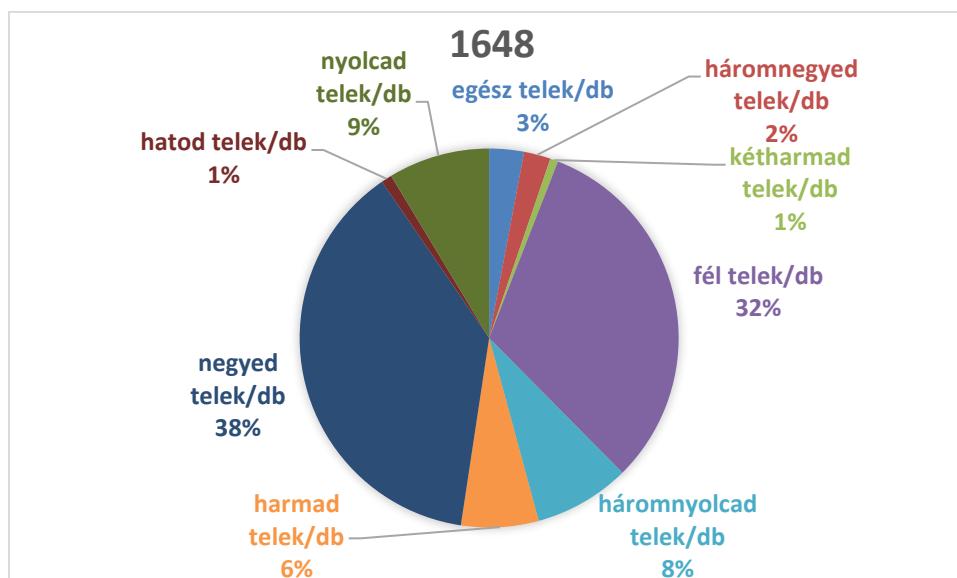
A résztelkek darabszámát vizsgálva azt látjuk, hogy nagyon ritkán voltak egész helyes telkek, gyakrabban pedig a $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{1}{6}$ résztelkek.

59. sz. táblázat. A Pankasz nélküli 16 faluban a két évben előforduló résztelkek darabszáma méret szerint

	egész telek/db	háromnegyed telek/db	kétharmad telek/db	fél telek/db	háromnyolcad telek/db	harmad telek/db	negyed telek/db	hatod telek/db	nyolcad telek/db
1648	13	10	3	139	36	29	167	4	38
1651	14	10	5	141	37	30	182	1	28
1697	2	0	0	13	0	0	158	0	0

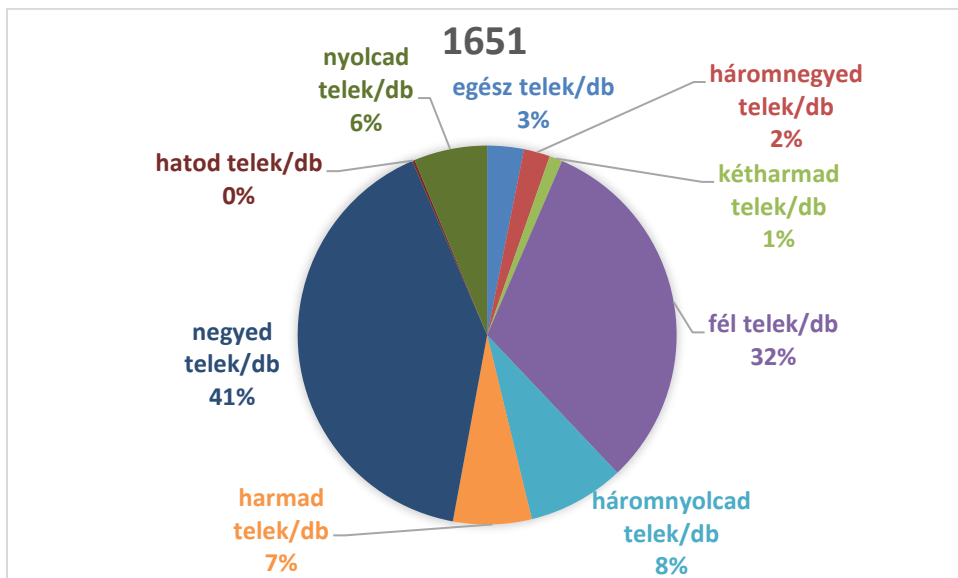
A táblázatban a telkeket nagyság szerint csökkenő sorrendbe helyezve láthatjuk. A gyakorlatban tehát a fél és a negyed telkek darabszáma volt sok, a nyolcad és a háromnyolcad még gyakori, mint a harmad, de a kétharmad, háromnegyed és egyhatod már igen kevés. Nagyobb változás csak a negyed és a nyolcad telkek számának alakulásánál figyelhető meg: 15 negyed és 10 nyolcad telekkel nőtt a résztelkek darab száma. A többi adatnál kisebb változások voltak, egész teleknél és a háromnyolcadnál, egyharmadnál eggyel, félnél és kétharmadnál kettővel nőtt a telkek száma. Mindössze a 4 darab hatod telek lett kevesebb.

Tekintve, hogy 13 egész és 1 nyolcad művelés alá vont plusz telek jelent meg az összeírásban, feltételezhető, hogy ebből jobbra negyed és nyolcad telkeket alakítottak.

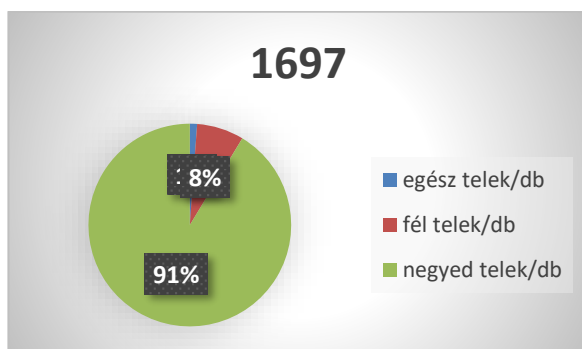

18. sz. ábra. 1648-ban összeírt telkek száma méreteik szerint csökkenő sorrendben

Az ábrán az 1648-ban művelt résztelkek egymáshoz való arányát figyelhetjük meg. Jól látszik a negyed (38 %) és fél telkek (32 %) túlsúlya. A következő ábrán pedig az 1651-es művelt résztelkek arányát láthatjuk, amely nagyon hasonló az előzővel. A negyed telkek aránya 41 %-ra nőtt, a fél telkeké maradt 32 %.

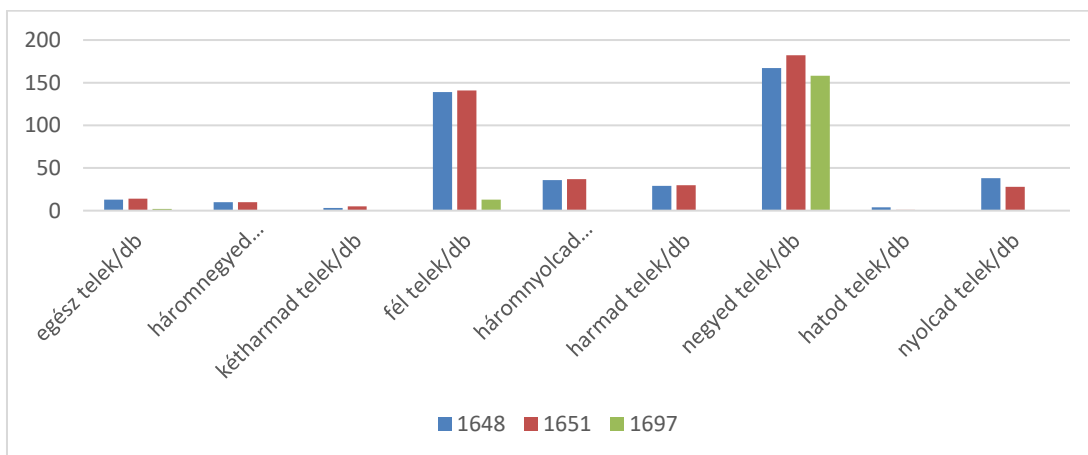

19. sz. ábra. 1651-ben összeírt telkek száma méreteik szerint csökkenő sorrendben

20. sz. ábra. 1697-ben összeírt telkek száma méreteik szerint

Az 1697-es adatok egyértelműen a negyed telkek túlsúlyát, 91% mutatja.

21. ábra. A három összeírás telekrészeinek gyakorisága méret szerinti csökkenő sorrendben

A fenti ábra a 3 összeírás idején meglévő művelt résztelkek darabszámát, méret és mennyiség szerint és az egymáshoz való arányukat mutatja be. Ha figyelmesen megnézzük az ábrát, láthatjuk, hogy az 1697-es összeírás idejére a fertály, negyed telkek maradtak életképesek, és maradt néhány fél telek is mutatóban. Erre utal a korábbi megállapítás is, miszerint az 1648–51-es átlag teleknagyság 0,38, míg 1697-ben 0,28 volt, tehát ekkor a negyed dominált.

1697-ben a valóságban nem volt egész telkes gazda, hanem egy fő rendelkezett 2 egész telekkel.

X. 3. Gabonatermesztés 1697-ben⁴⁴⁹

1648-ban egy telekhez a Rohonc-Szalónaki uradalomban 20 cub (köből) gabonát termelő szántó tartozott.⁴⁵⁰

A Batthyány családnak fizetendő adóknál már szerepelt, hogy az adó egy egész telek után 2 köből búza és 1-1 köből rozs és zab volt, amelyet ha a földesúri kilencedik (tized)résznek tekintünk, akkor azt gondolhatjuk, hogy minden egész telek jövedelmezett 20 köből búzát, 10 köből zabot és ugyanennyi rozst. Azt, hogy ez valóban így volt-e, a gabonatermelésnél látjuk. Az összeírások végén azonban az szerepel, hogy ezen a területen nem termelt annyi köből gabona, amennyit feltételeztünk, hanem annak csak a fele vagy harmada.

A jobbágytelek termelékenységét, gazdagságát nem feltétlenül a terület nagysága jelentette, hanem inkább a rajta elérhető termés. Ez az Őrség területére fokozottan igaz volt.

1766-ban az szentpéteriek a királyi vizsgálóbizottság előtt egybehangzóan azt vallották, hogy minden egész helyhez 8 hold jobb minőségű, 12 hold középszerű szántó és más használhatatlan föld tartozik.⁴⁵¹ A szántóföldek, mint azt a fentebbi vallomás is mutatja, csak részben voltak alkalmasak a mezőgazdasági művelésre. A föld a belévetett mag a 2–3

⁴⁴⁹ Országosan 120–250 liter gabonát vetettek egy holdba. A vetést kézzel végezték, majd elboronálták. Sarlóval arattak. Ha cséplés volt a szemnyerés módja, akkor sarlóval arattak, ha nyomtatással, akkor kaszával. A nyomtatás rögtön, a cséplés később történt és nem robotmunkában. BUZA János, *A török kori Magyarországi gazdaságtörténete*, 104–110.

⁴⁵⁰ Ősszel főként a búzát és rozst vetették, tavasszal inkább az árpát és a zabot. De vetettek még hajdinát, kölest és tönkölyt. Búzából és rozsból 1,8–4,4 szerez hozamot tudtak elérni, az árpából 3,8 szorost, a zabból lehetett akár kilencszerest is. Borsó, lencse, bab, káposzta egészítette ki táplálékukat, melyből családonként évente 150–200 kg-ot fogyasztottak. A szilva volt a legelterjedtebb aszalásra használt gyümölcs. ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc - szalónaki uradalom* 108.

⁴⁵¹ „minden egész helyes gazdának vagyon nyolcz hold szántó fölgye, az mellyet trágyázhat és 12 hold középszerű, a mellyeket 5 vagyis 6 esztendőknél el folyása alatt szánthattuk és vethettük, az soványabbakat pedig 10-12 esztendőig sem usuálhattuk, - ezeken kívül még is vannak olyanok, a mellyeket sem Atyáink sem szánthattak, még az Maradékaink sem usuálhatták, sem fű, sem fa nem fogja, helybül vagy árokból áll DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 35.

szorosát hozta, a másutt megtermelhető négyszeres helyett. Itt elsősorban rozst, másodsorban hajdinát⁴⁵² és tatárkát (tatárbúzát) vetettek.⁴⁵³ A megőrölt gabona háromnegyedéből lett liszt, a többiből korpa.⁴⁵⁴ A tejet is szívesen itták, vacsorára általában aludttejet ittak sült krumplihoz.⁴⁵⁵

A 60. sz. táblázatban az 1648–51-es összeírások végén szereplő szántókat érintő megjegyzések – „*Itt egi egész helhez 10 köbölre való föld vagyon*” – forrásadatait vizsgáltam; valójában hány köből gabonát termő földje volt az őrségi falvaknak.

A táblázat első oszlopában szereplő 1648-as művelt területek egészére kiszámolt mennyiségét látjuk, majd a 2. oszlopban az összeírás alapján tudható egy egész helyen termelhető gabona mennyiségét, a 3. oszlopban pedig a kettő szorzatát, a valószínűleg megtermelt gabona mennyiségét, köbölben. Ez a számoszlop csak azért „valószerűsíthető,” mert a szántó/ köből szám is csak egy átlag szám, a valóban megtermelt mennyiség még sok mindentől, időjárás, csapadék, vetőmag minősége stb. függött.

A táblázatban ugyan nem szerepel Pankasz 1651-es adata, hogy az adatok összehasonlíthatók legyenek, de azt tudjuk róla, hogy 8,25 egész telken, telkenként 10 köbőlnyi gabonát termeltek, ami 82,5 köből gabonát tett ki.

A táblázat utolsó sorának adatai azt igazolják, hogy az Őrség lakossága az 1648-as adatokat tekintve 1651-ben mind lakosai számában (2208 főről 2129 főre), mind állatai számában (2554 darabról 2015 darabra), mind megtermelt gabona mennyiségében (1398,78 köbőlről 1341,35 köbölre) csökkent, noha ekkor nagyobb területet vontak művelés alá.

Az utolsó sorban szereplő két dőlt szám, (8,6 és 8,1) azt az átlag köbölszámot jelzi, amelyet a megtermelt gabona mennyisége és a telkek számából kikövetkeztethetünk a két évben.

A föld minősége szempontjából 4, illetve 5 csoportba sorolhatók az őrségi falvak.

Az első, a legjobb földdel rendelkező falu egyedülként Bajánháza, ahol 15 köbölre való gabonát termő szántó volt. A második csoportban a 12 köből gabonát termő szántóval

⁴⁵² Nagy melegben a hajdina virágja nem porzódik be, kétfokos fagyon alul elfagy. Sokszor még a vetőmagot sem termi meg. Kenyérnek nem való, mert nincs sikértartalma, csak kásának. Lisztjét hozzá keverték a kenyérliszthez. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Hajdina> 2023.június 22.

⁴⁵³ Szegényesen termett a kopasz és a szakállas búza, árpa, zab, köles és a csicsóka. Megtermett viszont a földieper (eörje), a málna (himpier) és a csipkebogyó (csicskenye). SOÓS Péter, *Barangolások hazai tájakon*, 197–205.

⁴⁵⁴ Különleges növényük a hajdina és a tatárka (tatárbúza), melyet másodnövénynek vetettek a rozs után abban az esetben, ha nem vetettek a rozsra tavasszal lóherét, nyúlzapukát (réti nyúlherét), fehérherét, esetleg svédherét. A hajdina és köles, mint másodvetemény, adómentes volt, ezért nem áll rendelkezésünkre adat a termelt mennyiségekről. Termeltek még a hajdinán és kölesen kívül jelentős mennyiségű tököt és kerekrépát (tarlórépát). Az Őrségben a friss kerekrépából bélest, a savanyítottból tejfölös főzeléket készítenek. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 45.

⁴⁵⁵ ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalónaki uradalom* 65–89.

rendelkező falvak állnak: Ispánk, Kercza és Szaknyér. A harmadik csoportba tartoznak a 10 köből gabonát termő földdel rendelkezők: Kápolnásfalu, Kisrákos, Szomorócz, Nagyrákos és Hodos. A negyedik csoportban a 8 köből gabonát termő szántókkal rendelkezők vannak: Kotormányszeg, Dávidháza, Senyeháza és Bükalja. Az utolsó, legsilányabb földdel rendelkezők pont az ún. hajdútelepülések földjei, mindössze 6 köbőlnyi gabonával, Szalafő és Szentpéter, illetve Kapornak, amely ugyan nem volt hajdútelepülés, de ott más jövedelem kiegészítő tevékenység is volt, úgymint az ácsmesterség, amelyet a nevek előtt szereplő Alcz jelölt.

Az 1697-es összeírásból pontosan tudjuk, hogy abban az évben 405,5 köből búzát, 459,5 köből rozst, 4 köből zabot és 4 köből árpát termeltek az Őrségben 770 holdon.

Gabonafajtánként, lakosokra lebontva ez $405,5 \text{ búza} / 619 \text{ lakos} = 0,6$ köből búza, $459,5 \text{ rozs} / 619 \text{ lakos} = 0,74$ köből rozs, $2 \text{ köből árpa} / 619 \text{ lakos} = 0,003$ köből árpa és ugyanennyi zab, összesen 873 köből gabona/619 lakos. 1,41 köből gabona jutott fejenként, nem számítva az adót. A 770 hold/873 köből gabona alapján 0,88 holdon termett egy egység gabona. Igaz-e ez, ha megnézzünk egy-egy falut valós számokkal?⁴⁵⁶

Ispánkon nagyobb területen termett egységnyi gabona, mint Szentpéteren.

Vizsgálható az is, hogy 1697-ben hány köből gabonára való szántóhelyekről ad hírt a forrás, azaz ami az 1648-as és 1651-es összeírások végén található, de az 1697-es évből hiányzik.

Tudjuk pl. Ispánknál, hogy 86 köből gabonájuk termett és azt is, hogy 4,25 egész telken gazdálkodtak összesen, ami 20,24 köből gabona/egész helyet jelent, ami jobbnak tekinthető a korábbi összeírások 12-es adatánál. Szentpéteren 137 köből gabona termett 6,75 egész telken, azaz 20,3, tehát egy egész telekhez itt is 20 köbőlnél több gabonát termő föld tartozott, a korábbi 6 köből helyett. Hogyan lehetséges ez? Tudjuk, hogy ebben az időben kevesebb népesség dolgozott, kisebb területen és a legjobb szántókat igyekeztek művelés alá vonni. Ez alól csak az lehetett kivétel, ha a jobb minőségű szántók nehezen védhető területen helyezkedtek el. Ekkorra már túl volt Magyarország a törökök alóli felszabadítási hadjáratokon, de mint ismeretes, az itt ragadt császári katonák, idegen népek, rácok stb. sem jelentettek sokkal "jobb" szomszédságot, mint korábban a törökök.

⁴⁵⁶ Egy-egy falura külön kiszámítva: Ispánkon 40 köből búza, 46 köből rozs terem. 95 holdon, azaz 95 hold/ 86 köből gabona=1,1 hold/egységnyi gabona, az átlagot lefelé húzza el a gabonatermelésük. Másik példánkban Szentpéteren 61,5 búza, 75,5 rozs termett 110 holdon, azaz 110 hold/137 egység gabona=0,80 holdon termett egy egység gabona, az átlagnál jobban termett a gabona. A különbség magas, 0,3 hold. A szántók termékenysége tehát igen eltérő lehetett.

A Függelék 61. sz táblázata az 1697-ben falvanként termelt gabonafajták mennyiségét mutatja. A táblázatból megállapíthatjuk, hogy a legjobb földje Kerczának volt, mert ott 0,38 hold szántó termelt 1 egységnyi gabonát, míg a legrosszabb szántója Pankasznak volt, ahol 1,16 hold, több, mint háromszor akkora nagyságú területre volt szükség azonos mennyiségű gabona megtermelésére. Nem sokkal maradt le a föld silányságával Pankasz után Senyeháza, 1,14 holddal és Ispánk 1,1 holddal.

A szántók termékenységi minősége alapján a következő sorrendet állíthatjuk fel: Kercza, Szomorócz, Bükalja, Dávidháza, Szentpéter, Bajánháza, Szaknyér, Szalafő, Kápolnásfalu, Nagyrákos, Kisrákos, Szatta, Hodos, Kapornak, Kotormánszeg, Ispánk, Senyeháza, Pankasz. Az átlag 0,88 hold termelt meg egy köbölnyi gabonát. Bajánháza és Szaknyér művelt területei az átlagból következtetett adatok, ezért szerepel a táblázatban dőlt betűvel.

A megélhetést főképp az állattenyésztés és az erdőterület kihasználása biztosította. Az őrségek zömmel kisbirtokos parasztok voltak, akik a házhoz tartozó szántóföld, kiskert, legelő és erdő kihasználásával, ha nem is bőségben, de meg tudtak élni. A Függelék 62. sz. táblázatban az 1648–51-es összeírásokban szereplő több telekkel bírók számát és nevét gyűjtöttem össze a birtokolt telekrészek méreteivel és a telkek elhelyezkedésével. Előfordult olyan is, hogy valakinek több helyen volt földje és robottal nem bírta, ezért az egyik után járó robotot pénzre szerette volna váltani, amit meg is engedett Batthyány Ádám, csak a felajánlott összeget emelte meg.⁴⁵⁷

Negyven olyan jobbágyot és katonát találtam 1648-ban, akik több telekkel is bírtak. Imre Miklós ispánról és Imre Ferencről Bajánházán a tényleges lakhelyükön nem is jelezték, hogy másutt is bírnak helyet, de Senyeházán igen. A 40 ember közül négyről nem tudni, hogy mekkora telekkel bírtak összesen, egyről nincs információnk, hogy hol élt, egyről, hogy hol van a másik helye. Kettőről tudjuk, hogy hol van a telke, csupán a nagyságát nem. Szabó Jánosról csak azt írták Senyeházán, hogy másutt is bír helyet, de őt nem találtam meg a többi faluban, Szabó család viszont népes számban élt Szentpéteren. Az is lehet, hogy János is ott élt vagy Pankaszon, ahol nem készült összeírás. Épp Szaknyéron olvashatunk Németh Andrásról, akinek negyed telke volt ott, holott valójában Pankaszon élt. Az 1651-es összeírás

⁴⁵⁷ MNL OL P 1322 (1645) 173/5. „Szentpéteren Czigány András bír egy fertály helyt, hasonlóképpen Kápolnásfaluban is egy fertályt s mind az két felé nem robotolhat, könyörög, hogy az kápolnásfalui fertály helyet engedné készpénz fizetésre, 2 forintra esztendőnként.” „Nem kettőre, hanem 8 forintra. 1649. 290/29. Szentpéteri Czigány András az mint az őrnagy és az ispán informálják, Szentpéteren aminemő helyt bír, attól robottal is adózik, de ezen másfél fertály hely Kápolnán vagyon az atyjáé volt[...]előtte is bírta de nagy és sokáig való betegségben lévén pusztára maradt volt. Most fellábadozván....”

szerint fél telke volt ott. Bíró Petiről írták Kerczán, hogy nyolcad helyen él, és hogy Dávidházán is bír telket, ott viszont nem szerepelt az összeírásban.

Két, Szentpéteren élő katonának volt több mint két telke: Kosa Jánosnak Nagyrákoson és Kápolnásfalun, összesen egy egész és háromnegyed. A nagyrákosi egy telket Kosa Mihállyal és Péterrel együtt bírja, csak ő katona, kettő polgár, mint írták, de pusztá a telek. A kápolnásfalui és szentpéteri viszont nem. A másik, összesen 4 telekrésszel bíró katona Dávid Dávid, Nagyrákoson van két különböző helyen telke, és Szalafőn a negyedik darab. Mindkét nagyrákosi $\frac{3}{4}$ és a $\frac{1}{4}$ résztelke pusztá. A szalafőire nem írták, hogy az lenne. Közöttük tizenöt fő olyan, aki a saját falujában bírja a másik telekrészt is. Hat szalafői, három szentpéteri, kettő bajánházi, hodosi, fölrákosi, senyeházi és kerczai. A többi 25 polgár a szomszédos falvakban bírt résztelkeket. Az, hogy egyes gazdák mekkora résszel bírtak a lakóhelyükön és a másikon, teljesen esetleges. Van, hogy kisebb, van, hogy nagyobb. Babos Miklósról írták Kerczán, ahol élt, hogy Szentpéteren is bír helyet, de ott nem szerepelt a neve. Bükalján élt Szép Mihály $\frac{3}{8}$ telken, Szomorócon pedig egy idősebb és egy ifjabb Szép Mihályról írták, hogy bírák, de nem lakják a két telekrészt. Könye Tamás többedmagával élt Kotormánszegen; róla azt írták, hogy másutt is bír telket, de a többi faluban nem szerepelt a neve.

A szőlők mennyiségét Tagwerkben, azaz napszámban⁴⁵⁸ mérve adták meg. A szőlő az Őrségben nem volt túl nagy jelentőségű, sőt 3 helyen egyáltalán nem is írták. Ezekről is csak az 1697-es összeírásban olvashatunk. Összesen 39 egységet írtak össze, az portánként 0,22, még a negyedek sem érte el, de ha ezt a mennyiséget a szőlőtermelők számával, 13 fővel osztjuk el, akkor éppen három napszámnyi szőlőjük volt nekik. Kilenc faluban, általában csak egy-egy gazdának volt szőlője, kivéve Szentpétert, Nagyrákost és Hodost, ahol 2–2, illetve 3 fő foglalkozott szőlővel.

X. 4. Állattartás⁴⁵⁹

A megélhetést főképp az állattenyésztés és az erdőterület kihasználása biztosította. Az őrségiek zömmel kisbirtokos parasztok voltak, akik a házhoz tartozó szántóföld, kiskert, legelő és erdő kihasználásával, ha nem is bőségben, de meg tudtak élni.⁴⁶⁰

Magyarországon állattartásra vonatkozó adataink 1678-ból vannak, ekkor a lakosság 66,7%-a rendelkezett igásállattal, a háborút követően azonban már csak 45,5%.

⁴⁵⁸ Egy kapás szőlő akkora területű, amelyet egy ember egy nap alatt meg tud kapálni.

⁴⁵⁹ A magyarság sohasem élt közvetlenül a növényzetből, mint a melegebb erdővidékek népei általában, hanem miként a hideg erdővidékek népei, főként állattartásból. *Magyar föld, magyar faj*, 191–192.

⁴⁶⁰ ŐRI Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei*

1697-ben a 172 porta közül 30 helyen nincs ökör, (17,4%), ha csupán ezeket tekintjük igásállatnak, de ha a teheneket és lovakat is hozzáadjuk – hiszen ezeket is igazták –, akkor összeírt porta nincs igásállat nélkül.

Szántáshoz, vontatáshoz⁴⁶¹ ökröt, távolsági fuvarozáshoz általában lovat használtak, Erdélyben bivalyt. A szántáshoz szükséges volt 4–8 ökör, amelyet a jobbágyok „cimborában” együttműködve oldottak meg.

A szállítást Vas és Zala megyében 15–16 sukkos (480–510 cm) hosszú szekéroldalú szénahordó szekerekkel végezték.⁴⁶² Szekerezésről számos példát találunk a kérvényekben. A rétek minőségét és a megtermelt széna mennyiségét is szekér szénában számolták. A 16–17. században nőtt a lófogatolás elterjedtsége. A hódoltsági „hosszú fuvarba” 100–200 km távra is ökröket használtak. Fuvarozásnál, hajóvontatásnál, gabonanyomtatásnál és szárazmalmoknál viszont jobb, alkalmasabb volt a ló.⁴⁶³

Andorka Rudolf szerint a gazdasági erő megállapításakor az állatállományt vették alapul. 1793-ban, ha valakinek volt legalább 2 pár ökre, akkor a legnagyobb gazdasági erőjűek közé tartozott. Az egy pár ökrök is jobb módúnak számítottak, sőt a lovas gazdák vagy a legalább két tehénnel szántók is. Gyengébbek közt tartották számon azokat gazdákat, akiknek csak egy tehenük volt. A tehénnel sem rendelkezők igen szegényeknek számítottak, a gazdasági összeírásokba ők gyakran már be sem kerültek.⁴⁶⁴ Ha e szerint számolunk, akkor megállapíthatjuk, hogy az őrsei két, 1648-as és 1651-es összeírás nem csak gazdasági jellegű, mert azokban találkozunk nagyon szegény, nincstelen emberekkel is. A Függelék 63. sz. táblázatában az őrsei, egy portára jutó állatok számát figyelhetjük meg a három évben. Szatta⁴⁶⁵ a korábbi összeírásokban ugyan nem szerepelt, de az eredményen ez nem sokat változtat. Az 1648-as adatok alapján azt látjuk, hogy 437 működő porta/háztartásban 2554 nagy állat élt; ez portánként 5,84 állatot jelentett. Messze a legjobb feltételekkel Hodos rendelkezett, ahol ez a szám megközelíti a 10 állatot, míg a legszegényebb falu Kercza, a maga alig több mint 3 állatával portánként.

⁴⁶¹ Vontatáshoz a 13. században már a teheneket és az ünöket is használtak. A 14–15. században 8–10 vonóállatot használtak, de „összefogták” a lovakat is velük. Ha lovakat fogtak előre, gyorsabban tudtak dolgozni. Terhet 4 ökrös fogat hordott. Vasalt, nehéz szekerek elé hatos, nyolcas fogatot állítottak. A 16–18. században a négyes ökröfogat divott. MNL II. 959.

⁴⁶² MNL II. 908.

⁴⁶³ 1895-ben az összes fogat 55 %-a ló volt, azon belül is a kettős lófogat. Ugyanekkor az ökörigák zöme négyes fogatú, kevés a kettős. A Magyar Birodalom teljes igavonó marhaállományának 30 %-a tehen. A 19. század végére a kettős fogat vált tömegessé. Ötös, hetes, nyolcas lófogatot többnyire úri hintók elé fogtak. MNL II.959.

⁴⁶⁴ ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem* 198.

⁴⁶⁵ Szatta 1641-ben pusztává lett, de erre az időre újra benépesült.

Ha visszatekintünk a föld minőségének vizsgálatához, ott éppen azt látjuk, hogy a legjobb földje Kerczának volt: 0,38 hold termett átlag egy köből gabonát, szemben a többi faluval, ahol körülbelül egy hold termett egy köből. Kercza lakói talán éppen emiatt inkább a földdel foglalkoztak és az állattartással kevésbé. Igaz ez a két következő kerczai összeírás adataira is. A kerczai szántóföld minőségéről közvetlen adataink is vannak az 1648–51-es összeírásokban, amiből tudjuk, hogy a kerczai szántókon 12 köbölre való gabona terem, szemben a többi falubeli adattal, ahol 3–4–5–6–10 köből.

Nézzük meg, hogyan alakultak ezek a számok 1651-re: Az állatok száma 2015 darabra csökkent, a porták száma viszont 437-ről 459-re nőtt, így olyan fordított arányosság alakult ki, aminek következményeként elkerülhetetlen volt az egy portára jutó állatok számának csökkenése 5,84-ről 4,4-re. A leggazdagabbnak még mindig Hodos számított, de már csak 6,8 állattal, míg a legszegényebb, az állatok tekintetében Kercza tovább szegényedett a maga 2,4 állatával portánként. Igaz, hogy mivel Kerczának volt a legjobb földje, itt talán kevesebb igavonó állat is elég volt a szántáshoz.

Annak ellenére, hogy az 1697-es esztendő az egész Őrségre nézve igen nagy visszaesést mutat, a portánkénti állat állománya átlagosan több, mint a korábbiak: 6,5 és a legszegényebb mutató sem megy 4,7 alá. Nyilván ennek is az az oka, hogy gazdasági összeírás készült, és csak az adóképes gazdák kerültek bele, de lehet, hogy kevesebb földet művelvén, több legelő és kaszáló maradt az állatok számára.

Ha elfogadjuk, hogy ahol több nagy állat él, ott az emberek tehetősebbek, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy 1697-ben a leginkább tehető helység Senyeháza, majd – ha Szattát nem számítjuk – Szaknyér, ahol 9 állat volt portánként. Ezeket követi Szentpéter, Nagyrákos, Bajánháza a 7 állat/porta feletti átlaggal és a sort zárja Hodos, Kapornak, Kotormánszeg összevont adata az 5 alatti átlaggal. Ez persze csupán feltételezni lehet, hiszen a föld minőség is fontos mérő volt ott, ahol a földművelés dominált. Erre jó példa a fent említett Kercza.

A Függelék 64. és 65. sz. táblázatában 1648-ban és 1651-ben a falvankénti nagy állatok számát látjuk fajtánkénti megoszlásban, és a 64. sz. táblázatban pedig azt, hogy fajtánként mennyi állat élt az Őrségi 437 portánál 1648-ban. A 67–68. sz. táblázatok pedig az 1561-es és az 1697-es nagy állatok megoszlását látjuk háztartásonként.

66. sz. táblázat. 1648-ban nagy állatok megoszlása háztartásokként

porta (db)	tehén (db)	ló (db)	borjú (db)	ökör (db)	tulok (db)	bika (db)
437	959	296	610	657	30	2
átlag	2,19	0,67	1,39	1,5	0,06	0,004

A 437 háztartásban van 2, 19 tehén, 0, 67 ló, 1,39 borjú, 1,5 ökör, fél század tulok és fél ezred bika.

67. sz. táblázat 1651-ben nagy állatok megoszlása háztartásokként

porta (db)	tehén (db)	ló (db)	borjú (db)	ökör (db)	tulok (db)	bika (db)
459	798	204	388	613	8	4
átlag	1,74	0,44	0,85	1,34	0,017	0,008

1651-ben már mindegyik állatfajtából kevesebb jut egy háztartásra, majdnem 50%-kal kevesebb borjú, 0,85 db. Ló még két portánként sem jutott.

66. sz. táblázat 1697-ben nagy állatok megoszlása háztartásokként

porta (db)	tehén (db)	ló (db)	borjú (db)	ökör (db)
174	328	245	257	306
átlag	1,88	1,4	1,48	1,76

1697-ben nem volt ló 40 helyen, ökör 30 helyen, tehén 6 helyen, borjú 23 helyen.

Nincs nagy állat nélküli összeírt porta. A legszegényebb ember Ispánkon Dávid István gyermektelen, de egy tehene azért mégis van, lehet, hogy frissen házasodott vagy már igen idős. Az állatállomány az életkörülményeket meghatározó tényező, a műveléshez és robothoz nélkülözhetetlen volt.

A 67. sz. táblázatban az őrségi állatok száma szerepel a két korábbi összeírásból falvanként, mert szükségesnek láttam az állatok számát falvak szerint is bemutatni függetlenül attól, hogy a falvak nagysága, elhelyezkedése és lélekszáma igen változatos képet mutat, így az egymással való összehasonlításuk nem indokolt. Mégis fontos, mert ritka forrás áll a rendelkezésünkre és érdemes az egyes falvakat saját korábbi adataival összehasonlítva bemutatni. Továbbá azért, hogy megfigyelhessük, hogyan változtak az állatszámok az eltelt 3 év alatt az egész tartományban. A táblázatban egymás mellé raktam a két év egyazon állatainak darabszámát, hogy a legszembetűnőbb változást jól érzékelhessük.

Ha megnézzük a tehenek⁴⁶⁶ számát a két évben, azt látjuk, hogy míg 1648-ban 959 db tehén volt, addig 1651-ben már csak 798 db. Ha ebből még kivonjuk a pankaszi 23 tehenet –

⁴⁶⁶ A Pannonföldön a kistermetű busa és riska tejelő marhák éltek. *Magyar föld magyar faj*, 218. A háziállatok közül a középkorban a szarvasmarhatartás volt a fő megélhetési forrás; a magyar szürkemarhát melyet lábon hajtottak a fel Bécsig. Leginkább velük is szántottak, de használták a lovakat is. Az alföldi marha bírta az Alföld téli szelét, 10 évig is erős igavonó volt, 290 munkanapra fogható, napi 60 km-t is megtett. Teje kevesebb, de zsírosabb, többet ért vágómarhaként, mint az alpi. Az ún. magyar marhát a 19. sz. közepéig tartották. (MNL II.)

mivel 1648-ból nincs pankaszi adatunk – marad 775 tehén. Ez a három évvel korábbi állománynak mindössze a 83,21%-a, azaz a tehén állományuk csaknem a 17%-át elveszítették annak ellenére, hogy a tehén az életben maradás szükséges feltétele volt, maga a fehérjeforrás.

Azt is látjuk, hogy általában mindenhol csökkent a tehén állomány, vagy legalábbis stagnált, egyedül Hodoson és Kerczán nőtt, mégpedig 89-ről 95-re, illetve 30-ról 35-re, de ez is mindössze 11 plusz tehenet jelent. A legszörnyűbb veszteséget Szalafő szenvedte el, ahol a tehén állomány 161-ről 77-re csökkent. Állományának több, mint az 52 %-a elvesztette, vagy a törökök hajtották el egy részét.

A borjak állománya Ispánkon, Szaknyéron, Nagyrákoson, Bajánházán, Kapornakon, Bükkalján nőtt néhány állattal, de összességében 610-ről⁴⁶⁷ 376-ra csökkenve, csaknem a felére, 46,4%-ra zsugorodott. A legnagyobb veszteségeket elszenvedő, a több mint az állomány felét elveszítő településeket emelem ki, úgymint Kápolnásfalut, Kotormánszeget, Hodost és Szalafőt. A veszteség ebben az esetben, természetesen a meg nem született borjakat jelenti, hiszen az 1648-ban borjúnak számító állat 1651-re vagy már nem élt, vagy már a tehenek számát szaporította, mint például Hodoson, de ez az egyetlen pozitív változás. A borjak száma természetesen függ a tehenek számától, így a veszteség várható volt, de a csaknem 50%-os veszteség mégis meglepő, hiszen a tehenek állománya „csak” 20%-kal csökkent. Számolnunk kell egy bizonyos állapotbeli, egészségügyi romlással is a teheneket és talán minden más állatot illetően, aminek köszönhetően nem fogant meg annyi borjú, mint korábban. Talán nem elhanyagolható az a tény sem, hogy míg 1648-ban volt az Őrségben, egész pontosan Szalafőn 2 bika, addig 1651-re ez a két állat eltűnt az összeírásból, nyilván már nem éltek. Ha ez a két bika volt az Őrségben a tenyészállat, az eltűnésük is okozhatta a kevesebb borjú állományt. Tudjuk azt is, hogy 1649-ben Magyarországon marhavész pusztított, ami az Őrséget sem kerülte el.⁴⁶⁸ További okai lehetnek az állatállományban végbemenő negatív változásoknak a rabló, zsákmányoló török ellenség közelsége.

Lovakat⁴⁶⁹ csak a jobb módúak tartottak és tenyésztettek, főleg a nagytestű muraközit, mert azt a közeli stájer hegyek lakói jó áron vásárolták meg, és a nyugodt vérű ló jobban

A szarvasmarha az igaerő, az élelem, a hús- és a tejellátást biztosította. Bőre, szaruja, faggyúja, szőre, trágyája mind hasznosult. Takarmányban szűkölködő hegyvidéken, illetve kisbirtokos gazdaságokban volt szokásban, hogy az ökröket az őszi munkák elvégzése után kicsit feljavították, s még a tél beállta előtt eladták a mészárosoknak. MNL, I. 697. Az 5–6 éves 4,5–5 mázsás ökrök a göbölők vagy hízott marhák. Kevés tejet adtak, évente maximum 900 litert.

⁴⁶⁷ 388-12 pankaszi

⁴⁶⁸ *Magyarország történeti kronológiája*, 470.

⁴⁶⁹ Jó lovak 1–1,5 kat. holdat is meg tudtak szántani naponta (1600–2400 négyszögöl). Dömötör Sándor azt írja, hogy az ő korában már csak két lóval vagy két tehénrel szántottak. DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 38.

dolgozott a partos, meredek falú földeken, hátságokon. A lovak⁴⁷⁰ száma 296-ról⁴⁷¹ 200-ra esett vissza, a veszteség 32,5%-os, az állomány harmada. A ló ugyan nem volt olyan mértékben nélkülözhetetlen, mint a tehén, mégis az életmód egyik elemének számított, mind a katonák, mind a munka szempontjából.

Itt is találhatunk pozitív adatot, mindössze egy helyen, Szaknyéron, ahol a 4 ló mellé került még kettő, de a többi helyen csökkent az állomány, a legtöbbet veszítő helységek itt: Kotormánszeg, Kapornak, Szalafő, Szomoróc, – az állomány több mint a fele elveszett.

Az ökröket⁴⁷² vizsgálva azt látjuk, hogy 657-ről 613-re csökkent ugyan az állomány száma, de ez a veszteség elenyésző a többi állathoz képest; 6,7%. A legtöbbet veszített falu Fölrákos, itt az állatállománynak több mint a fele elveszett. Kapornakon, Szentpéteren, Kerczán, Dávidházán viszont nőtt az állomány. Bár itt a legkisebb a többi állathoz képest a veszteség, nem tekinthetünk el attól, hogy az ökrök voltak a munkák legfontosabb állatai, azokhoz kellett leginkább ragaszkodni, mert a föld művelése, a szántók megmunkálása ökrök nélkül lehetetlenné vált volna.

Tulok és barom megnevezés is szerepel az összeírásokban; a tulkok száma 30-ról 8-ra csökkent, barmokat pedig csak 1651-ben írtak össze, 4 darab állatot.⁴⁷³

1697-ben a tehenek száma az 1648-as adathoz képest tovább zuhant; az állatok 65,5%-a, azaz a kétharmada eltűnt, a borjak száma 57,8 %-kal, 610-ről 257-re csökkent. A lovak állománya azonban a népesség fogyása és az 1651-es csökkenés ellenére növekedett, bár még így sem érte el az 1648-as állatszámot; 296 darabról 245 darabra csökkent (17,3%). Az ökrök viszont tükrözik a lakosságszámban esett hatalmas negatív változást; kevesebb, mint a fele állománnyal bírtak már csak, a kezdeti 657 darabról 306 darabra csökkent a számuk, ami 53,4% -os veszteséget jelent.

Az 1697-ben összeírt jobbágyok alacsony száma is ebből következhet, hiszen ha nem volt ökrük, akkor nem tudták a földeket művelni, így nem voltak adóképesek. Emiatt nem kerültek bele a gazdasági okból készített összeírásba.

Az összes nagy állat száma az 1648. évi 2554 darabról csökkent 1651-ben 2015 darabra, azaz 78,89%-ra, majd 1136-ra, azaz 44,48%-ra.

⁴⁷⁰ Az állatokat szerették, sosem mondták, hogy megdöglött, csak megholt. A csikót gyermeklónak mondták. TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok* 24.

⁴⁷¹ 204–4 (pankaszi)=200

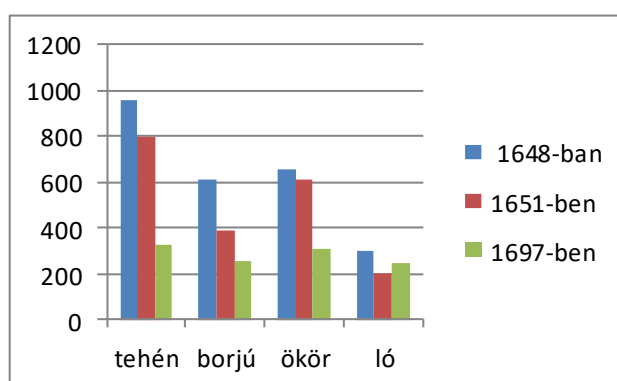
⁴⁷² ökör: herélt, betanított, igába fogott bika, söre vagy göboly: hízóra fogott szarvasmarha

⁴⁷³ A fenti táblázatban az 1648-as és 1651-es adatokat az 1697-es összeírás állatállomány adataival is kiegészítettem.

A fajtánkénti állatállományokban történt változásokat és az egymáshoz való arányukat a lenti diagram mutatja be. A tulkokat, bikákat és barmokat⁴⁷⁴ elenyésző számuk miatt nem ábrázoltam.

70. sz. táblázat. Az állatok számának aránya a három összeírásban

állatok száma(db)	1648	százalékban	1651	százalékban	1697	százalékban
tehén	959	100%	798	83%	328	34,20%
borjú	610	100%	388	63,60%	257	42,10%
ló	296	100%	204	68,90%	245	82,70%
ökör	657	100%	613	93,30%	306	46,50%
tulok	30	100%	8	26,60%		
bika	2	100%				
barom		100%	4			
összesen (db)	2554	100%	2015	78,89%	1136	44,40%

21. ábra. Az állatok számának aránya a 3 összeírásban

Az ábrából is jól kivehető a már fent elemzett csökkenés. Az első három adat egy lassú, de biztos elszegényedést tükröz, a negyediknél, a lovaknál azonban kisebb a csökkenés mértéke, sőt meg is fordult, és 1697-re növekedést mutat.

Az állatok számát tekintve azt is megállapíthatjuk, hogy az állatállomány nagyobb részét a tehenek, majd az ökrök, azután a borjak teszik ki, végül a lovak, és ez a sorrend nem is változik meg az évek során.

A lóállomány egyébként országosan is hatszor kevesebb volt, mint a marha, bár ez az Őrségben nem így volt. Itt az arányszám: 959/296. Tehát a ló mintegy harmadát tette ki a marhákénak. Az 1697-es összeírásból értesülünk egyéb haszonállattartásról is. A Függelék 71. sz. táblázatában az egyéb állatok szerepelnek az 1697-es összeírások alapján fajtánként.

⁴⁷⁴A barmokat bivalynak tekintetem, mert ha szarvasmarha lett volna, azt írták volna s mivel Erdélyen kívül éppen a Dunántúlon tenyésztették őket. A bivaly a szarvasmarhával távoli rokonságban álló hasított körmű kérődző. Teherhordásra használták már a 12. századi Erdélyben, a Dunántúlon igavonó állatként tartották. Teje a tehénénél zsírosabb, ezért jobban kedvelték. Hidegre és melegre érzékeny, de erőteljesebb a szarvasmarhánál. MNL II.

Méhekből összesen 166 kast tartottak 43 telken. Nem minden faluban, de Szentpéteren és Bajánházán kiemelkedően sokat, (57, illetve 40 kast), ami portánként átlag 1,05 kast jelentett.

A juhokat az 1648-as, 1651-es összeírások nem írták, az 1697-es összeírásban szeepelemek, és ezeket az állatokat a törökök is számon tartották.⁴⁷⁵ A jobbágyvilágban „ihászok” őrizték a birkákat, 100 birka volt egy „fókában,”⁴⁷⁶ amelyet az Őrségben is megtalálunk a kecskékkal együtt összeírva. Az egész Őrségben 55 juh és kecske volt összesen. Nem is érdemes a számukat portákra kivetíteni (0,31 állat), mert az nagyon kevés. Ezeket az állatokat mindössze a falvak felében tartották, ott sem nagy számban. Azt, hogy pontosan hol tartottak és hol nem, nem tudjuk megállapítani, mert 3, illetve 4 falut is együtt írtak össze. Mindenesetre az megállapítható, hogy nem jellemző állat a kecske és a juh az Őrségben 1697-ben.

Sertés⁴⁷⁷ majdnem minden jobbágygazdaságban volt. 1850-ig közösen legeltették, makkoltatták az erdőkben és az erdőszéleken, parlagolt földeken, hiszen az állatok fő eledele a makk volt. A disznók száma csaknem tízszer annyi volt, mint az előbb említett kecskéké és juhoké. Ennek oka a sok erdő és a kevés legelő lehetett. 1697-ben⁴⁷⁸ 3,17 sertést számolhatunk portánként. Biztosak lehetünk abban, hogy korábban is tartottak sok sertést, hiszen az erdők korábban is biztosítottak voltak számukra. A török időkben egyébként is megnövekedett a sertésállomány, hiszen a muszlimok azokat nem rabolták el, viszont a rácok előszeretettel tartották. A sertés szalonnája is jól jött rosszabb termés, éhínség idején, hiszen évekig is elállt. Ezt az állatot nemcsak a maguk részére tartották tehát, hanem kereskedtek is velük. Erre utal pl. egy 1642-es kérvény is, amelyben Balogh Péter szentpéteri hajdú arról panaszkodott, hogy ártányokat hajtott Geréről, amikor az egerszegiek vicevadjája tizenkettőt elvett belőle annak ellenére, hogy mindenütt megfizette az értük járó adót. Batthyány Ádám válaszában a „*körmendi törvényekre*” hívta, hogy ott szolgáltasson neki igazságot.⁴⁷⁹

Aprójószágot, tyúkokat, amelyek jobbára nyáron is biztosították a friss húst, valamint a tojást, bőséggel tartottak, de mivel a fennsík nem alkalmas vízimadarak tenyésztésére, ezért libát, kacsát nem találunk. A baromfikat télire általában levágták.

⁴⁷⁵ BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete*, 111–132.

⁴⁷⁶ DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, 38–45.

⁴⁷⁷ A 19. század közepéig élt a bakonyi sertés, amelynek malaca csíkos, mint a vaddisznóé. Makkos tölgyeseken hizlalták, kistermetű, hosszú előálló fülű, melyeket lábon hajtottak ki akár Majnáig is. Az alföldi disznó a magas, szikár, vöröses szalontai disznó, 92 cm magas is lehetett. Ezek voltak a láperdei sertések. *Magyar föld magyar faj*, 207–211. és BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete* 122.

⁴⁷⁸ 545 sertés/172 porta=3,17 sertés

⁴⁷⁹ MNL OL P 1322 (1642) 122/3.

Az állatok teeltetésének, életben tartásának elengedhetetlen feltétele volt a széna. Az összeírásokba is bekerültek a szénával és a kaszáló rétekkel kapcsolatos adatok. Az 1648-as és az 1651-es összeírások a falvak, emberek és állatok adatainak felsorolása után feltüntették, hogy az adott faluban mennyi szekér szénára való rét tartozott egy-egy egész helyhez.⁴⁸⁰

1697-ben azonban már megadták a valóban lekaszált szekér szénák (wagen heu) mennyiségét. A Függelék 72. sz. táblázatában az 1697-es összeírásban szereplő szekér széna mennyiségét hasonlítottam össze az 1651-es összeírásban szereplő adatokkal.⁴⁸¹ Az 1697-ben az összevont falvakra úgy becsültem meg a széna mennyiségét, hogy az 1651-ben megadott széna adatokat összeadtam.

Az adatok jól mutatják, hogy 1697-ben a korábban működő telkek felét, harmadát, hatodát, sőt hetedét (Szalafőn) már nem művelték, a szénatermelés azonban nem követte ezt a nagyarányú hanyatlást, sőt például Ispánk esetében – bár a telkek kevesebb, mint fele működött csak 1697-ben –, a szénatermelés még ennek ellenére sem csökkent, sőt nőtt. S míg korábban az 1651-es adatok szerint egy egész helyhez 3 szekér szénára való rét volt, addig 1697-ben ez 7 lett. Hodos, Kapornak Kotormánszeg összevont összeírásainál a Hodosnál 4, Kapornaknál 4, Kotormánszegnél 1,5 szekér szénatermő rét tartozott a falvakbeli telkekhez, azt összeadtam és elosztottam hárommal, így jött ki a 3,2 átlag. Bükalján 4, Szomorócson 4, Kerczán 5 és Dávidházán 2 szekér szénát termő rét volt telkenként, azt is ugyanúgy átlagoltam, az eredmény: 3,75.

A legszembeütőbb különbség Szalafőn adódott, ahol korábban egy egész helyhez 3 szekér szénára való rét tartozott, ami 1697-ben már 10,6 szekér lett. A nagy változás oka nyilván nem a rétek minőségében történt változásnak tudható be, sokkal inkább annak, hogy az elhagyatott, korábban nem művelt réteket is kaszálták, és a pusztán hagyott szántók kaszálókka értek az évek során. Egyetlen kivétellel találkozunk, Szaknyér esetében, amikor az 1651-es helyhez 6 szekér széna tartozott, de 1697-ben már csak 4,4. Ennek oka, hogy mindenütt sokkal nagyobb volt 1651-ben a megművelt telkek száma, mint 1697-ben;

⁴⁸⁰ Mivel a telkek már rég nem egész telkeket jelentettek, össze kellett adni a töredék telkek számát, hogy egész telkeket kapjak és abból következtetni a falvankénti széna mennyiségre, szekérben, mint mértékegységben számolva. Ezt a becsült adatot látjuk az ábra 4. oszlopában.

⁴⁸¹ Az első oszlopban az 1697-es összeírásban szereplő összes szénát írtam falvanként feltüntetve. A második oszlopban a résztelkek összegét egész telekben számítva jegyeztem le. A harmadik oszlopban a falvanként meglévő szénát elosztottam a kiszámolt egész helyekkel, a kapott szám, pl. Ispánk esetében az egy egész helyre jutó szekér szénát tükrözi. Mindezt azért tettem így, hogy össze lehessen hasonlítani az 1651-es adatokkal. Az adatokat egy tizedesig kerekítettem. A negyedik oszlop tartalmazza a korábbi két összeírásban szereplő széna mennyiségét egy egész helyre falvanként. Az 5. oszlop az 1651-ben működő helyek egész telekre kiszámolt mennyiségét tartalmazza, hasonlóan a 2. oszlophoz, csak ott az 1697-es évben működő telkeket számoltam. S végül az utolsó oszlopban látható a 4. és 5. oszlop szorzata, azaz, hogy a meglévő adatok alapján mennyi szekér szénája volt valójában 1651-ben egy-egy falunak összesen.

minimum kétszer, de volt, hogy több mint hétszer annyi. Szalafőn például a korábbi 25,67 egész telekből mindössze 3,5 egész telek volt művelés alatt 1697-ben. Azaz volt miből kaszálni szántóból, rétből egyaránt, csak éppen Szaknyéron nem. Mert ott a korábbi 4 egész helyből 2,75 egész portát műveltek, az 1,25 pusztából nem tudták azt az átlagot pótolni, mint a többiek. S végül állatai is a szaknyériaknak volt a legkevesebb, amihez kevesebb széna is elég volt.⁴⁸²

1651-ben 567,5 szekér széna tartozott 175,625 működő telekhez amely 3,23 szekér széna átlagot tett ki egész telkenként, – ez sokkal rosszabb átlag volt.

1697-ben 372 szekér széna jutott 49,5 működő telekre, amely 7,5 átlagot jelent.

Rohonc-Szalónakon a telkekhez kb. 1–12 szekér szénás rét tartozott, de országos átlagban is legalább öt. Az Őrségre vonatkozóan ezt nem mondhatjuk el.

1697-ben 1136 db tehén, borjú, ló, ökör volt a jobbágyság tulajdonában, és ehhez 372 szekér szénájuk; 3 állatra jutott egy szekér széna.⁴⁸³ Ha az 1648-as adatokat becsüljük, azt látjuk, hogy akkor 2554 állat volt a tulajdonukban és a művelt területek nagysága 162,5 egész telek. 1651-ben ez 175,625 egész telekre 2015 állat jutott és 567,5 szekér széna,⁴⁸⁴ tehát ekkor átlagosan egy állatra még kevesebb széna jutott: 0,28. A becsült adatok alapján az állapítható meg, hogy míg 1651-ben is többen és jobban éltek az Őrségben, feltételezhetően az állatoknak is jobb volt a soruk. 1697-ben ugyan több széna jutott egy-egy állatra, de ez még mindig nagyon kevés volt. – ez biztosan nem volt elegendő annyi állat kiteleltetésére.

A kaszáló rétek minősége emelkedő sorrendben az 1648-as és az 1651-es összeírások alapján;⁴⁸⁵ Szaknyér (6), Kercza (5), Pankasz (4), Szomorócz (4), Bükalja (4), Kapornak (4), Hodos (4), Nagyrákos (4), Ispánk (3), Szalafő (3), Szentpéter (3), Kistrákos (3), Dávidháza (2), Kápolnásfalu (2), Kotormánszeg (2), Senyeháza (2).

Ha a kaszálók minőségét hasonlítjuk össze falvanként, akkor Kerczát, mint igen jó szántó és kaszálóval rendelkező települést emelhetjük ki. Szaknyérról sajnos 1697-ből nincs adatunk. A sor végén állnak mind a rosszabb minőségű szántók, mind kaszálók dolgában Kotormánszeg és Senyeháza.

⁴⁸² Ha a legkisebb, előbb felsorolt különbségszorzóval, a kettővel megszorozzuk a 2,75-öt, az 5,5, azt megszorozzuk a 4,4 szekér szénával, az éppen 24 szekér széna, azaz megegyezik az 1651-es adattal. Ha ott is lett volna minimum kétszer akkora a két időpontban összeírt működő terület különbsége, azaz 2,75 és 5,5, – ami ugye nem lehetett – akkor ott is produkálhattak volna több szénatermelést a pusztán hagyott rétekből és szántókból, mint mindenütt másutt, de legalább annyit, mint 1651-ben.

⁴⁸³ $372:1136=0,32$ szekér széna/állat.

⁴⁸⁴ $567:2015=0,28$ szekér széna/állat

⁴⁸⁵ A falvak nevei mögött szereplő szám az egy egész helyhez tartozó kaszálókról begyűjthető szekér szénát jelöli.

Összefoglalva: Az őrségi állatállomány 1648-ban volt a legmagasabb. 1651-re mindegyik fajtájú állatszámokban mutatkoztak veszteségek. A legnagyobb csökkenés a szarvasmarha állományt érte, ahol pusztíthatott az országos marhavész; a tehenek 17%-a veszett el, a meglévő 2 bika is eltűnt, így a borjak száma csaknem a felére csökkent. A lovak harmada és az ökrök csaknem 7%-a szintén hiányzott a korábbiakhoz képest. A szántók nagy részét 1697-re már nem művelték. Ez ugyan megnövelte a kaszálók és legelők területét, az egy állatra jutó szekér szénák számában tapasztalhatunk is emelkedést, de ez korántsem jelentett pozitív irányba ható változást, fejlődést.

XI. Az őrsei emberek sorsának alakulása

Ebben a fejezetben az őrsei embereknek Batthyány I. Ádámhoz, mint földesúrhoz és dunántúli főkapitányhoz írt kérvényeit (1642 és 1651 között)⁴⁸⁶ és azok alapján sorsuk alakulását szeretném bemutatni. A kérvényekre Batthyány Ádám minden esetben személyesen, írásban válaszolt.

XI. 1. Kérvények és kérvényezők

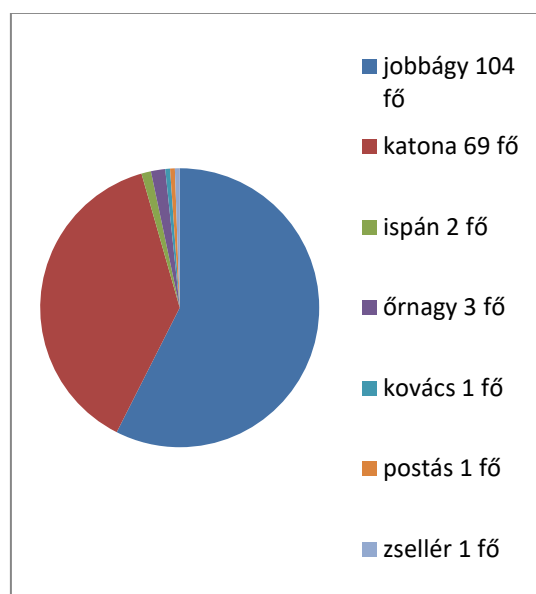
1642-ből 752 db kérvény maradt ránk, amelyből 36 db szól az őrseiről, az őrsei emberek kérelmeiről, 1643-ból 2 db, 1645-ből 27 db, 1646-ból 42 db, 1647-ből nincs. 1648-ból 19 db, 1649-ből 25 db – összesen 152 darab –, valamint 1650-ből 4 hosszabb levelet találtam egy bizonyos peres ügyel kapcsolatban, amely a dolgozat egy későbbi fejezetében szerepel.⁴⁸⁷ A vizsgált 10 évből összesen tehát 152 őrsei kérvényt használtam fel a jelenlegi munkámhoz, amelyekből azt igyekeztem megtudni, hogyan s miként éltek az összeírásokban is szereplő személyek és rokonok. A kérvényekben előforduló emberek az összeírás adataival kiegészítve érdekes és hiteles forrást nyújtanak. Minden egyes kérvényezőt megkerestem az összeírásokban, a többségüket meg is találtam; de ha magát a kérvényezőt nem is, a családját igen. Az őrsei kérvényezők névsorát a Függelék 74. sz. táblázata foglalja össze. Összesen 181-en kérvényeztek, ebből jobbágy 104 fő, katona 69 fő, 2 ispán, 3 őrnagy, 1-1 fő kovács, postás és szűrszabó–zsellér.

⁴⁸⁶ „Jobbágyok rendszerint valamely írástudó uradalmi alkalmazott, deák vagy falusi pap, esetleg a betűvetést elsajátított más személy segítségével írtak kérvényt földesurukhoz, hogy ügyes-bajos dolgaikban döntést kérjenek, panaszt tegyenek, terheik enyhítését kíséreljék meg. Ilyen kérvények rendszerint szórványosan maradtak fenn a 16–17. századból, az egykorúak nem tekintették megőrzendő, fontos iratoknak e folyamodványokat, és az ügy elintézése után rendszerint kidobták azokat. Még így is páratlan forrásanyag, mert egy összefüggő, zárt területről, a németújvári, rohonci, szalonaki és körmendi uradalmakról egy zárt időkörből, az 1640–50-es évekből származó adatok óriási tömegét őrzi. Az uradalmak alattvalói: jobbágyok, katonák, alkalmazottak mindennapi életének, gondjainak, földesúr és jobbágysai, katonái viszonyának páratlan dokumentumai, melyek a szürke hétköznapi visszatérő nehézségeiről (robotkőnnnyítésről, gabonasegély kérésről) éppúgy tudósítanak, mint egyes, a családokat ért drámai csapásokról (családtagok török rabságba eséséről, tűzvész miatti elszegényedésről, özvegyé vált asszonyok szolgálatra elégtelenné válásáról, stb.) És képet nyerünk a földesúr magatartásáról, állásfoglalásáról, arról a hangnemről, amit „alattvalóival” szemben használt, amely hangnemet a vele egyenrangúakkal folytatott levelezésében vagy hivatalos irataiban nem találunk meg.” ZIMÁNYI Vera, *Supplicationum merita, A Batthyány I. Ádám földesúrhoz és dunántúli főkapitányhoz intézett kérvények kivonatai*, Történelmi Szemle (XL/3–4.), 1998. 299–300.

⁴⁸⁷ A kérvények levéltári jelzetét a Függelék 73. sz. táblázata tartalmazza.

75. sz. táblázat. Az őrési kérvényezők státusza

Kérvényezők státusza	fő
jobbágy	104
katona	69
ispán	2
őrnagy	3
kovács	1
postás	1
zsellér	1
összesen	181

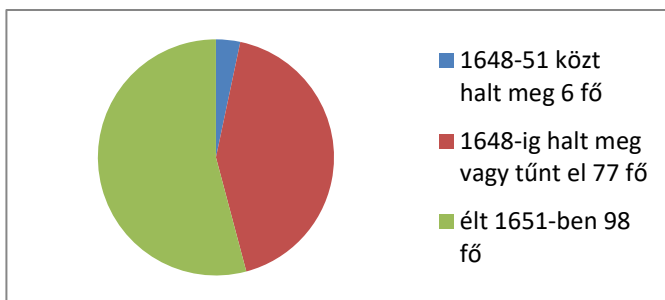

22. sz. ábra. Az őrési kérvényezők státusainak aránya

A státus a kérvényezés idején érvényben lévő állapotot jelenti. Ezért lehet 3 őrnagy, két ispán, és ezért lehet, hogy valaki katona státusú, de 1651-ben már nem az. A 181 kérvényező közül mindössze 98 élt 1651-ben is biztosan. Hatról biztosan tudjuk, hogy 1648-ban még élt, de 1651-ben már nem, illetve 77 főről feltételezhető, hogy már nem élt, és ezért nem írták össze már 1648-ban sem, de elképzelhető az is, hogy elköltöztek az Őrségből, és ezért maradtak ki az összeírásokból.

76. sz. táblázat. A kérvényezők fellelhetősége 1648-1651-ben

1648-51 közt halt meg (fő)	6
1648-ig halt meg vagy tűnt el (fő)	77
élt 1651-ben (fő)	98
összesen (fő)	181

23. sz. ábra. A kérvényezők fellelhetőségének aránya 1648-1651-ben

A kérvényezők közül 87 fő volt szentpéterei, ami a legmagasabb arány a 16 falut tekintve. Elsősorban itt élt a legtöbb katona vagy hajdú (52 fő), e községből származik a legtöbb kérvény. A 87 fő közül 36 már nem szerepelt az összeírásokban, 9-ről biztosan tudjuk, hogy 1648-ban még élt, de 1651-ben már nem, és 42 fő élt még 1651-ben, tehát kevesebb, mint a kérvényekben szereplők fele már nem élt sem Szentpéteren sem másutt. A 42 főről azt is megtudhatjuk, hogy továbbra is katonaként szolgál-e vagy nem. Az összeírások szerint 10 fő már nem katona.

Bárki fordulhatott kérvénnyel Batthyány Ádámmal; ezeket kisebb, tematikus csoportokba szedve mutatom be:

1. Adóelengedés vagy robotmegváltás céljából született 28 db kérvény. Számtalan Batthyány Ádámmal írt kérvényben találkozunk azzal, hogy a kérvényező özvegy, rokkant vagy szegény ember lévén nem tud eleget tenni a telekkel járó kötelezettségeknek, és engedelmet kér az úrtól ahhoz, hogy a telket elhagyhassa, vagy ahhoz, hogy amíg gyermekei felnevelkednek, kapjon mentességet a szolgáltatások alól. Ezt általában meg is kapták, ahogyan 1642-ben a szentpéterei tizedes, Siska Márton, aki a maga és elhunyt öccse, Siska Mihály családjának kérte, az úr engedje el szegénysége miatt a telek utáni adót.⁴⁸⁸ Gyakran csak pénzre szerették volna váltani a robot kötelezettségüket, amint azt egy fölrákosi, egyedülálló idős ember, Bedők György kérte egészségi állapotára hivatkozva.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ MNL OL P 1322 (1642) 108/8. „Szentpéterei tizedes, Siska Márton könyörög, hogy Nagyságod az heladó pénzt engedné meg nekie, mert szegény állapottal vagyon. Az eöccse is, Siska Mihály megholt, mind feleségestül és maradt nyolcz apró neveletlen gyermeki, azoknak is Nagyságod az heladó pénzeket engedné meg és fölnevelkedvén Nagyságodhoz adóznának.” „Tisztartó uram, mivel ennek így levén dolga, megengedték nekiek mindkettőnek az heladóval való pénsz adókat,”

⁴⁸⁹ MNL OL P 1322 (1642) 117/14.

2. Bort, gabonát vagy posztót⁴⁹⁰ és pénzt (rabváltságra) kérnek, főként a szentpéteri hajdúk, de rabok és jobbágyok is.⁴⁹¹ Esküvőre is kérnek az úrtól bort, és kapnak is.⁴⁹² Összesen 23 db ilyen témájú kérvény maradt ránk.
3. Az alattvalók telekfelvétellel vagy elhagyással kapcsolatban is az úrtól kértek engedélyt.⁴⁹³ Néhány kérvényből megtudhatjuk, hogy mennyiért adták vették a földet egymás között a jobbágyok. Két hold föld Dávidházán 5 forint zálogot ért.⁴⁹⁴ A telekadó a kérvények szerint 1 forint volt, a pombainpénz pedig öt. Az egyik kérvényben a robotot egy fertály hely után 8 forintért váltották meg, de a kérelmező szeretne volna 5 forintra leszállítani, amit az úr megengedett.⁴⁹⁵ Egy ispánki pusztai hely felvételéért évi 6–6 forintot kellett fizetni. 9 db ilyen témájú kérvény van.
4. A kérvények egy jelentős csoportját a panaszok alkotják. A jobbágyok legtöbbször az erőszakos katonák, hajdúk miatt panaszkodtak, pontosan 29 alkalommal. Panaszkodtak a kanizsai pasára, bégekre, török katonákra, de magyar vitézekre is. Keczer János vajdára, Bánfy (Balázs) és Szecsődi István hadnagyokra, Francsics Gáspárra, Erdődi úrra⁴⁹⁶ Draskovics uraságra, Keglevichre és Jobbágy Jeremiás tiszttartóra.

Néhány példa a panaszokra:

A hajdúk és a szentpéteri vajda Laczo Tamás házát megtámadták, őt megverték és a mentéjét elvitték. Batthyány Ádám nem hagyta annyiban a dolgot és a következő utasítást adta: *„Keczernek írnya, hogy mért kellett eszt cselekedni, informálj róla, s az mentét adassa meg nekie.”*⁴⁹⁷

*„Kerczán lakozó Tüskés Bálint és Kapornaki Péter jelentik, hogy az elmúlt napokban Kanizsáról ökor és juhbőröket hoztak. A vajdák rajtuk ütöttek a bőröket elvették, őket megverték.” „Írjanak az uraknak, hogy adassa meg nekik a kárvallásukat”.*⁴⁹⁸ – válaszolta Batthyány Ádám, aki gyakran még meg is fenyegette az erőszakoskodó katonákat: *„Szecséni Istvánnak írnya, hogy eszeztől keresse ki és egy fillérig adassa meg nekik, mert ha nem, máskint is megleszen, de nem leszen egyiknek is kedve szerént nekik.”*⁴⁹⁹ Hodoson Ábrahám

⁴⁹⁰ MNL OL P 1322 (1642) 90/28.

⁴⁹¹ MNL OL P 1322 (1642) 84/14. 84/15. 98/24. 99/14. 197/28. (1646. június 25.) 206/22. 1645. 175/19. 273/17.

⁴⁹² MNL OL P 1322 (1645) 173/21.

⁴⁹³ MNL OL P 1322 (1642) 81/7. 122/2.

⁴⁹⁴ MNL OL P 1322 (1642) 124/2.

⁴⁹⁵ MNL OL P 1322 (1645) 173/3.

⁴⁹⁶ MNL OL P 1322 (1645) 180/9.

⁴⁹⁷ MNL OL P 1322 (1642) 98/18.

⁴⁹⁸ MNL OL P 1322 (1643) 139.22.

⁴⁹⁹ MNL OL P 1322 (1642) 107/26.

Györgyöt és öccsét verték meg és rabolták ki.⁵⁰⁰ A kányavári hajdúk megverték és kirabolták a dávidházi Jankó Mihályt, a kotormányi Szakony Jánost, Molnár Gyurkót és Tüskés Bálintot, sőt őt⁵⁰¹ már nem először. Bükaljai Mátét szintén megverték.⁵⁰² Batthyány Ádám minden esetben számon kérte és előállította törvényre az elkövetőket, még akkor is, ha az elkövető nem tartozott az ő uradalmához.⁵⁰³

Amikor a szentpéteri Sipos Bálint fia megütött egy polgárt a Bánffy birtokon, Batthyány nem fogta pártját, de mégis írt mellette, ami egy másik kérvényből derül ki.⁵⁰⁴

A katonák egymással is össze-összeestek; egy szentpéteri katona lovát vették el Keczer János katonáitól, amit az illető szeretett volna visszakapni, mert ló nélkül nem szolgálhat. Batthyány Ádám is úgy gondolta, hogy vissza kell neki adni a lovát.⁵⁰⁵ Egy másik kérvényben azt olvashatjuk, hogy a kapornaki kovács műhelyét kirabolták, s amikor már majdnem kiderült, hogy kik voltak a tettesek, megfenyegették a tanút, akit Batthyány Ádám behozatott magához, hogy megtudja, kik voltak a tolvajok.⁵⁰⁶

5. Peres ügyek is szép számmal találhatók a supplikációk közt, szám szerint 45 db. Ide sorolható a legtöbb kérvény. Egy több iratból álló perről is tudunk, amelynek tárgya egy özvegyasszony rövid házassága utáni vagyonpere volt; ki öröklő a vagyont, a halott férj családja vagy a gyermektelen asszony.⁵⁰⁷ Egy ritkának számító esettel is találkozhatunk, miszerint valaki a kezését cserbenhagyta, aminek igazságáról Batthyány Ádám bizonyáglevéllel akart meggyőződni.⁵⁰⁸ Egy alkalommal két megvádolt szentpéteri ember kérte, hogy engedjék el őket, mert nem igaz a vád ellenük. Batthyány elengedte őket, és a tiszttartótól, az ispántól és örnagytól kérte, hogy mondják e: hogyan, s miként történt az eset.⁵⁰⁹
6. Az egyéb ügyek: A földesúr sosem hagyta, hogy bárki „*hatalmasul bírja*”, azaz erővel elvegye más szőlőjét.⁵¹⁰ Az is kiderült egy kérvényből, hogy 1646-ban Szentpéteren

⁵⁰⁰ MNL OL P 1322 (1646) 205/20.

⁵⁰¹ MNL OL P 1322 (1649) 273/15.

⁵⁰² MNL OL P 1322 (1642) 114/7.

⁵⁰³ Ebben haláleset is történt; az ispánki Harcz Andrászt ölték meg a győri hajdúk. Batthyány írat a győri király képének, vagyis a főkapitánynak. MNL OL P 1322 (1645) 175/31.

⁵⁰⁴ MNL OL P 1322 (1645) 176/7. 181/18.

⁵⁰⁵ MNL OL P 1322 (1643) 140/9.

⁵⁰⁶ MNL OL P 1322 (1642) 110/3.

⁵⁰⁷ MNL OL P 1322 (1642) 104/3.

⁵⁰⁸ MNL OL P 1322 (1642) 108/7.

⁵⁰⁹ MNL OL P 1322 (1642) 112/6.

⁵¹⁰ MNL OL P 1322 (1646) 191/14.

megölték a törökök a vajdát, a kérvényező Balogh Istók pedig rabbá lett, majd egy másiktól az is, hogy panaszkodnak, amiért nincs vajdájuk.⁵¹¹

Találkozunk egy különleges esettel is, ami nagyon felháborította Batthyány Ádámot: a senyeházi Jánosko Pétert azzal vádolták meg, hogy eladott a törököknek egy gyermeket. Ez a cselekedet, mivel pribékségnek minősült, a legsúlyosabb büntetést vonta volna maga után, ha bebizonyosodik. A vádat Jánosko Péter tagadta és azt állította, hogy a gyermeket a törökök erővel vették el tőle. Érdekes, hogy mind a faluja, mind a további kérvényekben az egész Őrség kiállt mellette, mégsem engedték szabadon.⁵¹²

Gyakran írtak az úrnak török fogságban lévő rabok is, hogy „fogja pártjukat”, vagyis segítsen nekik a megszabadulásban. Ezekből a kérvényekből azt is megtudjuk, hogy egy-egy rab sarca lehetett akár 84 vagy akár 240 tallér is.⁵¹³

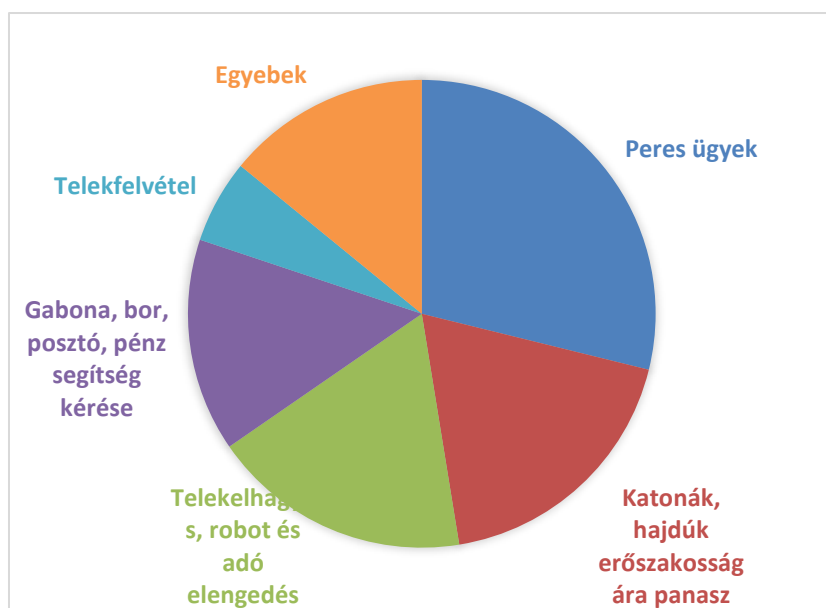
77. sz. táblázat Kérvények típusa és száma

Kérvények típusa	Kérvények száma(db)	Kérvények száma (%)
Peres ügyek	45	28,8
Katonák, hajdúk erőszakosságára panasz	29	18,6
Telekelhagyás, robot és adó elengedés	28	17,9
Gabona, bor, posztó, pénz segítség kérése	23	14,8
Telekfelvétel	9	5,8
Egyebek	22	14,1
Összesen	156	

⁵¹¹ MNL OL P 1322 (1646) 197/10. 26.

⁵¹² MNL OL P 1322 (1646) 199/22. 201/4. 207/30.

⁵¹³ MNL OL P 1322 (1646) 200/6. 202/3. 202/19. 207/27. 209/36. (1648) 224/20. 226/13. 14. 227/4. 5. A tallér, vagy ezüstpénz 120 krajcárt ért, 1 forint pedig 60 krajcárt, vagy fél tallért. I. Ferdinánd 1553-ban verette először Körmöcbányán. A szövegekben szereplő 84 tallér=168 forint, 240 tallér=480 forint. Magyar Katolikus Lexikon.; BUZA János, *A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarországon a török uralom alatti területén a XVII. században*, Történelmi Szemle, (XX/1.), 1977. 73–106.

24. ábra. A kérvények számának aránya

A kérvényeket tartalmuk szerint típusokba sorolva, azt látjuk a fenti diagram és táblázat alapján, hogy a legtöbb kérvény peres ügyben született. A következő két nagyobb csoportban, szinte ugyanannyi kérvényt találunk a katonák erőszakossága és a szegénység miatti telekelhagyás, adó és robot elengedése tárgyában.

XI. 2. Milyen változások történtek az egyes családok, emberek életében 1642 és 1651 között?

A korábban már bemutatott 74. sz. táblázatban az összes kérvényezőt a kérvényezés tárgyával együtt szerepeltetett, és azokat a lakosokat is, akik ugyan nem szerepelnek a kérvényekben, de a két összeírásnak legalább egyikében igen, és nagyobb változás állt be a két összeírás közötti időszakban az életükben. Nagyobb változásnak tekintetem a családfők halálát, a feleségek feltételezhető halálát, egy család eltűnését vagy érkezését.

A dolgozat terjedelmének korlátja nem teszi lehetővé, hogy a gyermekek születését és halálózását is minden családra kiterjedően, a családfő megjelölésével felsoroljam, tekintve, hogy ilyen változás szinte minden családban történt. Mindez nem jelenti azt, hogy nem tekintem nagy horderejű változásnak egy gyermek születését vagy szomorú halálát.

Fontosnak tartom megemlékezni a kor egyik érdekes és rendkívül fontos jövedelemforrásáról, a rabtartásról⁵¹⁴ és a hozzá kapcsolódó rabkereskedelemről. Ez az

⁵¹⁴ A rabtartás nagyon precízen kiépített rendszer volt, amelyről az utóbbi 30 évben számos tanulmány jelent meg; köztük a legjelentősebbek Varga J. János, Pálffy Géza munkái. Az utóbbi időben TARKÓ Ilona, *A sarcgyűjtés jelentősége és feltételei a Batthyány birtokokon a 16–17. században*, *Élet a birtokon*, SZIRÁCSIK Éva (szerk.), Salgótarján, 2013. 87–106.; TARKÓ Ilona, *Egy magyarországi török rab viszontagságai: Alisán aga*

akkoriban teljesen mindennapos tevékenység ekkor élte virágkorát, hiszen a háborúhoz és minden egyébhez is pénz kellett, a raboktól pedig ideális esetben igen sok pénzt lehetett kisarcolni, azaz az életet és a szabadságot pénzre lehetett váltani. A rabokat mindkét részről őriztették és adták-vették,; erre az Őrségben is volt példa. 1645. március 7-én levélben kérte Halassy István, Kutszeg Lukács vajda, Csajági Maté, Csepely Benedek őrségi szabad vajda és az egész veszprémi sereg Batthyány Ádámot, hogy Szabó Musztafa rabjukat, akit Batthyány Ádám őriztet, küldje vissza hozzájuk, mert úgy tudják, nem akarja magát kiváltani. Ők azonban szeretnék nála elérni, hogy váltsa ki magát s mind a tömlőcváltságot, mind a porkolábok fáradozását, meg akarják vele fizettetni, ha szabadul.⁵¹⁵

De nemcsak fogságba esett rab katonákról szólnak a források, hanem a civil lakosság és gyermekek rabságra vetéséről, elhurcolásáról is, amely gyakorlatot a törökök előszeretettel alkalmazták. Az ún. katonarabok szabadulását a szökés, a hitváltás, a rabcsere vagy a sarc megfizetése jelentette.⁵¹⁶ Gyermekek elrablásáról és szüleik zsarolásáról, mint arról korábban már volt szó, számos adatunk van az Őrség területéről is.

XI. 3. Betekintés a 17. századi Őrség 18 települése lakóinak mindennapjaiba

A 17 őrségi falu és lakóinak életéről a 76. sz. függelékben olvashatunk. Az őrségi falvakat és néhány érdekesebbnek ítélt kérvényező a kérvényeik tárgyával itt is bemutatok.

Az egyik leghíresebb település Szentpéter, (ma Őriszentpéter) az Őrség székvárosa. Nyolc szerből áll: Kovácsszer, Galambszer, Siskaszer, Templomszer, Keserűszer, Baksaszer, Alszer, Városszer.⁵¹⁷ A 13. században épített román stílusú Szent Péter templomát, – amely 1590-ben vált reformátussá – 1550 körül erőddé alakították, és falai a mai napig őrzik az ősi hitvilág napszimbólumát.⁵¹⁸ A településen éltek a legnagyobb számban katonák és hajdúk,

sarcgyűjtő útjai, J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Társadalom- és Életmód-Történeti Kalandozások térben és időben a Nyugat-Dunántúli végektől a Kárpátokig, Piliscsaba, 2014. 48–57.

⁵¹⁵ MNL OL P 1314 18170.

⁵¹⁶ LADÁNYI-BENEDIKT Ildikó, *Rabok és kezések a körmendi várban a XVII. század közepén*, J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), Mindennapi élet a török árnyékában, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 84–85.

⁵¹⁷ Őriszentpéter Vas megyében található, 1364-ben Szenpeter, 1393-ban Zenthpeter, 1452-53-as határjárásnál Zenthpeterfalwa, 1497-ben Ewryzentpeter, 1648-ban és 1682-ben Szentpeter, 1818-ban már Eőriszentpéter néven szerepel az iratokban. Neve a falu templomának patrónusára utal. A helység 33,56 km²-en helyezkedik el, 1805-ben mezőváros lett. KISS Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 3. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 491.

⁵¹⁸ Az 1597-ben a csákányi Rába-híd megépítésével létrejött új Muraszombat–Csákány útvonal fő állomása Szentpéter lett, melyet egyre többször oppidiumként emlegettek. Az Őrség „fővárosává” előlépett település a 16. század végén, a mennyek kapuját őrző, kulcsos Szent Péter apostolt ábrázoló kezdetleges pecsétnyomót vésetett is használt. A kiterjesztett szárnyú sast mintázó mezővárosi pecsétjét 1808-ból ismerjük. Szikszay Edit *Néprajzi Gyűjtemény; Szigetköztől az Őrségig*, Rakonczay Zoltán (szerk.), Mezőgazdasági Kiadó, 1996. 242.

akik közül 41 kérvényezőt ismerünk. Többségük gabonát és posztót, néha lovat kértek Batthyány Ádámtól.

A szentpéteri kérvényezők közül sokan amiatt panaszkodtak, hogy ártányukat, szűrjeiket, gabonájukat vagy pénzüket elvették a katonák. Ismerünk egy Balogh Istók nevű török fogságba esett rabot is,⁵¹⁹ aki azért supplikált, mert amikor a bátyját, annak feleségét és őt magát is elfogták a törökök, a szentpéteri vajdát is megölték. Ő magát vallotta a bátyja helyett katonának, így a bátyja és a felesége megszabadultak, őt azonban Konstantinápolyba vitték, de megszökött. Igen sok viszontagságon eshetett keresztül az út során, amiről sajnos nincs forrásunk. Azonban hazatért, és most segítséget kért, amit meg is kapott. Balogh Györgynek hívták a bátyját, aki az ő áldozatkészsége nyomán úszta meg a sanyarú sorsot. Két házas öccsével, Istvánnal és Benedekkel éltek együtt egy telken. Ebből a kérvényből értesülünk a vajda haláláról 1646-ból, és azt is megtudhatjuk, hogy a katonákkal és a hajdúkkal a törökök különösen gorombán bántak; gyakran el sem engedték őket rabváltságon, egyszerűen megkínózták és megölték őket.

Takáts Sándor így írt a hajdúkról: „*Nem ültek tétlenül a végházakban, hanem fölkeresték az ellenséget a saját fészkében. A királyi végházakban halállal büntették a békeség idején harcra indulókat. A hajdúk tehát a legsúlyosabb sebeiket is eltagadták, nehogy csatázásuk kitudódjék. A török a rabbá lett hajdúkat a kínok válogatott kínjával ölte meg; veszedelem fenyegette őket otthon, rettenetes halál a török földön, s mégsem nyugodtak egy percre sem...*”⁵²⁰

Sohar Miklós katonáról szól a következő kérvény, aki szintén rab volt a törököknél 1646-ban, és 240 tallér váltságot kértek érte. Nem tudjuk, hogy sikerült-e összegyűjtenie, mivel 1648-ban csak egy Sohar Tamás nevű szegény ember szerepel az összeírásban.⁵²¹

Ismerünk egy peres ügyet is, amely miatt több levél is született 1650 nyarán. Az ügy egyik szereplője Galambos Bálint⁵²² felesége, aki 1649-ben már özvegy volt. A hat évig tartó gyermektelen házasság után az özvegy ura helyének felét szerette volna megszerezni. A másik fél Galambos Gergely, Bálint öccse, aki viszont nem szerette volna a negyed telket az asszonynak adni, mert azt még az apjuk vette a fertály hely mellé. Azzal érvelt, hogy a föld nem jó, és nem élhetnek meg egy fertályról. Azt is megtudjuk, hogy Galambos Bálintnének Szalafőn két fertály helye is van, mindegyiken ház áll, és most nem is szolgál azoktól.

⁵¹⁹ MNL OL P 1322 (1646) 197/10.

⁵²⁰ TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok*, 3-16.

⁵²¹ MNL OL P 1322 (1646) 207/27.

⁵²² Babos Mártont és Galambos Bálintot azzal vádolta meg egy hajdú, hogy elszöktek Batthyány szolgálata elől. Ők tagadták a vádat, viszont most rabságban vannak. Batthyány utasítja a porkolábokat, hogy engedjék el őket, és az ispán és az őrnagy járjanak a dolog után és tájékoztassák őt. MNL OL P 1322 (1642) 112/6.

Galambos Gergely arra kérte Batthyány Ádámot, hogy küldje el az asszonyt a saját szalafői helyére, hogy ott éljen, mert a szentpéteri fertály nem elég kettejüknek, vagy neki magának el kell bujdosnia.⁵²³ A válasz levélben az úr igazat ad Galambos Gergelynek és arra utasítja az asszonyt, hogy menjen Szalafőre lakni az atyjától örökölt Soldos szeren lévő házába.⁵²⁴ Valószínűleg még született levél Galambos Bálintnétól, amiért Batthyány Ádám Keczer Jánost küldte ki, hogy vizsgálja meg az ügyet mind Szalafőn, mind Szentpéteren. 1650-ben Keczer János a következőket írta: a perben maga mellé vette Tot Mihályt, Horvát Györgyöt, a csákányi vajdát, azonkívül Szalaf hadnagyát, Szecsődi Andrást és „több emberséges embereket”. A szalafői vicevajda, Kovács Péter hite szerint vallotta, hogy Szalafőn nincs helye már Galambos Bálintnének. Volt ugyan egy fertály helye, de ott már más lakik, Pongrácz Mihály katonáé, majd pénzen tőle vette meg egy Bogdán nevű polgár, aki házat is épített. Heten esküdtek meg: Sodos György, Sodos Tamás, Pap Péter, László György, Laczó Benedek, Balogh Ádám, Kis Lőrincz.⁵²⁵ Ebbe azonban nem nyugodtak bele a szentpéteriek és újabb levelet írtak Imre Miklós ispán, Soldos Mihály őrnagy, Szabó Márton, Vörös András, Baraczká Péter esküdte, azon kívül több „emberséges, szavahihető ember” Keczer János ott létéről, hogy a perben Batthyány Ádám igazságot szolgáltatson. Azt írták, hogy Szalafőn Galambos Bálintné a fent említett helyen kívül a Gyöngyös nevű szeren is bír fél helyet, amely helyen ház van és zsellér él benne, aki adózik is. Ezt a házat az „álnok” asszony gyorsan áruba bocsátotta és eladta a tudtuk nélkül. Ezt előbb be sem vallotta, illetve Alszeren a másik urával csináltatott házat, ahol szintén zsellér lakik és azt sem vallotta be. Azt is írták, hogy Keczer uram nem kérdezte, szabad-e két részre osztani a helyet, mert ha kérdezte volna, a helyiek megmondták volna neki, hogy nem. Az ügyben végül Batthyány Ádám úgy döntött, hogy Keczer Jánossal megvizsgáltatta és megvitatta az ügyet, és Imre Miklós, Galambos Gergely és több ott való ember hamisan írtak neki.⁵²⁶ A levél azért is fontos forrás, mert látható, hogy Keczer János tisztartónak nagyobb szava volt, mint az őrségi ispánnak, őrnagynak és több hites embereknek együtt. Az 1651-es összeírást olvasva azt látjuk, hogy Galambos Bálintné végül megkapta a vitatott fertály helyet, volt 3 tehene, 3 lova és 3 borja, ami igen jó gazdaságnak mondható. Galambos Gergely is maradt a fertály helyén, és neki sem volt kevesebb állata: 4 tehene, 4 ökre és 3 borja, de neki volt családja is, két kislánya. 1646-ban Galambos Gergely amiatt is supplikált Batthyány Ádámhoz, hogy a szentpéteri vajda, Nagy Mihály Egerszegen adós volt 17 tallérral. Ezért őt fogták meg, és rajta vették meg az

⁵²³ MNL OL P 1322 (1650) 220.p.

⁵²⁴ MNL OL P 1322 (1650) 221.p.

⁵²⁵ MNL OL P 1322 (1648) p. 222.

⁵²⁶ MNL OL P 1322 (1650) p. 228–230.

adósságot.⁵²⁷ Galambos Bálintné 1649-ben is kérvényezett, amikor az ura után valami pénz eltűnt egy bizonyos Maracz György nevű szolga révén, akit ő elfogatott, de a körmendi törvényeken hamisan esküdött. Elengedték, és most őt fenyegeti. Batthyány akkor azt válaszolta, hogy mellette áll majd, ha valóban nemcsak fenyegeti, de be is váltja fenyegetését.⁵²⁸

Csörge Máténé egy 1646-os kérvény szerint⁵²⁹ hét gyermekével jutott árvaságra, azaz özvegyiségre. 1648-ban egy 20 éves fia és egy 7 éves leánya volt. 1651-re a fia még mindig 20 éves és egy 8 évest is írnak mellé, a lánya viszont csak 5, ami érdekes. Talán férjhez ment, s így változott a gyermekek száma, de az is lehetséges, hogy amikor kedvezőtlen választ kapott a kérvényére, és nem engedték el neki a telek után járó adót és robotot, a gyerekeit rokonok vehették magukhoz egy időre, de a telek a nevén maradt. Két tehene és két ökre volt, amelyek meg is maradtak, illetve született két borjú is.

A következő település Hodos,⁵³⁰ ahol az Őrség egyik leggazdagabb, család nélkül összeírt jobbágya lakott. Dömötör István egy fél telken rengeteg nagy állattal rendelkezett; 8 tehene, 6 borja, 4 tulka és 2 ökre volt.

Itt van malma Könye Mártonnak, kétkerekű, és Könye Ferencnek egykerekű. Könye Ferencet 1649-ben a hajdúk megverték és pénzét elrabolták, Batthyány ez ügyben írt a vajdának.⁵³¹ Az összeírás idején élt.

Ispánkon volt az örök comesének, azaz ispánjának székhelye.⁵³² A 6,92 km² területű Ispánk a „világ közepe”, mert a magas dombon települve a szomszédjaitól egyenlő távolságra kerül el. „Nincsen árnyéka, mint az ispánki templom tornyának” – szól a népi mondás, mert hogy nincs temploma, csak egy haranglába. A településen elterjedt foglalkozás volt a rigászat, a madárfogás. Egy ritkán előforduló téma a kérvényekben innen való. Szekeres Mihály rab azért supplikált 1646-ban, mert ártatlannak gondolta magát. Korábban az őrnagy kényszerítette arra a megesett lányt, hogy vallja azt, gyermeket csinált neki. De a porkolábnak

⁵²⁷ MNL OL P 1322 (1646) 201/17.

⁵²⁸ MNL OL P 1322 (1649) 279/5.

⁵²⁹ MNL OL P 1322 (1646) 197/33.

⁵³⁰ A falu 12,5 km² -en terül el. Az itt kanyargó vízfolyás volt Hodos pataka, a patakról 1331-es adat is van, amíg a faluról csak 1393-ból. Az örök szálláshelyei nem szerepelnek korábbi forrásokban, csak azután, hogy szabadságuk jelentős részét elveszítették, hívja fel erre a figyelmet Benczik Gyula. BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, Lendva, 2005.

Két falu emelkedik ki az Őrségből, a mezőváros, Nagyrákos vámjával és Hodos, amelyhez néha írják a vámot. Az ország belsejéből érkező egyik fő országút Hodosnál hagyta el az Őrséget, a rövidebb és régibb országút Kerca és Szerdahely között vezetett a Vaskapun át Itáliába és Stájerországba. HERÉNYI István, *Magyarország nyugati végvidéke*, 296.

⁵³¹ MNL OL P 1322 (1649) 282/6.

⁵³² Ispánk, falu Vas megyében 1393/1406. Yspank, Zsigm, Okl.I. A személynévi használatban espang változatban is kimutatható a magyar ispán főnévből keletkezett. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 293.

bevallotta, hogy nem igaz. Az úr válasza erre az volt, hogy a törvénytapon majd bebizonyosodik az igazsága. Szekeres újra írt az ügyben, hogy ártatlan, amire hasonló választ kapott. Egy hét múlva újra ismét írt azt panaszolva, hogy a feleségétől és hét gyermekétől egy tehén kivételével minden marháját elvették. Továbbra is ártatlannak vallotta magát.⁵³³ Szekeres Mihály 1648-ban 2 nős fiával élt együtt, 4 tehene és 2 borja volt. 1651-re meghalt, fiai maradtak ketten a telken. Harcz Balázs pedig azért kérvényezett, mert öccse, András 1644-ben Győrbe ment, és a győri hajdúk az úton megvagdalták, és meghalt. Kérte, hogy Batthyány írjon Győrbe a „*király képinek*”, hogy szolgáltatson igazságot, amit ő meg is tett.⁵³⁴

Szalafő az Őrség egyik legrégebbi, 27,37 km² területű települése. II. Endre (1205–1235) 1208-ban kelt adománylevele említi először. 1600-ban hódolt be Ibrahim nándorfehérvári pasának. A törökök mértéktelen adóemelése miatt az adót megtagadták, mire a törökök 1637-ben feldúlták. A törökök kiűzése után mindössze 73 adózó család lakta.⁵³⁵ Itt is találkozunk egy Galambos-féle esettel. Apáthy Lőrinc és Mihály 1642-ben azért supplikáltak, mert elhalt Balázs nevű testvérük özvegye újra férjhez ment. Gyermekük nem voltak, és a testvérük által pénzen vett jószág ezért őket illetné. Batthyány Ádám utasította a tiszttartót, hogy járjon az ügy végére, mert törvényteleniséget nem akar támogatni.⁵³⁶ Az összeírásokból a következőket lehetett megtudni a családról; Apáthy Lőrinc élt még, egy mostoha fia és egy kislánya volt. Apáthy Mihályné telke deserta, pestis miatt haltak ki még 1648 előtt. 1651-ben ezt a helyet is Apáthy Lőrinc bírta, 4 ökre, 3 tehene és egy lova volt. Apáthy Balázsnéról nem találtam adatot.

Apáthy Ferenc 1646-ban többedmagával kért gabona segítséget, mint hajdú, mert sokat hadakoztak a török ellen. Kaptak is fejenként 2 köböl gabonát.⁵³⁷ Itt is több katona kért posztót és gabonát. Bekes Márton és Apáthy Ferenc 1648-ban a harcokban megsebesültek és a borbélynak nem tudtak fizetni, emiatt supplikáltak a szentpéteri lovas és gyalog sereg tagjaiként. Kaptak a körmendi korcsmárosoktól 10 tallért.⁵³⁸ Bekes Márton Később arról supplikált, hogy rabságba esett és a házát, a fákkal beültetett helyét fel akarják venni és a fákat ki akarják vágni. Batthyány Ádám a tiszttartótól kért információt.⁵³⁹

⁵³³ MNL OL P 1322 (1646) 181/7. 200/6.

⁵³⁴ MNL OL P 1322 (1645) 175/31.

⁵³⁵ Szalafő, Vas vármegyében a Szala/Zala forrásánál épült hét halmon; Gyöngyösszer, Csörgösszer, Papszer, Felsőszer, Pityerszer, Alsószer és Templomszer. Pityer pacsirtát jelent. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 592.

⁵³⁶ MNL OL P 1322 (1642) 104/3.

⁵³⁷ MNL OL P 1322 (1646) 206/22.

⁵³⁸ MNL OL P 1322 (1648) 214/4.

⁵³⁹ MNL OL P 1322 (1648) 226/13.14.

A következő, a törökök által elnéptelenített falu Szatta/Őrszatta/Szatmér⁵⁴⁰/Pusztaszatta, a mai Szatta nevű településtől keletre. A területen a törökök után kápolnásfaluiak települtek meg. 1222-ben II. Endre az Őrség 18 faluja közt sorolta fel a 6,01 km²-en elhelyezkedő kis községet.

Nagyrákos⁵⁴¹ 16,11 km²-en elterülő középkori, jelentős mezőváros, amely a török hódoltság idején „átrajzolódott” közlekedési, kereskedelmi útvonalak miatt átlagos jobbágyfaluvá süllyedt és megkezdődött a szomszédos Szentpéter felemelkedése, amely 3 km-re helyezkedik el tőle. 1536-ban őrutódok voltak a következő családok: Antal, Baxa, Guba, Jenesse, Kovács, Orbán, Siska. 1648-51-ben élt még a faluban a fentebbiek közül az Antal, a Barca, Barta, a Guba és az Orbán család. 1697-ben pedig volt még Urbán, Kovács, Batta, Kobba, valószínűleg Guba és a Vaita, talán a Barta család. Temploma a 13. században épült.

(Kis)Rákos vagy Fölrákos⁵⁴² a Denke patak partján, öt szerből álló 11,06 km²-es terület, Pomperszer, Zsohárszer, Kovácsszer, Fodorszer, Lapszer található a területén. Itt arról értesülünk, hogy Nagy György hajdút 1648–51 között megölték a törökök, két kisfiú és egy kislány maradt utána. A két tehénből, egy borjúból és egy tulokból álló llatállományból 1651-re már csak az egy tehén maradt meg, a felesége is özvegy maradt, nem ment férjhez. Még 1642-ben Nagy Bálinttal együtt kérvényeztek, mint hajdúk, és gabonát kértek, de 1648-ban már Bálint sincs az élők között. Találkozunk három, pestisben meghalt jobbágy nevével: Vas György, Varga Márton, Bedők István. Bedők György őrnagy is itt élt, több kérvényben is előfordul a neve. E településen is élt egy nagyon gazdaga ember, Ábrahám János, akinek 4 tehene, 4 borja, 2 lova és 2 ökre volt, a jómódban népes családot tudott eltartani, hiszen öt gyermeke volt.

Kapornak⁵⁴³ 1393-ban még Kapurnuk, 1463-tól máig Kapornak néven szerepel. A Nagy Kerka jobb oldali mellékvize, a Kapornaki-patak partján 5,6 km²-en terül el. Közigazgatásilag Kapornakhoz tartozik, de tőle földrajzilag jól elkülönül Domafölde település. Az 1800-as évek közepén egyesítették Kapornakkal.

⁵⁴⁰ Szatta: Helység Vas megyében, 1389. Zatha, Zsigm .Okl. I. Pusztá névből keletkezett. 1550.Zatam. A régi magyar Zot személynévvvel tartozik össze. KISS Lajos, *Földrajzi nevek*, 598. Személynévből eredeztetik. A mér fejedelmet, előljárót jelent. HERÉNYI István, *Magyarország nyugati végvidéke* 299.

⁵⁴¹ Nagyrákos: Helység Vas megyében, 1428.Nagrákus, a rákban bővelkedő patakról kapta a nevét. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 449.

⁵⁴² Kisrákos: Helység Vas megyében, 1428: Rákos a mellette fekvő patakról ragadt rá a név, mint Nagyrákosnál. 1364: „iuxta caput fluvii Zala et Rakus” A kis előtag a Nagyrákos előtagjával van korrelációban. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 344.

⁵⁴³ Kapornak: Nagykapornak, helység, Zala megyében, 1237— Copurnuch: Zala Okl.I. Kapor, csalánnal benőtt hely. 955 után keletkezett. Mai neve (Krpilivnik), Szlovéniában, 1393. Kapurnuk, 1463-tól Kapornak. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 445.

Az összeírás szerint a faluban mindenki ács volt, kivéve Dávid Péter katonát, aki 1651-ben már nem volt az. 1642-ben ő is gabonát és posztót kért, mint a társai.⁵⁴⁴ Két rabságról értesülünk az itt lakók kérvényeiből; Pribék János 1646-ban azért supplikált, mert feleségét a törökök Kanizsára hurcolták és mivel szegény állapotú, nem tudta a váltságot kifizetni.⁵⁴⁵ 1648-ban már nem írták össze a faluban. Szabó Pál rab 1648-ban kolduló levelet kért és azt, hogy Almási jobbágya lehessen. Megengedte neki Batthyány, nem is írták össze 1648-ban.⁵⁴⁶

Bükkalján⁵⁴⁷ többnyire rokon családok éltek. Domonkosfával vonták össze, 11,58 km² a két falu együttes területe. Farkasi, Farkasfölde (Farkasy, Farkasfelde - 1350) Kercától nyugatra, a későbbi Szomoróc és Bükalja területén volt. A kérvények között mindössze egy bükaljait találtam; Bükaljai Máté 1642-ben amiatt supplikált, mert Szentpéterfán 1640-ben Mátyás András és társai ok nélkül megverték. Batthyány utasította Keczer Jánost, hogy állítsa elő a latrokat a körmendi törvényekre.⁵⁴⁸ Bükaljai Mátét nem írták össze 1648-ban.

Kápolnásfalu⁵⁴⁹ 1428-ban „*Kapolnasfalw alio nomine Alkaryka*” szerepel, 9,2 km²-en terül el. Középkori temploma 1590 körül a török támadások következtében elpusztult, helyette fából egyszerű kápolnát építettek, de az 1700-as évek közepére az is megsemmisült.

A faluban a kérvények és az összeírások alapján ez időből legalább 12 felnőtt és gyermek haláláról szerezhetünk tudomást, továbbá lólopásról, verekedésről, több telek felírásáról vagy telek elvételről. Négy embernek itt kétkerekű malma is volt a Kerka vizén.

Pankasz⁵⁵⁰ területe 9,27 km². A reformáció jellegzetes emlékei a haranglábak, közülük a legrégebbi megmaradt a pankaszi, amelyet 1755-ben építettek. Pankasz lakosaival – bár 1648-ban nem írták össze a lakókat, vagy nem maradt ránk – 1645-től több kérvényben is találkozunk, amelyek egyikéből megtudjuk: volt összeírás ott is még 1645 előtt.⁵⁵¹ Az ebben

⁵⁴⁴ MNL OL P 1322 (1642) 90/28.

⁵⁴⁵ MNL OL P 1322 (1646) 209/36.

⁵⁴⁶ MNL OL P 1322 (1648) 224/20.

⁵⁴⁷ Bükalja: Bükk fanévből, bizonyára személynévi áttétellel. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek* 135. 1889-ben Domonkosfához csatolták.

⁵⁴⁸ MNL OL P 1322 (1642) 114/7.

⁵⁴⁹ Kápolnásfalu: Kerka a Mura mellékvize, Carca, folyónév, egy 1428-as oklevél említi, 1428 előtt Alkaryka. Kerkáskápolna az Őrség egyetlen uradalmi majorsága, fűrészüzeme, zsellérei és napszámosai voltak.

⁵⁵⁰ Pankasz: helység Vas vármegyében, 1393. 1406. Pankas, Zsigm. Okl. I. Pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek*, 588.

498. A Poncoz személynévből vagy a pohánk ételnévből. 955-ből való említése. HERÉNYI István, *Magyarország nyugati végvidéke* 299.

⁵⁵¹ MNL OL P 1322 (1645) 173/18. „*Pankaszban Balla Bálint, Balla Balás és Balla Tamás jelentik, hogy hármon bírnak egy egész helyet és az conscriptiókor az polgárok nagy hamisan másfél helynek mondták lenni, és immár másfél helyről való adót és robotot kérnek tőlök, noha nincsen több egy egész helynél, meg is bizonyítják úgy lenni. Azért könyörögnek, hogy Nagyságod írassa egy egész helyre, amit azelőtt, mert attul nem szolgálhatnak, aki nincsen.*”

szereplő Balla Bálint, Balla Tamás szerepel az 1651-es összeírásban, mindkettőjüknek van külön-külön egy-egy fél telke, Bálintnak egy fia és egy lánya, 2 tehene, 2 borja és 4 ökre, Tamásnak 2 lánya, 2 tehene, 1 borja és 2 ökre. A 14 összeírt közül a második leggazdagabb ember Bálint, akinek 8 állata van.⁵⁵²

Kis István felesége és gyermekei pestisben haltak meg 1645-ben.⁵⁵³ Az 1651-es összeírásban már nem találkozunk se vele, se a második feleségével, akivel kapcsolatban a kérvényt írta. Pankasz akkori állapotáról még elmondható, hogy az 1651-es összeírásban mindössze 15 családfő szerepel, volt köztük két özvegyasszony, 6 hely pusztá, ebből az egyiken jelzik is, hogy Szekeres Gyurkó családotól kihalt onnan, talán pestisben. Összesen 23 gyermek élt itt, közülük 13 gyermek a 3 évnél fiatalabb, akik a „nem létező” 1648-as összeírás alkalmával még nem éltek. A gyermekek átlag életkora 3,8 év. Pankászon legalább 6 pestisben meghalt áldozatról tudunk.

Olyan forrásunk is van 1649-ből, amelyben Keczer János – aki tulajdonul bírta Pankaszt – egy nagyrákosi jobbágyot, Héber Györgyöt erővel akart Pankaszra vinni, a saját állítása szerint visszavinni, ezért elfogatta és meg is verette. Ekkor Batthyány Ádám a következőt jegyezte le: nem látja az okát annak, miért kellene elhagynia a jobbágytelkét Nagyrákoson.⁵⁵⁴ Ezután Batthyány Ádám nyilván megkérdezte Keczer Jánost is, mert a következő supplikációból megtudjuk, hogy Héber Györgyöt Keczer János az urbáriumi bejegyzés, idős emberek esküje és Batthyány Ádám válasza ellenére sem hagyja békén. Erre azt válaszolta Batthyány Ádám, hogy őt Keczer János úgy informálta, hogy Héber mindig is pankaszi jobbágy volt, hiába is supplikált még kétszer, a válasza ugyanez maradt.⁵⁵⁵ Immár többször láthatjuk, hogy a földesúr Keczer János javára döntött feltehetőleg az igazság ellenére is. 1651-ben Héber már nincs sem Pankászon, sem Nagyrákoson.

Szaknyér⁵⁵⁶ mindössze 2,93 km² területtel rendelkezik. Kérelmezőt nem találtam a községből.

Kerca,⁵⁵⁷ Kercsica annak a pataknak a neve, amely Tótkeresztúrnál ered (ma: Krizevci) és Kercaszomort elhagyva torkollik a Kerkába. Már 1208-ban említi egy oklevél az örök Kerca nevű faluját „*ville speculatorum de Kurcite*”, amely a későbbi, ténylegesen örségi

⁵⁵² MNL OL P 1322 (1651) Urb.

⁵⁵³ MNL OL P 1322 (1645) 179/1. „Pankászon Kis István felesége és gyermeki meghalván a pestisben, vette el Kovács Györgynét és aminemő helet bírt, ezen felesége, attól örömost árendát adna, mert egyedül lévén nem érkezik s tőle való szolgálatra. Könyörög, hogy Nagyságod engedné árendába neki. Tisztartó informáljon”.

⁵⁵⁴ MNL OL P 1322 (1649) 263/4.

⁵⁵⁵ MNL OL P 1322 (1649) 268/5. 279/26. 281/29.

⁵⁵⁶ Szaknyér: A Szatmár személynévből eredeztetik, Helység Vas vármegyében, első említése 1428. Zathmer, Kiss Lajos, *Földrajzi nevek* 592.

⁵⁵⁷ Kerca: Lásd Kápolnásfalu meghatározás, Kerka víznevéből, helység Vas vármegyében.

Kercának (ma Kercaszomor része) felel meg. Kercaszomor területe ma 12,87 km². 1648-ban Mikula Iváné volt a falu, de 1651-ben már Batthyány Ádámé. Itt legalább 6 emberről feltételezhetjük, hogy meghaltak az összeírások között.

Sipel Márton lányának esete lehet még érdekes, mert ilyen történetet ritkán örökítettek meg, miként Batthyány Ádám kérvényre adott válaszát is. Molnár Bali feleségül kérte Sipel Márton lányát, de mivel a lány nem szerette, nem ment hozzá. Ekkor fegyverrel támadtak a házára, de a gazda akkor sem adta oda a lányát. Végül egy szentpéteri legény vette el. Ekkor Molnár Bali hírbe hozta a fiatalasszonyt, mintha már vele hált volna, ezért Sipel Márton azt kérte Batthyány Ádámtól, hogy a körmendi törvényekre állíttassa elő Molnár Balit. Batthyány Ádám válasza ekként szólt: „*Kurva volt az anyátok, mind supplikálástokkal együtt az minemő kurafiával kesztétek dolgotokat, olyan kurafiával el is végeszitek dolgotokat.*”⁵⁵⁸ 1648-ban Sipel Márton már nem élt. Molnár Bálint viszont 1651-ben Dávidházán lakott.

Szomorócot⁵⁵⁹ és Kercát mindössze egy kilométer választja el egymástól. 1942-től egy összesen 5 km hosszú, egyutcsás község lett a két faluból Kercaszomor néven. A szomoróci temető északi részén még látható néhány „sőkfa”, azaz süvegfa – őrségi reformátusoknak állított fejfa. A falu nevében szereplő szomorú tükrözi is a falu sorsát. Legalább 11 halott volt a faluban a források és az összeírások alapján. Szomorócon általános ama vélekedés, hogy a falu egy Zomor nevű vezérről kapta a nevét, aki a község határában halt hősi halált, és a Kerca melletti két halom egyikébe temették el.⁵⁶⁰

Bajánháza,⁵⁶¹ Senyeháza, Dávidháza és Kotormánszegh egyesítésével a 20. század közepén jött létre Bajánsenye 21,85 km²-en. Bajánháza és Senyeháza elnevezése Középkarika volt. Baján Mihály 1645-ben azért supplikált, mert őrnagysága idején Batthyány Ádámmal Kassára ment, és 6 lovat és egy szekeret kért az őrségeiktől, de csak a felét fizették ki neki, így ő sem tudta kifizetni az őrségeiknek. Ezért elvették tőle a ké lovat és egy ökrét. Batthyány utasította a tiszttartót, hogy igazítsa el azt a régi dolgot és fizesse ki.⁵⁶²

⁵⁵⁸ MNL OL, P 1322, Supplicationum merita 1642.125/5.

⁵⁵⁹ Szomorócz: Kercaszomor, Kercza helység Vas vármegyében, 1428:Kerhcza, Zomorocz, 1393 Chersyche, Zomorak, Zsigm.Okl.I. Szomor személynévből és a Kerka folyó melletti ágáról kapták nevüket.

⁵⁶⁰ MAGYAR Zoltán, *Őrségi regék és mondák*, Balassi Kiadó, Budapest, 2014.

http://real.mtak.hu/9986/1/Orseg_nyomda_beliv_pdfa.pdf 2023.

⁵⁶¹ Bajánháza: Helység Vas vármegyében, Baj(a) a magyar, régi Boion 1138/1329-ből valók első említései.

Kicsinyítő-becéző képzős származéka vagy török eredetű vagy a magyar Bán méltóságnévvel azonos.

Középkarika volt, mint Senyeháza, KISS Gábor–ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, *A Vas megyei Őrség településnevei* 215–224. 1939-ben Órbajánháza és Senyeháza helységeket egyesítették Bajánsenye néven. 1950-ben Dávidházát is hozzácsatolták. KISS Lajos, *Földrajzi nevek* 75.

⁵⁶² Magyar Országos Levéltár, Batthyány család levéltára, P 1322, Supplicationum merita 180/8.II.

Senyeházán⁵⁶³ 1646-ban az egész falu jelentette, hogy Ábrahám Mihály Péter nevű fia körmendi hajdúvá lett és gyilkosságba keveredett. Emiatt elfogták, de elszökött, és az apján – aki nem is volt érte kezes – akarják megvenni a kárt és be is börtönözték. Batthyány a porkolábtól kért tájékoztatást.⁵⁶⁴ 1648-ban már nem találtam nyomát Senyeházán.

Jánosko Péternek a már korábban említett gyermekeladási ügye verte fel Senyeháza és az Őrség nyugalmát 1646-ban. Több kérvényben is előfordult az eset, az előző részben is foglalkoztunk vele.⁵⁶⁵ Ez főben járó bűnnek számított, Batthyány Ádám ennek megfelelően válaszolt. *”Olyan latrok vagytok, mint az ki mellett supplikáltok, de az más leszen igazodik el s az ti dolgoztok is fel a székre fog állani hamis kurafiak.”*⁵⁶⁶ Jánosko Péter szerepelt az összeírásokkor: 3 gyermeke, ¼ telke, de már csak egy tehene volt. Itt is találkozunk halálesetekkel és rablásokkal.

Dávidháza⁵⁶⁷ és Könyeháza, azaz a 16 századtól Kotormánszegh,⁵⁶⁸ majd Kotormán Felsőkarika volt. Tüskés János amiatt supplikált, hogy az apja 50 esztendővel azelőtt „szállott” Dávidházára és földet vett, amit most Szakony György erővel bír. Batthyány Ádám azt kérte, hogy az őrnagy vagy az ispán informálja róla; kinek van igaza, és az kapja meg a földet.⁵⁶⁹ Minden bizonnyal ő kapta meg a földet, mert őt írták fel 1648-ban egy negyed telken.

Kotormánszegen Szakony Péternek 1648-ban volt három fia (3, 4 és 8 évesek) és két lánya (1 és 4 évesek), akik közül nem írnak senkit sem 1651-ben, csak őt, a teheneit, borjait, ökreit, tehát ő él, de a családja nem. Meghaltak? Valószínűleg igen, mert ebben a faluban nagyon sok kisgyermek maradt el az 1651-es összeírásból. A szomszédjának, szintén Szakony Jánosnak is volt három fia (2, 4 és 6 évesek) és két lánya (6 és 12 évesek). Közülük kettő fiú meghalt, a két kislány szerepel, és ugyan szerepel két kisfiú is, (3 és 6 évesek) akik közül a kisebbik biztosan nem lehetett a korábbi 2 éves, – valószínűbb, hogy újszülött, és a két kisebb közül élt az egyik az összeírásakor.

⁵⁶³ Senyeháza: Helység Zala megyében, 1429. Pusztaszemélynévből keletkezett magyar névadással. 1138/1329. Semjén, Simon szn-ból. 1939-ben Őrbajánháza és Senyeháza helységeket egyesítették Bajánsenye néven. 1950-ben Dávidházát is hozzácsatolták. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek* 568. Dávidházával Középkarika volt a XV. sz-ban.

⁵⁶⁴ MNL OL P 1322 (1646) 199/26.

⁵⁶⁵ MNL OL P 1322 (1646) 199/22. 201/4.207/30. 209/26.

⁵⁶⁶ MNL OL P 1322 (1646) 199/22.

⁵⁶⁷ Dávidháza: 1428. Dávid nevű birtokos udvarházára utal. 1950-ben Bajánsenyéhez csatolták. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek* 174. Felsőkaryka volt.

⁵⁶⁸ Kotormánszegh: Helység Vas megyében. Kotormány Bajánsenyéhez tartozik, 1549-ben Pothormanzeg, 1773. Kotormán, Török eredetű személynév qotur, szeg-településrész, házcsoporthoz, később a hn. utótag lemaradt. Kiss Lajos, *Földrajzi nevek* 355. Felsőkaryka, majd a 15.sz-ban Könyeháza.

⁵⁶⁹ MNL OL P 1322 (1642) 117/25.

Érdekes, hogy mindkét családnál van egykorúnak írt kisfiú, és kislány, azaz ikrek: Szakony Péteréknél 4 évesek, Jánoséknál 6 évesek. A 34 fiúból és a 29 lányból, azaz összesen 63 gyermekből maradt mindössze 34, aki nem időközben született vagy jött mostohagyermekként a faluba. Ebből 4 fő 12–15 éves kislány, akik férjhez is mehettek, de 30 valószínűleg meghalt vagy elrabolták.

XI. 4. Családnevek vizsgálata

A családnevek vizsgálatánál a *Régi magyar családnevek* névvégmutató, tetro rendszert használó szótárát hívtam segítségül, amely rendszer a hagyományos betűrendbe sorolás helyett a nevek végénél kezdi a betűrendbe sorolást.⁵⁷⁰ Ugyanez a szótár állított fel csoportokat a nevek eredetére vonatkozóan, amelyet én is felhasználtam. Néhány név mögött a zárójelbe tett dátum a szótár szerint az adott névnek a legkorábban előforduló dátumát jelöli.

Az 1648–51-es összeírásoknál azonban néhány régebbi családnevet is találtam, mint a Sáska, Siska, amelynél ugyan a szótár szerint 1420-as dátum szerepel, de már korábban is előfordulnak; például 1364-ben, mint nemességet nyert őrségiek.⁵⁷¹ A Bitá névnél 1688-at említ a szótár, bár az őrségi összeírásoknál már sokkal korábban szerepelnek.⁵⁷² A Reszneki névnél 1720-at ír a szótár, az 1648-as összeírás pedig már említi.⁵⁷³ Benczik név például nem szerepel a szótárban, pedig volt, és ma is él ilyen nevű család Nagyrákoson.

Az őrségi nevek eredetéről, az említett szótár kategóriáit felhasználva a következő eredményre jutottam:

1. Hellyel való kapcsolatra, azaz birtok, lakó vagy származási helyre utaló családnevek⁵⁷⁴ kategóriájába tartoznak az Őrségben az Apáthy, Baján, Büki (1452), Berkes, Csepeli, Csepregi, Cserkúti, Damaföldi, Gyarmati, Kapornaki, Kuti, Szakony, Reszneki (1720), Manuki/Mányoki (1643), valamint a megváltozott településnevű Könyeházáról származó Könye nevek.

2. Személyekkel való, származási kapcsolatra utaló családnevek az Ábrahám, Antal, Bala, Balasi, Bali (1430), Balla (1403), Bara, Bedők, Bencze, Benkő, Cseke, Dávid, Dömötör,

⁵⁷⁰ Ugyanez a szótár állított fel csoportokat a nevek eredetére vonatkozóan, amelyet én is felhasználtam. Néhány név mögött a zárójelbe tett dátum a szótár szerint az adott névnek a legkorábban előforduló dátumát jelöli.

⁵⁷¹ CSISZÁR Károly, *Őrség*, 15.

⁵⁷² ORBÁN Róbert, *Régi őrségi nemzetségek, 6, Bitá család* Or<http://eorsegh.blogspot.com/2011/01/regi-orsegi-nemzetségek-6-bitá-csalad.html> 2021.

⁵⁷³ MNL OL P 1322 (1648) Urb. p. 251.

⁵⁷⁴ A kategóriák számozása megegyezik a *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára* által használt kategóriákkal. *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára* XIV–XVII. század, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság Budapest, 2009.

Fábián, Gál, Györke, Illés, Imre, Jakab, Janko, Jánosko, Kálmán, Laczo, László, Marko, Marton, Mihálka (1482), Móricz, Orbán, Pál, Péter és Pongrácz, Hoda, Osvald (1419), Simon, Bella (Béla),⁵⁷⁵ Csik (1401), Kósa (1426), Batta (1446,) Bitá (1688) Bekes (1419) és Genese (Gyenese) (1490).

3. Néppel, nemzetiséggel, népcsoporttal való kapcsolatra, azaz leginkább származásra, etnikai, nyelvi, földrajzi kapcsolatra utaló családnevek közé tartozik: a Tóth, Horváth, Német, illetve a Czigány.

4. Társadalmi szerepre, helyzetre utaló családnevek a foglalkozásra, tisztségre, munkaviszonyra, tevékenységre utaló családnevek, a foglalkozás, tevékenység, illetve ezek eszközének vagy eredményének megnevezésén alapuló családnevek. Az Őrségben az őri szerep hozta létre a családnevek jelentős részét is, mint az Őr, Eőr, Őri, Botos, Kardos, Soldos, Törő, Sipos, Bott, Sós, Szekeres, Fonagy, Harcz. Ezek a nevek mind a mai napig megtalálhatók a területen, amely azt is bizonyítja számunkra, hogy a lakosság évszázadok óta helyben él és nem cserélődött ki.

4b. Polgári foglalkozásra utaló név: Guba, (1454), Babos, Gerencsér, Kalmár, Kenyeres, Kovács, Molnár, Pap és Szabó.

5. Egyéni tulajdonságokra utaló családnevek altípusok szerint:

5a. Külső, testi, fizikai tulajdonságra utaló családnevek. Ide tartoznak a testalkatra vonatkozó nevek, mint a Nagy, Kis, Vas, Hoharmat; a megjelenés egészére vagy valamely részére utaló nevek, mint a Szép, Fodor; valamely testrészre, így a hajviseletre és arcszőrzetre vonatkozó nevek, mint a Szakál;⁵⁷⁶ valamely testi rendellenességre utaló nevek, mint a Hiba vagy betegségre utaló nevek, mint az Avas, vagy éppen a balkezességre utaló Balogh.

Találtam egy érdekes esetet; Kerczán 1648-ban még Hiba Balázs, 1651-ben már Simon Balázs ugyanaz a férfi, gyerekekkel, ugyanott írták fel. 1648-ban feltehetően a testi vagy szellemi hibája alapján kapott megkülönböztető nevét is bemondták az összeíróknak, ami be is került a dokumentumba, majd 1651-ben pedig a rendesnek vélt, feltehetően az apjától öröklött vezetékneve.

5b. Belső jellembeli tulajdonságokra utaló családnevek. Ide tartoznak a szellemi, lelki jellemre vonatkozó nevek, mint a Partos (1439), Cserge (Csörge) (1517), Koczor (Kacor) (1409), Tolvaj és Tüskés.

⁵⁷⁵ Régi magyar családnevek névvégmutató szótára, 26.

⁵⁷⁶ Szakál, Szakály, mivel helynév a Dunántúlon, a vezetéknev akár onnan is származhat.

5c. Valamilyen tulajdonságra metaforikusan utaló családnevek: Galambos (1465), Róka (1418), Sáska/Siska (1420), Bakos, Farkas, Vörös, Paczai és Nemes.

7. Ismeretlen motivációjú családnevek: ide tartoznak azok a nevek, amelyek magyar eredetét, közszoí alapját a CsnSz. megfejtí ugyan, de a névadás szemléleti alapjára nem ad magyarázatot. Ilyenek a Paszkoncza (1504), Arik, Sohar és Krisa.

8. Két tagú, azaz a névvíselőre vonatkozóan két szemantikai jegyet kifejező családnevek: az ídetartozó adatok túlnyomó többségét az apa személynevével alakult, nemzedékvíszonyító vagy testalkatra utaló, esetleg társadalmi helyzetre vonatkozó nevek alkotják. Esetünkben a Nagy Pál és a Kis György, mindkettő Szalafőn fordul elő.

A mesterségnévből lett a vezetéknev, esetleg legyőzve az apától örökölt „vezetéknevet.”⁵⁷⁷

A teljes nevekre vonatkozóan megkülönböztetjük az egy-, két-, három- esetleg még több elemű kategóriákat. Az egyelemű nevekkel, azaz mindössze egy keresztnévvel a társadalom legalacsonyabb és legfiatalabb tagjait ílették, (cselédék, ínasok), a kételemű a leggyakoribb, amikor egy keresztnév és egy apától örökölt vagy foglalkozásra, tulajdonságra utaló – ahogyan fentebb az ífjejtésre került – vezetéknev kerül a keresztnév elé. A három- vagy több elemű neveknel a harmadik vagy további elemek gyakran a származási helyre vagy a foglalkozásra utálnak.⁵⁷⁸

Az őrségi vezetéknevek eredetéről Nemesnépi Zakál György a következőképpen ír: „Vezetéknevek: Helytől, ahonnét íött: Ha több ugyanolyan nevű család volt egy helységben, külön nevekkel különböztették meg: Miska Peti, Janko Ferko, Zalafői Zsoldosok, Pusztai, Sipos, Katona, Csűf nevek: Lavonyák, Ingiszi, Csanádi, Hornyák, Abajnacz, Hamupüpi, Tollvaj, Szijjas, Legyes, Nyavalyás, Hári, Bali, Csavari, Bizonyos, Besnyák, Suhunnai, Csuhí.”⁵⁷⁹

A kérvényekben nem találjuk nyomát Nemesnépi Zakál György megállapításának, miszerint az ugyanazon nevű családok egymást ragadványnevekkel különböztették volna meg, legalábbis az összeírásokban ezt nem íelték. Ha mégis írtak valami egyénre jellemzőt a neven kívül, az „íjabb, nagyobbik, öreg, katona, hajdú, özvegy, nyomorult, alcz(ács), deák, prédikátor jobbág vagy kovács” volt, amelyek inkább még íelzőkként működtek a nevek mellett és nem váltak örökletes nevekké.

⁵⁷⁷ TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok* 87.

⁵⁷⁸ J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Kassa város polgársága a 16. század végén és a 17. század első felében*, In: *Történelmi szemle*, (XXII.) 1979. 577–591

⁵⁷⁹ NEMESNÉPI ZAKÁL György, *Őrségnek íelírása*, 471.

Nagyon ritkán találkozunk háromelemű nevekkal is: Fölrákoson Tott Varga György, Pankaszon Tott Szabó Márton, Szentpéteren Kis György Bálint, Kis Pap Péter, Nagy Pál János, Hodoson Gerencsér Gáll Gergely, a nemzetiségi hovatartozás vagy tulajdonság, illetve foglalkozás jelölésére.

A leggyakoribb vezetékneveket az Őrségben, az előfordulás gyakorisága szerint, amelyek ötnél több alkalommal fordultak elő a 77-es táblázatban láthatjuk, úgymint Könye (24), Bara (21), Kovács (20), Laczo, Janko (18), Tót, Szabó, László, Büki (15), Ábrahám, Balogh, Gál (14), Imre, Sipos, Bata (13), Apáti, Pap (12), Dávid, Soldos (11), Bekes (10), Nagy, Berkes, Dömötör, Genese, Guba, Őr, Hoda (9), Baján, Molnár, Szép, Tüskés (8), Galambos, Gerencsér, Harcz, Mihály, Orbán (7), Balla, Csörge, Györke, Horvát, Kapornaki, Kálmán, Szakony, Vörös (6), Jánosko, Kis, Kardos, Pongrácz, Siska (5).

80. sz. táblázat. Az 1648–51-es összeírások helységnevei és a kettőnél többször előforduló vezetéknevek szerepelnek

Helység	Kettőnél többször előforduló nevek									
Ispánk	Batta	Harcz	Szekeres							
Föl Rákos	Bedők	Bitá ⁵⁸⁰	Hoda	Kovács						
Szaknier	Dömötör									
Nagy Rákos	Gerencsér	Guba	Osvalt	Sipos						
Kápolnásfalva	Avas	Berkes	Czigány	Kenyeres	Kovács	Krisa				
Bajánháza	Arik	Baján ⁵⁸¹	Gáll	Herczeg	Imre					
Senyeháza	Györke	Imre	Janko	Jánosko	Könye					
Dávidháza	Bekes	Guba	Fábián	Jakab	Tüskés	Jankó				
Kotormán-	Bali	Genese	Eőr ⁵⁸²	Könye ⁵⁸³	Szakony					

⁵⁸⁰ Valószínűleg a ma is az Őrségben élő Bitá család őse volt „Őri Bito” (Bithou de Evr), akit egy 1335-ben keltezett oklevél említ. Bitóháza vagy más néven Miskefalva (Bythohaza alio nomine Miskefalua) a középkorban a Lugos patak közelében (Hegyhátszentmártontól délre) állt. A település a 16. század végén elpusztult, de helye az erdőben azonosítható, a területet ma is Miske néven ismerik. A Bitá család központja a 16. századtól kezdve Felsőrákos (mai nevén Kisrákos) volt, a falu központját ma is a Bitá szerként ismerik.

ORBÁN Róbert: *Régi Őrségi nemzetségek* 6. a Bitá család,

⁵⁸¹A Baján névvel először 1428-ban találkozunk, amikor az Őrség egyik települését „Bayanfiwandrashaza in districtu Ewrseg” (Bajánfiaandrasháza az Őrség tartományban) néven említik. Tehát ebben az időszakban a falu névadó birtokosa már nem maga Baján, hanem a fia, András volt. A településnek és a nemzetségnek is nevet adó Baján az 1300-as évek végén élt. ORBÁN Róbert: *Régi Őrségi nemzetségek* 7. a Baján család 2011.

⁵⁸² Az Őrségben élő és az Őrségből elszármazott Őr (Eőr) nevűek szerencsés helyzetben vannak. Nevük egyértelműen utal az őri státuszra. A név első említése az 1500-as évek első feléből ismert, tehát viszonylag késői, de egyértelműen jelzi, hogy viselője az örök leszármazottja. 1548-ban jegyzik fel Őrmihályháza nevét. A település Kotormány keleti szerével azonosítható. Két évvel később, az 1550-es urbáriumban csak Kotormányszeg neve szerepel. ORBÁN Róbert: *Régi Őrségi nemzetségek*, 5.-az Őr (Eőr) család. regi-or-segi-nemzetségek 5.

⁵⁸³ Könye családról Könyeházán 1428-ból van adatunk. A település valószínűleg azonos a későbbi Kotormánnyal. A későbbi összeírások szerint a Könye nevezetűek nagy része itt és a szomszédos falvakban lakott. ORBÁN Róbert: *Régi Őrségi nemzetségek*.1. - a Könye család. 2009.

szegh										
Kapornak	Büki	Dávid	Farkas							
Hodos	Ábrahám	Dömötör	Gáll	Koczán	Manuki	Könye				
Szalafő	Balla	Balogh	Bekes	Eőr	Laczo	László	Orbán	Pap	Soldos	Kovács
Szentpéter	Apáthy	Bara	Csörge	Dávid	Kis	Nagy	Partos	Siska	Szabó	Kálmán
Bükalja	Büki	Kalmár	Kovács	Pongrácz	Szép ⁵⁸⁴					
Szomorocz	Kapornaki	Kovács	Szép							
Kercza	Bakos	Könye	Sipos	Pongrácz	Pap					
Pankasz	Balla	Hoda								

Azért találtam fontosnak ezen nevekről táblázatot készíteni, mert ezek azok az ősi őrési vezetéknevek, amelyek újra és újra szerepelnek az őrési forrásokban. Ezen családok határozzák meg a terület történetét. A nagyrákosi nemes Fölnagy család⁵⁸⁵ nem szerepel az összeírásokban, éppen azért, mert nem adózó nemesek voltak.

Előfordulhatott, hogy vőként más név is felfedezhető az azonos nevűek között, a feltehetően egy szerezni élőknel, sőt az is előfordult, hogy leányágon öröklődött tovább a telek, és az utódok a valamikor vőként érkezett vezetéknevét viselték már. Mivel tudjuk, hogy a telkeken elsősorban a fiúgyermek maradt, és hoztak asszonyt a házhoz, csak akkor öröklődött a vőre a telek, ha nem volt fiú utód – ez azonban ritkán fordult elő.

Látjuk, hogy még a legnagyobb falvakban, Szentpéteren és Szalafőn sem volt több gyakori családnév, csak 10.

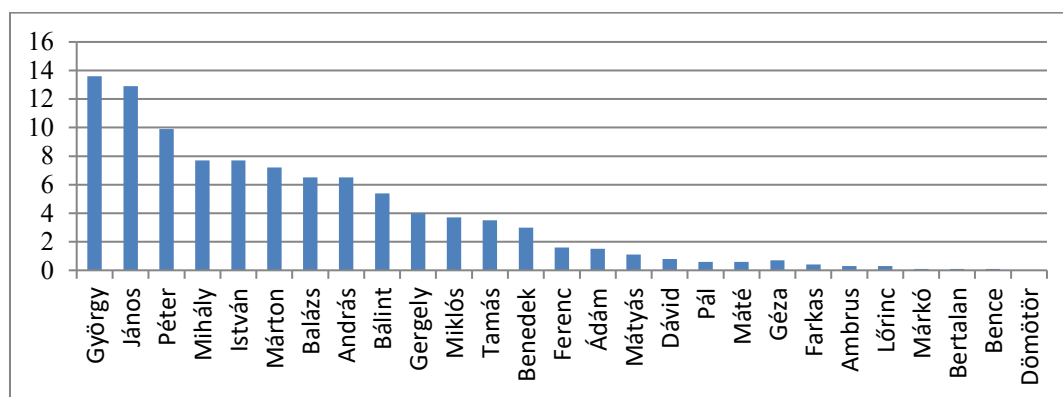
Vannak egészen vegyes nevű falvak, pl. Kercza, ahol 20 családnév egyike legalább egyszer előfordul a 33 portán, de vannak, olyanok is, mint Szomorócz, ahol a 9 portán élők mindössze 5 családnéven osztoznak, abból is a fenti 3 ismétlődik többször. A táblázat 81 családnévet tartalmaz.

⁵⁸⁴ Szép család, Az Őrség Szép nevet viselő családjainak lakóhelye az 1500-as évek közepétől egészen az 1700-as évek közepéig kizárólag Bükalja és Szomoróc volt. 1555-ben Szomorócon összeírt 7 családfő közül 5 a Szép (Zep) nevet viselte. 1630-ban az Őrségben öt Szép család élt, három Szomorócon, kettő Bükalján. Egyelőre nincs rá konkrét adat, de megfontolandó hipotézis: a Szomorócon és Bükalján a 16. közepén igen jelentős súllyal jelenlévő Szépek, a Szomorócnak is nevet adó Zomor leszármazottai lehettek. ORBÁN Róbert: *Régi őrési nemzetségek* 3. - a Szép család. 2009. www.regi-orsegi-nemzetségek.

⁵⁸⁵ Az Őrség kis számú, nemesi rangot viselt famíliáinak egyike a Fölnagy család. A család története, -köszönhetően a fennmaradt iratanyagnak – a 13. századtól kezdve jól dokumentálható. Amíg az őrési örök utódainak többsége a 14. századtól kezdődően a szabad állapotból fokozatosan jobbágysorba került, a nagyrákosi Fölnagyoknak sikerült nemesi címet szerezniük. A Fölnagyok nemességüket a történelem folyamán minden alkalommal hitelesen tudták bizonyítani. (A család ősi központja Nagyrákoson volt. Szoros rokoni kapcsolatban álltak a szintén nemesi rangot viselő nagyrákosi Sáska családdal. 1574-ben II. Miksa király „nova donatio” révén megerősítette a Fölnagyokat a nagyrákosi birtokaikban. ORBÁN Róbert, *Régi őrési nemzetségek* 4. A Fölnagy család 2010. www.regi-orsegi-nemzetségek

A Függelék 81–97. táblázatok tartalmazzák az Őrségi 17 falu 1648-ban összeírt férfiak és férfi családtagjaik neveit gyakoriságukat és azok falun belüli százalékos arányát, illetve Pankasz 1651-es adatait. A táblázatokban csak a valóban ott lakó telekbirtokosokat és a név szerint felírt fiúkat, – akik elmúltak 12 évesek és keresztnévvel is ellátva soroltak fel – számoltam össze.

Az Őrségi keresztnévhasználatról Nemesnépi Zakál György is írt, és nála találkozunk női nevekkkel is: „*Emberek nevezeti: Andor, Pesta, Miklus, Miska, Peti, Gyanku, Gyiurku, Gyános, Gyantsi, Gyurku, Gyiru, Ferku, Imre, Laszlu, Laczi, Estuk, Palku, Gergü, Marczin, Márton, Jóska, Józsi, Béni, Bencze, Samu. Női nevek: Eörse, Ilona, Kati, Gyudi, Zsusa, Ruzsi, Ruzsinka, Marinka, Juli, Julinka, Sófi, Panni, Evicza, Bözse, Eörse*”.⁵⁸⁶

25. sz. ábra. a férfi keresztnévek előfordulásának gyakorisága az 1648-51-es összeírások alapján és azok százalékos megoszlása

A Függelék 98. számú táblázata a férfi keresztnévek előfordulásának gyakoriságát és azok százalékos megoszlását mutatja. A férfi keresztnéveknél a kérvényekben előforduló minden nevet felhasználtam, nemcsak a telekbirtokosként összeírt jobbágyokat, katonákat és hajdúkat, hanem a testvéreket és a fiúkat is. Érdekes megfigyelni, hogy a leggyakoribb, azaz a leginkább „divatos” név a György és a János volt, míg más neveket nem használtak: László, Jakab, Kálmán, Imre. Pedig ezek a nevek ismeretesek voltak köztük, hiszen vezetéknévként gyakran előfordultak. A Szalafői skanzenben őriznek egy 1286-ból való névsort is, onnan vettem a következő családneveket: Theöreő, Cseörgeő, Latzo, Batha, Thamasko, Balog, László, Pap, Zsoldos, Bakos, Apáthy. A honfoglaláskori nevek közül nyolcat a mai napig viselnek vezetéknévként: Törő, Laczó, Batha, Tamaskó, Balogh, László, Papp, Zsoldos.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ NEMESNÉPI ZAKÁL György, *Őrségnek leírása*, 471.

⁵⁸⁷ Szalafői skanzen, Pityerszer, 2014.

A Függelék 99. sz. táblázatában Szalafő névsorát látjuk a négy összeírás alapján.

Kék háttérrel jelöltem a mind a négy összeírásban szereplő vezetéknéveket, a 276 összeírt névből 120, azaz 43,5%-a az összlakosságnak biztos, hogy férfiágon helyben maradt. Öt családnév tartozik ide; a Laczo, a László, a Törő, a Soldos és a Balogh. Az Apáti név lehetett az 1550-es⁵⁸⁸ Pati névvel azonos. Ha így van, akkor nem öt, hanem hat családnév szerepel mind a négy összeírásban. Ezeken kívül a Balla, a Bara, a Bekes, a Kálmán, a Kis György, a Kovács, az Orbán, az Őr és a Sydo az első három összeíráskor szerepelt, később nem. A Tót az elsőben és a negyedik esetben, azaz 150 év múltán is éltek Tót vezetéknévűek Szalafőn, míg a Csörge/Csörgő csak 1648-ban nem szerepel, a többi esetben igen. Az 1697-es összeíráskor a Fodor és a Kenyeres név jelenik meg újként, bár a Fodor az Őrség más falvaiban előfordult 1648–51-ben.

Az 1697-es összeírás tíz vezetéknévéből nyolccal találkozhatunk tehát az előző összeírásokban, s ha nem is tekintjük az 1648–51-es összeírásokat, akkor is azt látjuk, hogy 150 esztendő után is az 1550-as névsorból az említett 8 családnév már megvolt, tehát nem cserélődött ki a népesség.

Ismerünk még szalafői névsort korábbi is, ahol akkor Theöreő Péter, Cseörgeő András, László János, Laczó János, Batha Mihály, Thamaskó Márton, Balog György, Pap András, Zsoldos Ferenc, Bakos György, Apáthy György, Benkeő János „armalisták” éltek.⁵⁸⁹

Az 1648-as és az 1651-es összeírásokból a portával nem rendelkező, névvel felírt családtagokat is megjelenítettem. Ezért lehetnek sokkal többen, (105 fő és 95 fő) mint 1550-ben, amikor csak a telkeseket írták össze. Ezzel együtt is kevesebben voltak 1550-ben, mert akkor 60 családfőt írtak össze, míg 1648-ban 71-et és 1651-ben 69-et. Ez azt jelenti, hogy száz esztendő alatt növekedett a létszám 11 családfővel, majd 3 évvel később kettővel csökkent. Az 1697-es adatsor viszont elszomorító képet ad Szalafő összeírt lakosságáról; mindössze 14 portát és birtokost, valamint 11 pusztá telket írtak össze.

A 100. sz. táblázatban Hodos névsorát látjuk öt összeírás alapján. A 35 főből 20 főt találtam, (kevesebb, mint a háromnegyede) akiket 1643-ban 1648-ban és 1651-ben is összeírtak; Könye András, Ábrahám Bálint, Ábrahám István, Dömötör Balázs, Dömötör János, Gál István, Gál Márton, Ábrahám György, Bencze Balázs, Dömötör István, Ábrahám Miklós, Ábrahám Mihály, Toot Máté, Janko Mihály, Gál Gergely, Koczán Miklós, Horvát György, Könye Márton, Könye Ferenc, Manuki Balázs. Három családnév fordul elő 1550–

⁵⁸⁸ Az 1550-es névsor szintén a Szalafői skanzenben látható.

⁵⁸⁹ 1208 vagy 1286-os kiváltságlevél a többi őrségi falu mellett Szalafőt is említi. Szalafői skanzen. 2014.

1697 között folyamatosan, a Könye, az Ábrahám és a Dömötör. (Az ilyen nevű embereket szintén kék háttérrel jelöltem.)

Hodos 1697-es összeírása nemcsak Hodos névsorát jelenti, hanem Kapornakét és Kotormánszegét is, amelyekkel összevonták. Ebből a közös névsorból kivontam a feltehetően hodosiakat, és így mutatom be Kapornak neveinél. Minden valószínűség szerint kivehető még az 1697-es névsorból a Szakál és az Őr, amelyek inkább Kotormánszegen előforduló nevek voltak, illetve a Tott és a Forgián, amelyek inkább hodosi illetőségűek. Így maradna nyolc név. Itt sokkal kisebb változások történtek, mint Szalafőn, az 1550-es 28 fő, 1643-ra 35 főre nőtt, majd lecsökkent 1648-ban 30-ra, ugyanennyi volt 1651-ben. A drasztikus fogyás itt is az 1697-es összeírás idején történt, amikor csupán 18 gazdát írtak össze.

A 101. sz. táblázat Kapornak névsorát tartalmazza öt összeírás alapján. A névsorok alapján a Molnár családról állapítható meg, hogy mind az 5 összeíráskor adóképesek voltak, és folyamatosan a faluban éltek, azaz minden alkalommal összeírták őket. Az 1643-ban megjelenített 12 családfő közül 9 ember élte meg az 1651-es összeírást, azaz a háromnegyedük: Mihály Kovács, ifj. Dávid Péter, Farkas Mihály, Farkas János, Molnár István, Büki Gergely, Büki Bálint, Büki Miklós, Farkas Márton.

A legkorábban összeírt 9 családfő 1643-ra 12-re csökkent, majd 13-ra emelkedett 1648-ra és újra lecsökkent 11 főre.

A 102. sz. táblázat. A „Jobbágycselédek”, lakosok száma az őriszentpéteri urbáriumokban

év	jobbágy családfő (fő)	zsellér családfő (fő)	összes lakos, becsült adat(fő)
1550	56		290–350
1575	64		
1588	44		
1595	54		
1599	69		
1612	57		
1646	82	8	460–550
1648			353
1651			348
1659	82	2	
1666	54		
1678	82		
1689	75		
1697	20	6	77
2015			1160

A szentpéteri népesedési viszonyokat feldolgozó Koltay Gábornak köszönhetően a fenti táblázatban megtekinthetjük a különböző korok szentpéteri lakosainak számát.⁵⁹⁰

A számok változásaiból követhetők a török támadások, az 1664-es harcok és a Rákóczi-szabadságharc veszteségei, amelyeket a falu 1–2 évtizeden belül képes pótolni. Látjuk, hogy az 1646 és 1648 évek lakosság száma közt csaknem 200 fő különbség van.

Őriszentpéteri családfők névsora 1550-ben a Függelék 103. sz. táblázatában láthatók. A 104. sz. táblázat pedig az 1697-es összeírás neveit tartalmazza falvanként.

⁵⁹⁰ Az 1550. 1646, 1767 és 1785-ös számokat KOLTAI Gábor, *Őriszentpéter népesedési viszonyai 1784–1895*, 184.

XII. Összegzés

Magyarországnak a korban úgy kellett talpon maradnia, hogy a területének nagy részét a törökök tartották megszállva, és a megmaradt országrész is ketté szakadt. A hódoltság peremvidékén élő népek mindennapjai a valóságban is a törökök árnyékában zajlott, folytonos küzdelem jellemezte életüket még béke idején is. A várak, várkastélyok száma ekkoriban érte el az ezret, ezeken kívül pedig közel 100 palánkvár, sánc és 300 erődített falusi templom szolgálta a megmaradt országrész védelmét.⁵⁹¹ Ide kapcsolódik a 17. századi őrségi nép története is. A szentpéteri erődített templom szolgált szállás-, és védelmi helyül az őrségi katonáknak és hajdúknak. Az őrségi nép különleges története azonban nem ekkor vette kezdetét. Már a honfoglalás korában ők vigyázták az ország nyugati határát, a gyepűt, amelynek fejében különféle királyi szabadalommal élhettek. Őri szerepük azonban a királyi határvédelem kiépülésével fokozatosan jelképpé vált, 1391-ben pedig Luxemburgi Zsigmond király földjeiket eladományozva nagyrészt jobbágysorba süllyesztette őket. 1524-ben a Batthyány családhoz kerültek és maradtak ennél a főúri családnál az 1848-as jobbágyszabadításig. Ők maguk azonban királyi szabad katonaelemnek számították magukat, 1648 – 1651-ben pedig területileg Batthyány I. Ádám dunántúli főkapitány és a terület ura alá tartoztak, aki valóban katonaként is használta őket és kiváltságaikat részben vagy egészben meghagyta, de többségük nem volt sem nemes, sem szabad, a korábbi kiváltságleveleik pedig nem, vagy csak részben voltak hasznukra, ennek ellenére az Őrség népességének egésze érezte magát szabadnak. A török korban a földesurak katonaságának egyik legfontosabb és legolcsóbb utánpótlási forrása a jobbágyságuk volt, akiket a fegyveres szolgálat fejében részben vagy egészben mentesítettek az úrbéri szolgáltatások alól. A Szentpéteri templom kapuval ellátott erőddé vált, ahol a 16. század első felében hivatalosan 50 lovas (katona) és 50 gyalogos (hajdú) szolgált. Az összeírásokban felírt katonák és hajdúk 1648-ban 26,8 egész telekkel bírtak, amelyből csupán 5,6 telek után kellett adózniuk. A korra jellemző katonatelepítési szokások közül is különlegességével rajzolódik ki az őrségi, mert itt az őrségi fegyveresek akkor is a helyükön maradhattak, ha már nem szolgáltak katonaként. Az Őrség 18 falujában élő emberek életére számtalan, a fentiekén kívüli tényező is hatással volt. A határvédelem kötelességén kívül adott volt a föld nem túl jó minősége és meg kellett küzdeniük a domborzati viszonyokkal és az állattartás nehézségeivel is. Kereskedelmüket, –

⁵⁹¹ CSORBA Csaba, *Erődített és várrá alakított kolostorok Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében*, szerk.: KANYAR József, Somogy megye múltjából–Levéltári évkönyv 5. Kaposvár, 1974. 36–44.

amelyet az egész országban a magyarok tartottak kézben és a két nagyhatalom még a hadiállapotok alatt is eltűrt, és amelyben főként a hodosiak és a kapornakiak kapcsolódtak be – nehezítették a rabló csapatok pusztításai és a járványok okozta zárlatok. Az adókat be kellett fizetniük a mindenkori földesuruknak és az őket hódolásra kényszerítő törököknek. Sem maguk, sem gyermekeik nem voltak biztonságban a törökök fosztogatásai, adó- és rabszedései miatt és a soraikat ugyanúgy ritkította a rettegett fekete halál, a pestis, amint az ország más vidékeinek lakosságáét. Mindezeket túl küzdöttek a református hitükért is, amelyet a rekatolizáció egyre erőteljesebb térhódítása ellenére is sikerült megőrizniük. Az Őrség területét és jobbágyságait már 1579-től elérték a török hódolattási törekvések és adóztatási igények. Az erre vonatkozó első pontos adataink 1590-ből vannak, amelyekből néhányat idézek is. 1600 után az Őrség falvai is kettős adózás alá kerültek, és ha az őrségiek képtelenek voltak kielégíteni a török követeléseket, akkor a gyermekeiket rabolták el tőlük. A gyermekrablás, mint az a levelekből kiderül, a törökök kedvelt „szokása” és kényszerítő eszköze volt. 1650 körül újabb 56 gyermeket vittek el Szentpéterről. Ez a harmadik nagyobb gyermekrablás, amiről tudunk 1615-től és az 1651-es összeírásban találkozunk is a tragédia következményeivel.

Mégis mindezen nehézségek ellenére az őrségiek megőrizték évszázados szabadságjogaik egy részét, katonákat adtak, őrt álltak és harcoltak az akkori ellenség, a törökök ellen, jelentették a csapatmozgásokat és védték, –ahogyan módjukban állt – a hazájukat.

Az Őrség történelmét színesítik a mondáikban és meséikben megőrzött származás-, és történettudat, de azokban is minden más történelmi kort háttérbe szorít a török idők emlékezete.⁵⁹² A török kegyetlenkedéseit a mai napig a nevében őrzi a szattai Nyársos-völgy és a szalafői Nyúzó-árok.

Az őrségiek a 20. század közepéig nagycsaládi keretekben, szerez településrendszerben, osztatlan birtokon, közös házban, közösen gazdálkodva éltek a családfő vezetésével. Speciális étük a korpás rozslisztből készült tusa, a hajdina és a köleskása volt.

A kutatásom elején elolvastam és átírtam a 18 őrségi faluról készített 1648-as és 1651-es összeírást, táblázatba rendeztem a családfőket és az életüket befolyásoló, rájuk jellemző adatokat: gyermekeik korát és számát, születéseket, eltűnéseket, családi és gazdasági

⁵⁹² A népi emlékezet szerint a törökök rombolták le a Velemér határában fekvő Topola nevű települést és a pankaszi Barátosi-kút helyén álló kolostort is. Gyermekek vérért itták és leányokat raboltak, ahogyan Szattáról is hat leány elrablását ehhez a csalogató vershez köti a hagyomány: „*Szép leányok gyertek haza, Nem bánt már a török basa!*”

Kercaszomorban Pap Balázs elrablásáról így emlékezik: „*Elvisznek az ördögök, mint Pap Balázst a törökök.*” Őrségi mesék és mondák, Közreadja MAGYAR Zoltán, Balassi Kiadó, Budapest, 2014. 41.

állapotaikat, telkeik méretét és az állatállományukat. Különös figyelmet fordítottam a két időpont közötti családi változásokra, megkerestem és rekonstruáltam a családokat. A két adatsorban történt változásokat táblázatban és grafikonokban jelenítettem meg. Majd összegyűjtöttem az általam fellelt összes, az Őrségről készült könyvet, tanulmányt, egyéb összeírást, levelet és supplicációt, amelyek segítségével kirajzolódott a 17. század közepére jellemző gazdasági és társadalmi háttér is.

Az adatok feldolgozása után, – hány katona, hajdú szolgált, milyen kérésekkel fordultak urukhoz, hol, milyen házakban éltek, milyen kötelezettségeik voltak stb. – összehasonlítottam azokat egy dunántúli (Rohonc-Szalónak) és két észak-magyarországi terület, (Diósgyőr vára és környéke, illetve Magyaróvár) kutatásainak eredményeivel. A választás azért esett ezen területekre, mert mindhárom terület az Őrséghez hasonló gazdasági és/vagy társadalmi adottságokkal rendelkezett a korban. Ezekből kiderült, hogy a vizsgált magyaróvári szántók jobb minőségűek voltak, mint az agyagos, hegyes-dombos őrségiek, és az ottani porták száma a korban 11%-kal nőtt, míg az őrségiek száma csökkent. Diósgyőr vára szintén a hódoltság peremvidékén található és ott is megvalósult a condiminium, a kétfelé történő adózás. Mindkét helyen találhatók szerek, de míg az Őrségben az elnevezés a településszerkezetet jelenti, Miskolcon a zsellérek szereit. A háztartások létszáma hasonló volt, mint az Őrségben, 5,18 fő/ háztartás. A Batthyány család birtokában lévő a Rohonc-szalónaki uradalom egyes adatait hasonlítottam össze az őrségi adatokkal, ahol hasonlóképpen, de egy köből gabonával többet adóztak egész telkenként, mint az Őrségben. Végül az Őrség későbbi történetének alakulása is szót érdemel röviden, bár ez nem képezte a kutatás tárgyát.

Az őrségi népesség számáról megállapítható, hogy amíg a magyarországi és a hódoltsági falvak területén a falvak átlagos népessége 140 fő volt, addig az Őrségben ez 130, illetve 125 fő. A lakosok száma az 1648-as 2208 főről 1651-re 2129 főre csökkent, ami még a 3 év alatt született gyermekek számának (267 gyermek) többlete ellenére is 79 fős veszteséget mutat. A három év alatt 64 férfi, 49 nő és 319 gyermek halt meg vagy tűnt el, összesen 432 fő, a lakosság 20%-a. A zsellérek számaránya is 3,73%-ról 3,05%-ra csökkent.

A két összeírás adatait kiegészíti, árnyalja és színesíti egy német nyelvű, 1697-es gazdasági jellegű összeírás, amelyben már csupán 549 főt írtak össze, ami 32 főt jelent falvanként. Ennek fő oka a törökök visszaszorításával járó háborúk pusztítása.

1648-ban az őrségi gyermekek száma 1087 fő volt, majd 267 gyermek született a következő összeírásig, így lennie kellett volna 1354 gyermeknek, ehelyett 1651-ben mindössze 1035 gyermeket írtak össze; 319 elköltözött, meghalt vagy elrabolták. Egyes

falvakban találkozunk is tragikus számokkal. Kotormánszegen például 1648-ban még 37 fiúgyermek volt, 1651-ben már csak 23. Szalafőn a 98 fiúból 74 lett, 59 lányból csak 27. Erre a nagy különbségre a legvalószínűbb magyarázat a fentebb említett török gyermekrablás.

A 458 őrségi családból 49 helyen találtam 71 mostoha gyermeket, ahol a családfő élt és valószínűleg újra megnősült. A forrásokból az is megállapítható, hogy 48 leány, 64 fiatalember és 49 özvegyiségre jutott férfi kötött új házasságot 1648 és 1651 között. Sokan közülük valószínűleg egymással. De nem mindenki igyekezett újra házasodni.

Külön fejezetet szántam az őrségi fegyveres népek családi- és gazdasági állapotjainak vizsgálatára, akik nem feltétlenül csak Szentpéteren és Szalafőn, a két katonatelepülésen éltek. Az őrségi fegyveresek aránya a lakosok számához képest 1648-ban 2,7%, míg 1651-ben 2,5% volt. Róluk több összeírást is sikerült találnom. Egy 1640-es katonalajstrom 71 őrségi katonáról és hajdúról ír, akik közül – megszámláltam – mindössze tízen éltek 1651-ben. Az 1642-43. évi, Batthyány Ádámmal írt 1462 db kérvény között 156 őrségi kérvényt és 181 kérvényezőt találtam, közülük 69 katonát – 1640-1651 között összesen 140 főt –, akik közül 15 főt találtam meg 1648-ban és 1651-ben, 14 katonának csupán a családját, a gyermekeit vagy a családnevét, a többi katonának még a családnevét sem. Vagy nem voltak őrségi lakosok, vagy már nem éltek. A fogoly katonákkal és hajdúkkal a törökök különösen kegyetlenül bántak, az ő gyermekeiket raboltak el elsősorban, illetve ritkán engedték el őket váltságdíjért, legtöbbször megkínózták és megölték őket. A katonák gyermekeinél a fogyás 51 fő volt. Az írásokból azt is megtudhatjuk az őrségi katonaparasztok állapotáról, hogy a megtalált 140 fő csaknem mindegyikének volt földbirtoka, (átlag 1/3 telek) amelyek után korábban együtt adóztak, Batthyány Ádám idején azonban a többi őrségi lakossal együtt írták őket össze és általában csupán egy fertály hely után élveztek adómentességet; nem robotoltak, ruhát és ellátást kaptak Batthyány Ádámtól, amíg katonaként szolgálták. A szentpéteri lovasok aránya az egész lovas seregtől 3,3% – 5%-a volt, míg a gyalogos hajdúk aránya 19%. A két összeírás idején összesen 60 fegyveres szerepel név szerint, akik közül 19 katona és 19 hajdú ugyanaz a személy a két összeírásban.

Az állatállományukról a következők állapíthatók meg: az 1648-as őrségi jószágok száma 437 portán 296 ló, 959 tehén, 610 borjú és 657 ökör volt, ami portánként 0,7 lovat, 2,2 tehenet, 1,4 borjút és 1,5 ökröt, összesen átlag 5,84 állatot jelentett. Ezek az állatszámok 1651-re tragikusan lecsökkentek; 95 lóval, 161 tehénrel, 222 borjúval, 198 ökörral lett kevesebb! Nemcsak nagy állatokat tartottak az Őrségben ez idő tájt, de csak az 1697-es összeírásból szerezhethetünk tudomást a méhkasok, kisállatok, juhok, kecskék, disznók és szőlőföldek számáról is.

Az őrségi jobbágyszolgáltatások az 1576-os urbáriumban már szerepelnek, amely szerint egy egész telek után Szent György és Szent Mihály napján 40-40 dénár censust, 2 köből búzát, 1-1 köből rozst, illetve zabot, 12 tyúkot, 20 tojást, 1 meszely vaját és 1 meszely túrót kellett adózniuk. Közösén pedig 24 forint ökörpénzt, 22 forint legénypénzt és 12 forint ártánypénzt szolgáltatottak be. Ezek a tételek 100 évig nem változtak számottevően, 1648–51-ben is ugyanezeket adták annyi különbséggel, hogy fizettek még 5 forint pombainpénzt is, 4 tojással többet és 12 forinttal kevesebb ökörpénzt.

Az Őrség mezőgazdasági szempontból hazánk legszegényebb vidékei közé tartozott, a korban korszerűnek tekintett háromnyomásos gazdálkodást itt nem követték Továbbra is az irtáskultúra dominált a tájon, mert a felszínhez közel elhelyezkedő agyag, a sok csapadék és a talaj nagyfokú mészhíánya csak szegényes gazdálkodási lehetőségeket teremtett. A kaszálók 10-20 év alatt kimerültek, majd kiégtek és felverte azokat a csarab, amelyet még az állatok is elkerültek. Az égetéssel irtással nyert földeket az első évben búzával, második és harmadik évben rozssal, negyedikben pedig zabbal vetették be. Az összeírásokból kiszámolható, hogy mekkora területen gazdálkodtak. Itt is, mint az ország más területén is, nem az egész, hanem a résztelek voltak a jellemző. 1648-ban a 184 egész helyen 478 résztelek osztozott, amiből pusztaként szerepelt 21,6 egész helyen 39 db résztelek. 1651-ben a 198 egész helyből 498 résztelek lett, amiből pusztá maradt 20,5 egész helyen 35 db rész. Érdekes, hogy az 1651-es összeírásban 15 egész telekkel több szerepelt. Ennek fő oka Pankasz, amit 1648-ban nem írtak még össze, mert más földesura volt, de 1651-re a helyzet megváltozott, itt 11,25 egész teleknagysággal 15 működő, 6 pusztá telek volt. Ennek ellenére is volt még 3,75 egész telekkel több, mint 1648-ban. A két összeírásból úgy tűnik, hogy a jobbágyság a kisebb, elsősorban a fél és harmad telkeken gazdálkodtak, hiszen a nagyobb telkek több szolgáltatással is jártak. Hogy mai léptékben pontosan mekkora volt a valóságban egy telek, azt az 1697-es összeírás alapján lehetett megbecsülni, amikor a telkeket és pusztákat holdban is megadták. A 45,75 működő egész hely 710 holdon terült el, ami egész telkenként 15,5 holdat jelent, a valóságban pedig ezen 172 porta osztozott, ami 4,13 holdat jelent háztartásonként. Az őrségi 15,5 hold is csak a fele, legfeljebb a háromnegyede az akkori átlagos teleknagyságnak, ami 20-30 hold volt országszerte a jellemző.

A dolgozat vége – véleményem szerint – a legérdekesebb és egyben a legszomorúbb rész, ahol az őrségi családi állapotokat igyekeztem rekonstruálni és bemutatni az adatok alapján.

Végezetül elmondható, hogy az Őrség népe forrásainak sokszínűségével és páratlanságával a Magyar Királyság nemcsak gazdaság- és társadalomtörténetében, de

kultúrájában is különleges helyet foglal el, amelynek megerősítéséhez igyekeztem ezzel a munkával is hozzájárulni. Nagy öröm volt megírni az őrségi nép 17. századi történetének egy részletét. Igyekeztem bemutatni, hogy az őrnépek mekkora területen, milyen körülmények között, hányan, milyen gazdasági közösségekben, családokban éltek együtt az 1648-as és az 1651-es esztendőkből. Hogyan éltek túl a viharos időket. A dolgozat írása során törekedtem a 17. századi őrségi nép életét az akkori földrajzi, történelmi, társadalmi és gazdasági viszonyainak teljes feltárásával bemutatni, és ehhez minden rendelkezésemre álló tanulmányt, forrást felhasználni. S ha 377 év távlatából nyilvánvalóan nem is lehet minden kétséget kizáró megállapításokat tenni, az eredeti források különleges adatsorainak páratlansága méltónak bizonyultak a feldolgozásra. Hiszen ki tudja? Talán ránk gondoltak, amikor rendszerezve, átkötözve archiválták az összeírásokat, leveleket, utasításokat és kérelmeket. A dolgozat elején megfogalmazott gondolat, miszerint Magyarország gazdaság- és társadalomtörténetében az Órség népe különleges helyet foglalt el, remélem, sikerült bebizonyítani.

XIII. Levéltári források, Bibliográfia

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, (MNL OL)

HU MNL OL Magyar Kamara Archívuma E 156-a. Fas.039 - No.058. 1697. márc. 31. Paul Wibmer készítette

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Családi Levéltárak, Batthyány család levéltára, P (szekció), 1322, a Batthyány család Körmendi Központi Igazgatósága, 77. raktári egység, Urbáriumok gyűjteményéből a 4-es kötet, A németújvári és Órség tartomány birtokainak 1648-as urbárium, továbbá MNL OL P 1322/77., Urb.I., No.4.

MNL OL Batthyány család levéltára, Missiles, P 1314

MNL OL Batthyány család levéltára, Török vonatkozású iratok II. P 1313

MNL OL, Batthyány család levéltára, Supplicationum merita 1642. 1645. 1646. 1648. 1649.

MNL OL Batthyánycsalád levéltára, P 1322/35. 1640. szept. 7. 42-es kötet 350. 346.

ACSÁDY Ignác, *Közgazdasági állapotaink a XVI. és XVII. században*, Budapest, Atheneum R. Társ. Könyvnyomdája, 1889.

AMBRÓZY Gábor, *Gróf Batthyány Tivadar (1729–1812), Egy vállalkozó főnemes gazdasági szerepvállalásai a 18. század végén*, Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2023.

ANDORKA Rudolf, *Az európai nagy pestisjárványok*, In: KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének Történeti Demográfiai Füzetek, Budapest, 1985.

ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem - Történeti, Demográfiai Tanulmányok*, Budapest, 2001.

ANDORKA Rudolf, *A családrekonstrukciós vizsgálat módszerei*, In: Történeti Demográfiai Füzetek 4. Budapest, 1988.

ANDORKA Rudolf, *Településszintű családrekonstrukciós vizsgálatok egyes eredményei*, In: Történeti Demográfiai Füzetek 9. Budapest, 1991.

ANDORKA Rudolf, *Pócsmegyer népesedési viszonyai 1744–1895. – egy családrekonstrukciós vizsgálat első eredményei*, In: Történeti Statisztikai Tanulmányok 5. Budapest, 1984.

ÁGOSTON Gábor, *A hódítás ára, A magyarországi török végvárok őrsége, fenntartási terhei és a tartomány pénzügyi helyzete*, In: Hadtörténelmi Közlemények (111/2.) 1998. 351–383.

APOR Péter, *Történeti antropológia*, In: BÓDY Zsombor – Ö. KOVÁCS József (szerk.), *Bevezetés a társadalomtörténetbe*, Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 443–445.

- BATTHYÁNY – STRATTMAN László Múzeum, Kőrmend, Történeti Dokumentációs Gyűjtemény,
http://muzeumkormend.hu/sites/default/files/csatolt-fajl/palyazat/2016-12-29/nka_rest_2013.pdf
- BAGI Zoltán Péter, *A 16–17. századi határvidéki és diplomáciai kémkedés magyar nyelvű irodalmának áttekintése*, http://acta.bibl.u-szeged.hu/31012/1/aetas_2012_004_176-187.pdf
- BALÁZS Pál, *Az őrségi táj változásának és karakterének elemzése*, Doktori (Phd) értekezés, Sopron, 2017.
- BALOGH Máté, *Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitányhelyettesei, Középnemesi – Katonai karrierük a Dunántúlon a XVII. században*, Doktori disszertáció, PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Budapest, 2021.
- BAROS – GYIMÓTHY Eszter, *Csetnek oppidum népességtörténete a 17. század végén*, In: ZIMÁNYI Vera, J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Khronosz PPKE BTK Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Piliscsaba, 2008. 155–165.
- BAROS – GYIMÓTHY Eszter, *"Egy város, két vallás – A csetneki evangélikus és katolikus egyházközösségek anyakönyveinek (1683-1807) feldolgozása családrekonstrukciós módszerrel"* PhD 2022. június
- BÁN Péter, *A nyugat-dunántúli Batthyány-uradalmak birtokigazgatási rendszere a XVII. század első felében*, In: Agrártörténeti Szemle, (XIX/1–2.), 1977.
- BEKE Ödön, *Köblös föld, kilás föld*, In: Magyar Nyelvőr, (LXXI.), Szikra, Budapest, 1947.
- BENCZÉDI László, *Végváriak életviszonyai a XVII. században*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárok a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 101–110.
- BENCZIK Gyula, *Tótság és Őrség, Két Vas megyei tájnév keletkezéstörténetéről*, In: Vasi Szemle (2010/6.), 662–669.
- BENCZIK Gyula, *Hodos és Kapornak története*, Lendva, 2005.
- BENCZIK Gyula, *Őrségi „útvesztő”*, In: Vasi Honismereti és helytörténeti Közlemények, 4. Szombathely, 1995. 81–83.
- BENCZIK Gyula, *Nemzetség és szer*, In: Savaria – A Vas Megyei Múzeumok Értesítője, XXII/4.), Szombathely, 1999. 141–144.
- BENCZIK Gyula, *A nagyrákosi Főlnagy család iratai 1362–1939*, (XIII.), 54. In: MNL Vas Megyei Levéltára, Vas megye, Szombathely. <https://docplayer.hu/4899647-Xiii-54-a-nagyrakosi-folnag-csalad-iratai-1362-1939-1-doboz-0-12-0-12-ifm-raktari-hely.html>. 2016.
- BENCZIK Gyula, GYÖNGYÖSSY Péter, DR. KÖBÖLKUTI Katalin, MÓRICZ Péter, NAGY Endre, DR. NAGY Zoltán, ORBÁN Róbert, SÖPTEI Imre, DR. VIG Károly, *Az Őrség és a Vendvidék, Kalauz turistáknak és természetbarátoknak*, B. K. L. Kiadó, 2004.

- BENDA Gyula, *A halálozás és halandóság Keszthelyen 1747–1849*, In: KSH–NKI, Történeti demográfiai Évkönyv, Budapest, 2000. 145–149.
- BENDA Kálmán (főszerk.), *Magyarország történeti kronológiája*, II. kötet, 1526–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.
- BENDA Kálmán, *A magyarországi végvári vonal fenntartásának költségei a XVII. század elején*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 2020. 49–60.
- BÓDY Zsombor–Ö. KOVÁCS József, (szerk.), *Bevezetés a társadalomtörténetbe, Hagyományok, irányzatok, módszerek*, Osiris Kiadó, 2006.
- BOCSI Zsófi, *Vár és uradalom kapcsolata az írott források tükrében, Néhány gondolat a csókakői váruradalomról*, Castrum, VI. 2007. 43–62.
- BOGDÁN István, *Helyi földmértékeink a 18. század végén*, In: Történeti Statisztikai Évkönyv 1967 - 1968, Budapest, 1970.
- BORSOS Balázs, *A magyar népi kultúra régiói I.*, Budapest, Mérték, 2011.
- BURKE Peter, *Az új történetírás múltja és jövője*, In: GYURGYÁK János – KISANTAL Tamás (szerk.), *Történetelmélet*, I–II. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 1189–1192.
- BUZA János, *A török kori Magyarország gazdaságtörténete*, In: HONVÁRI János (szerk.), *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*, Aula Kiadó, Budapest, II. fej. 1997.
- BUZA János, *A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarországon a török uralom alatti területén a XVII. században*, In: Történelmi Szemle, (XX/1.), 1977. 73–106.
- CSISZÁR Károly, *Őrség*, Vas megyei Idegenforgalmi Hivatal, 1983.
- CZIGÁNY István, *A Kanizsával szembeni végvidék védelmi rendszere a XVII. század közepén*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Batthyány Ádám és köre*, PPKE BTK. Piliscsaba, 2013.
- CSORBA Csaba, *Erődített és várrá alakított kolostorok Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében*, In: KANYAR József (szerk.), *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 5.* Kaposvár, 1974. 13–47.
- DÁVID Géza – FODOR Pál, *„Az ország ügye mindenek előtt való,” A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545)*, História Könyvtár, Okmánytárak, 1. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 2005.
- DÁVID Géza, *Pasák és bégek uralma alatt*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- DEÉSI DADAY András, *Az utolsó erdélyi pestis története (1813–14)*, Budapest, 1929.
- DÉNES József, *Hozzászólás Herényi István Bulcsú horka című írásához*, (LV/2.), 2001. 229–230.

- DOBROSSY István (főszerk.), *Miskolc története II. 1526–1702-ig*, Miskolc, 1998.
- DÓRI Szilvia, *Békebeli csatározások, végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–52-ben*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 35–42.
- DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, Szombathely, Őrségi Baráti Kör, 1987.
- ECKHART Ferenc, *Magyar alkotmány- és jogtörténet*, Milleniumi Magyar Történelem, Budapest, 1952.
- EMBER Győző, *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, Budapest, 1946.
- ENDREI Walter, *Műszaki innovációk sorsa Magyarországon, Malomipar, Vaskohászat, Textilipar*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
- ENDREI Walter, *Patyolat és posztó*, Budapest, Magvető, 1989.
- FEKETE Lajos, *Egy vidéki török úr otthona a XVI. században*, MTA, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 15. kötet, 1959. 87–106.
- FRISNYÁK Sándor, *Magyarország történeti földrajza*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- FODOR Pál, *A terjeszkedés ideológiai az oszmán birodalomban*, In: Világtörténet, 1994/1.
- FODOR Pál, *Állandóság és változás az oszmán történelemben*, In: TUSOR Péter (szerk.), R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére, Budapest, 1998. 165–175.
- FODOR Pál, *Vállalkozásra kényszerítve, Az oszmán pénzügyigazgatás és hatalmi elit változásai a 16–17. század fordulóján*, História Könyvtár, Monográfiák 21., MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2006.
- GECSÉNYI Lajos, *„Török áruk” és „görög kereskedők” a 16–17. századi királyi Magyarországon*, In: TUSOR Péter (szerk.), R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére, Budapest, 1998. 185–204.
- GRANASZTÓI György, *Történelem és történetírás. Jegyzet arról, hogyan változik az ország lélekszáma hosszú időtartam alatt*, In: Történeti Demográfiai Évkönyv, 2000. 9–20.
- H. NÉMETH István, *Háború és népesség a kora újkori Magyarországon (16–17. század)*, In: KSH 2001. 129–141.
- HECKENAST Gusztáv, *Habsburg-védernyő alatt, Magyarország és a Habsburg Birodalom a 18. században*, Rubicon, (XXXI/2–3.), 2020. 66–73.
- HEGYI Klára, *Egy világbirodalom végvidékén*, Gondolat, Budapest, Magyar História sorozat, 1982.

- HEGYI Klára, *A várak és a katonaságuk szerepe a törökök magyarországi berendezkedésében*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 71–85.
- HEGYI Klára, *A budai vilájet várai és várkatonasága 1570-ig*, Budapest, 2003.
- HEGYI Klára, *Török berendezkedés Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1995.
- HEGYI Klára, *A török hódoltság várai és katonasága I. Oszmán védelmi rendszer Magyarországon*, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2007.
- HEGYI Klára, *Jászberény török levelei*, Szolnok megyei Levéltári Füzetek 11. Szolnok, 1988.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/JNSM_Lf_11/?pg=9&layout=s 2022.
- HEGYI Klára – ZIMÁNYI Vera, *Az oszmán birodalom Európában*, Corvina, Budapest, 1986.
- HERÉNYI István, *Magyarország nyugati végvidéke 800–1242*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1996.
- HOLUB József, *A bortermelés Zala megyében 1526 előtt*, A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950 – 1960, Zalaegerszeg, 1960.
- HOFFMANN István (szerk.), *A Magyar Névarchívum Kiadványai 13.*, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2008.
- HÓMAN Bálint – SZEGFÜ Gyula, *Magyar Történet*, Budapest, Arcanum Adatbázis Kft., 2002.
<http://www.elib.hu/00900/00940/html/> 2010.
- HONVÁRI János (szerk.), *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*, Aula Kiadó, Budapest, 1997.
- HORVÁTH László, *A Nádasdy földesurak (fertő) szentmiklósi inscripció leveleiről*, In: Soproni Szemle, (LVI/ 3.), 2002. 239–256.
- HORVÁTH Pál, RÉVÉSZ T. Mihály, ZLINSZKY János (szerk.), *Doktori iskola, Prelegálások, Histogramma, Metodika és az ún. segédtudományok*, Szent István társulat, Budapest, 2002.
- ILLIK Péter, *„Háborús békeévek” a Batthyány birtokokon 1630–1650*. In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Khronosz, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 43–56.
- IVÁNYI Béla – FAZEKAS István – KOLTAI András, *Pázmány Péter és a Batthyányiak*, Budapest, 2008.
- KÁLLAY István, *A magyarországi nagybirtok kormányzata, 1711–1848*. Budapest, 1980.
- KARASSZON Dénes, *Demográfiai mutatóink történelmünk korszakai szerinti ingadozása – orvostörténelmi megvilágításban*, In: KSH, Történeti Demográfiai Évkönyv, 2001. 415–422.
- KATUS László, *A fekete halál: A pestis, Rubicon*, (2002/ 3.), 12–17.

- KÁZMÉR Miklós (szerk.) *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára, XIV–XVII. század*, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2009. (oszk.hu 08923.pdf)
- KENYERES István, *Uradalmak és végvárok, A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- KENYERES István (szerk.), *XVI. századi uradalmi utasítások*, Fons könyvek 2. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 2002. I–II. kötet.
- KINCSES Katalin Mária, *Fejezetek a XVI – XVII. századi magyarországi gyógyítás történetéből*, Line Design, Budapest, 2019.
- G. KIRKOVITS István, *Communitas fortissima*, www.legbatrabbkozseg.hu, 2015.
- KISS Lajos, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 3. kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
- KISS Gábor – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, *A Vas megyei Őrség településnevei*, In: Vasi Szemle, 2010/6. 215–224.
- KISS Gábor – ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs, *A Lapincs-Rába vonaltól délre eső terület Árpád-kori történeti földrajzához a Megyetörténet műhelyéből*, In: Vasi Szemle, 2010/6.
- KOGUTOWICZ Károly, *Dunántúl és Kisalföld írásban és képen I–II*, Szeged, 1930.
- KOLTAI András, *Batthyány Ádám, Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, Győr, 2012.
- KOLTAI András, *Komédia és diskurzus, Batthyány Ádám följegyzései a császári udvarról (1635–1641)*, In: Levéltári Közlemények, 72. 2001. 77–95.
- KOLTAI András, *Egy főúri lakodalom előkészületei (Eszterházy László és Batthyány Eleonóra menyegzője Rohoncon 1650-ben)*, Különlenyomat a Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények című évkönyvéből, Budapest, 2003.
- KOLTAI András, *A Batthyány család körmendi központi levéltárának kutatástörténete*, Levéltári Közlemények, 71. 2000. 207–231.
- KOLTAI Gábor, *Őriszentpéter népesedési viszonyai 1784–1895, A református egyházközség családrekonstrukciója*, In: KSH Történeti Demográfia Évkönyvek, 2003. 179–235.
- KOPPÁNY Tibor, *Batthyány I. Ádám építkezései 1629–1659*, Történelmi Szemle, (XXVII/4.), 1984. 539–555.
- KOVACSICS József, *A történeti statisztika forrásai, Történeti statisztikai táblázatok*, Budapest, 1957. 407–515.
- KOVACSICS József, *Magyarország népességtörténete a konferencia – sorozat tükrében (896- 1870)*, 145–211.

- KOVÁCS Evelin, *Kézművesek Debrecenben a céhes korszak utolsó évszázadában*,
Történettudományi doktori Iskola, Társadalom – és Gazdaságtörténeti Doktori Program,
Budapest, 2023.
- KOVÁTS Zoltán, *A Kárpát-medence népesedési viszonyainak alakulása (900–1870)* In: KSH
Történeti Demográfiai Évkönyvek, 2001. 121–127.
- KÓTA Péter (szerk.), *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények*, Vas Megyei Levéltár, 1998.
- KÖVÉR Sándor, *Az 1739. évi fekete halál Hajdúböszörményben*, In: A Debreceni Déri Múzeum
évkönyve 1965. Debrecen, 1966. 571–577.
- KRÁSZ Lilla, „*Lészen az Istennek áldásából magzattyok...*”, *Születés és anyaság a régi
Magyarországon, 16. század – 20 század eleje*, HUN-REN Bölcsészettudományi
Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2024.
- KRISTÓ Gyula, *A vármegyék kialakulása Magyarországon*, Magvető kiadó, Budapest, 1988.
- KUBINYI András, *A késő-középkori Magyarország történeti demográfiai problémái*, In: KSH
Történeti Demográfiai Évkönyvek, 2001. 105–119.
- LADÁNYI–BENEDIKT Ildikó, *Rabok és kezesek a körmendi várban a XVII. század közepén*, In: J.
ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Pázmány Történelmi
Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 81–
90.
- LÉDERER Emma, *Régi magyar úrmértékek*, In: Századok, (LVII/1–6.), 1923–1924, Budapest, 1923.
123–157.
- MAGYAR Zoltán, *Őrségi mesék és mondák*, Balassi Kiadó, Budapest, 2014.
- MAKSAY Ferenc, *Urbáriumok XVI–XVII. század*, In: Magyar Országos Levéltár kiadványai, II.
Forráskiadványok 7. Budapest, 1959.
- MAKSAY Ferenc, *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén*, II. kötet., In: Magyar
Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16. Budapest, 1990. Vas megye 1549.
- Magyar Katolikus Lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/T/Tall%C3%A9r.html> 2021.
- MARTI Tibor, *Gróf Esterházy László (1626–1652), Fejezetek egy életrajzhoz*, Doktori (PhD)-
értekezés, PPKE TTDI, 2013.
- MAYER Ferenc Kolos, *Béldi Pál pestis elleni orvossága*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
Budapest, 1927.
- MÁRKUS Dezső (szerk.), *Corpus Iuris Hungarici*, Magyar Törvénytár, Milleniumi kiadás, Budapest,
1897. 892–908.
- MÉHES Péter, *Kémek és hírszerző emberek az egerszegi várban Kerpachich István kapitányságnak
ideje alatt (1647–57)*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*,

- Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 57–70.
- MIHOLICS József, *Alsó-Őrség földtörténeti vázlat*, In: Vasi Szemle, (XXV/2.), 1971. 251–257.
- MÓRICZ Péter, *Batthyány I. Ádám körmendi emlékezete*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Batthyány Ádám és köre*, PPKE BTK, Piliscsaba, 2013. 23–34.
- NAGY Zoltán, *Egy történeti kistáj, az Őrség néprajzi határainak vizsgálata*, In: Savaria–A Vas Megyei Múzeumok Értesítője (XXII/4.), 1995–1998. Szombathely, 1999. 148–177.
- NEMESNÉPI ZAKÁL György, *Őrségnek leírása*, In: TÓTH József, *Egy régi leírás az Őrségről*, In: Vasi Szemle (XXIV/3.), 1970.
- ORBÁN Róbert, *Őrségi nemesek*, 2010. www.orsegi-nemesek.html. 2016.
- ORBÁN Róbert, *Régi őrségi nemzetségek*, 2009. www.regi-orsegi-nemzetssegek. 2009.
- ŐRI Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon*, In: KSH Történeti Demográfiai Évkönyvek, 2005. 115–162.
- ORTUTAY Gyula (főszerk.), *Magyar Néprajz, II. Gazdaság, parasztgazdaság*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.
- ŐZE Sándor, *Kanizsa környéki végvárak viszonya a környék lakosságához, Csányi Ákos jelentései alapján*, Zalai Múzeum 4. 1992. 17–20.
- PAYR Sándor, *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*, I. kötet, Sopron, Székely és társa, 1924.
- PAPP Vilmos, *Hagyományok, Az őrségi kerkavölgyi községek népmozgalma (1805–1970)*, In: Vasi Szemle, (XXII/1.), 1973. 90–120.
- PAPP Vilmos, *Pálóczi Horváth Ádám ismeretlen levelei az Őrség ügyében*, In: Vasi Szemle, (XVIII/1.), 1964. 29–42.
- PAPP Vilmos, *Hagyományok, Őrségi iratok I.*, In: Vasi Szemle, (XXIV/4.), 1970. 597–612.
- PAPP Vilmos, *Hagyományok, Őrségi iratok II.*, In: Vasi Szemle, (XXV/1.), 1971. 97–106.
- PAPP Vilmos, *Hagyományok, Őrségi iratok III.*, In: Vasi Szemle, (XXV/2.), 1971. 236–251.
- PATAKY László, *Az Őrségi Református Egyházmegye története*, Budapest, 1992.
- PÁLFFY Géza, *A Batthyány család és a dunántúli határvédelem a XVI–XVII. században*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Batthyány Ádám és köre*, PPKE BTK, Piliscsaba 2013. 35–60.
- PÁLFFY Géza, *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*, In: Történelmi Szemle (XXXVIII/ 2–3.), 1996. 163–211.
- PÁLFFY Géza, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16 – 17. században*, In: Történelmi Szemle, (XXXIX/2.), 1997. 256 – 288, 280.
- PÉTER Katalin, *Esterházy Miklós*, Gondolat, Budapest, 1985. (Magyar História).

- PÓSÁN László, *A Fekete Halál, Pestisjárványok a középkorban*, https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/234655/1995_III_02_236_240.pdf?sequence=1&isAllowed=y 2021.
- PREISZ Hugó, *A pestisről, különös tekintettel annak bakteriológiájára*, Budapest, 1900. 16–17.
- PRINCZ Gyula és gróf TELEKI Pál (szerk.), *Magyar földrajz*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest Hasonmás Kiadás, Babits Magyar – Amerikai Kiadó, Szekszárd, 1990.
- RAKONCZAY Zoltán, *Szigetköztől az Őrségig*, Mezőgazdasági Kiadó, Kaposvár, 1996.
- RÁCZ Lajos, *Nézetek a preindusztériális Európa népességtörténetéről*, In: *Agrártörténeti Szemle*, (XXXIII/1–4.), 1991. 247–256. 311–314.
- RADVÁNSZKY Béla, *Magyar családi élet és háztartás a XVI. és a XVII. században*, I–III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1896.
- R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.), *Magyarország története 1526–1686*. 2. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- SALAMON Ferenc, *Magyarország a török hódoltság korában*, Budapest, Franklin, 1885.
- SEBESTYÉN Hajnalka, *A pestis története, különös tekintettel a magyarországi járványokra*, Janus Pannonius Tudományegyetem, BTK, Pécs, 1997. szakdolgozat
- SEBESTYÉN Hajnalka, *Az Őrség katonaparasztjai Batthyány I. Ádám idején*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Batthyány Ádám és köre*, PPKE BTK, Piliscsaba, 2013. 37–44.
- SEBESTYÉN Hajnalka, *Az 1642-es és 1643-as években Batthyány I. Ádámhoz érkezett szupplikációk rövid áttekintése és összehasonlítása*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, PPKE BTK, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, Piliscsaba, 2008. 143–154.
- SOHAJDA Ferenc, *Zala megye népesedéstörténetének irodalma, Hangsúlyok, hiányok, hipotézisek*, In: KSH NKI, *Történeti Demográfiai Évkönyve 2004*. 157–179.
- SOÓS Péter, *Barangolások hazai tájakon II*. Budapest, BUK Kft. 1994.
- SÓS Andrea, *A Batthyány család földesúri familiájának javadalmazása a 17. században*, In: ZIMÁNYI Vera (szerk.), *Óra, nyoszolya, szablya, Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*, Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok, 9. Budapest, 1994. 99–115.
- STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása I.*, In: *Vasi Szemle* (XXVIII/ 2.), 1974.
- STAHL Ferenc, *Az Őrség jogállása II.*, In: *Vasi Szemle* (XXVIII. 3.), 1974.
- STONE Lawrence, *The Family, Sex and Marriage in England 1550–1800*. In: ZIMÁNYI Vera (szerk.), *PPKE BTK Ismertetések II. Társadalomtörténet*, Piliscsaba, 2002. London, 1977.

- SZ. SIMON Éva, *A hódoltságon kívüli „hódoltság”, Oszmán terjeszkedés a Délnyugat-Dunántúlon a 16. század második felében*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014.
- SZABÓ István, *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*, Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948.
- SZAKÁLY Ferenc, *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*, Magyarok Európában II. Háttér lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- SZAKÁLY Ferenc, *Magyar adóztatás a török hódoltságban*, MTA, Budapest, 1981.
- SZAKÁLY Ferenc, *A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526)*, In: RÚZSÁS Lajos, *Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*, Mohács, 1986.
- SZAKÁLY Ferenc, *Magyar intézmények a török hódoltságban*, MTA, Budapest, 1997.
- SZAKÁLY Ferenc, *Vesztőhely az út porában*, Helikon Kiadó, Budapest, 1986.
- SZAKÁLY Ferenc, *A mohácsi csata*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- SZAKÁLY Ferenc (kiadta), SZALÁRDY János, *Síralmas magyar krónikája*, Magyar Helikon, 1980.
- SZENTGYÖRGYVÁRI Tamás, *Az Őrség és a Batthyányak pere*, In: Diskurzus, (II/1.) 2012.
- SZIJÁRTÓ M. István, *Mikrotörténelem*, In: BÓDY Zsombor–Ö. KOVÁCS József (szerk.), *Bevezetés a társadalomtörténetbe*, Osiris Kiadó, 2006. 500–520.
- SZIKSZAY Edit, *Néprajzi Gyűjtemény*, Óriszentpéter, 2014.
- SZIKSZAY Edit, *Őrségi mondák, hiedelmek és balladák*, In: Vasi Honismereti Közlemények, (XVII/1–2.), 1990. 38–46.
- SZILÁGYI Miklós, (szerk.) *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2001.
- SZVITEK Róbert, *Kiskomárom végvár szerepe a Dél-Dunántúli védelmi rendszerben*, PhD, Eötvös Lóránd Tudományegyetem BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2008.
- TAKÁTS Sándor, *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*, Gondolat, Budapest 1961.
- TAKÁTS Sándor, *Buda két árulója*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.
- TAKÁTS Sándor, *Az igazi szegénylegények*, In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*, Gondolat, Budapest 1961.
- TAKÁTS Sándor, *A sárvári kert a 16. században*, In: *Buda két árulója*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1979.
- TAKÁTS Sándor, *Régi magyar kapitányok és generálisok*, Genius Kiadás, Budapest, 1928.
- TAKÁTS Sándor, *Bajvívó magyarok*, Móra, Budapest, 1963.

- TARKÓ Ilona, *A sarcgyűjtés jelentősége és feltételei a Batthyány birtokokon a 16–17. században*, In: SZIRÁCSIK Éva (szerk.), *Élet a birtokon*, Discussiones Neogradienses 13. Salgótarján, 2013. 87–106.
- TARKÓ Ilona, *Egy magyarországi török rab viszontagságai: Alisán aga sarcgyűjtő útjai*, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Társadalom- és Életmód-Történeti Kalandozások térben és időben a Nyugat-Dunántúli végektől a Kárpátokig*, Piliscsaba, 2014. 48–57.
- TÓTH József, *Egy régi leírás az Őrségről II. Nemesnépi Zakál György leírása*, In: Vasi Szemle (XXIV/3.), 1970. 456–460.
- TÓTH István György, *A végvár árnyékában: az özvegyek és árvák sorsa a XVII. századi Körmenden*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárok a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 113.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Nagy két császár birodalmi között,” Gondolat, Budapest, 1984.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Csak az nevét viseljük az békességnek...”, In: J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008. 16–28.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Egy hírhedt lesvető a XVII. századból – Kösze Gyurkó zsámbéki akciója*, In: Hadtörténelmi Közlemények (CXXVI/ 2.), 2013. 481–509.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.), *Mindennapi élet a török árnyékában*, Pázmány Történelmi Műhely, Történelemtudományi Doktori Iskola, Khronosz, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *A Habsburg–török–magyar béketárgyalások és viszonyok a 17. század első két évtizedében*, In: XIX. Magyar Őstörténeti Találkozó Őstörténetünk és a genetika, XIII. Magyar Történelmi Iskola 1456 Nándorfehérvár – 1606 Zsitvatorok – 1956 Budapest, Mártély, 2006. 223–233.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Mint juhok az farkasokkal..., Az oszmán fenyegetés és előrenyomulás a Dunántúlon a 17. század első felében*, In: XIX. Magyar Őstörténeti Találkozó Őstörténetünk és a genetika, XIII. Magyar Történelmi Iskola 1456 Nándorfehérvár – 1606 Zsitvatorok – 1956 Budapest, Mártély, 2006. 233–242.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Kassa város polgársága a 16. század végén és a 17. század első felében*, In: Történelmi Szemle, (XXII.) 1979. 577–591.
- VARGA János, *Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban, 1556–1767*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969.
- VARGA J. János, *Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi Dunántúli nagybirtokon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.

- VARGA J. János, *Hadizsákmány és rabkereskedelem, mint az emberi kapcsolatok formái a Dunántúlon a török hódoltság korában*, In: Levéltári Szemle, (XLII/3.), 1992. 16–20.
- VARGA J. János, *A XVI–XVII. századi katonaság szervezetének kérdései. (Különös tekintettel a főúri parancsnokság alatt álló dunántúli katonaságra)*, In: BODÓ Sándor és SZABÓ Jolán (szerk.), *Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században*, Tanulmányok, Studia Agriensia, Dobó István Vármúzeum, Eger, 1983. 119–134.
- VARGA J. János, *Rabtartás és rabkereskedelem a 16–17. századi Batthyány nagybirtokon*, In: KALMÁR János (szerk.), *Unger Mátyás emlékkönyv*, Budapest, 1991. 121–133.
- R. VÁRKONYI Ágnes, (szerk.), *Magyarország története 3/1. 1526–1686.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- VÉGH József, *Őrségi tájszavak és néhány sajátos őrségi paraszti szakkifejezés*, <https://core.ac.uk/reader/51307204>. 2017. június
- VÉGH Ferenc, *Egerszeg végvár és város a 17. században*, In: Zalaegerszegi Füzetek 10. Zalaegerszeg, 2010.
- VÉKONY Gábor, *Népesedési viszonyok az Árpád-korban*, In: Történeti Demográfiai Évkönyv, 2001. 81–103.
- WERBÖCZY István, *Tripartitum*, Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- WENCZEL Gusztáv, *Magyarország mezőgazdasági története*, MTA, Budapest, 1887.
- ZACHAR József, „Egy ezredévi szenvedés”, Heraldika Kiadó, Budapest, 2003.
- ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, „Mindenik jobbágynak mennyi gyermeke vagyon és azok hány esztendősek”. Egy 17. századi uradalmi „népszámlálás adatai”, In: FODOR Pál, PÁLFFY Géza, TÓTH István György (szerk.), *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*, Budapest, 2002. 461–549.
- ZIMÁNYI Vera, *A Rohonc-szalonaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- ZIMÁNYI Vera, *Supplicationum merita, A Batthyány I. Ádám földesúrhoz és dunántúli főkapitányhoz intézett kérvények kivonatai*, In: Történelmi Szemle (XL/3–4.) 1998. 299–331.
- ZIMÁNYI Vera, *A pestisbetegség leírása és egyéb intézkedések a 17. század közepén a Batthyány birtokon*, In: LENGVÁRI István (szerk.), *Tanulmányok Barta Gábor emlékére*, Pécs, 1996. 285–290.
- ZIMÁNYI Vera, *Nyugat-dunántúli és horvátországi nagybirtok parasztsága a 16–17. században*, In: Különnyomat, Szentendre–Velem, 1996.
- ZIMÁNYI Vera (szerk.), PPKE BTK *Ismertetések II. Társadalomtörténet*, Piliscsaba, 2002.

- ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Jobbágyok életkora 1660-ból*, In: Agrártörténeti Szemle, (XLVIII/1–4.), 2007. 9–23.
- ZIMÁNYI Vera – J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Család- és háztartásvizsgálat egy 17. század közepi „uradalmi népszámlálás” alapján*, In: ÖTVÖS István (szerk.), *Variációk, Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*, Piliscsaba, 2004. 43–66.
- ZIMÁNYI Vera, *Adatok a dunántúli hajdúk történetéhez*, Századok, 1–3. 1960. 297–298.
- ZIMÁNYI Vera (szerk.), *Óra. szablya, nyoszolya, Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században*, In: Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok, 9, Budapest, MTA 1994.
- ZIMÁNYI Vera, *Uradalom és jobbágytelek Kelet-közép Európában (14–17.sz.)*, In: Világtörténet, 1982.
- ZIMÁNYI Vera, *Tisztartó a 17. században, Jobbágy Dániel*, In: História, 11. 1989. 17–19.
- ZSOLDOS Attila, *A vasi várispánság felbomlása*, In: Vasi szemle (XXXII/1.), 2000. 27–46.

XIV. Táblázatok és ábrák

1. táblázat. 1648-ban és 1651-ben az összeírásokban szereplő ispánok, őrnagyok és szolgálók lakhely szerint, Függelékben
2. táblázat. Az őrségi katonák és hajdúk lajstroma 1640-51 között, Függelékben
3. táblázat. Az őrségi katonák telekhányada 1640-ben, Függelékben
4. táblázat. Az őrségi hajdúk telekhányada 1640-ben, Függelékben
5. táblázat. Katonai vezetők névsora és a katonáik létszáma a 3 hajdútelepülésen
6. táblázat. Az 1648-as és 1651-es őrségi összeírásban szereplő katonák és hajdúk névsora, Függelékben
7. táblázat. Az őrségi fegyveres erők vezetőinek névsora és társadalmi helyzetük
8. táblázat. Az őrségi katonák és hajdúk az 1648-51-es összeírásokban, gyermekeik, telkeik és lovaik számával, Függelékben
9. táblázat. Esküdtek az Őrségben az összeírásoknál, Függelékben
10. táblázat. Az 1648-ban és 1651-ben összeírt őrségi lakosok száma és falvaik nagysága
11. táblázat. Az Őrségi lakosok számának alakulása 1648-ban, 1651-ben, 1687-ben és 1697-ben az összeírások alapján
12. táblázat. 2015. január 1. Őrségi lakosok száma, Függelékben
13. táblázat. 1697-es összeírás lakosainak, portáinak, zselléreinek és a gabonatermeléseinek számai, Függelékben
14. táblázat. Az 1648-ban és 1651-ben összeírt maguk házánál élő zsellérek, fiaik, lányaik koruk szerint és állataik száma, Függelékben
15. táblázat. 1651-ben újabb zsellérek és családjaik, Függelékben
16. táblázat. A más házánál lakó zsellérek 1648–1651-ben, Függelékben
17. táblázat. Zsellérek száma lakóhelyeik szerint 1648-ban
18. táblázat. Zsellérek száma lakóhelyeik szerint 1651-ben
19. táblázat. Más házánál lakó zsellérek száma falvanként az 1697-es összeírás alapján, Függelékben
20. táblázat. Szökött jobbágyok névsora, Függelékben
21. táblázat. A családok és gyermekeik száma 1648-ban
22. táblázat. A családok és gyermekeik száma 1651-ben
23. táblázat. A háztartástípusok kategóriái, Függelékben
24. táblázat. Háztartástípusok 1648-ban, Függelékben
25. táblázat. Háztartástípusok 1651-ben, Függelékben

26. táblázat. Az 1648-as többmagos kiterjesztett háztartások családmagszámmal, Függelékben
27. táblázat. Az 1651-es többmagos kiterjesztett háztartások családmagszámmal, Függelékben
28. táblázat. Fiúk és leányok száma falvanként 1648-ban
29. táblázat. A fiúk kor szerinti megoszlása 1648-ban, Függelékben
30. táblázat. Lányok kor szerinti megoszlása 1648-ban, Függelékben
31. táblázat. Az 1648-as őrségi fiú és leánygyermek száma kor szerint
32. táblázat. Egy- és többgyermekes családok és a gyermekek száma 1648-ban
33. táblázat. Az 1651-es összeírásban szereplő gyermekek száma falvanként
34. táblázat. Őrségi fiúgyermek száma a két összeíráskor, életkor szerint.
35. táblázat. Az őrségi fiúgyermek háromévenkénti összesített száma
36. táblázat. A települések gyermekszámában történt változások
37. táblázat. Az egy- és többgyermekes családok száma a gyermekek számával 1651-ben
38. táblázat. Az őrségi fiúk és lányok száma életkoronként a két évben
39. táblázat. A fiúk és leányok számát láthatjuk falvanként a két évben, Függelékben
40. táblázat. Gyermekek kora 1651-ben
41. táblázat. A fiúk életkora 1651-ben, Függelékben
42. táblázat. A lányok életkora 1651-ben, Függelékben
43. táblázat. Leánygyermek száma falvanként és összeírásonként, Függelékben
44. táblázat. Hány fiú született és hányan vették át a telket apjuk után, Függelékben
45. táblázat. Az őrségi falvak családjai 1697-ban, Függelékben
46. táblázat. 1697-es családok és gyermekeik, Függelékben
47. táblázat. Az őrségi halottak és újszülöttek, Függelékben
48. táblázat. A halott férfiak, Függelékben
49. táblázat. A feltételezhetően megözvegyült férfiak és mostohagyermekük, Függelékben
50. táblázat. 1648-ban összeírt özvegy férfiak és asszonyok gyermekeik és állataik számával, falvanként, Függelékben
51. táblázat. Az 1651-re megözvegyült férfiak és asszonyok és gazdasági állapotuk, Függelékben
52. táblázat. Kézművesek az Őrségben, Függelékben
53. táblázat. Az őrségi telkek nagysága és átlaga, Függelékben (fősz)
54. táblázat. 1648-ban működő és puszta telkek darab száma és azok méretei, Függelékben
55. táblázat. 1651-ben működő és puszta telkek darab száma és azok méretei, Függelékben
56. táblázat. A művelt telkeken élő lakosok száma 1648-ban, Függelékben

57. táblázat. 1697-ben működő és pusztán álló telkek darab száma nagyság és méret szerint, Függelékben
58. táblázat. A három összeírásban szereplő művelt és pusztá résztelkek száma és a puszták aránya
59. táblázat. A Pankasz nélküli 16 faluban a két évben előforduló résztelkek darabszáma méret szerint(fősz)
60. táblázat. Az 1648-51-es összeírásokban szereplő köből gabona, Függelékben
61. táblázat. Területenként termelt gabonafajták 1697-ben, Függelékben
62. táblázat. A több telekkel bírók telekrészeinek elhelyezkedése, nagysága és összessége, Függelékben
63. táblázat. Az őrségi, egy portára jutó állatok száma, Függelékben
64. táblázat. 1648-ban a falvankénti és fajtánkénti nagy állatok száma, Függelékben
65. táblázat. 1651-ben a falvankénti és fajtánkénti nagy állatok száma, Függelékben
66. táblázat. 1648-ban portánkénti nagy állat megoszlás
67. táblázat. 1651-ben nagy állatok megoszlása háztartásokként
68. táblázat. 1697-ben nagy állatok megoszlása háztartásokként
69. táblázat. Őrségi állatok száma az 1648-as és az 1651-es összeírások alapján falvanként, Függelékben
70. táblázat. Állatok számának aránya a három összeírásban
71. táblázat. Egyéb állatok, juh, kecske, disznó, méh és szőlő az 1697-es összeírás alapján, Függelékben
72. táblázat. Az 1697-es összeírásban szereplő szekér széna mennyisége aránya az 1651-es összeírásban szereplő adatokkal, Függelékben
73. táblázat. Az Őrségre vonatkozó 153 db megtalált kérvények iratszámai, Függelékben
74. táblázat. A kérvényezők névsora, Függelékben
75. táblázat. Az őrségi kérvényezők státusa
76. táblázat. A kérvényezők fellelhetősége 1648-1651-ben
77. táblázat. Kérvények típusa és száma
78. táblázat. Az őrségi emberek életének ismert részletei és változásai a kérvények és az összeírások alapján, Függelékben
79. táblázat. Az 5-nél többször előforduló vezetéknevek gyakorisága az Őrségben 1648-ban, Függelékben
80. táblázat. Az 1648-51-es összeírások helységnevei és a kettőnél többször előforduló vezetéknevek szerepelnek

81. táblázat. Kápolnásfalu vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
82. táblázat. Kercza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
83. táblázat. Senyeháza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
84. táblázat. Szomoróc vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
85. táblázat. Kapornak vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
86. táblázat. Szaknyér vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
87. táblázat. Bükalja vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
88. táblázat. Fölrákos vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
89. táblázat. Nagyrákos vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
90. táblázat. Kotormánszeg vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
91. táblázat. Pankasz vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
92. táblázat. Bajánháza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
93. táblázat. Szalafő vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
94. táblázat. Hodos vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
95. táblázat. Dávidháza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
96. táblázat. Ispánk vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
97. táblázat. Szentpéter vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága
98. táblázat. látható a férfi keresztnévek előfordulásának gyakorisága az 1648-51-es összeírások alapján és azok százalékos megoszlása, Függelékben
99. táblázat. Szalafő névsora a 4 összeírás alapján, Függelékben
100. táblázat. Hodos névsora 5 összeírás alapján, Függelékben
101. táblázat. Kapornak névsora öt összeírás alapján, Függelékben
102. táblázat. A „Jobbágycselédek” száma az őriszentpéteri urbáriumokban
103. táblázat. Őriszentpéteri családfők névsora 1550-ben, Függelékben
104. táblázat. Az 1697-es összeírás nevei falvanként, Függelékben

Ábrák

2. ábra. A falvak népességszámában végbement változásai 1648-tól 1651-ig.
3. ábra. Háztartáskategóriák 1648-ban,
4. ábra. Háztartáskategóriák 1651-ben
6. ábra. Háztartások száma családmagok szerint 1651-ben
5. ábra. Háztartások száma családmagok szerint 1648-ban
6. ábra. Őrségi fiú- és leánygyermek száma és aránya 1648-ban
7. ábra. Az 1648-as őrségi fiú és leánygyermek számaránya korcsoport szerint

8. ábra. Egy- és többgyermekes családokban élő gyermekek száma 1648-ban
9. ábra. Egy- és többgyermekes családok aránya 1648-ban
10. ábra. A fiúk és a leányok aránya 1651-ben falvanként
11. ábra. Egy- és többgyermekes családok aránya 1651-ben
12. ábra. Egy- és többgyermekes családokban élő gyermekek száma 1651-ben
13. ábra. Az őrsegi fiúk és lányok száma a két évben
14. ábra. A fiúk és lányok száma korosztályonként 1651-ben
15. ábra. Eltűnt vagy meghalt gyermekek száma kor szerint
16. ábra. Őrségi halottak
17. ábra. A jobbágytelkek öröklése
18. ábra. 1648-ban összeírt telkek száma méreteik szerint csökkenő sorrendben
19. ábra. 1651-ben összeírt telkek száma méreteik szerint csökkenő sorrendben
20. ábra. 1697-ben összeírt telkek száma méreteik szerint
21. ábra. Az állatok számának aránya a 3 összeírásban
22. ábra. Az őrsegi kérvényezők státuszainak aránya
23. ábra. A kérvényezők fellelhetőségének aránya 1648-1651-ben
24. ábra. A kérvények számának aránya
25. ábra. A férfi keresztnévek előfordulásának gyakorisága az 1648-51-es összeírások alapján és azok százalékos megoszlása

XV. Függelék

1. táblázat. 1648-ban és 1651-ben az összeírásokban szereplő ispánok, őrnagyok és szolgálk lakhely szerint

név	(1648) tisztség	(1651) tisztség	lakhely
Imre Miklós	ispán		Bajánháza
Szili Dömötör		ispán szolga	Szalafő
Babos Benedek		ispán	Sztp ⁵⁹³
Bara Márton		ispán szolga	Sztp
Janko Balázs	őrnagy		Dávidháza
Osvalt János	őrnagy szolga		Nagyrákos
Bekes Péter	őrnagy szolga		Dávidháza
Soldos Bálint	őrnagy szolga		Szalafő
Soldos Mihály		őrnagy	Szalafő
Soldos András		őrnagy szolga	Szalafő

⁵⁹³ Szentpéter település nevének rövidítése: Sztp.

2. táblázat. Az őrsegi katonák és hajdúk lajstroma 1640–51 között

Katonák és hajdúk névsora 1640–1651	Lakóhely	Említés éve	Földesúri kérvény száma	1648-as állapot	1651-es állapot	státus
Antal Gergely	Nagyrákos	1648	n.a.	n.a.	meghalt	katona
Apáthy Ferenc	Szalafő	1646	206/22.		él	hajdú
Apáthy Mihály	Szalafő	1640-42.	104/3.	n.a.		katona
Apáthy Péter	Sztp	1640-42-46.	90/28.206/22.214/4.		él	hajdú
Babos István	Szalafő	1640		n.a.		katona
Babos János	Sztp.	1640		n.a.		hajdú
Babos Miklós	Kercza	1648.			n.a.	hajdú
Bacsiáni Márton	Sztp	1642	98/24.	n.a.		katona
Baján Márton	Sztp, Bajánház	1640			nem kat.	katona
Más Baján Márton	Sztp.	1640		n.a.		katona
Baján György	Sztp	1642	085/8.	n.a.		zászlótart.
Balogh Ádám	Szalafő, Sztp.	1642	98/24.		él	katona
Balogh György	Szalafő	1640-42-45.	108/15.179/12.		él	kat/haj.
Balogh Istók	Szp	1646	197/10.		él	katona
Balogh Péter	Szalafő, Sztp.	1642	90/28.		él	katona
Balogh Péter	Sztp.	1642	98/24.122/3.		nem hajdú	hajdú
Bankó György	Sztp.	1640.1642	84/15.	él	nem hajdú	zászlótart.
Bankó Péter	Sztp.	1642	84/15.99/24.		él	katona
Bara András	Sztp.	1642	085/6.		él	katona
Bara Miklós	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		katona
Bara Márton	Sztp.	1651			él	hajdú
Bara István	Sztp.	1648			él	katona

Bara Péter	Pankasz	1640-42.	84/15.98/24.	n.a.		katona
Basca Péter	Sztp.	1640			nem hajdú	hajdú
Basca/Bara Tamás	Sztp.	1640		meghalt		hajdú
Barca Miklós	Sztp.	1640-48.			él	hajdú
Barca György	Nagyrákos	1648			nem kat.	katona
Barca János	Nagyrákos	1651			él	katona
Balla Tamás	Pankasz	1640-42.	085/8.	meghalt		katona
Bala István	Sztp.	1648		n.a.		katona
Batta András	Ispánk	1648			nem hajdú	hajdú
Batta István	Ispánk	1648			él	katona
Bekes Márton	Szalafő	1648	226/13.14.214/4		él	katona
Bella György	Sztp.	1642.1648	90/28.		él	katona
Bella Tamás	Sztp	1642	98/24.		él	katona
Borbély Mátyás	Sztp.	1640-42.	085/8.	n.a.		kat/haj.
Bogdán János	Szalafő	1640		n.a.		hajdú
Büki Gyurkó	Sztp.	1640-42.	90/28.98/24.		él	katona
Ifj Büki György	Sztp.	1648			nem hajdú	hajdú
Cser Benedek	Sztp.	1651			él	katona
Cserkúti János	Sztp.	1640			él	katona
Csörge Benedek	Sztp.	1640		meghalt		katona
Csörge Péter	Sztp.	1640.1648			meghalt	katona
Csörgő István	Sztp.	1648	227/5.		él	katona
Dávid Dávid	Sztp.	1640-49.	273/17.		él	katona
Dávid Istók	Hodos	1640			él	katona

Dávid Péter	Kapornak	1640-42.	90/28.		él	katona
Dávid János	Sztp.	1651.			él	katona
Dávid Gergely	Sztp.	1640		n.a.		katona
Dávid György	Nagyrákos	1640-42-48	90/28.197/28.		él	tizedes
Dávid Márton	Sztp.	1642	jún.85	n.a.		tizedes
Dobos János	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		katona
Dömötör Jancsi	Hodos	1651			él	katona
Dömötör Bálint	Hodos	1651			él	katona
Eőr János	Sztp.	1640-42.	085/6.	n.a.		kat/haj.
Galambos György	Sztp. Pankasz	1640-42-45.	84/14.191/13.202/24	n.a.		katona
Gécsy Péter	Sztp.	1642	98/24.		él	katona
Genczy András	Sztp.	1642.1646	98/24.204/1.		n.a.	katona
Guba Mátyás	Sztp.	1648			él	hajdú
Haraszti István	Sztp.	1649	265/12.		él	katona
Hiba Istók	Sztp.	1640-42.	90/28.	n.a.		kat/haj.
Hiba András	Sztp.	1648			él	hajdú
Hoda János	Fölrákos	1648			él	hajdú
Hoharmat Gergely	Szaknyér	1648			nem hajdú	hajdú
Horvát Jakab	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Horvát János	Sztp.	1640			él	dobos
Horvát Péter	Sztp.	1640		n.a.		hajdú
Horvát Mihály	Pankasz	1640-42.	085/8.	n.a.		katona
Horváth Mátyás	Sztp.	1640		n.a.		hajdú

Horvát Pál	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Jankó Péter	Sztp.	1642	90/28.	n.a.		katona
Jurel Ferenc	Bajánháza	1640		n.a.		katona
Kapornaki Gergely	Szalafő	1648			él	hajdú
Kálmán Ferenc	Sztp.	1640		n.a.		katona
Kálmán Ádám	Sztp.	1640			meghalt	hajdú
Kálmán Benedek	Szalafő	1640		pestis		hajdú
Kis András	Sztp.Ispánk	1640-48-49.	228/3.265/13.		él	kat/haj.
Kis Lőrinc	Szalafő, Sztp.	1640-42-46.	84/15. 197/28.		él	hajdú
Kis Mihály	Sztp.	1648			zászlót.	hajdú
Kis István	Sztp.	1648			nem hajdú	hajdú
Kis János	Fölrákos	1648			él	hajdú
Király Gergely	Szalafő	1648			él	katona
Kossa János	Sztp.	1640			él	katona
Kossa Gergely	Sztp.	1640		meghalt		hajdú
Kovács János	Szalafő	1642	84/15		él	katona
Kovács Péter	Szalafő	1640-42-46.	197/28.		él	vicevajda
Kovács György	Fölrákos	1648			nem kat.	katona
Könye István	Sztp.	1640		n.a.		katona
Könye Mihály	Szalafő	1640-42.	085/6.		él	katona
Laczo János	Sztp.	1640		n.a.		katona
Laczo Péter	Sztp.	1642	99/14.	meghalt		katona
Laczo Péter	Szalafő	1640			él	hajdú
Laczo Istók	Szalafő	1648			él	hajdú

László Benedek	Szalafő, Sztp.	1640-42.	84/15.		él	tizedes
László Péter	Szalafő	1648			él	hajdú
László Tamás	Szalafő	1648			nem hajdú	hajdú
Ifj László György	Szalafő	1648			él	hajdú
László Tamás	Sztp.	1642	99/14.	él	meghalt	katona
Mánjoki Bálint	Sztp.	1642	90/28.	n.a.		katona
Meszeő Sabian	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Mihály István	Sztp.	1646	204/1.	n.a.		katona
Nagy Balázs	Sztp.	1640		meghalt		hajdú
Nagy Bálint	Fölrákos	1642	99/14.	n.a.		katona
Nagy György	Fölrákos	1642	84/15.140/9.	él	meghalt	hajdú
Nagy János	Sztp.	1648			él	katona
Nagy Pál János	Szalafő	1648			él	katona
Német Kálmán	Szalafő	1651			él	hajdú
Orbán János	Szalafő	1642	085/6.	n.a.		katona
Pap Balázs	Szalafő	1648			él	hajdú
Pap György	Sztp.	1648			él	hajdú
Pap Tamás	Szalafő	1642	122/2.		él	katona
Paraso Tamás	Szalafő	1648			él	hajdú
Paskoncza Benedek	Sztp.	1640-42.	84/14.		él	katona
Pongrácz Mihály	Szalafő	1651			él	katona
Róka Bálint	Senyeháza	1640-42.	99/14.		él	kat/haj.
Rözgő Péter	Sztp.	1642	98/24.%		él	katona
Sido Tamás	Szalafő	1648			él	hajdú

Sipos János	Sztp.	1648			nem kat.	katona
Sipos Bálint	Sztp.	1642.1645.	108/7.176/7.181/18.		él	katona
Siska János	Sztp.	1640-42.	85/6. 112/7.206/22.		él	tizedes
Siska Márton	Sztp.	1640-42-49.	85/6.290/25.		él	kat/haj.
Siska Mihály	Sztp.	1642	108/8.	n.a.		katona
Sohar Miklós	Sztp.	1646	207/27.	n.a.		katona
Sos János	Sztp.	1640-42.	98/24.		él	tizedes
Szabó Gergely	Sztp.	1640		n.a.		katona
Szabó Péter	Sztp.	1640-42.	085/6.	n.a.		katona
Szakál András	Senyeháza	1640		n.a.		katona
Szakál Mihály	Senyeháza	1640		meghalt		katona
Szekeres János	Pankasz	1640-42.	84/14.	n.a.		kat/haj.
Szekeres Tamás	Sztp.	1640-42.	84/14.	n.a.		kat/haj.
Szécsy Mihály	Sztp.	1648			él	hajdú
Toot Ádám	Szalafő	1640		n.a.		katona
Toth Benedek	Nagyrákos	1648.			n.a.	hajdú
Tóth Gergely	Sztp.	1646	206/22.	n.a.		hajdú
Tót Géczy	Nagyrákos	1648			n.a.	katona
Tóth István	Sztp.	1640-42.	99/14.	n.a.		katona
Toot Istók	Sztp.	1640		n.a.		hajdú
Tóth Juan	Sztp.	1648	227/4.	él	n.a.	katona
Tóth Péter	Sztp. Ispánk	1640-42.	085/6.		nem hajdú	kat/haj.
Törő Márton	Szalafő	1648			él	hajdú

3. táblázat. Az őrési katonák telekhányada 1640-ben

név	Sessio	Megjegyzés
Tott István	$\frac{1}{2}$	
Dávid Gergely	$\frac{3}{8}$	most vette fel
Dávid Dávid	1	Gergely és 5 öccse
Dávid György		tizedes
Dávid Istók		katona
Dávid Péter		hajdú
Dávid János		ifjú legény még
Babos István	$\frac{1}{2}$	Szalafőn lakik
Kálmán Ferencz	$\frac{1}{2}$	
Csörge Benedek	$\frac{1}{4}$	
Csörge Péter	$\frac{1}{4}$	
Cserkúti János	1	
Büki György	$\frac{1}{2}$	
Soos János	$\frac{1}{2}$	
Szabó Péter	$\frac{2}{3}$	
Szabó Gergely	$\frac{1}{4}$	
Balogh György	$\frac{1}{2}$	
Kossa János		semmit nem bír
Laczo János	$\frac{1}{2}$	
Könye István	$\frac{1}{4}$	
Jurel Ferenc	$\frac{1}{4}$	Bajánházán lakik
Baján Márton	$\frac{1}{3}$	
Másik Baján Márton	$\frac{1}{8}$	

Szakál András együtt Szakál Mihállyal	$\frac{1}{4}$	Senyeházán laknak
Dávid Péter	$\frac{1}{2}$	Kapornakon lakik
Kisebbik Dávid Péter	$\frac{1}{2}$	
Dávid Istók		Hodoson lakik, de semmit nem bír
Apati Mihály	$\frac{1}{4}$	
Toot Ádám	$\frac{1}{2}$	Szalafőn lakik
Basca Péter	$\frac{1}{2}$	Pankaszban él
Balla Tamás	$\frac{1}{2}$	Pankaszban él
Összesen 32 fő	11,25	

4. táblázat Az őrségi hajdúk telekhányada 1640-ben

név	Sessio	Megjegyzés
Kossa Gergely	1	Szentpéteren
	$\frac{1}{8}$	Kápolnásfaluban
Bakon György	$\frac{1}{2}$	
Horváth János		dobos, nincs helye
Horváth Mihály		nincs helye
Basca Tamás	$\frac{3}{4}$	
Paskoncza Benedek	$\frac{1}{2}$	
Basca Miklós	$\frac{1}{2}$	Márton fia
Babos János	$\frac{1}{2}$	
Borbély Mátyás		nincs helye, Kastélyban lakik
Roka Bálint	$\frac{1}{4}$	Senyeházán lakik
Galambos György		nincs helye, Pankaszban lakik
Szekeres Tamás	$\frac{1}{2}$	
Szekeres Jancsi		nincs helye, Pankaszban lakik

Horvát Péter	$\frac{1}{2}$	János fia
Toot Istók	$\frac{1}{4}$	
Kálmán Ádám	$\frac{1}{2}$	
Nagy Balázs	$\frac{1}{2}$	Tamás fia
Horvát Mátyás		nincs helye, Kastélyban lakik
Kovács Péter	$\frac{1}{2}$	Szalafőn lakik
Kálmán Benedek	$\frac{1}{2}$	Szalafőn lakik
Laczo Péter	$\frac{1}{8}$	Szalafőn lakik
László Benedek	$\frac{1}{8}$	Szalafőn lakik
Banko György	$\frac{1}{8}$	Szalafőn lakik
Kis Lőrincz	$\frac{1}{8}$	Szalafőn lakik
Kovács János	$\frac{1}{2}$	
Basca Péter	$\frac{1}{2}$	
Banko György	$\frac{1}{4}$	
Bogdán János		nincs helye, Szalafőn lakik
Siska Márton és fia	$1 \frac{1}{2}$	együtt
Siska János		
Kökény(Könye)Mihály		Szentpéteri nemes ember
Eör János	$\frac{1}{4}$	
Kis András	$\frac{1}{2}$	Ispánkon él
Tott Péter	$\frac{1}{2}$	Ispánkon él
Szabó Péter		Szentpéteri nemes ember, nincstelen
Janko Péter	$\frac{1}{2}$	Dávidházán él
Manioki Bálint	$\frac{1}{4}$	Hodoson él
Toot Péter	$\frac{1}{4}$	
Apati Péter	$\frac{1}{8}$	
Hiba Istók	$\frac{1}{4}$	
Összesen 40 fő	13,25	

6. táblázat. Az 1648-as és 1651-es őrségi összeírásban szereplő katonák és hajdúk névsora

őrségi lovas katonák névsora		őrségi gyalog hajdúk névsora	
1648-ban	1651-ben	1648-ban	1651-ben
Nagy János	Nagy János	Pap György	Pap György
Dávid Dávid	Dávid Dávid	Szécsy Mihály	Szécsy Mihály
Bala György	Bala György	Kis Mihály	Kis Mihály
Kovács János	Kovács János	Guba Mátyás	Guba Mátyás
Batta István	Batta István	Hiba András	Hiba András
Cserkúti János	Cserkúti János	Apáti Péter	Apáti Péter
Büki György	Büki György	Sido Tamás	Sido Tamás
Sós János	Sós János	Törő Márton	Törő Márton
Dávid György	Dávid György	Paraso Tamás	Paraso Tamás
Dávid Istók	Dávid Istók	Kis Lőrinc	Kis Lőrinc
Kossa János	Kossa János	László Péter	László Péter
Baján Márton	Baján Márton	ifj László György	ifj László György
Bara István	Bara István	Pap Balázs	Pap Balázs
Könye Mihály	Könye Mihály	Apáti Ferenc	Apáti Ferenc
Horváth János	Horváth János	Kapornaki Gergely	Kapornaki Gergely
Nagy Pál János	Nagy Pál János	Laczo Istók	Laczo Istók
Király Gergely	Király Gergely	Barcza Miklós	Barcza Miklós
Pongrácz Mihály	Pongrácz Mihály	Hoda János	Hoda János
Balogh Ádám	Balogh Ádám	Kis János	Kis János
Toth Juan	Bala István	Balogh Péter	Bara Márton
Csörge Péter	Harashti István	László Tamás	Pap Tamás
Sipos Bálint	Dávid János	Bankó György	Németh Kálmán
Barca György	Sipos János	Hoharmat Gergely	22 fő + 3 tizedes
Tótt Geczy	Cser Benedek	Batta András	

Antal Gergely	Csörge Istók	Toth Péter
Kovács György	Barcza János	Tott Benedek
26 fő	Dömötör Jancsi	Balogh Balázs
	Dömötör Bálint	Bakos Miklós
	28 fő	Kis István
		Ifj Büki György
		Nagy György
		31 fő + 3 tizedes

8. táblázat. Az őrségi katonák és hajdúk az 1648-51-es összeírásokban, gyermekeik, telkeik és lovaik számával

1648						1651					
név	telek	gyerek	ló	státus	adóköteles telekhányad	gyerek	ló	státus	adó	helység	változások
Pap György	1/2	5		hajdú		6	1	hajdú	1/4	Sztp.	
Szécsy Mihály	1/3	2		hajdú		1		hajdú		Sztp.	
Kis Mihály	1	1		hajdú	¾			zászlót.	3/4	Sztp.	
ifj Büki György	1/2			hajdú						Sztp.	nem hajdú
Hiba András	3/4			hajdú		1		hajdú		Sztp.	
Kis István	1/4			hajdú						Sztp.	nem hajdú
Guba Mátyás	1/4	1		hajdú		1		hajdú		Sztp.	
Apáti Péter	1/4	2		hajdú		1		hajdú		Sztp.	
Nagy János	1/3		1	katona			1	katona		Sztp.	
Dávid Dávid	1/4	2	1	katona				katona		Sztp.	Szalafőre ment
Bala György	1/2	3	1	katona		2	1	katona		Sztp.	fia István is katona lett
Bala István								katona		Sztp.	apja György
Toth Juan	1/2	2	1	katona						Sztp.	Haraszti István jött
Haraszti István							1	katona		Sztp.	Toth Juan helyén
Csörge Péter	1/4			katona						Sztp.	halott
Cserkúti János	1	2	2	katona		2	1	katona		Sztp.	

Büki György	1/2	3	2	katona			1	katona		Sztp.	
Sós János	1/2	3	2	katona		2	2	katona		Sztp.	
Dávid György	1	1		katona				katona		Sztp.	Dávid, Istók, János együtt
Dávid János								katona		Sztp.	
Dávid Istók		1		katona		2	1	katona		Sztp.	
Kossa János	1/2	1	1	katona			1	katona		Sztp.	
Sipos Bálint	3/8	2	2	katona	1/8					Sztp.	fia János lesz katona
Sipos János							2	katona		Sztp.	
Bara István	1/2	1	1	katona			1	katona		Sztp.	
Cser Benedek	1/4						1	katona		Sztp.	
Bara Márton	1/2							hajdú		Sztp.	
Csörge Istók	1/4						1	katona		Sztp.	
Könye Mihály	1/4	1	1	katona			1	katona		Sztp.	
Balogh Péter	1/4	3		hajdú						Szalafő	nem hajdú
Törő Márton	1/2	1		hajdú		1		hajdú		Szalafő	
Paraso Tamás	1/4			hajdú				hajdú		Szalafő	
Horváth János	1/4		1	katona				katona		Szalafő	
Kis Lőrinc	1/4	1		hajdú				hajdú		Szalafő	
László Péter	1/4			hajdú				hajdú		Szalafő	
ifj László György	1/4			hajdú				hajdú		Szalafő	testvére Tamás
László Tamás		1		hajdú						Szalafő	nem hajdú
Balogh Balázs	1/8	1		virr.						Szalafő	nem virrasztó
Pap Balázs	1/2	1		hajdú	¼			hajdú	1/4	Szalafő	
Pap Tamás	1/4	1						hajdú		Szalafő	eddig is itt élt
Németh Kálmán	1/2							hajdú	1/4	Szalafő	Balogh Györgyné helyén
Nagy Pál János	1/4			katona				katona		Szalafő	
Sido Tamás	3/4			hajdú	1/4			hajdú	1/4	Szalafő	
Apáti Ferenc	3/8		1	hajdú	1/4			hajdú	1/4	Szalafő	
Kapornaki Gergely	1/2	2		hajdú	1/4			hajdú	1/4	Szalafő	
Laczo	1/2			hajdú	1/4			hajdú	1/4	Szalafő	

Istók											
Király Gergely	1/2			katona				katona		Szalafő	csákányi katona
Pongrácz Mihály	1/8	2	1	katona				katona		Szalafő	
Balogh Ádám	1/2	1	1	katona				katona		Szalafő	
Kovács János	1/8		1	katona				katona		Szalafő	
Bankó György	1/2	3		hajdú	1/4					Senyeh.	nem hajdú
Hoharmat Gergely	1/2	1		hajdú	1/4				1/4	Szaknyér	nem hajdú
Baján Márton	3/8		3	katona			2	katona		Bajánh.	
Batta András	1/2	2	2	hajdú	1/4					Ispánk	nem hajdú
Toth Péter	1	2		hajdú	3/4					Ispánk	nem hajdú
Batta István			1	katona				katona		Ispánk	
Barca György	1/2	6	3	katona						Nagyrák.	fia lett katona
Barcza János							1	katona		Nagyrák.	
Tótt Geczy	1/4	1	1	katona						Nagyrák.	eltűnt
Antal Gergely	3/4			katona	1/4					Nagyrák.	halott
Tott Benedek	1/4	2		hajdú		3				Nagyrák.	eltűnt
Barcza Miklós	1/4			hajdú				hajdú		Nagyrák.	
Bakos Miklós	1/8			hajdú						Kercza	eltűnt
Hoda János	1/2	1		hajdú	1/4	1		hajdú		Fölrákos	
Kis János	1	1		hajdú	3/4	1	2	hajdú	3/4	Fölrákos	
Nagy György	1	3		hajdú	3/4					Fölrákos	halott
Kovács György	1/2		1	katona						Fölrákos	nem katona
Dömötör Jancsi	1/4							katona		Hodos	
Dömötör Bálint	1/4					4		katona		Hodos	
összesen	26 4/5	69	31		5 5/8	28	21		3½		

9. táblázat. Esküdtek az Őrségben az összeírásoknál

helység	1648	lakos	megjegyzés	1651	lakos	megjegyzés
Ispáng	Vörös András	igen		Vörös András, Péter Tamás, Tolvaj András	igen	
Föl Rákos	Bedők György	igen		Nagy Péter Balázs, Bitá Balázs	igen	Nagy Péter Balázs nincs
Szaknier	Mihalka András	igen		Mihalka András	igen	
Nagy Rákos	Guba Péter	igen		Guba Péter, Kovács János, Sipos Tamás	igen	
Kápolnásfalu	Benkő György	igen	nős fiú	Avas György, Kovács Péter	igen	
Bajánháza	Baján Mihály	igen		Sobor György	igen	
Senyeháza	Imre Miklós	nem	Bajánháza	Könye György	igen	testvér
Dávidháza	Janko Balázs őrnagy	igen		Janko Balázs, Osvált Miklós	igen	
Kotormánszegh	Molnár Péter	igen		Szakony György	igen	
Kapornak	Imre Miklós ispán	nem	Bajánháza	Farkas Márton	igen	
Hodos	Ábrahám István	igen		Ábrahám István, Laczo Benedek, Ábrahám Bálint	igen	Laczo Benedek új
Szalafő	Benkő Mihály, Balla Ádám, Laczo Tamás	igen		Pap György, Balogh Mátyás	igen	
Szentpéter	Szabó Márton, Jakab Benedek	igen		Szabó Márton, Jakab Benedek	igen	
Bükalja	Büki Márton	igen		Kovács Péter, Kapornaki Péter	igen	
Szomorocz	Kardos Miklós	nem		Kapornaki Péter	igen	
Kercza	Könye János	nem	Senyeháza	Tüskés Bálint, Pap János	igen	
Pankasz				Bicsak Miklós, Kovács Tamás	igen	Bicsak Miklós új

12. táblázat. 2015. január 1. Őrségi lakosok száma

helység	lakosság (fő)
Őriszentpéter	1 160
Szalafő	184
Ispánk	100
Szaknyér	49
Hodos	356
Kapornak	105
Bajánsenye	487
Kisrákos	186
Nagyrákos	267
Kerkáskápolna	78
Pankasz	445
Kercaszomor	198
Szatta	76
összesen	3691

13. táblázat. 1697-es összeírás lakosainak, portáinak, zsellérjeinek és a gabonatermelés számai

helység	egész porta (db)	lakosok száma (fő)	búza (köből)	rozs (köből)	zab (köből)	zsellér (fő)
Ispánk	15	51	40	46		4
Szentpéter	20	77	61,5	76,5		6
Pankász	13	37	22	15		8
Nagyrákos	12	44	25	36		1
Kisrákos	14	46	27	17		6
Kápolnásfalu	14	44	39	48		0
Szaknyér	6	22	13	20		2
Bajánháza	7	24	48	60		0

Senyeháza	6	23	12	10		0
Kercza, Szomoróc, Bükkalja, Dávidháza	28	81	56	72	2	5
Szalafo	14	45	25	37		4
Hodos, Kapornak, Kotormánszeg	18	55	53	42	2	6
Szatta	5	22	12	15		2
összesen	172	571	433,5	494,5	4	44

14. táblázat. Az 1648-ban és 1651-ben összeírt a maguk házában élő zsellérek, fiaik, lányaik koruk szerint és állataik száma

1648								1651					
név	helység	fiúk életkora	lányok életkora	tehén (db)	borjú (db)	ökör (db)	változás	fiúk életkora	lányok életkora	tehén (db)	borjú (db)	ökör (db)	ló (db)
Bala Gergely	Senyeháza	8	16	1		2	nincs	-	-	-	-	-	
Páll Ádám	Fölrákos	3,6		2			nincs	6,9	14	1	1		
Tott Varga György	Fölrákos	1,5	7	2			nincs	5,8	10	1			
Györke Balázs	Kápolnásfalu	2,6,10	4,1	2	2	2	nincs	9,1	14	1		2	
Tott András	Kápolnásfalu	5	1	2	2	2	nincs	1,7		1		2	
Benkő András és fiai	Kápolnásfalu	16		3	3	2	nincs			2		2	1
			Márton				4,7						
Kálmán János	Sztp		12	1			nincs	4		2			
Németh Balázsné	Sztp	4,1	16				nincs	8,2		2			
Laczo Bence	Hodos	2,3		1	2		jobbágy						
Összesen (fő)		15 fő	8 fő	14 db	9 db	8 db		13 fő	3 fő	10 db	1 db	6 db	1 db

15. táblázat. 1651-ben újabb zsellérek és családjaik

1651						
név	helység	fiú kor	lány kor	tehén	borjú	ökör
Izmeni Mihály	Kápolnásfalu	5,6	7	1		
Sipos Bálint	Kápolnásfalu	1,6,7		1		2
László Péterné	Kápolnásfalu			1		
összesen 3 fő		5 fő	1 fő	3 db		2 db

16. táblázat. A más házánál lakó zsellérek 1648 – 1651-ben

név	helység	fiúk életkora	lányok életkora	tehén (db)	borjú (db)	ökör (db)	kinél lakik	változás	fiúk életkora	lányok életkora	tehén (db)	borjú (db)
Szabó Márton	Nagyrákos						Balogh István	nincs	1	1		
Róka Balázs	Hodos	5,8		2	2		Jankó Mihály	eltűnik				
Hada Mihály	Szaknier		3	1			Mihalka András	eltűnik				
Sipos Bálint	Kápolnásfalu	3,5		3	2	2	Berkes György	saját ház				
Tott András	Kápolnásfalu	3	1	1			Marton János	eltűnik				
Pap Istók	Fölrákos		1,3	2			Hoda János	eltűnik				
Szabó János	Fölrákos			1			Büki Jancsi	eltűnik				
egy asszony	Kapornak						Dávid Péter	eltűnik				
Bara Benedek	Dávidháza			1			Jánosko György	eltűnik				
Horvát Balázs	Dávidháza						Jakab Gyurkó	új				
Tott Márko	Pankasz						Németh András	új?				
Lugos János	Pankasz						Orbán György	új?				
Tott Gyurkó	Bajánháza						Baján Márton	csordás				

Tüskés Márton	Bajánháza	6		2			Horváth Máté	nincs	9	6	1	
Vörös Péter	Ispánk						Kálmán György	új	6,10	2,5	2	1
Baracska Péter	Ispánk	2		2			Szekeres András	nincs			2	1
Pap Márton	Szalafo						Nagy György	eltűnik				
Gál Márton	Bükalja			1			Szép Mihály	nincs				
Balla Bálint	Senyeháza			1			Janko István	eltűnik				

19. táblázat. Más házában lakó zsellérek száma falvanként az 1697-es összeírás alapján

helység neve	fő
Ispánk	4
Fölrákos	6
Szaknier	2
Nagy Rákos	1
Kápolnásfalu	
Bajánháza	
Senyeháza	
Szentpéter	6
Kotormánszegh	6
Kapornak	
Hodos	
Szalafo	4
Bükalja	5
Szomorocz	
Kercza	
Dávidháza	

Pankasz	8
Szatta	2
Összesen	44

20. táblázat. Szökött jobbágyok névsora

név		helység	mikor	
Garicz János	Hodos	1644	hova	kihez
Gaál Istók	Hodos	1644	Dobronok	Bánfy
Gerenczer András	Hodos	1647	Bikocz	Bánfy
Bakos Miklós	Kercza	1648	Barc	
Összesen 4 fő				

23. táblázat. A háztartástípusok kategóriái

Mag nélküli, egyedül élő, (solitaries)

1a⁵⁹⁴ özvegy férfi vagy nő.

1b⁵⁹⁵ nőtlen, hajadon, külön élő.

Mag nélküli, nem családos háztartás

2a⁵⁹⁶ együtt lakó testvérek(itt lehet, hogy van édesanya, tehát csonka a család)

2b⁵⁹⁷ más együtt lakó rokonok

2c⁵⁹⁸ együtt lakó nem rokonok, (ahol nincs család, de van gyermektelen zsellér)

Egymagos, egyszerű családos háztartás

3a⁵⁹⁹ gyermektelen házaspár (fiatalok vagy idősek), ha katona és nincs állata, nőtlennek vettem

⁵⁹⁴ Ha egy telek asszony nevéen volt, nem kellett, hogy kiírják özvegységét, tudjuk, hogy megözvegyült, ezért került a nevére a telek, s ha gyermeke nem volt, ide soroltam.

⁵⁹⁵ Elsősorban olyan katonák tartoznak ide, akiknél nem volt állat, így családja sem igen lehetett vagy gyermekek, akik megörökölték a telket.

⁵⁹⁶ Ide soroltam a gyermekként testvérekkel maradtakat, de itt lehetett egy anyuka is, ezért ez családnak számít.

⁵⁹⁷ Együtt lakó rokonok kevesen bár, de előfordultak.

⁵⁹⁸ Együtt lakó nem rokonok közé soroltam a nem családos, de zsellérral egy háztartásban élőket, akik szintén gyermektelenek voltak. Magyar különlegesség a házatlan, azaz más házánál lakó zsellér, Inwohner, akiket Faragó Tamás és Andorka Rudolf külön családmagnak kezel, külön háztartásonként. Én egy háztartásba soroltam, hiszen egy gazdasági közösséget alkotott a családdal. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem, Történeti, Demográfiai Tanulmányok*, Budapest, 2001. 186.

3b gyermekes házaspár

3c⁶⁰⁰ özvegy férfi gyermekkel (ilyet nem lehetett beazonosítani)

3d⁶⁰¹ özvegy nő gyermekkel (2a is ilyen lehet.)

Egymagos, kiterjesztett családok háztartás. (egy családmag rokonnal) (Extended family households). Egy mag, plusz fel- és lemenő vagy oldalági rokon külön családmag nélkül

4a fölfelé kiterjesztett (legfeljebb 1 nagyszülő, özvegy anya vagy apa)

4b lefelé kiterjesztett (csak unoka)

4c oldal irányba kiterj. (testvér)

4d a 4a-4c kombinációi (ide számítottam a gyermektelen zsellérekkel együtt élő családot)

Több magos, azaz több családok háztartás. (Multiple family households)

5a⁶⁰² másodlagos család egység fölfelé (nagyszülők)

5b másodlagos család egység lefelé (özv.családfő házas gyermekkel)

5c másodlagos család egység oldalra (szülők testvérral, sógorok, de nem lehetnek itt szülők)

5d együtt élő családok testvérek

5e egyéb többcsaládok háztartás (ide soroltam a családdal együtt élő családok zsellérekkel és azokat is, ahol nem írták a rokoni kapcsolatot, de egy helyen élt 3 ugyanolyan vagy különböző nevű család.

6. A fent csoportokba egyértelműen nem sorolható háztartás. (*Indeterminate*)

⁵⁹⁹ A 3 a azon egymagos fiatal vagy idős házaspárok, ahol nincs még vagy már gyermek.

⁶⁰⁰ A 3c kategória az özvegy férfi gyermekkel az Őrségben 1648-ban mindössze kétszer, 1651-ben egyszer sem fordult elő.

⁶⁰¹ A 3 d csoportba az özvegy nő gyermekkel gyakrabban fordult elő, nem tévesztve szem elől, hogy a 2 a csoporttal ugyanazt jelentheti.

⁶⁰² 5a és 5b a nagycsalád. ANDORKA Rudolf, *Gyermek, család, történelem*, 150.

24. táblázat. Háztartástípusok 1648-ban

helység	1A	1B	2A	2B	2C	3A	3B	3C	3D	4A	4B	4C	4D	5A	5B	5C	5D	5E	Összesen
Ispáng		1					3							3			4	1	12
Föl Rákos		2				3	13		1			1					1	2	23
Szaknier							3		1			1		1			1	1	8
Nagy Rákos	1						17						1	1			2		22
Kápolnásfalu						1	23		1			3		7		1	3	1	40
Bajánháza							10	1		1		1	1	3			3	1	21
Senyeháza			1				12			1		2	1	3			2		22
Dávidháza			3			1	4					2	1	3	1		6		21
Kotormánszegh							7		1			1					2	3	14
Kapornak			1			1	5						1	4					12
Hodos						4	11					3		5			4	2	29
Szalafő		1	2		1	12	17	1	2	2		5		5			4	12	64
Szentpéter	1	3	3			3	38		5			8		6			4	2	73
Bükalja							3					1		1			1	3	9
Szomorocz			2				2					1						1	6
Kercza		1	2	2			11		1			2					1	2	22
Pankasz																			
Összesen	2	8	14	2	1	25	179	2	12	4		31	5	42	1	1	38	31	398

25. táblázat. Háztartástípusok 1651-ben

helység	1A	1B	2A	2B	2C	3A	3B	3C	3D	4A	4B	4C	4D	5A	5B	5C	5D	5E	Összesen
Ispáng		1					4						1	1			6	1	14
Föl Rákos		4	2	1	1		11		2			1					1		23
Szaknier						1	6					1		1					9
Nagy Rákos		2	1				17							1				3	24
Kápolnásfalu	1		2		1		21		3	2		2		4			4	1	41
Bajánháza			1		1		9			1		4	1				2	2	21
Senyeháza		1				1	13		1			4		1			1		22
Dávidháza			1				7		1			2		3			5	2	21
Kotormánszegh						1	6										1	5	13
Kapornak						1	5							4				1	11
Hodos				1		1	14		1			3		3			2	4	29
Szalafő		9	1	1	1	2	17		2	1		2		2			2	12	52
Szentpéter	2	2	3		1	12	36		4			6		3		1	2	2	74
Bükalja							4					1		1				3	9
Szomorocz			3			1	1							1				1	7
Kercza	1	1	2	2			13		1			2					1	2	25
Pankasz						1	9		1				2	1				1	15
Összesen	4	20	16	5	5	21	193		16	4		28	4	26		1	27	40	410

26. táblázat. Az 1648-as többmagos kiterjesztett háztartások családmagszámmal

Többmagos, kiterjesztett háztartások családmag számmal													
1648.	5A			5B	5C	5D			5E				összesen
helység	2 mag	3 mag	4 mag	2 mag	2 mag	2 mag	3 mag	4 mag	2 mag	3 mag	4 mag	5 mag	
Ispáng		3				4			1				8
Föl Rákös						1			2				3
Szaknier	1					1			1				3
Nagy Rákös	1					2							3
Kápolnásfal	5	2			1	3			1				12
Bajánháza	2	1				3			1				7
Senyeháza	2	1				1							4
Dávidháza	3			1		5	1						10
Kotormán.						2				1	1	1	5
Kapornak	4												4
Hodos	4	1				4			2				11
Szalafő	5					3		1	6	6			21
Szentpéter	4	1	1			2	2		1		1		12
Bükalja	1					1			1	2			5
Szomorocz											1		1
Kercza						1			1	1			3
Összesen	32	9	1	1	1	33	3	1	17	10	3	1	112

27. táblázat. Az 1651-es többmagos kiterjesztett háztartások családmagszámmal

Többmagos, kiterjesztett családok családmag számmal													
1651.	5A			5B	5C	5D			5E				összesen
helység	2 mag	3 mag	4 mag	2 mag	2 mag	2 mag	3 mag	4 mag	2 mag	3 mag	4 mag	5 mag	
Ispáng	1					6			1				8
Föl Rákös						1							1
Szaknier		1											1
Nagy Rákös	1								2	1			4
Kápolnásfal	2	1	1			4			1				9
Bajánháza						2			1	1			4
Senyeháza		1				1							2
Dávidháza	3					5			1	1			10
Kotormán.						1			2	3			6
Kapornak	4								1				5
Hodos	1	1	1			2			4				9
Szalafő	1	1				2			7	4		1	16
Szentpéter	3	1			1	2			2				9
Bükalja	1										3		4
Szomorocz	1											1	2
Kercza						2			1	1			4
Pankasz	1								1				2
Összesen	19	6	2	0	1	28		0	24	11	3	2	96

29. táblázat. A fiúk kor szerinti megoszlása 1648-ban

	fiúk életkora 1648-ban																										
falu neve	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	összes	őcs
Ispánk	2	2	4	3	3	1		2		1		1			0	2									1	22	
Fölrákos	4	2	4	3	2	2	1	4		1		3														26	
Szaknyér		2			2		1	3		3			2	1		1				1					1	17	
Nagyrákos	3	2	3	6	3	4	3	4	2	3		3				3		1		1						41	
Kápolnás	4	5	7	3	7	9	1	6	3	6	1	4	6	3	1	11		2		3						82	
Bajánháza		3	1	2	1	9	1	5	1	6		3		1		7				2						42	
Senyeháza		1	1	4	2	6		6		4		1			1	3				1						30	3
Dávid		1	1	3	4	1	1	2		2		3			1	1				2						22	
Kot.	2	2	2	6	2	4		5		2		2	1		1	1		1		1						32	5
Kap.			1			1	1		1	4		1		1		2				1						13	
Hodos	3	4	5	1	4	5		8	2			5			1	2								1	2	43	3
Szalaftő	10	13	8	4	3	4	5	12	4	9		10	2	1	6	6				1						98	
Sztp	6	14	11	5	5	9	7	2	3	2		14			1	7				5	1				3	95	
Bükalja	1	1		1				2		4		7			1	3				2						22	
Szomoróc	1					1		3		2						1				2						10	
Kercza			1	2	1	2	1	7	2	3		6				1				4						30	
összesen	36	52	49	43	39	58	22	71	18	52	1	63	11	7	13	51		4		26	1			1	7	625	636

30. táblázat. Lányok kor szerinti megoszlása 1648-ban

	lányok életkora 1648-ban																									
falu neve	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	összes
Ispánk	1	3	2	1		1		1		2																11
Fölrákos	1	3	3	1	2	2	2	2	1	2		1		1												21
Szaknyér	1	2	2	1		1		1	1			1				1										11
Nagyrákos	1	5	3	4	4	2	3	1	1	2		2								1						29
Kápolnás	7	10	9	9	6	9	5	5		3		5	2	1			1									72
Bajánháza	3	4	1	5		1	1	1	1	1		3		1	1			1								24
Senyeháza	1	3	2	5	5	2	1	1		3					1	1										25
Dávid	3	6	6	4	1	3	1	4			1	2	2													33
Kot.	3	6	2	4	1	3	1	2				3	2		1											28
Kap.		1	1	1		1	1	1		2		1								1						10
Hodos	1	3	6	6	6	4		3	1				1	1												32
Szalafo	6	8	10	4	4	6	1	9		4		2	2		2	1										59
Sztp	11	9	10	2	5	8	2	2	2	3		3			2	1		1								61
Bükalja		1	1					3		3			1													9
Szomoróc		2	1				1	1		1						1										7
Kercza			3	5	3	3		3		2																19
összesen	39	66	62	52	37	46	19	40	7	28	1	23	10	4	7	5	1	2		2						451

39. táblázat. A fiúk és leányok számát láthatjuk falvanként a két évben.

helység	1648		1651	
	fiúk (fő)	lányok (fő)	fiúk (fő)	lányok (fő)
Bajánháza	42	24	36	34
Ispánk	22	11	26	16
Fölrákos	26	21	28	15
Bükalja	22	9	14	11
Pankasz			11	12

Kapornak	13	10	19	11
Kotormánszeg	37	28	23	26
Dávidháza	22	33	31	28
Senyeháza	33	25	36	28
Nagyrákos	41	29	46	34
Szaknyér	17	11	20	4
Hodos	46	32	45	37
Szomoróc	10	7	10	6
Kercza	30	19	33	19
Kápolnásfalu	82	72	73	49
Szentpéter	95	61	94	59
Szalafő	98	59	74	27
összesen	636	451	619	416

41. táblázat. A fiúk életkora 1651-ben

	fiúk életkora 1651-ben																										
falu neve	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	össz	öcs
Ispánk	2	1	3	4		2	2	5		3	1	3														26	
Fölrákos		1	6	3	2	1	1	2	3	1		3	1		1	2				1						28	
Szaknyér	1		1		2	1				3	1	3	1		2	1	1			2				1		20	
Nagyrákos	2	3	3	3	2	5	2	5	2	8	1	2	1	1	2	1		1		2						46	
Kápolnás	6	1	2	7	2	11	3	2	9	2	2	6	2	4	3	7										69	4
Bajánháza	1	1	2	1	1	1		5	4	1		5			3	5			1	1						32	4
Senyeháza		1	1	2	3	2	1	5	7	1		6	1			2				1						33	3
Dávid	2	2	2	5	1	1	2	3	1			2		1	3	1		1		3					1	31	

Kot.	2	1	2		1	5		1		1		2			1	5				2						23		
Kap.	2		1	1	4			2		2		4	1			2										19		
Hodos	2	2	2	5	4	9	1	4	2	2	1	4	1		1	3			1						1	45		
Szalafo	2	6	6	3	12	7		4	2	6		11	1	4	3			3		3						73	1	
Sztp	6	10	4	10	10	7	3	10	2	2	1	5			5	7		1	1	7					3	94		
Bükalja	3	1							1		1	2		1	1	4										14		
Szomoróc	2			1	1	2						4														10		
Kercza	1	1	2	1		2		2	2	3	2	4	1	1	1	2		2		5					1	33		
Pankasz	1	3	2	2			1			1		1														11		
összesen	35	34	39	48	45	56	16	50	35	36	10	67	10	12	26	42	1	8	3	27					1	6	607	619

42. táblázat. A lányok életkora 1651-ben

	lányok életkora 1651-ben																									
falv neve	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	össz.
Ispánk		2	1	1	4		3	2		1			1			1										16
Fölrákos	2	2	1			3				3		1		1		1		1								15
Szaknyér			1		1	2																				4
Nagyrákos	1	4	4	4		7	1	6	1	3		3														34
Kápolnás	3		3	4	4	8	5	4	4	5	1	4	2	1	1											49
Bajánháza	2	2	7	2	4	5	3	2	2	2					1	1		1								34
Senyeháza		2	2	5	3	3	1	3	1	2	1	3	1					1								28
Dávid		2	1	5	2	5		4	1	1		1	2	1		3										28
Kot.	4	1	2	5	1	3		4		1		1			2	1		1								26
Kap.	2			2	1		1	1		1		3														11
Hodos	3	2	2	3		7	2	5	3	4	1	3		2												37
Szalafo	1	3	3	3	6	3	1	2	1	2	1					1										27
Sztp	11	5	9	5	3	8	2	3	1	4	1	3		2	1	1										59

[illegible]

43. táblázat. Leánygyermek számok falvanként és összeírásokként

Leányok	leánygyermek			újszülött 1651-ben	férjhez ment 1651-ig
helységnev	1648	1651	1697		
Ispáng	11	16	7	5	1
Föl Rákos	21	15	7	4	3
Szaknier	11	4	4	1	2
Nagy Rákos	29	34	8	10	3
Kápolnásfalu	72	49	4	7	8
Bajánháza	24	34	3	18	5
Senyeháza	25	28	4	8	2
Dávidháza	33	28		3	
Kotormánszegh	28	26		9	4
Kapornak	10	11		4	2
Hodos	32	37	6	7	
Szalaľő	59	27	5	10	8
Szentpéter	61	59	15	27	8
Bükalja	9	11		4	
Szomorocz	7	6	10	1	1
Kercza	19	19		3	1
Pankasz		12	2	7	
összesen	451	416	75	128	48

44. táblázat. Hány fiú született és hányan vették át a telket apjuk után

helységnev	fiúgyermek szám		újszülött	átvette a telket
	1648	1651		
Ispánk	22	26	9	
Föl Rákos	26	28	5	
Szaknier	17	20	2	
Nagy Rákos	41	46	7	1
Kápolnás.	82	73	13	3
Bajánháza	42	36	3	2
Senyeháza	33	36	6	
Dávidháza	22	31	11	
Kotormán.	37	23	4	
Kapornak	13	19	6	1
Hodos	46	45	8	
Szalaő	98	74	19	3
Szentpéter	95	94	28	
Bükalja	22	14	5	2
Szomorocz	10	10	3	
Kercza	30	33	4	3
Pankasz		11	6	
összesen	636	619	139	15

45. táblázat. Az őrési falvak családjai 1697-ban

1697	férfi (fő)	nő (fő)	fiú (fő)	lány (fő)	összesen (fő)
Ispánk	15	15	14	7	51
Sztp	20	20	22	15	77
Pankasz	13	13	9	2	37
Nagyrákos	12	12	12	8	44
Kisrákos	14	14	11	7	46
Kápolnás	14	14	12	4	44
Szaknyér	6	6	6	4	22
Bajánháza	7	7	7	3	24
Senyeháza	6	6	7	4	23
Szatta	5	5	6	6	22
Kercza...	28	28	15	10	81
Hodos...	18	18	13	6	55
Szalafő	14	14	12	5	45
összesen	172	172	146	81	571

46. táblázat. 1697-es családok és gyermekeik

1697-es összeírt falvak	fiú (fő)	lány (fő)	összesen (fő)	gyermekes család (db)	gyermektelen család (db)	családonkénti gyermekátlag	porta szám
Ispánk	14	7	21	10	5	2,1	15
Szentpéter	22	15	37	19	1	1,95	20
Pankasz	9	2	11	7	5	1,57	13
Nagyrákos	12	8	20	11	1	1,8	12
Kisrákos	11	7	18	9	5	2	14
Kápolnásfalu	12	4	16	11	3	1,45	14
Szaknyér	6	4	10	6	0	1,66	6
Bajánháza	7	3	10	6	1	1,66	7
Senyeháza	7	4	11	6		1,83	6
Kercza, Szomorócz, Bükkalja, Dávidháza	15	10	25	16	12	1,56	28
Szalafo	12	5	17	12	2	1,42	14
Hodos Kapornak, Kotormánszegh	13	6	19	14	4	1,36	18
Szatta	6	6	12	5		2,4	5
összesen	146	81	227	132	39	1,71	172

47. táblázat. Az őrsegi halottak és újszülöttek

	1648			1651	
helység	halott férfi	halott nő	halott gyermek	újszülött fiú	újszülött lány
Bajánháza	6	7	11	3	18
Ispánk	2	7	9	9	5
Fölrákos	3		12	5	4
Bükkalja	3	1	3	5	4
Pankasz	2			6	7
Kapornak		5	3	6	4

Kotormánszeg		1	23	4	9
Dávidháza	2		11	11	3
Senyeháza	5	3	9	6	8
Nagyrákos	2	4	8	7	10
Szaknyér		2	2	2	1
Hodos	1	3	13	8	7
Szomoróc	3	2	5	3	1
Kercza	4	4	7	4	3
Kápolnásfalu	7	3	38	13	7
Szentpéter	8	5	34	28	27
Szalaő	16	2	40	19	10
összesen	64	49	228	139	128

48. táblázat. A halott férfiak

név	helység	halál oka	halál éve	státus	örökös
Bekes Miklós	Szalaő		1648-51	jobbágy	feleség
Balogh András	Szalaő		1648-51	jobbágy	testvér
Banko Mátyás	Szalaő		1648	jobbágy	vő
Laczo Mátyás	Szalaő		1648-51	jobbágy	fiú
Balla Tamás	Szalaő		1648-51	jobbágy	feleség
Balogh Mihály	Szalaő		1648-51	jobbágy	testvér
Balogh György	Szalaő		1648-51	jobbágy	feleség
László György	Szalaő			jobbágy	feleség
Orbán Benedek	Szalaő			jobbágy	fiú
Bata György	Szalaő			jobbágy	fiú
Prasso Péter	Szalaő			jobbágy	feleség
Soldos István	Szalaő		1648	jobbágy	fiú

Apati Mihály	Szalaő	pestis	1648	jobbágy	fiú
Bekes Márton rab	Szalaő			jobbágy	feleség
Szili Dömötör	Szalaő			ispánszolga	fiú
Kálmán Benedek	Szalaő	pestis	1648	jobbágy	puszta
Dömötör Gergely	Hodos			jobbágy	testvér
Kálmán Ádám	Sztp.			jobbágy	feleség
Csörge Péter	Sztp.			katona	fiú
Vas György	Sztp.	pestis	1648	jobbágy	puszta
Bara Márton	Sztp.			jobbágy	feleség
Cser András	Sztp.			jobbágy	fiú
Bara Gergely	Sztp.			Jobbágy	feleség
Partos Benedek	Sztp.			jobbágy	feleség
Galambos Bálint	Sztp.			jobbágy	feleség
Toth György	Kápolnásfalu			jobbágy	feleség
Berkes György	Kápolnásfalu			jobbágy	fiú
Avas Márton	Kápolnásfalu			jobbágy	feleség
Berkes Péter	Kápolnásfalu			jobbágy	fiú
Kovács György	Kápolnásfalu			jobbágy	feleség
Gál Benedek	Kápolnásfalu			jobbágy	fiú
Dávid Gergely	Nagyrákos		1648	vicehadnagy	puszta
Sipos János	Nagyrákos		1648	jobbágy	puszta
Könye Mihály	Kercza			jobbágy	fiú
Guba Péter	Kerca			jobbágy	feleség
Pongrácz Bertalan	Kercza			jobbágy	fiú
Fonagy Miklós	Kercza			jobbágy	fiú
Gál Miklós	Bajánháza			jobbágy	fiú
Herczeg György	Bajánháza			jobbágy	fiú
Gál János	Bajánháza			jobbágy	fiú

Sobor Péter	Bajánháza			jobbágy	fiú
Damaföldi István	Bajánháza			jobbágy	testvér
Büki Ambrus	Bükalja			jobbágy	fiú
Kalmár Péter	Bükalja			jobbágy	fiú
Kalmár Gergely	Bükalja			jobbágy	feleség
Nagy György	Fölrákos	törökök	1648-51	hajdú	feleség
Kovács György	Fölrákos			jobbágy	feleség
Varga Márton	Fölrákos	pestis	1648-51	jobbágy	fiai
Imre János	Senyeháza			jobbágy	új férj
Györke Péter	Senyeháza			jobbágy	fiú
Szakál Mihály	Senyeháza			jobbágy	testvér
Imre Péter	Senyeháza			jobbágy	fiú
Balasi Mihály	Senyeháza			jobbágy	puszta
Reszneki Bálint	Dávidháza			jobbágy	feleség
Janko Péter	Dávidháza			jobbágy	testvér
Batta Balázs	Ispánk			jobbágy	fiú
Szekeres Mihály	Ispánk			jobbágy	fiú
Kapornaki Balázs	Szomorócz			jobbágy	feleség
Kovács Pál	Szomorócz			jobbágy	fiú
Szép Márton	Szomorócz			jobbágy	fiú
Barca Marc	Pankasz			jobbágy	feleség
Szabó Pál	Pankasz			jobbágy	feleség
összesen 62 fő					

49. táblázat. A feltételezhetően megözvegyült férfiak és mostohagyermekük

név	helység	mostoha gyermek (fő)	kora (év)
Janko Balázs	Bajánháza	fiú	15
Baján Márton	Bajánháza	lány	9
Herczegh János	Bajánháza	lány	6
Tüskés Márton	Bajánháza	lány	6
Molnár Farkas	Bajánháza	lány	7
Imre Miklós	Bajánháza	fiúk (3)	6,8,10
Horváth Máté	Bajánháza	lány	8
Könye János	Senyeháza	fiúk (2)	8,16
Tott Mihály	Senyeháza	fiúk (2)	6,8
Illyés György	Senyeháza	lány	12
Könye Tamás	Kotormánszeg	fiú-lány (3)	10,15,16
Dávid Péter	Kapornak	lány	8
Farkas János	Kapornak	fiú-lány (2)	5 és 10
Dávid Péter	Kapornak	fiú-lány (2)	12 és 16
Büki Gergely	Kapornak	fiú	12
Büki Bálint	Kapornak	fiú	8
Ábrahám Gergely	Hodos	fiú	7
Könye Márton	Hodos	lány	6
Könye András	Hodos	lány (2)	10 és 12
Hoharmat András	Szaknyér	fiú	15
Vörös György	Szaknyér	fiú	6
Osvalt János	Nagyrákos	lány	12
Osvalt András	Nagyrákos	fiú-lány (2)	5 és 6
Barca György	Nagyrákos	fiú	8
Tott Benedek	Nagyrákos	fiú	6

Harcz Balázs	Ispánk	fiú-lány (2)	8 és 16
Batta Ádám	Ispánk	lány	13
Batta András	Ispánk	fiú-lány (2)	7 és 12
Batta János	Ispánk	fiú	10
Batta Ferenc	Ispánk	lány	5 és 7
Vörös Péter	Ispánk	lány	5 és 7
Harcz Balázs	Ispánk	fiú-lány (2)	10-16
Koczor Márton	Kápolnásfalu	fiú-lány (2)	9 és 10
Kenyeres Márton	Kápolnásfalu	fiú-lány (4)	8,11,12,16
Bekes Balázs	Kápolnásfalu	fiú-lány (2)	6 és 12
Büki Mártony	Bükalja	lány	6
Kapornaki Péter	Szomorócz	fiú-lány (2)	8 és 12
Kapornaki Mihály	Szomorócz	fiú	8
Pap György	Sztp	fiú	7
Partos Geczi	Sztp	fiú	7
Apáti Ferenc	Sztp	lány	10
Antal Péter	Sztp	fiú	7
Guba Mátyás	Sztp	lány	16
Kis Pap Péter	Szalafő	fiú	12
Balogh Balázs	Szalafő	fiú	19
Bakos Balázs	Kercza	lány	13
Könye Miklós	Kercza	fiú	18
Könye János	Kercza	lány	16
Pap Balázs	Kercza	lány	12
Összesen 49 fő			70 fő

50. táblázat. 1648-ban összeírt özvegy férfiak és asszonyok gyermekeik és állataik számával, falvanként

név	helység	telek nagysága	fiú kor (év)	lány kor (év)	tehén (db)	borjú (db)	ökör (db)	kivel él	Kit írnak 1651-ben?	fiú kor	lány kor
Csörge Andrásné	Sztp	1/4			1				fiát		
Csörge Benedekné	Sztp	1/4		2	1				öt írják		
Csörge Máténé	Sztp	1/4	20	7	2	2	2		öt írják		
Csörge István	Sztp	1/4						apjával	él		
Eör György	Sztp	1/2						apjával	elmennek		
Bara Gergelyné	Sztp	1/4							elmennek		
Eör Pálné	Kotormán.	1/2	3						elmennek		
Genese Gézáné	Kotormán.		2					sógor	elmennek		
Soss Györgyné	Kápolnásfalu	1/8	10	13	1				vejét írják		
Hoda Benedekné	Fölrákos	1/2	1	10	2				öt írják	3	
Vörös Péterné	Szaknyér	1/4	8,10,20	16	2		4		öt írják		
Kovács Andrásné	Szaknyér	1/2	10	12	3	1	4		öccsét		
Soldos Istvánné	Szalafő	1/2	4,8		4	2	4	nős fia	fiát	(élnek)	
Borza Györgyné	Kercza	1/4	5	6	2	2	2		új férjet	9	1,3,10
Összesen 14 fő			12 fő	7 fő	18 db	7 db	16 db				

51. táblázat. Az 1651-re megözvegyült férfiak, asszonyok és gazdasági állapotuk

név	helység	telek nagysága	fiú (kor)	lány (kor)	tehén (db)	borjú (db)	lő (db)	ökör (db)
Balla Tamásné	Szalafő		14		1	1		
Kalmár Gergelyné	Bükalja	3/8						
Szabó Pálné	Pankasz	1	2	1	3	3	1	2
Barca Marcné	Pankasz	1/2	2		1			

Guba Péterné	Kercza	1/4	2,13		1			
Kapornaki Balázsne	Szomorocz		6		1	1		
Nagy Györgyné	Fölrákos	1	4,13	16	1			
Kovács Györgyné	Fölrákos	3/8	6,9		2			2
Apáti Ferenc	Sztp.		2	10				
Galambos Bálintné	Sztp.	1/4			3	3	3	
Összesen 10 fő			11 fő	3 fő	10 db	8 db	4db	4 db

52. táblázat. Kézművesek az Őrségben

név	helység	foglalkozás, kézműves ipar, tisztség
Tóth Gyurkó	Bajánháza	csordás és zsellér
Baján Márton	Bajánháza	csordás
Imre Tamás	Bajánháza	molnár
Imre Ferenc	Bajánháza	molnár
Imre Miklós	Bajánháza	molnár
Pap Márton	Szalafo	csordás és zsellér
Tüskés János	Dávidháza	molnár
Pap János	Ispánk	molnár
Tüskés Bálint	Kercza	bíró
Csik György	Sztp.	postás
Baraczka Péter	Kápolnásfalu	molnár
Markó András	Kápolnásfalu	molnár
Orbán Mihály	Kápolnásfalu	molnár
Orbán Márton	Kápolnásfalu	molnár
Kovács András	Kápolnásfalu	csordás
Molnár Péter	Kotormánszeg	molnár

Eőr Pálné	Kotormánszeg	molnár
Imre János	Senyeháza	molnár
Imre Gergely	Senyeháza	molnár
Imre Jánosné	Senyeháza	molnár
Dávid Péter	Kapornak	molnár, ács
Dávid Gergely	Kapornak	molnár
Mihály Kovács	Kapornak	ács
Ifj Dávid Péter	Kapornak	ács
Farkas Mihály	Kapornak	ács
Farkas János	Kapornak	ács
Molnár István	Kapornak	ács
Dávid Istók	Kapornak	ács
Büki Gergely	Kapornak	ács
Dávid János	Kapornak	ács
Könye Márton	Hodos	molnár, ács
Könye Ferenc	Hodos	molnár, ács
Koczan Miklós	Hodos	ács
Gál Gergely	Hodos	gerencsér
Gál Márton mostohafia	Hodos	csizmadia

54. táblázat. 1648-ban működő és puszta telkek darab száma és azok méretei

helység, telekhányad	1	¼	½	¾	1/8	3/8	1/3	2/3	1/6	telkek darabszáma	működő telkek egész teleknagyságban	puszta telkek egész teleknagyságban	puszta telkek darabszáma	összes telkek darabszáma	összes telkek egész talagnagyságban	puszták nagyságának aránya
Ispánk	2		11							13	7,5	1,5	2	15	9	16%
Fölrákos	4	1	16							21	12,25	1,75	4	25	14	12%
Szaknyér		3	6							9	3,75	0,25	1	10	4	6%
Nagyrákos	1	11	10	1	1	1				25	10	11,75	13	38	21,8	53%
Kápolnásfalu		17	7		4	8	3			39	12,25		0	39	12,3	
Bajánháza		4			2	3	13	1	1	24	7,5		0	24	7,5	
Senyeháza		10	8		7					25	7,38	0,75	2	27	8,13	9%
Dávidháza		14	3			4				21	6,5		0	21	6,5	
Kotormánszegh		2	1		1	5	5			14	4,67	0,5	1	15	5,17	10%
Kapornak		5	5	1			3			14	5,5		0	14	5,50	
Hodos		11	9	5		2			3	30	12,25	1,25	3	33	13,5	9%
Szalafő	1	40	20	2	8	2	3			76	25,25	2,25	8	84	27,5	8%
Szentpéter	5	24	36	1	1	6	2	2		77	34,13	1,63	5	82	36 □	4,5%
Bükalja		4	1		2	2				9	2,5		0	9	2,5	
Szomorocz		3	2		3	1				9	2,88		0	9	2,88	
Kercza		18	4		9	2				33	8,13		0	33	8,13	
Összesen db	13	167	139	10	38	36	29	3	4	439	162,5	21,63	39	478	184 □	25%

55. táblázat. 1651-ben működő és puszta telkek darab száma és azok méretei

1651 működő telkek darab száma méret szerint															
helység, telekhányad	1	¼	½	¾	1/8	3/8	1/3	2/3	1/6	telkek darabszáma	működő telek egész teleknagyságban	puszta telek egész teleknagyságban	puszta telkek darabszáma	összes telek darabszáma	összes telek egész talaknagyságban
Ispánk	3		11							14	8,5	0,5	1	15	9
Fölrákos	4	1	15							20	11,75	2,25	5	25	14
Szaknyér		2	7							9	4		0	9	4
Nagy Rákos	1	15	12		1		1			30	11,25	10,5	11	41	21,75
Kápolnásfalu		18	7		1	10	3			39	12,5		0	39	12,5
Bajánháza		4			2	3	13	1	1	24	7,5		0	24	7,5
Senyeháza		13	6	1	7	1				28	8,25		0	28	8,25
Dávidháza		14	3			4				21	6,5		0	21	6,5
Kotormánszegh			2			6	5			13	5	0,5	1	14	5,5
Kapornak	1	3	5				4			13	5,5		0	13	5,5
Hodos		14	9	5		2	1	2		33	14,17	0,75	2	35	15
Szalafo	1	38	24	2	5	2	1			73	25,67	1,75	6	79	27,5
Szentpéter	4	30	35	2		4	2	2		79	34	1,33	3	82	35,33
Bükalja		5			2	2				9	2,25		0	9	2,25
Szomorócz		3	3		2	1				9	2,88		0	9	2,88
Kercza		22	2		8	2				34	8,25		0	34	8,25
Pankasz	1		13	1						15	8,25	3	6	21	11,25
Összesen	15	182	154	11	28	37	30	5	1	463	175,63	20,5	35	498	198 □

Az □- vel jelölt számok kerekített számok.

56. táblázat. A művelt telkeken élő lakosok száma 1648-ban falvanként

helység	1648 fő (becsült érték)	működő egész telek	telkenként lélekszám
Szentpéter	353	34,125	10,34
Szalafő	345	25,25	13,66
Kápolnásfalu	262	12,25	21,38
Hodos	163	12,25	13,3
Bajánháza	128	7,5	17,06
Dávidháza	123	6,5	20,5
Nagyrákos	122	9	13,55
Senyeháza	115	7,375	15,49
Kotormánszeg	114	4,66	24,46
Fölrákos	96	12,25	7,84
Kercza	98	8,375	11,7
Ispánk	83	7,5	11
Bükalja	65	2,5	26
Kapornak	55	5,5	10
Szaknyér	51	3,75	13,6
Szomoróc	35	2,5	14
összesen	2208	161,285	13,69

57. táblázat. 1697-ben működő és pusztán álló telkek darab száma nagyság és méret szerint.

helység	működő negyed telkek	működő fél telkek	2 egész telkekkel bíró gazda	működő telkek darabszáma	összes telkek egész teleknagyságban	puszta telkek darabszáma, méret nincs megadva	összes telkek darabszáma	szántó nagyság holdban	művelés alatt holdban	pusztán áll holdban
Bajánháza	6	1		7	2		7			
Bükalja, Szomorócz, Kercza, Dávidháza	28			28	7	24	52	300	50	250
Fölrákos	14			14	3 ½	4	18	200	50	150
Ispánk	13	2		15	4 ¼	8	23	200	95	105
Kápolnásfalu	10	4		14	4 ½	4	18			
Kotormánszeg, Kapornak, Hodos	18			18	4 ½	15	33	200	105	95
Nagy Rákos	12			12	3	8	20	180	60	120
Senyeháza	3	3		6	2 ¼	6	12	50	25	25
Szaknyér	3	3		6	2 ¼		6	200	85	115
Szalfő	14			14	3 ½	11	25	140	60	80
Szatta	5			5	1 ¼	2	7	50	27	23
Szentpéter	19		1	20	6 ¾	16	36	200	110	90
Pankasz	13			13	4 ¼	11	24	140	43	97
Szatta	5			5	1 ¼	2	7	50	27	23
Összesen	158	13	1	172	49	109	281	1860	710	1150

Az adatok becsült adatok.

60. táblázat. Az 1648-51-es összeírásokban szereplő köből gabona

	1648			1651		
helység	egész telek	szántó/köből	összesen köből	egész telek	szántó/köből	összesen köből
Kotormánszeg	4,66	8	37,28	5	8	40
Dávidháza	6,5	8	52	6,5	8	52
Kápolnásfalu	12,25	10	122,5	12,5	10	125
Senyeháza	7,375	8	59	8,25	8	66
Szentpéter	34,125	6	204,75	34	6	204
Kisrákos	12,25	10	122,5	11,75	10	117,5
Szalaő	25,25	6	151,5	25,66	6	154
Bajánháza	7,5	15	112,5	7,5	15	112,5
Ispánk	7,5	12	90	8,5	12	102
Szomorócz	2,875	10	28,75	2,875	10	28,75
Nagyrákos	10	10	100	11,25	10	112,5
Bükalja	2,5	8	20	2,25	8	18
Kapornak	5,5	6	33	5,5	6	33
Hodos	12,25	10	122,5	14,16	10	141,6
Kercza	8,125	12	97,5	8,25	12	99
Szaknyér	3,75	12	45	4	12	48
összesen	162,5	8,6	1398,78	167,95	7,63	1341,35

61. táblázat. Területenként termelt gabonafajták 1697-ben

helység	Búza	Rozs	Zab, Árpa	Összesen	Művelt hold	Holdankénti termés köbőlben
Ispánk	40	46		86	95	1,1
Sztp.	61,5	75,5		137	110	0,8
Pankasz	22	15		37	43	1,16
Nagyrákos	25	36		61	60	0,98
Hodos, Kap.	53	42	2 + 4	101	105	1,04
Szalafő	25	37		62	60	0,96
Kercza, Szom.	58	72	2	132	50	0,38
Kisrákos	27	23		50	50	1
Kápoln.	39	48		87	85	0,97
Senyeháza	12	10		22	25	1,14
Szatta	12	15		27	27	1
Bajánháza	14	20		34	28	0,82
Szaknyér	17	20		37	32	0,86
összesen	405,5	459,5	8	873	770	0,88

A dőlt betűk becsült mennyiséget jelentenek.

62. táblázat. A több telekkel bírók telekrészeinek elhelyezkedése, nagysága és összessége

név	lakik	telek	birtokol	telek	birtokol	telek	összesen
Imre János	Senyeháza	¼	Kercza	¼	Senyeháza	1/2	1
Könye János	Senyeháza	½	Kercza	¼			¾
Szakál Mihály	Senyeháza	½	Senyeháza	¼			¾
Baján Mihály	Bajánháza	3/8	Kercza	¼			5/8
Baján Bálint	Bajánháza	1/8	Bajánháza	1/3			½

Damaföldi István	Bajánháza	1/3	Kercza	¼			3/5
Gál Miklós	Bajánháza	1/3	Bajánháza	1/3			2/3
Imre Miklós	Bajánháza	¼	Senyeháza	1/8			3/8
Imre Ferenc	Bajánháza	¼	Senyeháza	1/8			3/8
Szabó János			Bajánháza	1/6			1/6
Pongrácz Miklós	Bükalja	1/8	Szomorocz	1/8			¼
Ifj. Szép Mihály	Bükalja	3/8	Szomorocz	¼			5/8
Id Szép Mihály	Bükalja		Szomorocz	1/8			1/8
Bíró Peti	Dávidháza		Kercza	1/8			1/8
Janko Balázs örmagy	Dávidháza	¼	Kercza	3/8			5/8
Janko Mihály	Dávidháza	¼	Senyeháza	½	Kercza	1/8	7/8
Janko Péter	Dávidháza	¼	Kercza	¼			½
Osvalt Miklós	Dávidháza	¼	Kercza	1/8			3/8
Tüskés János	Dávidháza	¼	Kercza	¼			½
Pongrácz Bálint	Kercza	1/8	Kercza	1/8			¼
Könye Tamás	Kotormán.	3/8					3/8
Büki Gergely	Kapornak	1/3	Hodos	¼			3/5
Gál Péter	Hodos	3/8	Hodos	¼			5/8
Német András	Pankasz	½	Szaknyér	¼			¾
Kovács György	Fölrákos	½	Fölrákos	½			1
Czigány András	Sztp.	¼	Kápolnásf.	¼			½
Csörge Istók	Sztp	¼	Sztp	¼			½
Dávid Dávid	Sztp.	3/8	Nagyrákos	1	Szalafő	½	1 ¼
Galambos Bálint	Sztp	¼	Szalafő	¼			½
Jakab Benedek	Sztp.	¼	Sztp	3/8			5/8
Kosa János	Sztp.	½	Nagyrákos	1	Kápolnás.	¼	1 ¼
Paskoncza Ádám	Sztp.	¼	Sztp	½			1

Sipos Bálint	Sztp.	3/8	Nagyrákos	3/8			3/4
Balogh Ádám	Szalafo	1/2	Szalafo	1/4			3/4
Bara György	Szalafo	1/2	Szalafo	1/2			1
Bekes Miklós	Szalafo	1/3	Sztp	1/4			3/5
Laczo Márton	Szalafo	1/4	Szalafo	1/4			1/2
Laczo Tamás	Szalafo	1/8	Szalafo	1/4			3/8
László Péter	Szalafo	1/4	Szalafo	1/4			1/2
Orbán Benedek	Szalafo	1/4	Szalafo	1/8			3/8

63. táblázat. Az őrségi, egy portára jutó állatok száma

1648				1651			1697			
helységnév	összes nagy állat száma	porták száma	egy portára jutó állat szám	összes nagy állat száma	porták száma	egy portára jutó állat szám	helység	porták száma	összes nagy állat	egy portára jutó állat szám
Ispánk	81	13	6,2	92	14	6,6	Ispánk	15	81	5,4
Föl Rákos	143	21	6,8	71	20	3,6	Fölrákos	14	95	6,8
Szaknyér	45	9	5	41	9	4,6	Szaknyér	8	68	8,5
Nagyrákos	118	23	5,1	116	26	4,5	Nagyrákos	12	89	7,4
Kápolnásfalu	308	39	7,9	199	39	5,1	Kápolnásfalu	14	95	7,3
Bajánháza	126	24	5,3	117	24	4,9	Bajánháza7	14	54	7,7
Senyeháza	124	25	5	93	28	3,3	Senyeháza	6	55	9,2
Dávidháza	149	21	7,1	132	21	6,3	Dávidháza, Kercza, Szomorócz, Bükalja	7	54	7,7
Kotormánszegh	113	14	8,1	69	13	5,3	Hodos, Kapornak,Kotormányszeg	18	85	9,2
Kapornak	53	14	3,8	53	13	4,1				
Hodos	290	30	9,7	223	33	6,8				
Szalafo	379	76	5	219	73	3	Szalafo	14	95	6,9

Szentpéter	399	77	5,2	344	79	4,4	Szatta	5	44	8,8
Bükalja	66	9	7,3	63	9	7	összesen	174	1136	6,5
Szomorocz	59	9	6,6	47	9	5,2				
Kercza	101	33	3,1	80	34	2,4				
Pankasz				56	15	3,7				
összesen	2554	437	5,84	2015	459	4,4				

64. táblázat. 1648-ban a falvankénti és fajtánkénti nagy lábas jószágok száma

helységnev	tehén (db)	borjú (db)	ló (db)	ökör (db)	tulok (db)	bika (db)	összesen (db)
Ispánk	37	16	6	22			81
Föl Rákos	60	28	17	38			143
Szaknyér	17	2	4	22			45
Nagy Rákos	47	15	22	34			118
Kápolnásfalu	108	91	41	68			308
Bajánháza	49	18	23	36			126
Senyeháza	49	25	19	31			124
Dávidháza	53	34	24	37	1		149
Kotormánszegh	38	29	14	32			113
Kapornak	20	10	10	13			53
Hodos	89	123	20	52	6		290
Szalafő	161	82	20	110	4	2	379
Szentpéter	154	94	46	102	3		399
Bükalja	24	14	6	22			66
Szomorocz	23	10	10	14	2		59
Kercza	30	19	14	24	14		101
Pankasz	0	0	0	0			0
összesen	959	610	296	657	30	2	2554

65. táblázat. 1651-ben a falvankénti és fajtánkénti nagy lábas jószágok száma

helységnev	tehén (db)	borjú (db)	ló (db)	ökör (db)	tulok (db)	barom (db)	összesen (db)
Ispánk	42	28	4	18			92
Föl Rákos	31	15	9	16			71
Szaknyér	11	7	6	17			41
Nagy Rákos	47	18	15	36			116
Kápolnásfalu	81	27	33	58			199
Bajánháza	42	27	18	30			117
Senyeháza	32	22	13	26			93
Dávidháza	48	27	18	38	1		132
Kotormánszegh	29	12	6	22			69
Kapornak	21	12	2	18			53
Hodos	95	57	15	52	4		223
Szalaő	77	40	9	88	1	4	219
Szentpéter	142	49	35	118			344
Bükalja	22	17	4	18	2		63
Szomorocz	20	8	5	14			47
Kercza	35	10	8	27			80
Pankasz	23	12	4	17			56
összesen	798	388	204	613	8	4	2015

69. táblázat. Őrségi állatok száma az 1648-as és az 1651-es összeírások alapján falvanként

helységnev	1648 tehén (db)	1651 tehén (db)	1648 borjú (db)	1651 borjú (db)	1648 ló (db)	1651 ló (db)	1648 ökör (db)	1651 ökör (db)	1648 tulok (db)	1651 tulok (db)	1648 bika (db)	1651 barom (db)
Ispánk	37	42	16	28	6	4	22	18				
Föl Rákos	60	31	28	15	17	9	38	16				
Szaknyér	17	11	2	7	4	6	22	17				
Nagy Rákos	47	47	15	18	22	15	34	36				
Kápolnásfalu	108	81	91	27	41	33	68	58				
Bajánháza	49	42	18	27	23	18	36	30				
Senyeháza	49	32	25	22	19	13	31	26				
Dávidháza	53	48	34	27	24	18	37	38	1	1		
Kotormánszegh	38	29	29	12	14	6	32	22				
Kapornak	20	21	10	12	10	2	13	18				
Hodos	89	95	123	57	20	15	52	52	6	4		
Szalaő	161	77	82	40	20	9	110	88	4	1	2	4
Szentpéter	154	142	94	49	46	35	102	118	3			
Bükalja	24	22	14	17	6	4	22	18		2		
Szomorocz	23	20	10	8	10	5	14	14	2			
Kercza	30	35	19	10	14	8	24	27	14			
Pankasz	0	23	0	12	0	4	0	17				
összesen	959	798	610	388	296	204	657	613	30	8	2	4

71. táblázat. Egyéb állatok, juh, kecske, disznó, méh és szőlő az 1697-es összeírás alapján

helység	porta egész	kecske, juh (db)	disznó (db)	méh (kas)	szőlő (db)	lakosok száma (fő)
Ispánk	15	4	42	0	3	55
Szentpéter	20	11	90	57	9	83
Pankasz	13	5	36	0	2	45
Nagyrákos	12	6	30	17	5	45
Kisrákos	14	0	47	3	0	52
Kápolnásfalu	14	0	62	22	0	44
Szaknyér	8	5	20	0	1	29
Bajánháza	7	0	29	40	2	24
Senyeháza	6	5	25	0	2	22
Kercza, Szomorócz, Bükkalja, Dávidháza	28	4	61	3	2	88
Szalafő	14	0	31	24	2	49
Hodos Kapornak, Kotormánszegh	18	15	51	0	11	61
Szatta	5	0	21	0	0	24
összesen	174	55	545	166	39	619

72. táblázat. Az 1697-es összeírásban szereplő szekér széna mennyisége aránya az 1651-es összeírásban szereplő adatokkal

helység	1697-ben összes szekér széna	résztelkek összesítve egész telekké 1697-ben	az 1697-es adatok alapján az egész helyre számított összes széna	1651-es írás szerinti széna/egész hely	1651-ben működő egész hely	az 1651-es adatok alapján számított összes széna
Ispánk	30,00	4,25	7	3	8,50	25,5
Fölrákos	30,00	3,50	8,6	3	11,75	35,25
Szaknier	12,00	2,75	4,4	6	4,00	24
Nagy Rákos	20,00	3,00	6,7	4	11,25	45
Kápolnásfalu	30,00	4,50	6,7	2	12,50	25
Bajánháza	14,00	2,00	7	3	7,50	22,5
Senyeháza	12,00	2,25	5	2	8,25	16,5
Szentpéter	50,00	6,75	7,4	3	34,00	102
Kotormánszegh						
Kapornak	45,00	4,50	10	3,2	24,66	79
Hodos						
Szalafő	37,00	3,50	10,6	3	25,67	77
Bükalja						
Szomorocz	59,00	7,00	8,4	3,75	19,875	74,5
Kercza						
Dávidháza						
Pankasz	23,00	4,25	5,4	5	8,25	41,25
Szatta	10,00	1,25	8			
Összesen	372,00	49,50			175,625	567,5

73. táblázat. Az Őrségre vonatkozó 152 db megtalált kérvény iratszama

1642. 79/7. 81/7. 82/16. 84/14.15. 85/6.8.9. 91/28. 98/18.24. 99/14.
104/2.3.5. 107/24.26. 108/7.8.15. 110/3. 112/6.7. 114/7. 117/11.14.16.18.25.
122/1.2.3. 124/2. 125/5. 134/4. 138/18. (36 db)

1643. 139/22. 140/9. (2 db)

1645. 173/3.5.16.II.17.18.20.21. 174/1.3. 175/19.31. 176/7.9. 177/13.15.
179/1.8.II.10.12.

180/8.II.9. 181/7.18. 183/21. 187/20. 188/106. 189. (27 db)

1646. 191/13.14.16. 196/26. 197/5.6.7.8.10.11.20.26.28.29.32.33.
199/16.22.26.31. 200/2.6. 201/4.11.13.17.28. 202/3.8.16.19.24.25.27. 204/1.
205/20. 206/22. 207/27.30. 209/26.31.36. (42 db)

1648. 222/15. 223/14.18. 224/20. 226/13.14. 227/4.5.12. 228/3.4.5.16.17.
229/3. 236/5.15. 241/15.16. (19 db)

1649. 245/2. 263/4. 264/1. 265/12.13.16. 268/4.5. 273/15.17.26. 276/27.
279/5.26. 281/29. 282/6. 290/23.24.25.29.30.31.36.39.51. (25 db)

1650. 306.

74. táblázat. A kérvényezők névsora

kérvényezők	hol	mikor	kérvény száma	1648-ban	1651-ben	státus
Ábrahám Benedekné	Kápolnásfalu	1642.1646.	104/2.183/21. 196/26. 197/5.201/28. 202/27.	n.a.		jobbágy
Ábrahám György	Hodos	1646	205/20.		él	jobbágy
Ábrahám János	Sztp.	1645	179/8.II.		él	jobbágy
Ábrahám Mihály	Senyeháza	1646	199/26.	n.a.		jobbágy
Apáthy Balázs	Szalfő	1642	104/3.	meghalt		jobbágy
Apáthy Ferenc	Szalfő	1646	206/22.		él	hajdú
Apáthy Lőrinc	Szalfő	1642	290/24.104/3.		él	jobbágy
Apáthy Mihály	Szalfő	1642	104/3.	n.a.		katona
Apáthy Péter	Sztp.	1642.1646.	90/28. 206/22. 214/4.		él	hajdú
Babos Benedek	Sztp.	1642.1651.	107/24. 218-219.p.		él	ispán
Babos Márton	Sztp.	1642	112/6.	n.a.		jobbágy

Babos Miklós	Sztp.	1648	223/14.	n.a.		jobbágý
Babos Péter	Sztp.	1651	218-219.p.		él	jobbágý
Bacsiáni Márton	Sztp.	1642	98/24.	n.a.		katona
Baján György	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		zászlótartó
Baján Márton	Bajánháza	1645	177/15.		él	jobbágý
Baján Mihály	Bajánháza	1645	180/8.II.		él	örnagy
Balla Balázs	Pankasz	1645	173/18.		nincs	jobbágý
Balla Bálint	Pankasz	1645	173/18.		él	jobbágý
Balla Tamás	Pankasz	1645	173/18.		él	jobbágý
Balogh Ádám	Szalafő,Sztp.	1642	98/24.		él	katona
Balogh Gergely	Kapornak	1646	209/31.	n.a.		jobbágý
Balogh György	Szalafő	1642.1645	108/15.179/12.		él	hajdú
Balogh Istók	Sztp.	1646	197/10.		él	katona
Balogh Péter	Szalafő, Sztp.	1642	90/28.		él	katona
Balogh Péter	Sztp.	1642	98/24.122/3.	n.a.		hajdú
Bankó György	Sztp.	1642	84/15.	él	nincs	zászlótartó
Bankó Péter	Sztp.	1642	84/15.99/24.		él	katona
Bara András	Sztp.	1642	085/6.		él	katona
Bara Gergelyné	Sztp.	1649	290/31.	n.a.		jobbágý
Bara Miklós	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		katona
Bara Péter	Sztp.	1642	84/15.98/24.	n.a.		katona
Bara Tamás	Sztp.	1642	085/8.	meghalt		katona
Baracska Péter	Sztp.	1642	82/16.		él	szűrszabó, zsellér
Bedők György	Fölrákos	1645	117/14. 134/4. 173/21. 202/25.		él	örnagy
Bekes János	Szalafő	1645	174/1. 189.	n.a.		jobbágý
Bekes Márton	Szalafő	1648	226/13.14. 214/4		él	katona
Bekes Miklós	Szalafő	1645	174/1. 189.	meghalt		jobbágý

Bella György	Sztp.	1642	90/28.		él	katona
Bella Tamás	Sztp.	1642	98/24.		él	katona
Benkő Márton	Kápolnásfalu	1649	264/1.		él	jobbágy
Berkes Mihály	Kápolnásfalu	1646	199/16		él	jobbágy
Bicsak Miklós	Sztp.	1645	173/17.		él	jobbágy
Bitá István	Fölrákos	1645	197/20.		él	jobbágy
Bitá Mártonné	Fölrákos	1646	202/8.	n.a.		jobbágy
Borbély Mátyás	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		katona
Büki Gyurkó	Sztp.	1642	90/28.98/24.		él	katona
Bükalji Máté	Bükalja	1642	114/7.	n.a.		jobbágy
Czigány András	Sztp.	1645.1649.	290/29.173/5.		él	jobbágy
Csepregi János	Sztp.	1642.1648.	236/15.		él	katona
Csik Ádám	Sztp.	1646.1648.	201/13.222/15.	n.a.		jobbágy
Csik Jancsi	Kápolnásfalu	1645	180/9.	n.a.		jobbágy
Csik György	Sztp.	1646.1648.	201/13.222/15.		él	postás
Csörgő István	Sztp.	1648	227/5.	n.a.		katona
Csörgő Máténé	Sztp.	1646	197/33.		él	jobbágy
Csörgő Péterné	Sztp.	1646	197/7.		nincs	jobbágy
Dávid Dávid	Sztp.	1649	273/17.		él	katona
Dávid Gergely	Sztp.	1645	175/19.	n.a.		jobbágy
Dávid György	Nagyrákos	1642.1648	90/28.197/28.		él	tizedes
Dávid János	Sztp.	1646	197/29.		él	jobbágy
Dávid Márton	Sztp.	1642	085/6.	n.a.		tizedes
Dávid Péter	Kapornak	1642	90/28.		él	katona
Dobos János	Sztp.	1642	085/8.	n.a.		katona
Dömötör Bálint	Hodos	1651	218-219.p.		él	jobbágy
Eőr János	Sztp.	1642	085/6.	n.a.		katona
Farkas Máté	Fölrákos	1645.1646.	197/11.		él	jobbágy

Farkas Márton	Kapornak	1651	összeírásban		él	jobbágy
Fábián Bálint	Senyeháza	1642	107/26.	n.a.		jobbágy
Fábián György	Hodos	1645.1646.	187/20. 191/16.		él	jobbágy
Galambos Bálint	Sztp.	1642	112/6.		nincs	jobbágy
Galambos Bálintné	Sztp.	1649	279/5, 306		él	jobbágy
Galambos Gergely	Sztp.	1646.1650.	201/17. 306.		él	jobbágy
Galambos György	Sztp.Pankasz	1642.1645.	84/14. 191/13. 202/24	n.a.		katona
Galambos Mihály	Sztp.	1646	201/11.	n.a.		jobbágy
Gécsy Péter	Sztp.	1642	98/24.		él	katona
Genczy András	Sztp.	1642.1646.	98/24.204/1.		nincs	katona
Gombos Bálint	Sztp.	1645	173/3.	n.a.		jobbágy
Guba Péter	Nagyrákos	1649	265/16.		él	jobbágy
Haraszi István	Sztp.	1649	265/12.		él	katona
Harcz András	Ispánk	1645	175/31.	meghalt		jobbágy
Harcz Balázs	Ispánk	1645	175/31.		él	jobbágy
Harcz Péter	Sztp.	1648	236/5.		él	jobbágy
Herczegh Jánosné	Bajánháza	1649	273/26.		él	jobbágy
Héber György	Pankasz,Nagyr.	1649	263/4. 268/5. 279/26. 281/29.		nincs	jobbágy
Hidas Istók	Sztp.	1642	90/28.	él		katona
Hoda István	Pankasz	1642	138/18.		él	jobbágy
Horvát Jakab	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Horvát Juricza	Sztp.	1649	290/24.		nincs	jobbágy
Horvát Mihály	Pankasz	1642	085/8.	n.a.		katona
Horvát Pál	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Illés Bálint	Senyeháza	1642	107/26		él	jobbágy
Imre János	Senyeháza	1642	107/26.		él	jobbágy
Imre Miklós	Sztp.Bajánh.	1642.1645.	134/4. 107/26. 188/16. 202/25.		él	ispán

Imre Péter	Sztp.	1645	179/8.II.	n.a.		jobbágy
Jankó Mihály	Dávidháza	1649	273/15.		él	jobbágy
Jankó Péter	Sztp.	1642	90/28.	n.a.		katona
Jánosko Mihály	Senyeháza	1642	107/26.		él	jobbágy
Jánosko Péter	Senyeháza	1646	199/22. 201/4. 207/30. 209/26		él	jobbágy
Kapornaki Péter	Kercza	1643	139/22.	n.a.		jobbágy
Kálmán Ádámné	Sztp.	1649	290/30		él	jobbágy
Kálmán Bálintné	Sztp.	1646.	197/8.202/16.	n.a.		jobbágy
Kálmán György	Sztp.	1648	228/5.		él	jobbágy
Kis András	Sztp.	1648.1649	228/3.265/13.		él	katona
Kis István	Pankasz	1645	179/1.	n.a.		jobbágy
Kis Lőrinc	Szalafő,Sztp.	1642.1646.	84/15. 197/28.		él	hajdú
Kis György Bálint	Szalafő	1648	228/16.		él	jobbágy
Kovács Ferenc	Fölrákos	1642	117/16.	n.a.		jobbágy
Kovács Imréné	Senyeháza	1649	290/39.	n.a.		jobbágy
Kovács János	Szalafő	1642	84/15		él	katona
Kovács Péter	Szalafő	1642.1646.	197/28.		él	vicevajda
Kovács Péter	Sztp.	1642.1646.	90/28.		él	jobbágy
Kovács Péter	Senyeháza	1642	81/7. 104/5.	n.a.		jobbágy
Könye Ferenc	Hodos	1649	282/6.		él	jobbágy
Könye János	Szalafő	1645	174/1. 189.	n.a.		jobbágy
Könye Mihály	Szalafő	1642	085/6.		él	katona
Krisa András	Kápolnásfalu	1642	117/18.	n.a.		jobbágy
Laczo György	Szalafő	1648	228/16.		él	jobbágy
Laczo Péter	Sztp.	1642	99/14.	meghalt		katona
Laczo Tamás	Sztp.	1642	98/18.		él	jobbágy
László Benedek	Szalafő,Sztp.	1642	84/15.		él	tizedes
László Tamás	Sztp.	1642	99/14.	él	meghalt	katona

Mánjoki Bálint	Sztp.	1642	90/28.	n.a.		katona
Meszeő Sabian	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Mihály István	Sztp.	1646	204/1.	n.a.		katona
Mihály kovács	Kapornak	1642.1649.	110/3. 245/2.		él	kovács
Molnár Bali	Dávidháza	1642.	125/5.		él	jobbágy
Molnár Gyurkó	Kotormán.	1 649	273/15.		nincs	jobbágy
Molnár Ferenc	Sztp.	1 646	214/5.	n.a.		jobbágy
Nagy Bálint	Fölrákos	1642	99/14.	n.a.		katona
Nagy György	Fölrákos	1642	84/15.140/9.	él	meghalt	hajdú
Németh András	Sztp.	1 649	290/23.		él	jobbágy
Orbán Balázs	Pankasz	1645	173/16.II.	n.a.		jobbágy
Orbán János	Szalafő	1642	085/6.	n.a.		katona
Őr János	Szalafő	1649	268/4.		él	jobbágy
Pap János	Szalafő	1642	079/7.	n.a.		jobbágy
Pap György	Szalafő	1642	079/7.		él	jobbágy
Pap Tamás	Szalafő	1642	122/2.		él	katona
Parlagh Farkas	Sztp.	1648	241/15.		él	jobbágy
Partos Benedekné	Sztp.	1649	290/36		él	jobbágy
Paskoncza Ádám	Sztp.	1649	290/51.		él	jobbágy
Paskoncza Benedek	Sztp.	1642	84/14.		él	katona
Paskoncza Márton	Fölrákos	1646	200/2.		él	jobbágy
Péter Tamás	Ispánk	1648.1649.	197/32. 228/17. 276/27.		él	jobbágy
Pribék János	Kapornak	1646	209/36.	n.a.		jobbágy
Reszneki Bálintné	Dávidháza	1646	191/14. 199/31.		él	jobbágy
Reszneki János	Sztp.	1642	107/26.	n.a.		jobbágy
Róka Bálint	Sztp.	1642	99/14.		él	katona
Rözgő Péter	Sztp.	1642	98/24.%		él	katona
Si Péter	Kápolnásfalu	1645	180/9.	n.a.		jobbágy

Sido György	Szalafő	1642	079/7.	meghalt		jobbágy
Sipel Márton	Kercza	1642	125/5.	meghalt		jobbágy
Sipos Bálint	Sztp.	1642.1645.	108/7. 176/7. 181/18.		él	katona
Siska János	Sztp.	1642	085/6. 112/7. 206/22.		él	tizedes
Siska Márton	Sztp.	1642.1649.	85/6. 290/25.		él	katona
Siska Mihály	Sztp.	1642	108/8.	n.a.		katona
Sohar Miklós	Sztp.	1646	207/27.	n.a.		katona
Soldos György	Szalafő	1648	229/3.		él	jobbágy
Soldos Mihály	Sztp.	1651.	228-229.p.		él	őrnagy
Sos János	Sztp.	1642	98/24.		él	tizedes
Sos Lukács	Kápolnásfalu	1648	227/12.	n.a.		jobbágy
Szabó Bálint	Sztp.	1645	174/3.		él	jobbágy
Szabó Pál	Kapornak	1648	224/20.	n.a.		jobbágy
Szabó Péter	Sztp.	1642	085/6.	n.a.		katona
Szabó István	Sztp.	1645	179/8.II.	n.a.		jobbágy
Szakony György	Kotormán.	1642	124/2.		él	jobbágy
Szakony János	Kotormán.	1649	273/15.		él	jobbágy
Szekeres János	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Szekeres Mihály	Ispánk	1646	181/7. 200/6.202/3.	él	meghalt	jobbágy
Szekeres Tamás	Sztp.	1642	84/14.	n.a.		katona
Tóth Gergely	Sztp.	1646	206/22.	n.a.		hajdú
Tóth István	Sztp.	1642	99/14.	n.a.		katona
Tóth János	Pankasz	1642	138/18.		él	jobbágy
Tóth Juan	Sztp.	1648	227/4.	él	nincs	katona
Tóth Péter	Sztp.	1642	085/6.		él	katona
Tóth Szabó Márton	Pankasz	1645	173/17. 173/20.		él	jobbágy
Tüskés Bálint	Kercza	1643.1649.	139/22. 273/15.		él	jobbágy
Tüskés János	Dávidháza	1642	117/25.		él	jobbágy

Tüskés Péter	Dávidháza	1649	273/15.		él	jobbágy
Varga György	Fölrákos	1642	134/4	n.a.		jobbágy
Varga Márton	Fölrákos	1642	134/4.	él	meghalt	jobbágy
Vörös András	Fölrákos	1642	117/16.	n.a.		jobbágy

78. táblázat. Az őrsegi emberek életének ismert részletei és változásai a kérvények és az összeírások alapján

Szentpéteri lakosok

Katona Haraszi István azért panaszkodott Batthyány Ádámnak, mert a felesége hozományából örökölt volna egy lovat, de nem kapta meg. Batthyány Ádám visszaadhatja a lovat az őrsegi ispánnal, és még meg is fenyegeti őt: „*adasd vissza az lovat, ha rosszol nem akarsz járni.*”⁶⁰³

1648-ban Siska Márton már nem tizedes, egy 15 éves mostoha fia van és egy 12 éves lánya, 1 egész telke, 2 tehene, 2 borja és 2 ökre. 1651-ben vele él a mostohafia, és az akkor már 15 éves lánya, de csak 1 lova és 2 ökre maradt. Az öccséről és családjáról nincs hír.⁶⁰⁴

Nagyon sok ugyanolyan nevű ember él itt. Például Kálmán Györgyből, Bara Mártonból van három és nem is közeli rokonok.

Gabonát, posztót kértek a következő szentpéteri katonák: Apáthy Péter, Bara András, Bara Tamás, Bara Miklós, Bara Péter, Baján György, Bacsiani Márton, Bankó Péter, Bankó György, Bella György, Bella Tamás, Borbély Mátyás, Büki Gyurkó, Csepregi János, Dávid Dávid, Dávid János, Dobos János, Eőr János, Galambos György, Genczy András, Géczy Péter, Hidas Istók, Horvát Jakab, Horváth Pál, Jankó Péter, Laczo Péter, László Tamás, Mánjoki Bálint, Meszeő Sabian, Paskoncza Benedek, Róka Bálint, Rözgő Péter, Siska János, Siska Márton, Sós János, Szabó Péter, Szekeres Tamás, Szekeres János, Tóth István, Tóth Péter és Tóth Gergely. 1651-ben a 41 itt felsorolt kérvényező katonából már csak a következők éltek tizenhárman: Apáthy Péter, Bara András, Bara Péter, Bankó Péter, Bankó György, Bella György, Bella Tamás, Büki Gyurkó, Csepregi János, Dávid Dávid, Géczy Péter, Hidas Istók, Róka Bálint, Rözgő Péter, Siska János, Siska Márton, Sós János, Tóth Péter. Ezek a kérvények mind 1642-ben íródtak, a többi évben nem találkozunk ilyen nagy tömegű gabona és posztóigénnyel.

⁶⁰³ MNL OL P 1322 (1649) 265/12.

⁶⁰⁴ MNL OL P 1322 (1648) Urb.

Dávid Gergely gabonát és bort kért.⁶⁰⁵

Ábrahám Jánosnak, Imre Péternek, Szabó Istvánnak a gabonáját vették el és ezért panaszkodnak a kérvényben.⁶⁰⁶

Baracska Péternek a szűrjeit vették el,⁶⁰⁷ Balogh Péternek az ártányait,⁶⁰⁸ Babos Benedeknek, Mihály Istvánnak és Genczy Andrásnak pedig a pénzét.⁶⁰⁹

Molnár Ferencet kirabolták,⁶¹⁰ ahogyan Reszneki Jánost is és őt még meg is verték,⁶¹¹ Laczo Tamást szintén.⁶¹²

Nem tud robotolni az özvegységre jutott Bara Gergelyné, Csörgő Máténé, Csörgő Péterné, Gombos Bálint, Parlagh Farkas, Partos Benedekné, Szabó Bálint, Kálmán Bálintné.

Helyet kér Bicsak Miklós, Dávid János, Horváth Juricza, Kis András és Kovács Péter.

Lovat kér Csörgő István és Tóth Juan.

Van egy keltezetlen levél 1646–51 tájáról, amit Babos Benedek ispán és testvére, Péter azért írt Batthyány Ádámnak, hogy ne nehezteljen rájuk, mert ők nem üzték és kergették Dömötör Bálintot, ahogyan azt állítják róluk. Hodoson van egy helyük, amelyet az apjuk zálogba adott volt két esztendőre Dömötör Bálint apjának egyszer 15, majd 25 forintért, de a Dömötör család már 25 esztendeje használja a földet és nem akarják visszaadni. A házat és a pajtát nemhogy nem javították, hanem még meg is égették. Ők a megítélt 15 forintot visszaadták, bár nem érdemelte meg Dömötör Bálint, és hagyták mindez ideig a házban lakni, szegénységét tekintve.⁶¹³

Csík György és Csík Ádám kétszer is írtak Batthyány Ádámnak, miszerint volt egy öccsük András, aki a körmendi pestiskor meghalt és pénzt hagyott rájuk, amit még nem kaptak meg Bekes Mártontól.⁶¹⁴ 1651-ben csak Csík György van összeírva fél helyen, mégpedig úgy, hogy egy fertály után postálkodik, azután nem tartozik adóval, a másik fertály után azonban már igen. Egy kisfia és egy kislánya van, 2 tehene, 1 borja és egy lova 1648-ban. 1651-re születik még egy

⁶⁰⁵ MNL OL P 1322 (1645) 175/19.

⁶⁰⁶ MNL OL P 1322 (1645) 179/8.II.

⁶⁰⁷ MNL OL P 1322 (1642) 82/16.

⁶⁰⁸ MNL OL P 1322 (1642) 122/3.

⁶⁰⁹ MNL OL P 1322 (1642) 07/24. 204/1.

⁶¹⁰ MNL OL P 1322 (1646) 214/5.

⁶¹¹ MNL OL P 1322 (1642) 107/26.

⁶¹² MNL OL P 1322 (1642) 98/18.

⁶¹³ MNL OL P 1322 (1648) 218–219.p.

⁶¹⁴ MNL OL P 1322 (1646) 201/13. 1648. 222/15.

kisfia, de a kislánya már nem él. Lett még 2 tehene és 2 ökre, a lova viszont eltűnt.

Katona Tót Juan ½ helyére Haraszi István katona került.

Csörge Andrásné eltűnt.

Csörge Benedekné özvegyről azt írták, hogy az ura katona volt, egy kétéves kislány maradt utána, 1 tehene van, amelyhez szerez még egyet 1651-re.

Mellettük élt Csörge Péter katona és özvegy fia István. Ez az első eset, amikor kiírják, hogy egy férfi megözvegyült, gyermeke nincs. 1651-re Csörge Istók nevére került a birtok, az apja, Péter meghalt.

Egy érdekes esettel is találkozunk Kálmán Györgynél, aki felvett egy egész telket, amiről 6 forint adót fizetett. Az adót a tiszttartó 1646-ban feljebb emelet 9 forintra, amit már nem tudott kifizetni a supplikáció szerint.⁶¹⁵ Az összeíráskor pedig a hely a nevéen van, méghozzá 1643 óta és ismét csak 6 forint adót kell fizetnie utána. Ugyanezt írják róla 1651-ben is.

Az ifjabbként felírt Kálmán György szegény ember, szintén kicsi résztelken, egy 12 éves fiúval és egy tehénnel. Ő valószínűleg nem azonos az Ispánkon írt szentpéterei Kálmán Györggyel, inkább az előző, mivel neki nem volt ökre, a saját földjét is csak nehezen művelhette.

Vas György pestis miatt halt meg feleségével együtt, mert gyermekeit – az összeírás szerint – a hét éves Mihókot a hodosi Ábrahám Mihály és a négyéves Gyurkót a szintén hodosi Forián Gergely neveli. Az egy éves kislányt Fölrákoson Bedők Jánosné. A szomszéd Szabó Márton akarta felvenni a ½ puszta helyet, amit a gyermekek felnevelkedéséig meg is kapott.

Harcz Pétertől elvesz egy fertály helyet a vajda, emiatt panaszkodik, Batthyány Ádám pedig visszaadatja Keczer János révén.⁶¹⁶ Az összeíráskor azonban már nem élt Harcz Péter, csak a fiai, Peti, Istók és a 12 éves Gyurkó. Fél helyük van, 2 tehenük, 2 borjuk és 2 ökrük.

⁶¹⁵ MNL OL P 1322 (1646) 228/5. „Szentpéteren Kálmán György diák jelenti, hogy ezelőtt öt esztendővel Ispánkon kért volt föl egy puszta helyt, amely volt 25 esztendeig puszta, akinek szántóföldei elárkosodtak és bokrosodtak, az hozzá való rét is igen elszánszolódott és igen kevés hasznát veheti, melytől Nagyságodnak esztendőnként hat-hat forintot adott, de most tiszttartó uram kilenc forintra vitte és úgy is vette meg rajta. Könyörög, hogy Nagyságod az hat forint summában tartsa meg és adjon levelet róla, hogy följebb ne vihessék ezután, hol pedig Nagyságod az hat forint summánál följebb veszen tőle kész lészen mellőle elállani és ismét pusztán hagyni. Tiszttartó informálja”

⁶¹⁶ MNL OL P 1322 (1648. szeptember 26.) 236/5. „Szentpéteren Harcz Péter jelenti, hogy fél helyt bírt az melytől adózott, de az egyik fertályát erőhatalommal az hadnagy és vajda elvették tőle és azok élik s ő tőle kéri azon fertály helytől is az adót. Azért könyörög, hogy Nagyságod azt az egy fertály hely adót engedje el neki avagy parancsolja meg Nagyságod hogy szabadítsák kezéhez és legyen mitől adózni. *Keczer uram igazítsa el a dolgot, nem kellett volna elvenni a fertályt és informáljon.*”

Balogh Ádám szentpéteri katonát úgy írták össze, hogy van egy fél és egy negyed telke és egy 1 éves kislány, 3 tehene, 1 lova és 2 ökre. 1651-ben pedig már csak a telket írták össze.

A szomszédja Kis Lőrinc is így járt, aki hajdú volt, de mind az 1 éves kislány, mind a jószágai eltűntek 1651-re.

Hodosi lakosok

A hodosi Könye Ferenc szekereit megtámadták, őt megverték, pénzt és puskákat vettek el tőle. Batthyány írat az ügyében a vajdának.⁶¹⁷

Ábrahám Bálint újra nősült, mert lett egy 16 éves fia. Ábrahám Gergely, Bálint testvére is újra nősült, mert neki egy nagyobb lánya lett. Dömötör Gergely meghalt, és öccse vette át a helyet. Gál Márton mostoha fia csizmadia. Azt írták 1651-ben, hogy ezzel akar helyet szabadítani. Bencze Balázsnak két fia és két lánya volt 1648-ban. 1651-re a 2, 4, 6, 8 éves gyermekei közül csak egy maradt. Róla azt írták: „*az hites emberek referálják, hogy Csákányban az szénát összerakván az kaszástul aláesett, annyira elrontotta magát, hogy semmi dolgot nem tehet, eszetendeig attunk neki pombajtul, robottul szabadságot, mivel már [...] beteges ember.*”⁶¹⁸

Gerencsér Balázs családotul eltűnt.

Ábrahám Miklós egy negyed telken, nős fiával, mindkettőjüknek volt egy - egy 3 éves kislánya, akik mindketten meghaltak 1651-re. 1651-ben azt írták, hogy Ábrahám Miklós Dömötör Istvánnal él együtt, és felvette a korábban Gerencsér Balázs nevén lévő fél telket, és a fia, Ábrahám János maradt a korábban apja nevén lévő negyed telken.

Itt is van egy liber hely, Ferenc prédikátoré.

1648-ban Janko Mihály zsellére volt Róka Balázs, aki 1651-re 2 gyermekével, 2 tehenével és 2 borjával eltűnt, más faluban sem találtam meg.

Laczo Benedek 1651. június 20-án felvett egy pusztát, amelyet korábban fél helynek írtak. Azért hagyták már el többen is, mert csak egy termékeny hasznos hely volt, a víz elmosta a másik felét. (A bakhátra szántásnak éppen ez volt az oka).

Könye János 1651-ben felvett egy pusztát, és amíg megépíti házáat, addig lehet liber – közli az összeírás.

Könye Márton egyik fia nős, 1651-re a másik kettő is megházasodik.

⁶¹⁷ MNL OL P 1322 (1649) 282/6.

⁶¹⁸ MNL OL P 1322 (1651) Urb.

Laczo Bence a maga házánál lakó zsellér eltűnt 2 kisfiával együtt 1651-re.

Ábrahám György azért supplikált, mert vásárba menet öccsével együtt megtámadták, kirabolták és meg is verték őket. Batthyány Ádám nekik is a pártjukat fogja.⁶¹⁹ Mindketten éltek 1651-ben.

Fábián Györgynek tartozását, – mint írja –, nem akarják megadni, Batthyány írat mellette levelet.⁶²⁰ Az összeírás idején élt.

Manuki Balázsnak mindhárom gyermeke eltűnik és születik egy fia és egy lánya.

Ispánki lakosok

Itt két prédikátor jobbágy is élt, Ispánki András és Batta Márton. Batta Márton családos. A prédikátorok földjeit, vagyonukat és őket magukat is ritkán írták össze.

Batta Balázs idősebb, két nős fiával írták össze, 1651-re már nem élt, az idősebb fia, János vette át a gazdaságot.

Péter Tamás neve három kérvényben is szerepel, de a tartalmukat nem ismerjük, mert azt írták, nehéz meritumba venni.⁶²¹ Egy kétéves kislánya volt, aki már nem élt 1651-ben, de született két kisfia. Egy tehene és két ökre volt, de 1651-re már nincsenek ökrei. Azt írták a neve mellé, hogy „*öreg ember és megszegénykedett*”, ezért szabadságot kapott a pombainpénz megfizetése alól egy esztendeig.

Tóth Péter hajdúnak van két kislánya és egy mostoha fia, Tolvaj András, aki 12 éves. A következő alkalommal már nem írták össze a kislányokat és Tolvaj Andrást sem, pedig lennie kellett, hiszen ő esküdt meg. Tóth Péter felhagyott a hajdúsággal is, és adóznia és robotolnia kellett a telek után.

Vörös Andrásnak két nős fia volt, akik közül Péter és a családja egy hellyel odébb költözött és Kálmán György zsellére lett, de még új feleséget is szerzett, mert a gyermekei mellé 2 új gyermek jött, illetve született egy kislánya is. Erről a zsellérek részben is olvashatunk.

Szalafői lakosok

Szalafőn Pongrácz Mihály szentpéteri katonát 1648-ban összeírták tíz éves fiával és hatéves leányával, 2 tehénnel, 2 borjúval, 1 lóval egy nyolcad telken.

⁶¹⁹ MNL OL P 1322 (1646) 205/20.

⁶²⁰ MNL OL P 1322 (1646) 191/16.

⁶²¹ MNL OL P 1322 (1645–1649) 197/32. 228/17. 276/27.

Meghaltak vagy elköltöztek, nem tudjuk, az Őrség egy falujában sem találtam nyomát a családnak.

Szalafőn egy 9 éves kisfiú, Soldos György fia tűnik el, fiatalabb és idősebb bátyjai és a családja is helyben maradtak.

Balla Tamásnak 1648-ban három- és hatéves fia és egy két éves lánya van, 1651-ben pedig már csak a feleségét, Balla Tamásnét írták össze és az egyik fiát, akit 14 évesnek írnak. Miért nem került a fiú nevére a telek, és hova lett a másik két gyermek? Valószínűleg meghaltak vagy elrabolták őket.

Király Gergely ugyan katona, de csákányi katona, nem is írtak a neve mellett semmit, csak a sessio méretét, ½. A neve sem ismerős, bizonyosan nem volt őrségi származású.

Soldos Istvánné helyét fia Márton vette át.

Bekes Miklós meghalt, helyét felesége vette át.

Balogh András meghalt, helyét öccse, Péter vette át.

Bara Györgynek lett egy 12 éves mostoha fia, Csörge Ádám.

Banko Mátyás meghalt, veje, Fábián János lett a birtokos.

Laczo Mátyás meghalt, helyét fia, Bálint vette át.

László Péter eltűnt a 27 tagú nagycsaládból.

Laczo Benedek meghalt, fia, Péter örökölte a helyet.

Balla Tamás meghalt, felesége lett az örökös.

Balogh Mihály ács is meghalt, női öccsei maradtak. A nagycsalád 7 gyermekéből 3 élt már csak.

Öreg László György meghalt, felesége örökölte helyét.

Orbán Benedek meghalt, fia, István vette át a helyet.

Bekes Márton rabként halt meg Kanizsán. Felesége élt, és született posztumusz egy kisfia.

Bekes Miklós meghalt, felesége maradt a helyen.

Szili Dömötör is meghalt, fia, Péter örökölte a telket.

Kálmán Benedekék pestis miatt haltak meg, földjük deserta. Ugyanezt írták 3 évvel később is.

Ez korábbi 1642-es kérvényben Balogh Ádám, Balogh Péter, Kovács János, Könye Mihály, László Benedek, László Mihály és Orbán János, mind katonaként kértek gabonát.⁶²² Orbán Jánost kivéve mindannyian éltek 1651-ben.

Balogh György jobbágyként kérte 1642-ben, hogy az 5 forint adóját engedje el Batthyány, mert csupán most szabadult a török fogságból.⁶²³ 1645-ben arról panaszkodott, hogy egy katona fiát a vajda megfogatta büntelen és váltságot kért érte. Balogh Györgyné eltűnt 8 éves fiával együtt, helyére Német Kálmán hajdú jött a fél helyre, akinek egy fertály után kell adóznia és robotolnia.

Kis György Bálint és Laczo György azért panaszkodtak, mert „*sörtvélyes marháikat*” elvették tőlük pénz nélkül Csáky uram birtokán. Batthyány írt levelet mellettük. Mindketten éltek 1651-ben.

Pap János, Pap György azért panaszkodtak, mert Sido György az ő rétjüket birtokolta, de ők nem engedték, mire Sido György eladta a rétet. Batthyány információt kért az őrségi ispántól a dolog felől.⁶²⁴ 1651-ben Pap János és Pap György még élnek, Sido György már nem.

Pap Tamás azt kérte 1642-ben, hogy a Szalafőn lévő erdővel benőtt fertály pusztá helyet adják neki, amire azt a választ kapta, hogy ha ez így van, a tiszttartó szóljon az őrnagynak: adja oda neki.⁶²⁵ 1651-ben testvérével, Andrással bírnak egy fertály helyet, neki van 2 tehene és 1 borja, Andrásnak 2 tehene. Tamásnak van egy kétéves kisleány is, aki 1651-re már nincs, Andrásnak születik egy kislánya, de semmilyen állatot sem írnak neve mellé, csak annyit, hogy Tamás hajdú. Talán azért nem vették számba a vagyonukat, mert az az egy fertály, katonák lévén, adómentes volt?

Nagyrákosi lakosok

Nagyrákoson Guba Péter lovát ellopta 1649-ben kapornaki Kasza Mátyás.⁶²⁶

Osvalt János őrnagy szolgálja felesége meghalt, új gyermek került a házhoz.

Osvalt András felesége is meghalt, mert oda is érkezett két új gyermek, sőt ebben az esetben kiírták, hogy mostohák.

⁶²²MNL OL P 1322 (1642) 84/15. 85/6. 90/28. 98/24.

⁶²³ MNL OL P 1322 (1642) 108/15.

⁶²⁴ MNL OL P 1322 (1642) 79/7.

⁶²⁵ MNL OL P 1322 (1642) 122/2.

⁶²⁶ MNL OL P 1322 (1649) 265/16.

1648-ban Csepregi Jánossal mind a kérvényekben, mind az összeírásban találkozunk: három gyermeke van, de nem tud adózni már.⁶²⁷ Az összeíráskor oda is írják, hogy nyomorult, semmije sincsen. Két kisfián és egy kislányán kívül van egy fél helye, de még egy tehene sincs. 1651-re már nem is szerepel az összeírásban, még zsellérként sem.

Tóth Géczi hajdú egy kislánnyal és feleségével együtt tűnt el 1651-re.

Benczik Balázs öt gyermekével, 7, 10, 12 éves fiával, 3 és 5 éves lányaival egy harmad telken élt, 3 tehene, 2 borja és 4 ökre volt. 1651-ben már nem élt. Egy másik fél helyen megjelenik ugyan egy Benczik Jancsi 10 éves öccsével, 2 tehénnel, 1 borjúval és 2 ökörral. Lehet ő a korábban 10 éves vagy 12 éves kisfiú, de hova lett a család többi része? Itt elképzelhető, hogy az anyjuk is meghalt és a kislányok egy nőrokon nevelése alá kerültek, és a 13 éves fiú is beállt valahová. Az nem valószínű, hogy az anyjuk férjhez ment és elvitte magával a leányokat, viszont a kisebb fiát otthon hagyta volna. A legrosszabb, ami történhetett, hogy mind meghaltak, hét emberből maradt kettő.

Újként érkezett a faluba Horváth János négy kisgyerekekkel és egy tehénnel, Baján Márton két kisgyerekekkel és két tehénnel, Büki György két kisgyerekekkel, két tehénnel és két ökörral, Barca Ferenc, Barcza András, két kisgyerekekkel, és egy tehénnel. Összesen 5 család.

Dávid György két kérvényben is szerepel,⁶²⁸ 1642-ben és 1648-ban, gabonát és posztót kért, mint tizedes, illetve az adózáshoz elégtelen később, azért kér könnyebbséget, ekkor már nem katona.

Guba Péter 1649-ben azért panaszkodik, mert ellopták a lovát.⁶²⁹

Kisrákosi lakosok

Varga Márton 1648-51 között pestis miatt halt meg nyolcéves kislányával együtt, két fia és egy leánya maradt árván.

Bedők István még 1648 előtt halt meg pestisben, két fiát Radócz nevű faluban nevelték. A szentpéteri összeírás említ egy Bedők Jánosnét, aki az ott pestisben meghalt Vas György egy éves árva kislányát neveli, de nem találtam 3-6 éves korú kislányt sem, aki azonos lehetne vele.

⁶²⁷ „Nagyrákoson Csepregi János szintén elnyomorodott és az minemű akó gabonával úgymint 4 köböllel és pombai pénzzel tartozik, meg nem adhatja. Azért könyörög, Nagyságod engedje el és egynéhány esztendeig méltóztassék fél helyétől neki szabadságot adni.” MNL OL P 1322 (1648) 236/15.

⁶²⁸ MNL OL P 1322 90/28. 197/28.

⁶²⁹ MNL OL P 1322 265/16.

A zsellérek közt van Pál Ádám, aki valószínűleg újra nősült, mert került hozzá egy 14 éves kislány is a két már meglévő fia mellé.

Szintén a kérvényekből ismerjük Paskoncza Mártont, aki 1646-ban kér telket a faluban,⁶³⁰ ki is nézte magának, bosszankodik is rajta Batthyány Ádám, hogy miért nem a tiszttartóhoz fordulnak ilyen ügyben, de a telket odaadja. 1648-ban van egy fél éves kisfia és egy mostoha fia, aki 4 éves, és 1651-re születik még egy kislánya is.

A kérvényekből ismerjük Bedők György őrnagyot. 1648-ban nem jelzik, hogy őrnagy lenne, se 1651-ben, sőt 1650-ben már tudjuk, hogy Soldos Mihály az őrnagy, aki 1645-ben bort kért a lánya esküvőjére Batthyány Ádámtól; kapott is 2 akóval.⁶³¹ Több kérvényben is szerepel. 1648-ban 1 egész telke van, 4 tehene, 4 borja, 1 lova és 2 ökre van, gyermekei nincsenek már vele. 1651-ben egy tehene és egy lova van, nagyon elszegényedett.⁶³² Izgalmas lenne megtudni, hogy annak mi volt a fő oka? Török fogság, rablás, tűzvész vagy valami egyéb? – erről azonban nincs adat.

Több más kérvényben is előfordul Bedők György, mint őrnagy, pl. 1642-ben az ispánnal, Imre Miklóssal írnak arról, hogy volt a falujukban egy semmirekellő ember, Varga György, aki elhanyagolta a földjét, a háza leégett és el is hagyta azt. Egy Varga Márton nevű legény vette fel, aki jól szolgál, házat is épített, de most Varga György szeretné kirakni Mártont a telekről. Batthyány ezt nem engedte meg. Ez a Varga Márton az, aki 1648 után meghalt pestisben.⁶³³

1646-ban azért ír az őrnagy az ispánnal együtt Batthyány Ádámnak, hogy a pombain pénzt behozták, de a tiszttartó nem akarja bevenni, mert kevésnek találja. Azzal védekeztek, hogy akik hajdúkká lettek az elmúlt évben, nem fizettek. Batthyány Ádám a tiszttartónak adott igazat, mert magát senki sem szabadíthatja meg a fizetés alól.⁶³⁴

Példát találunk arra is, hogy valaki távolabbi területről jött Batthyány birtokra lakni, és ezért kér valamennyi könnyebbséget a szolgáltatások alól, mint a fölrákosi Farkas Máté.⁶³⁵ Két év múlva, 1648-ban szerepel is az összeírásban: van egy fél telke, egy 3 éves kisfia és 2 tehene. 1651-re azonban meghalt a kisfia, és felveszik róla, hogy az egyik negyedről adózik és robotol.

⁶³⁰ MNL OL P 1322 (1646) 200/2.

⁶³¹ MNL OL P 1322 (1645) 173/21.

⁶³² MNL OL P 1322 (1648) Urb.

⁶³³ MNL OL P 1322 (1642) 134/4.

⁶³⁴ MNL OL P 1322 (1646) 202/25.

⁶³⁵ MNL OL P 1322 (1646) 197/11. „Fölsőrákoson Farkas Máté Horvát országbul kiszakadván, és itt az Nagyságod szárnya alatt meg akarván telepedni vett föl valami pusztá helet. Könnyörög azon Nagyságodnak, egy ideig lenne könnyebbséggel neki, míg fölépülhetné dolgát. Tiszttartó uram ez miről supplikáljon megérti abból s ha nem volt elegendő könnyebbsége, hát annak rendi szerint igazítsa el.”

Kapornaki lakosok

Balogh Gergely 1646-ban amiatt supplikált, hogy öccsének Kerpacsics István 28 tallérral adós, de nem adja meg. Azt kéri, hogy segítsen nekik Batthyány, aki utasítja is az írnokát, hogy írjanak mellettük.⁶³⁶

Mihály Kovácsról annyit tudunk, hogy valószínűleg meghalt a felesége 1648 után, mert két új, nagyobb gyermek került a családjába a meglévő három mellé.

Bükaljai lakosok

1648-ban Büki Ambrus együtt lakott tíz éves fiával, húsz éves mostohafiával, Büki Mártonnal és annak családjával, illetve Kardos Jánossal és annak családjával mindössze egy fél telken. 1651-re Büki Ambrus meghalt, a mostohafiú eltűnt, Miklós nevű fiát írták fel gazdaként. Büki Mártonnak született még két gyermeke és egy fia megnősült.

Pongrácz Mártonnak két fia ment el otthonról.

Pongrácz Balázs családotól tűnt el a Pongrácz Miklóssal közös telekről.

Kalmár Péter, Gergely és István együtt laktak 3/8 telken családjaikkal, összesen 12-en. 1651-re Péter és 10 éves kislánya, Gergely és annak 8 éves kislánya, valamint Kalmár István felesége meghalt. Péter fia, Balázs lett apja helyett összeírva, Kalmár Gergelynek a felesége, illetve Kalmár Istvánnak lett egy 10 éves mostoha fia. 12 főből 5 fő halt meg, és mind a három családban elveszítették a gyermekek az egyik szülőt. Külön tartottak állatot, összesen 4 tehenük, 3 borjuk és 6 ökrük volt, amiből 3 év múltán 5 tehenük és 4 ökrük maradt.

Szép Péter háza az összeírás szerint 1647-ben elégett és csupán egy tehene volt.

Kápolnásfalui lakosok

Van egy nagyon gazdag jobbágy Kápolnásfaluban, Berkes Mihály. 1646-ban azért kérvényezett, mert a falubeli Ábrahám János el akarja venni tőle a földjét, amelyet még az apja vett. Ez is példa arra, hogy adták-vették a földet.⁶³⁷ 1648-ban Berkes Mihálynak négy fia, egy leánya van. Az egyik fia, István nős, akinek van egy másfél éves kislánya. Mihály a családjával fél telken él, 4 tehene, 4 borja, 2 lova és 2 ökre van, amelyekkel ő a legmódosabb ember a faluban. 1651-

⁶³⁶ MNL OL P 1322 209/1.

⁶³⁷ MNL OL P 1322 (1646. április 11.) 199/16. „Kápolnásfaluban Berkes Mihály attyja Kanisa elveszésekor vett volt 18. Arik Balástul egy fertály helt, azulta mind bírta, most Ábrahám János el akarván tőle venni. Könyörög, hogy Nagyságod ne engedje háborgatni, holott semmi közö nincs hozzá. Amint írod, hogy semmi közö nincsen hozzá, hát el sem veheti, így mért jösz hozzám írással hiszen van tisztartód, ahhoz menjél, de az ilyenért meglesz három pálcát.”

re már két fia nős és vele laknak. 1651-e a leánya elkerült a háztól, valószínűleg férjhez ment, de a kisunoka (István fiától) már nem élt. 4 tehene, 3 borja, 2 lova és 4 ökre volt, amivel még mindig a leggazdagabbnak számított.

1648-ban Soss Györgynének volt egy tíz éves fia, aki eltűnt a későbbi összeírásból, valamint egy tizenhárom éves lánya, akit valószínűleg férjhez adott, mert 1651-ben azt írták, hogy veje, Bika Mihály lakik ott. Neki már van egy egyéves kislánya, azaz Soss Györgyné lánya már 15 évesen édesanya lett.

Ugyanitt élt Kovács György, akiről azt írták, hogy nyomorult, mankón jött az összeírásra, hatéves fia, kettő és négyéves lányai vannak. 1651-ben már nem élt, özvegyét írták össze hat és kilenc éves fiúkkal, de lányokat nem. Az egyik kislányt írhatták fiúnak, a nagyobb, a kisebb valószínűleg már nem élt. Ebből bizony látszik, hogy a még precíznek vélt összeírás sem pontos, pedig Batthyány Ádám meghagyta a tiszttartóinak az alapos munkavégzést. Viszont a ét tehén megmaradt és még került hozzá két ökör is.

Tott György 1648 után meghalt, öt gyermeke közül három élt még 1651-ben.

Berkes György szintén meghalt, fia István vette át a helyet. Veje, Sipos Bálint viszont elhagyta, és a maga házában lakó zsellérré vált családjával együtt a faluban. Valószínűleg nem akart a sógorával együtt élni.

Avas Márton is meghalt, az özvegyéé lett a telek, bár fia már 13 éves volt.

Berkes Péter meghalt, 19 éves fia vette át a gazdaságot az apja helyett.

Berkes Mihály 1646-ban supplikálta: Kanizsa elvesztésekor vett az apja Arik Balázstól 18 forintért egy fertály helyet, amit most Ábrahám János el akar tőle venni. A kérvény margójára dühösen írta Batthyány Ádám, hogy van tiszttartója, ahhoz forduljon és ne hozzá.⁶³⁸ Az összeírásokkor fél telke, két nős fia és két kisebb fia, valamint lánya és 10 nagy állata volt. Berkes Mihálynak nyilván már az apja is jómódú jobbágy volt, ha negyed telket tudott venni. Mihály is jól sáfarkodott a gazdaságban, és talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy nagy családja lehetett.

Könye Tamást szegénynek írták egy fertály helyen, 2 tehénnel, 2 borjával és 2 ökörrel. 1651-re eltűnt családotól.

Krisa Márton nevéhez fél helyet írtak, de 1651-ben az ispán és őrnagy bizonyítása alapján csak $\frac{1}{4}$ volt a telek. Emiatt már rég veszekedés folyik. 1642-ben Krisa András –valószínűleg Márton apja – is azzal fordul Batthyányhoz,

⁶³⁸ MNL OL P 1322 (1646) 199/16.

hogy a csákányi tiszttartó írt rá fél helyet, de az nem fél, és annyi után nem is tud adózni.⁶³⁹

Kovács András nyomorult csordásként él 1648-ban négy gyermekével, akik közül kettő már nem volt vele vagy nem élt 1651-ben.

Gál Benedek meghalt, és a 12 éves fiára szállt a telek.

Összeírtak egy maga házánál lakó zselléasszonyt, László Péternét, aki gyermektelen, és vagyona egy tehén.

Csik Jancsi a szőlősi ispánnal verekedett és Sós Péter segített neki, amiért őt is bezárták. Emiatt könyörög Sós Batthyány Ádámnak, hogy fogjon mellette. Az úr azt válaszolta, illetve kérdezte, miért avatkozott bele az ügybe.⁶⁴⁰ Csik család van Szentpéteren, de egyikük sem szerepel az összeírásokban.

Sos Lukács 1648-ban valamilyen kéréssel fordult Batthyány Ádámhoz, de nem tudni, milyen ügyben. „*Nehéz meritumba venni, olvassa el Nagyságod*” – írta a tiszttartó.⁶⁴¹ Sos Lukács nincs az összeírtak közt, csak Sos Györgyné.

Benkő Márton 1649 júliusában panaszolta, hogy az elmúlt héten egerszegi Nagy Bence és Birocsk Peti ellopták három lovát. Batthyány válasza: írjanak Keglevich uramnak, hogy adassa vissza a lovakat, ugyanis Keglevich Péter volt az egerszegi kapitány, valamint a Kanizsa ellen vetett végvidék főkapitány helyettese 1641 – 1656 között.⁶⁴² 1651-ben Benkő Márton az apjával és öccsével van összeírva, lovaik nincsenek.

Baraczka Péternek, Markó Andrásnak, Orbán Mihálynak és Mártonnak volt a Kerkán kétkerekű malmuk.

Pankaszi lakosok

Az első kérvényben szereplő Orbán Balázs pankaszi lakos 1651-re már nem élt, de Orbán György és Mihók igen. Gyermekük nincsenek, valószínűleg fiatalok még, Orbán Balázs fiai lehetnek.

További két kérvényben olvashatunk Toth Szabó Márton pankaszi lakosról és vejéről, Bicsak Miklósról, akikkel találkozhatunk az 1651-es összeírásban is.⁶⁴³

⁶³⁹ MNL OL P 1322 (1642) 117/18.

⁶⁴⁰ MNL OL P 1322 (1645) 180/9.

⁶⁴¹ MNL OL P 1322 (1648) 227/12.

⁶⁴² MNL OL P 1322 (1649) 264/1. PÁLFFY Géza, Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16 –17. században, Történelmi Szemle, XXXIX (1997)/2. 256 – 288, 280.

⁶⁴³ MNL OL P 1322 (1645) 173/17. „Szentpéteren Bicsak Miklós jelenti, hogy pankaszi Tóth Szabó Mártonnak vagyon 3 fertály pusztá hele. Könyörög, hogy Nagyságod adja neki és engedne fél helre, s Nagyságodnak adózik róla, mint jobbágy.” A tiszttartó odaadja, de nem látja okát, hogy egy fertályát elengedje. „*Tiszttartó menjen a végére.*”

1651-ben Márton már valószínűleg nem él, a veje nevén van a $\frac{3}{4}$ telek, akinek van egy kisfia és egy kislánya, állata azonban nincs.

1648-ban Szentpéteren még összeírták Német András pankaszi jobbágyot egy fertály pusztá helyel, de 1651-ben már nem, sőt a szomszéd özvegyasszonyhoz, Vörös Péternéhez került a fertály helye, akinek így lett egy fél telke.

1642-ben Hoda István arról panaszkodik, hogy amikor a rétjébe ment szántani, a szintén pankaszi Tóth János őt onnan kiűzte. Hoda erre az őrnagyhoz fordult, aki a szentpéteri katonákat a házára küldte; azt feldúlták, eszközeit felprédálták. Batthyány válaszából sajnos nem tudjuk meg az ügy végét. Mindenesetre az úr kérdőre vonta az őrnagyot.⁶⁴⁴ 1651-ben mindketten élnek, két-két gyermekük van, teheneik, de ökröt csak Tóth János bír.

Szaknyéri lakosok

Kovács Andrásné 1648-ban 10 éves fiával, 12 éves lányával és házas, két gyermekes öccsével élt együtt. 1651-ben a birtok az öccsére, Czobor Péterre szállt, ő eltűnt az összeírásból a gyermekeivel együtt. Érdekes, hogy nem a fia kapta meg a telket. Az biztosnak tűnik, hogy ő hozzáment valakihez, és odaköltözött gyermekeivel együtt.

Mihálka Andrásnak 1648-ban volt négy fia, 16, 14, 10 és 8 évesek és két lánya, 6 és 2 évesek, 1651-re neve mellé hét fiút írtak, akik 20, 17, 13, 12, 10, 5, 3 évesek. Úgy tűnik, hogy a lányokat is fiúkként írták össze – a korukból lehet tudni, – és a családban született még egy kisfiú is.

Érdekes ugyanitt Vörös Péterné helyzete. Özvegy létére meglehetősen gazdag; két tehénnel és négy ökörral rendelkezik, és bár három fia közül az egyik már 20 éves, nem őt írták fel gazdaként, hanem az anyát, sőt még 1651-ben is, amikor az már 24 éves. Nem elképzelhetetlen, hogy a 20 éves fia valamilyen fogyatékkal élt, és ezért alkalmatlan volt a gazdaság vezetésére. A 16 éves lánya valószínűleg férjhez ment. Állatai úgy változtak, hogy a két tehene mellé került még kettő, a négy ökörből kettő maradt, viszont két lovat is összeírtak. A telek mérete is megváltozott, a negyed telek mellé felvette a szomszéd negyed telket, így már fél telket írtak hozzá. Teherbíró képessége erősödött, és mivel a szomszéd telek 1648-ban Német András pankaszi jobbágy nevén pusztán állt, nyilván az asszony azt a telket vette fel. Így 1651-ben már az ő nevén szerepelt.

173/20. „Pankaszban Tóth Szabó Márton öregember lévén elégtelen az szolgálatra. Könyörög azon, hogy Nagyságod engedné pénzdóra és esztendőnként négy-négy forintot adna Nagyságodnak s míg így nem engedi Nagyságod, el kell helétől válni.” „Tisztartó referáljon.”

⁶⁴⁴ MNL OL P 1322 (1642) 138/18.

Itt élt egy Nemes István is, akinek nem írták össze sem gyermekeit, sem jószágait, csupán a fél helyét jelezték. Mivel telke után nem adózott, (liber) így érdektelen volt teherbíró képessége is.

Kerczai lakosok

Fábián Ádámot 1648-ban 10 éves öccsével és 8 éves húgával írták össze, 1651-ben a két öccsöt említi az összeírás, a leánykáról azonban már nincs szó. Öccsei, Bali és Peti, 20 és 10 évesek az összeírás szerint. Valószínű, hogy még 1648-ban hibáztak, és az egyik öccsét lánynak írták. De akkor is marad még egy kérdés: hogyan lett a 10 éves öccséből 3 év alatt 20 éves?

Ugyanígy nyitott kérdés Pap Balázs esete is, akinek egy hároméves kislánya volt 1648-ban, aki 1651-re 12 éves lett: ennyit nem tévedhettek a korukat illetően. S ha nem tévedtek, akkor viszont meghalt a kislány és befogadtak egy árva rokon kislányt, vagy meghalt a felesége és a kislány is, és az új feleség hozott egy kislányt a házhoz?

Borza Györgyné özvegyasszony két gyermekkel élt (5 és 6 évesek) jobbágytelkén, s bár 1651-re az ő neve szerepel az összeírásban, de van két új kislánya: három és egy évesek. Itt nincs semmi rejtély, hiszen az asszony férjhez ment. Bott Péter lett a házastárs, amit írnak is: „*Bott Péter vette el.*”

Guba Péterné özvegyasszonyt mindkét évben özvegyként írták, noha neki is lett egy hároméves kislánya, viszont négyéves kislánya eltűnt az összeírásból.

Könye Mihály meghalt és feltehetőleg a fiai, Péter és János vették át a telket.

Pongrácz Bertalan is meghalt és neki is a fiai, Péter és Istók vették át a gazdaságot, ők 23 és 18 évesek.

Fónagy Miklós is meghalt 1648 után, fiai, a 15 éves János és a 10 éves Balázs vették át a helyét.

Pap Balázst és Jánost 12 éves öccsükkel együtt írták össze $\frac{1}{2}$ telken. Balázsnak van két kislánya, 7 és 10 évesek. 1651-re külön mentek, mindkettőjüknek $\frac{1}{4}$ telke lett. Jánosnál maradt az öccs és Balázs valószínűleg újra nősült, mert lett egy 12 éves lánya is.

Itt van egy érdekes kornövekedés is; egy másik Pap Jánosnál a fiai 8, 16, 20 évesek voltak 1648-ban, akik 1651-re 16, 25, 30 évesek „lettek”, azaz 8–9–10 évet öregedtek a 3 év alatt. Mindezek az adatok a kormeghatározásnál óvatosságra intenek. Azonban azt is meg kell jegyezni, hogy általánosságban és többségben a gyermekek korának megadása közelít a valós adathoz.

1643-ban Kapornaki Pétert és Tüskés Bálintot megverték a hajdúk, amikor ökör és juhbőröket hoztak Kanizsáról, és elvették a bőröket is.⁶⁴⁵ Kapornaki Pétert nem találtam meg a faluban, csak Szomorócon, Tüskés Bálint viszont Kerczán élt, 1648-ban ő volt a bíró.

Szomoróci lakosok

A szomoróci kilenc jobbágyporta között az első fél helyen élt együtt négy Kapornaki nevű: Péter, György, Balázs és Mihály. Kapornaki Balázs meghalt 1648 után, felesége egyedül maradt egy kisfiúval. Az 1648-ban 10 éves lánya valószínűleg időközben férjhez ment, mert eltűnt az összeírásból. Péter 20 éves fia, Istók megnősült és immár őt is összeírták, ötödikként. Péter férjhez adta 16 éves lányát, és újra nősült, mert lett egy 12 éves fia és egy 8 éves lánya is – nyilván az asszony hozta őket. Mihály felesége is meghalhatott, mert neki is lettek újabb, idősebb, tehát mostoha gyermekei. A családból három helyen halt meg az egyik szülő.

A következő jobbágy helyen Kardos Istók neve szerepel. Maga is kisfiú, öccseivel élt együtt, akik 8-10 évesek.

A következő ott élő Kovács Istók szintén 12 éves és árva, egyéves öccsével és nyolcéves húgával. A mai kor embere elképzelni sem tudja, hogy egy 12 éves fiúcska már családfenntartó, adózó földműves volt a korban. Pedig ha a nevén hagyták a telket, neki kellett megművelnie, noha ideiglenesen adómentességet is kaphatott. Az öccse 1651-re már nem is élt.

A következő jobbágy Kovács Pál három gyermekével élt együtt, de 1651-re ő is meghalt, Péter nevű 19 éves fiát írták össze 1651-ben két öccsével, a korábban nyolcéves húgukat viszont már nem találtam. Valószínűleg meghalt, mert férjhez biztosan nem ment 11 évesen.

A következő gazda Szép Márton volt, aki egy hároméves kisfiúval és 20 éves öccsével élt együtt, de 1651-re sem ő nem élt már, sem a kisfia, így az öccsée lett a telek.

A következő összeírt gazda Szép Gergely, akinek két gyermeke tűnt el az 1651-es összeírásig.

Ifjabb Szép Mihály a következő összeírt polgár, aki Bükalján lakott, de 1651-re beköltözött a faluba, és született egy kislánya is, továbbá lett egy tehene.

1648-ban élt idősebb Szép Mihály Bükalján, a legidősebb fia akkor 16 éves volt, aki azonos lehet az itteni Szép Mihállyal, annál is inkább, mert 1651-ben őt már nem írták ott össze.

⁶⁴⁵ MNL OL P 1322 (1643) 139/22.

Bajánházai lakosok

Gál Miklós meghalt és fia, János vette át a helyet.

Herczeg György is meghalt, és 13 éves, János nevű fia vette át a gazdaságot. Itt ismét egy szinte gyerek-gazdával találkozunk.

Lakatgyártó Baján Bálintnak 1651-ben elengedték lakatgyártásért a robotot, tehát ő már részben kézműiparosnak számított.

Sobor Péternek volt öt fia. Az apa meghalt és legidősebb, 23 éves fiát írták a helyre.

Damaföldi István meghalt még 1648 előtt, az összeírásban ugyan még az ő neve szerepel és nem a nála lakó öccsée.

Baján Márton 1645-ben azért supplikált, mert Keczer János elvitte egy lovát, de Batthyány Ádám nem hitte el a panaszát.⁶⁴⁶ 1648-ban volt még egy lova, de 1651-ben már nem. Két fia és egy lánya volt, és szép állatállománya: 2 tehene, 2 borja és 2 ökre.

Herczegh Jánosné 1649-ben supplikált, de amint már említettem, nem tudjuk, miről, mert azt írják, nehéz meritumba venni. Valószínűleg a férje haláláról és a vele együtt járó nehézségekről, mert 1648-ban még élt a férje. 1651-ben még szolgált jobbágyként, a férje nevén volt a birtok, de mivel lett egy 6 éves kislánya is a két fiú mellett, talán újra férjhez ment.

Imre Miklós ispán szintén itt élt, több kérvényben is szerepel együtt Bedők György őrnaggyal. Igen gazdag volt, az öt fia és egy lánya mellett volt 6 tehene, 4 borja és 4 ökre. 1651-re kevesebb tehene, borja és ökre lesz, de lesz 3 lova is.

Itt is vannak kétkerekű malmok a Kerka vizén: Imre Tamásnak, Imre Ferencnek és Miklósnak.

Senyeházai lakosok

Könye Jánosról az összeírásokból az derül ki, hogy meghalt egy négyéves kislánya, valószínűleg a felesége is, mert két fiú, 8, 16 évesek kerültek a meglévő két fia mellé, azaz új feleség és gyermekek kerültek hozzá.

Imre János 1642-ben kérvényezett, mert egy vásárból többedmagával hazafelé menet szigeti török katonák kirabolták.⁶⁴⁷ 1648-ban még élt egy kisfia és egy kislánya, de 1651-ben nem az ő nevét, hanem Tóth Mihályét írják, akinél említik

⁶⁴⁶ MNL OL P 1322 177/15.

⁶⁴⁷ MNL OL P 1322 (1642) 107/26.

is a mostoha fiait; nyilván Imre János fiait. Neki és Imre Gergelynek volt itt a Kerka vizén kétkerekű malmuk.

Illés Bálint és Jánosko Mihály is ott volt vele, amikor kirabolták őket, mindketten éltek 1651-ben.

Györke Péter a következő összeírt személy, aki 1651-re már nem élt. A porta a nős fia, János nevén van, aki közben elveszítette egyik kislányát.

Szakál Mihály meghalt 1648 után, akinek volt egy 12 éves és egy házas öccse, András. Ő fogja megkapni a telket annak ellenére, hogy az elhunyt Mihálynak volt egy 16 éves fia is. Azt írják 1651-ben, hogy „*öccse 2, Miklós mind az kettő*”. Tehát az öccse és az unokaöccse, mindketten Miklós néven nála maradnak.

Imre Péter is meghalt 1648 után, nős fia, Gergely kapta meg a telket.

Györke Mihálynak 1648-ban volt három fia és egy lánya. A legidősebb fia 16 éves, akit már nem írtak 1651-ben, de írtak viszont újként egy korábban deserta $\frac{1}{4}$ helyen egy bizonyos Györke Jánost. Talán ő Györke Mihály ekkorra már 19-20 éves fia.

1649-ben Imre Kovácsné igen szegény özvegyasszony gyermekeivel együtt írt Batthyánnak.⁶⁴⁸ Nem tudni, ki volt a férje és hogy annak a vezetékeve – ami gyakori a faluban – vagy keresztnéve volt Imre – hiszen szokás volt azután hívni őket.

Dávidháza lakosok

Bara Benedek zsellért 1648-ban csupán egy tehénnel írták össze, 1651-ben már nem szerepelt.

Guba György is eltűnt az összeírásból, 1648-ban még a bátyjánál lakott.

Reszneki Bálintnak 20 és 6 éves fia és két kislánya volt 1648-ban. Ő biztos, hogy meghalt, mert a felesége nevére került a telek. Azt is felírták az özvegy mellett: „*mivel szegény, semmi vonyó marhája nincsen, míg az gyermeki felnevelkednek, pénzbeli adótul szabados legyen esztendeig*”. Még férje életében volt ökrük, de már csak egy tehene van és két gyermeke, a nagy fiú és a hároméves kislány nincs összeírva. 1646-ban kérvényezett Reszneki Bálintné, hogy a szőlőjét Bocskai Péter a törvény, az őrnagy és az ispán szava ellenére „*hatalmasul bírja*”. Batthyány Ádám a tiszttartótól kéri, hogy adassa vissza neki, s ha nem akarná, vitesse a várba és kényszerítse, hogy visszaadja. A

⁶⁴⁸ MNL OL P 1322 (1649) 290/39.

következő kérvény tartalmát nem ismerjük, mert „*nehéz meritumba venni*”⁶⁴⁹ A kérvényből tudjuk meg, hogy már 1646-ban nem élt a férje.

Jankó Péter 1648-ban két öccsével élt együtt, 1651-re csak az öccsei maradnak a helyen.

Jankó Balázs őrnagy itt lakik.

Molnár Bálint öccse, András is „eltűnt”.

Dávid János és húga is hiányzik az 1651. évi összeírásból.

Pongrácz György új lakos a faluban.

Jankó Mihály és Tüskés Péter (1651-ben éltek mindketten) 1649-ben azért supplikált, mert a kányavári hajdúk kirabolták őket a kotománszegiekkal, Szakony Jánossal, Molnár Gyurkóval együtt. Erre válaszolta Batthyány Ádám, hogy a kányavári vajda fogassa el a latrokat.⁶⁵⁰

Kotormánszegi lakosok

A következő telken élő Szakony Györgynél is meghaltak vagy eltűntek gyermekek; 1648-ban öt fia volt, egy nő, a többiek pedig 6, 8, 12, 16 évesek, míg a leányai 2 és 4 évesek. 1651-re csak egy 15 és egy 20 éves fiú maradt a nő fiún kívül. A 2, 4, 6, 8 éves gyermekei meghaltak. A nála lakó öccsénél, Istvánnál is van egy egyéves kisfiú és 6, 8 éves kislány, de 1651-re eltűnnek a lányok, és születik még egy kisfiú, aki akkor egyéves.

Szakony Péternek öt gyermeke „tűnt el” 1651-re, mind kicsik, de őt és jószágait összeírták. Szakony Jánosnak az öt gyermekéből, a két legkisebb is meghalt és született egy fia. Az itt felsorolt négy családnál volt tehát 20 gyermek, akik közül meghalt 13! Ez a gyermekek 2/3-a, ami jóval rosszabb arány, mint amit bárhol olvashatunk. Születik mindössze két gyermek.

Eör Pálné özvegyasszonyról írták is, hogy semmije sincs a hároméves kisfián kívül. 1651-re pusztán állt már a telke.

Eör Balázs 6 gyermekéből 3 halt meg a 3 év alatt.

⁶⁴⁹ MNL OL P 1322 (1646) 191/14. 199/31.

⁶⁵⁰ MNL OL P 1322 (1649) 273/15.

79. táblázat. Az ötnél többször előforduló vezetéksnevek gyakorisága az Őrségben 1648-ban

nevek	családfő
Könye	24
Bara	21
Kovács	20
Laczo	18
Janko	18
Tót	15
László	15
Szabó	15
Büki	15
Ábrahám	14
Balog	14
Gál	14
Imre	13
Sipos	13
Batta	13
Apáti	12
Pap	12
Dávid	11
Soldos	11
Bekes	10
Nagy	9
Berkes	9
Dömötör	9
Genese	9
Guba	9

Ör	9
Hoda	9
Baján	8
Molnár	8
Szép	8
Tüskés	8
Galambos	7
Gerencsér	7
Harcz	7
Mihály	7
Orbán	7
Balla	6
Csörge	6
Györke	6
Horvát	6
Kapornaki	6
Kálmán	6
Szakony	6
Vörös	6
Jánosko	5
Kis	5
Kardos	5
Pongrácz	5
Siska	5

81. táblázat. Kápolnásfalu vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

Vezeték nevek	fő	%-os arány
Berkes	9	16
Tót	5	9
Koczor	5	9
Kovács	4	7
Bekes	3	5
Ábrahám	3	5
Benkő	3	5
Avas	2	4
Czigány	2	4
Gall	2	4
Kenyeres	2	4
Krisa	2	4
Orbán	2	4
Sipos	2	4
Imre	2	4
Baraczka	1	2
Marko	1	2
Horvát	1	2
Czeke	1	2
Könye	1	2
Soss	1	2
Marton	1	2
Györke	1	2

82. táblázat. Kercza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezeték nevek	fő	%-os arány
Pongrác	4	14
Sipos	4	14
Pap	4	14
Könye	3	10
Fonagy	2	7
Bakos	2	7
Kardos	2	7
Guba	1	4
Kuti	1	4
Borza	1	4
Fábián	1	4
Hiba	1	4
Tüskés	1	4
Janko	1	4
Bott	1	4

83. táblázat. Senyeháza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Györke	5	16
Imre	4	12
Jánosko	4	12
Roka	4	12
Szakál	3	9
Illés	3	9
Könye	2	6
Janko	2	6

Balla	2	6
Banko	2	6
Balogh	1	3
Balasi	1	3

84. táblázat. Szomoróc vezetécknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetécknevek	fő	%-os arány
Kapornaki	4	33
Szép	4	33
Kardos	2	17
Kovács	2	17

85. táblázat. Kapornak vezetécknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetécknevek	fő	%-os arány
Dávid	3	26
Kovács	2	16
Farkas	2	16
Molnár	2	16
Büki	2	16
Dávid	1	8

86. táblázat. Szaknyér vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Hoharmat	3	22
Dömötör	2	15
Benczicz	2	15
Vörös	2	15
Mihalka	1	7
Hada	1	7
Kovács	1	7
Czobor	1	7
Nemes	1	7

87. táblázat. Bükalja vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Pongrácz	4	23
Kovács	3	17
Kalmár	3	17
Szép	3	17
Büki	2	12
Gáll	1	6
Kardos	1	6

88. táblázat. Fölrákos vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Bedők	4	14
Büki	4	14
Hoda	3	10

Bitá	2	7
Kovács	2	7
Szabó	2	7
Fodor	1	3
Pap	1	3
Paczai	1	3
Kis	1	3
Nagy	1	3
Ábrahám	1	3
Paszkoncza	1	3
Farkas	1	3
Saska	1	3
Varga	1	3
Pál	1	3

89. táblázat. Nagyrákos vezetécknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetécknevek	fő	%-os arány
Tott	4	14
Szabó	3	10
Guba	3	10
Sipos	3	10
Gyarmati	2	7
Gerenczer	2	7
Czepregi	1	3
Kovács	1	3
Benczik	1	3
Tolvaj	1	3

Bara	1	3
Balogh	1	3
Osvalt	1	3
Nagy	1	3
Orbán	1	3
Barca	1	3
Janko	1	3
Héber	1	3

90. táblázat. Kotormánszeg vezetéknévei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknévek	fő	%-os arány
Könye	8	29
Genese	6	21
Szakony	6	21
Eör	4	14
Bali	2	7
Molnár	1	4
Dávid	1	4

91. táblázat. Pankasz vezetéknévei és előfordulásuk százalékos gyakorisága 1651-ben

vezetéknévek	fő	%-os arány
Tott	3	15
Balla	2	10
Orbán	2	10
Hoda	2	10
Szabó	2	10

Farkas	1	5
Barca	1	5
Kovács	1	5
Horvát	1	5
Német	1	5
Nagy	1	5
Moricz	1	5
Lugos	1	5
Bicsak	1	5

92. táblázat. Bajánháza vezetécknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetécknevek	fő	%-os arány
Baján	7	23
Gáll	4	13
Janko	3	10
Arik	2	7
Damaföldi	2	7
Molnár	2	7
Antal	1	3
Herczegh	1	3
Sobor	1	3
Tott	1	3
Szabó	1	3
Bereczk	1	3
Imre	1	3
Horváth	1	3
Tüskés	1	3
Szakál	1	3

93. táblázat. Szalafő vezetékei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetékei	fő	%-os arány
László	14	14
Laczo	13	13
Soldos	11	11
Balogh	11	11
Pap	6	6
Őr	3	3
Törő	3	3
Paraso	3	3
Batta	3	3
Apáti	3	3
Kovács	3	3
Bekes	3	3
Kis György	2	2
Orbán	2	2
Nagy Pál	2	2
Sido	2	2
Kis	1	1
Banko	1	1
Fábián	1	1
Horvát	1	1
Bara	1	1
Nagy	1	1
Pap	1	1
Pongrácz	1	1
Balla	1	1
Szili	1	1

Kis Pap	1	1
Szabó	1	1
Dávid	1	1
Szecsődi	1	1
Kapornaki	1	1
Mihály	1	1
Benkő	1	1
Rapos	1	1
Kovács	1	1

94. táblázat Hodos vezetécknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetécknevek	fő	%-os arány
Ábrahám	10	22
Gáll	8	17
Dömötör	6	13
Könye	5	11
Tott	3	7
Koczan	2	4
Horvát	2	4
Manuki	2	4
Gerenczer	1	2
Fábián	1	2
Janko	1	2
Roka	1	2
Galics	1	2
Forián	1	2
Bencze	1	2
Laczo	1	2

95. táblázat. Dávidháza vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Janko	9	25
Tüskés	5	14
Guba	4	11
Bekes	4	11
Molnár	3	8
Jakab	2	5
Fábián	2	5
Osbert	2	5
Reszneki	1	3
Bara	1	3
Jánoska	1	3
Horvát	1	3
Dávid	1	3

96. táblázat. Ispánk vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Batta	11	41
Szekeres	4	15
Harcz	3	11
Vörös	3	11
Péter	1	3
Ispánki	1	3
Baraczka	1	3
Tott	1	3
Tolvaj	1	3
Kálmán	1	3

97. táblázat. Szentpéter vezetéknevei és előfordulásuk százalékos gyakorisága

vezetéknevek	fő	%-os arány
Bara	17	15
Kálmán	8	7
Apáti	7	6
Nagy	6	5
Szabó	6	5
Galambos	6	5
Csörge	5	4
Babos	4	3
Büki	4	3
Siska	4	3
Dávid	4	3
Kis	3	3
Paskoncza	3	3
Harcz	3	3
Reszneki	3	3
Balogh	3	3
Kossa	3	3
Bartos	2	2
Kovács	2	2
Őr	2	2
Laczo	2	2
Mihály	1	1
Csik	1	1
Cserkúti	1	1

Palak	1	1
Tott	1	1
Antal	1	1
Guba	1	1
Jakab	1	1
Hiba	1	1
Csepeli	1	1
Bala	1	1
Sós	1	1
Szécsy	1	1
Bali	1	1
Pap	1	1
Cser	1	1
Sohar	1	1
Sipos	1	1
Könye	1	1
Német	1	1

98. táblázatban látható a férfi keresztnévek előfordulásának gyakorisága az 1648-51-es összeírások alapján és azok százalékos megoszlása

név	előfordulás száma	%
György	98	13,6
János	93	12,9
Péter	71	9,9
Mihály	56	7,7
István	56	7,7
Márton	52	7,2
Balázs	47	6,5
András	47	6,5

Bálint	39	5,4
Gergely	29	4
Miklós	27	3,7
Tamás	25	3,5
Benedek	22	3
Ferenc	12	1,6
Ádám	11	1,5
Mátyás	8	1,1
Dávid	6	0,8
Pál	4	0,6
Máté	4	0,6
Géza	5	0,7
Farkas	3	0,4
Ambrus	2	0,3
Lőrinc	2	0,3
Márkó	1	0,1
Bertalan	1	0,1
Bence	1	0,1
Dömötör	1	0,1
összesen	723	99,8

99. táblázat Szalafő névsora az 1550-es, 1648-as, 1651-es, 1697-es összeírások alapján

1550	1648	1651	1697
Santha Kálmán	Soldos Istvánné	Soldos Márton	Laczo Péter
Santha Márton	Királ Gergely	Királ Gergely	Pattij Mihály
Balog Simon	Rapos Ambrus	Rapos Ambrus	Sodos Márton
Barlla Márton	Kovács Péter	Kovács Péter	Törő Bálint
Balog Flórián	Balogh Péter	Balogh Péter	Csörke János
Therew Mihály	Balogh András	Balogh János	Laczka István
Bekes Kálmán	Balogh János	Törő Márton	Laczka Péter
Cergew Lőrinc	Törő Márton	Törő Bálint	Balogh György
Barlla György	Törő Bálint	Törő Ferencz	Tott István
Kys Péter	Törő Ferencz	Parasso Tamás	Pap Bálint
Soldos Tamás	Parasso Tamás	Bara György	Sodos Thomas
Laczo Lukács	Bara György	Nagy György	Fodor György
Laczo János,	Nagy György	Csörgő Ádám	Sodos János
Lazlo György	Pap Márton	Balgoh Ádám	Kenyeres András
Laczo Máté	Balgoh Ádám	Soldos Mihály	14 fő
Kys György Máté	Soldos Mihály	Pongrácz Mihály	
Kelemen Demjén	Pongrácz Mihály	Kis Lőrincz	
Kowacz János	Kis Lőrincz	Fábián János	
Lazlo András	Fábián János	Horváth János	
Lazlo Tamás	Horváth János	Laczo Bálint	
Barlla Ambrus	Laczo Mátyás	Laczo György	
Balog Tamás	Laczo György	Laczo Péter	
Lazlo Mátyás	Laczo Péter	Laczo Tamás	
Sandor György	Laczo Tamás	Laczo Tamás	
Orban Lukács	Laczo Bálint	Bata Balázs	
Orban Benedek	Laczo Tamás	Bata Mátyás	

Lazlo György	Bata Balázs	Kis György Bálint
Bene Pál	Bata Mátyás	Kis György Márton
Bene Benedek	Bata Balázs	Laczo Benedek
Path Ágoston	Kis György Bálint	Laczo Mátyásné
Pat Balázs	Kis György Márton	Laczo Márton
Toth István	Laczo Benedek	László Benedek
Tot Péter	Laczo Mátyásné	László Mihály
Balog István	Laczo Márton	László Mátyás
Pat Ferenc	László Benedek	László György
Thar Mihály	László Mihály	László Miklós
Sandor Ferenc	László Mátyás	Laczo Tamás
Toth Tamás	László György	Laczo Mártony
Tybollya Lénárt	László Miklós	Laczo Péter
Makway Ambros	László Péter	Balla Ádám
Sydo Mihály	Laczo Mártony	Balla Tamásné
Sydo Márton	Laczo Benedek	Alcz Balogh Péter
Soldos Lénárt	Balla Ádám	László István
Soldos Imre	Balla Tamás	Alcz Balogh Mátyás
Appathy Lőrinc	Alcz Balogh Mihály	Orbán György
Toth Mihály	Alcz Balogh Péter	László Györgyné
Zowas Tamás	Alcz Balogh György	if.László György
Zowas Bertalan	Alcz Balogh Mátyás	László Tamás
Kowacz Bálint	Alcz Balogh Tamás	Orbán István
Bekes Flórián	id.László György	Orbán Márton
Janczyo Pál	if.László György	László György
Fyrher Miklós	László Tamás	László Tamás
Ewr János	Orbán Benedek	László András
Benedek Kálmán	Orbán Márton	László Péter

Toth Benedek	László György	Kis Pap péter
Ewz Tamás	László Tamás	Prasso Péter
Santha György	László András	Balogh Balázs
Cergew Máté	László Péter	if.Prasso Péter
Zakal ?	Kis Pap Péter	Pap Balázs
Soldos Bálint	Prasso Péter	Pap György
60 fő	Balogh Balázs	Pap Péter
	if. Prasso Péter	Pap András
	Pap Balázs	Pap Tamás
	Pap György	Pap Balázs
	Pap Péter	Nagy Pál János
	Pap András	Nagy Pál Bálint
	Pap Tamás	Nagy Pál Balázs
	Balogh Györgyné	Soldos Bálint
	Pap Balázs	Soldos Márton
	Nagy Pál János	Sido Györgyné
	Nagy Pál Bálint	Mihály György
	Nagy Pál Balázs	Sido Tamás
	Soldos Bálint	Soldos György
	Soldos Márton	Soldos Mártony
	Sido Györgyné	Soldos Tamás
	Mihály György	Soldos András
	Sido Tamás	Soldos Mihály
	Soldos György	Soldos Bálint
	Soldos Mártony	László Tamás
	Soldos Tamás	Benkő Mihály
	Soldos András	Apati Ferencz
	Soldos János	Szili Miklós

Soldos Bálint	Kapornaki Gergely
László Tamás	Kovács Péter
Apati Mihály	Kovács György
Benkő Mihály	Kovács János
Apati Ferencz	Bekes Mártony
Apati Mihály	Bekes Miklósné
Apati Miklósné	Szili Péter
Kapornaki Gergely	id. Őr András
Kovács Péter	if.Őr András
Kovács György	Kálmán Benedek
Kovács János	Apati Lőrincz
Bekes Mártony	Szabó Istvánné
Bekes Miklósné	Őr István
Szili Dömötör	Laczo Istók
id. Őr András	95 fő
if.Őr András	
Kálmán Benedek	
Apati Lőrincz	
Szabó Istvánné	
Őr István	
Laczo Istók	
Laczo András	
Laczo Jancsi	
105 fő	

A mindegyik összeírásban megjelenő családok tagjait jelöltem kék színnel.

100. táblázat. Hodos névsora 5 összeírás alapján

1550	1643	1648	1651	1697
Gerencsér András	Gál Márton	Ábrahám Bálint	Ábrahám Bálint	Könye Ferenc
Gerencsér György	Könye András	Dömötör Géczy	Dömötör Géczy	Forgián Bálint
Gerencsér Orbán	Ábrahám István	Könye András	Könye András	Sipel Mihály
Ábrahám Dénes	Ábrahám Bálint	Ábrahám István	Ábrahám István	Kocsár István
Demeter András	Fábián János	Fábián György	Fábián György	Ábrahám Balázs
Demeter Miklós	Dömötör Balázs	Dömötör Balázs	Dömötör Balázs	Vas Péter
Demeter Ambrus	Dömötör Gergely	Dömötör Gergely	Dömötör Bálint	Dömötör Ferenc
Gal Mihályné	Dömötör János	Dömötör János	Pál Jánosné	Varga István
Fyrher Miklós	Gál István	Gál István	Dömötör János	Ábrahám Péter
Fyrher Miklós	Gál Márton	Gáll Márton	Gál István	Lukács Ádám
Fyrher Demeter	Gál Péter	Ábrahám György	Gáll Márton	Tott Ádám
Bencze Mátyás	Ábrahám György	Bencze Balázs	Ábrahám György	Tott György
Bedek Péter	Gál Péter	Gerencsér Balázs	Bencze Balázs	Guba Mihály
Gerencsér Ambrus	Nagy Gergelyné	Dömötör István	Dömötör István	Könye Péter
Bede Máté	Bencze Balázs	Ábrahám Miklós	Ábrahám Miklós	Őr Ádám
Thako Osvát	Gerencsér Balázs	Ábrahám Mihály	Ábrahám János	Molnár Miklós
Ceznek Albert	Dömötör István	Tott Máté	Ábrahám Mihály	Pintek István
Ábrahám Jeromos	Ábrahám Miklós	Janko Mihály	Tott Máté	Szakai Mihály
Molnár János	Ábrahám Mihály	Gálics Márton	Janko Mihály	18 fő
Thako István	Tott Máté	Forgián Gergely	Gálics Márton	
Thako Márton	Róka Balázs	Ábrahám Balázs	Forgián Gergely	
Kalmár Illés	Osváld János	Gálics János	Gál Gergely	
Kewnye Péter	Janko Mihály	Gál Gergely	Koczán János	
Gyrys Dénes	Gálics Márton	Koczán János	Koczán Miklós	
Berke Péter	Forián Gergely	Koczán Miklós	Laczo Benedek	
Jona Bálint	Ábrahám Balázs	Horvát György	Könye János	
Ceznek György	Gálics János	Könye Márton	Horvát György	

Gerencsér György	Gál Gergely	Könye Ferenc	Könye Márton
28 fő	Koczán Miklós	Manuki Balázs	Könye Ferenc
	Kalmár Dávid	Laczo Bencze	Manuki Balázs
	Horvát György	30 fő	30 fő
	Könye Márton		
	Könye Ferenc		
	Manjaki Balázs		
	Manjaki Péter		
	35 fő		

101. táblázat. Kapornak névsora öt összeírás alapján

1550	1643	1648	1651	1697
Marton János	Mihály Kovács	Mihály Kovács	Mihály Kovács	Forgián Bálint
Dávid Mihály	Ifj Dávid Péter	IfjDávid Péter	IfjDávid Péter	Sipel Mihály
Kalmár István	Farkas Mihály	Farkas Mihály	Farkas Mihály	Kocsár István
Kalmár Péter	Farkas János	Farkas János	Farkas János	Vas Péter
Molnár János	Molnár István	Molnár István	Molnár István	Varga István
Thako Farkas	Dávid János	Dávid Balázs	Dávid Balázs	Lukács Ádám
Marton János	Id Dávid Péter	Dávid Istók	Dávid Péter	Tott Ádám
Dávid Tamás	Büki Gergely	Dávid Péter	Büki Gergely	Tott György
Imre Ferenc	Büki Bálint	Büki Gergely	Büki Bálint	Guba Mihály
9 fő	Büki Miklós	Büki Bálint	Büki Miklós	Őr Ádám
	Dávid János	Büki Miklós	Farkas Márton	Molnár Miklós
	Farkas Márton	Dávid János	11 fő	Pintek istván
	12 fő	Farkas Márton		Szakai Mihály
		13 fő		13 fő

103. táblázat. Őriszentpéteri családfők névsora 1550-ben⁶⁵¹

Babos István és Benedek,

Bagoly Benedek és Péter,

Baksa(Baxa) Ferenc 2, Fülöp, György, György, János, Mihály és Tamás,

Balogh(Balog) Vince,

Bata(Batha) Tamás

Bencze Bálint,

Bertalan(Berthalan) István

Bereczk Márkus,

Cik(Cyk) László, Csörgő(Cergeww), Imre és Péter,

Fejér(Feyr) Benkő, Gergely, Lukács,

File(Fylle) Balázs

Galambos (Gallombos) Péter

Guba Balázs

Harcz János

Kálmán (Kalman) Péter

Kósa(Kosa) János

Kozma Jakab,

Laczó (LAczo) Mátyás

Nagy Balázs

Pap György, Tamás, Sebestyén

Parlag Gergely, Márton,

Partos (Parthos) Márton

Paszkoncza(Pazkoncza) Imre

Pénzes (Pinzes) Bertók, István

Sebestyén (Sebestyen) Ágoston

Sinkó (Sinko) Balázs, Mihály

Szarka (Zarka) Bálint, Márton

⁶⁵¹ Az 1550. 1646, 1767 és 1785-ös számokat KOLTAI Gábor, *Őriszentpéter népesedési viszonyai 1784–1895*, 184.

Szép (Zyep) Dávid

Szűcs (Zewlcz) János

Tibos (Tybos) István, Péter

Varga (Warga) Antal,

Zsíros (Syros) Péter⁶⁵²

104. táblázat. Az 1697-es összeírás nevei falvanként

Ispank	Szentpéter	Pankasz	Nagy Rákos	Kis/Föl Rákos
Kálmán István	Balog János	Kovács János	Nagy János	Ábrahám Bettenek
Dávid György	Pratta Mihály	Ticzi István	Urbán János	Battya János
Kálmán János	Kossa János	Bagás István	Kovács András	Fádor János
Batto György	Pratta Mihál	Szabó István	Pásko András	Bettők István
Batto István	Kergocz István	Galampos Bálint	Nagy István	Pártos Péter
Batto Mihály	Babos János nobilis	Szabó Pál	Varga János	Antal Péter
Batto Péter	Keseri Bálint	Nimet János	Batta János	Nagy Mihál
Batto János	Pászkánca Ferencz	Urbán Mihály	Kobba Péter	Sohár István
Nemes István	Pratta István	Paiz István	Sipos János	Antal Márton
Harcz János	Ballai János	Urvári Márton	Gerencsir János	Simon Ádám
Nagy Ferencz	Kovács Péter	Zippe Márton	F/Vaitta János	Ferencz János
Urbán János	Siska Bálint	Varga Péter	Kis András	Bitta István
Dávid István	Szabó István	Gazda György		Bid András
Tolvaj András	Kovács István			Szabó János
Vörös István	Nagy Ferencz nobilis			
	Dávid Márton			
	Roka Péter			
	Bakson Mihály			
	Páti István			
	Lacsa Márton			

⁶⁵² Óriszentpéter Szikszay Edit Néprajzi Gyűjtemény, 2014.

Kápolnásfalu	Szaknyér	Bajánháziak	Senyeháza	Szatta
Urbán János	Mihál András	Bargya Mihály	Könye György	Benkő György
Ovas György	Tora Ádám	Herczogh István	Imre Bálint	Ferkó Ferencz
Berkes Péter	Csopr István	Imre Ferencz	Csipan Bálint	Nemes Betenek
Berkes András	Hadi János	Imre Mihály	Bögy Mihály	Nemes Jánosné
Berkes Gergel	Nemes Gregel	Imre Márton	Jörke András	Boczfodi András
Gáll Mihály	Horváth György	Bekes István	Bocskai Miklós	
Kocseri István	Bekes István	Csizmadia Páll		
Bekes Ferencz	Csizmadia Páll			
Gáll Gergel				
Grisai György				
Imre Miklós				
Toth Ballás				
Marko Márton				
Nemes György				

Kercza,Szomoróc, Bükalja, Dávidháza	Hodos, Kapornak, Kotormánszeg
Kenyeb Mihály	Kengyo Ferencz
Tott Mátyás	Forgián Bálint
Kenyeb János	Sepel Mihály
Gallombos Péter	Kocsár István
Pongrácz György	Ábrahám Balás
Kenyeb Ádám	Vas Péter
Pap András	Dömötör Ferencz
Kartos György	Varga István
Ballier Miklós	Ábrahám Péter
Sep Ádám	Lukács Ádám
Bigán György	Tott Ádám

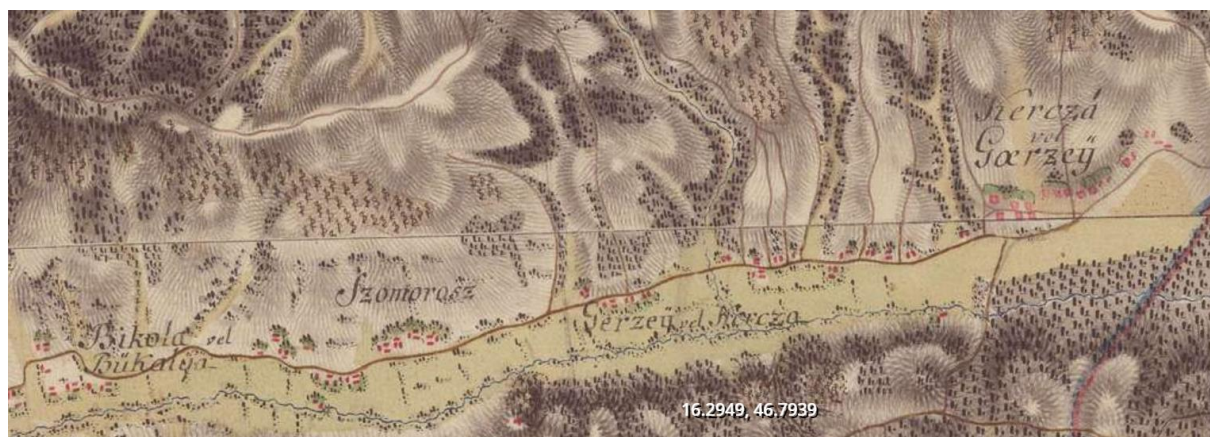
Kapornaki Ádám	Tott György
Ingisi János	Guba Mihál
Pangrácz Miklós	Köngye Péter
Pangrácz Ádám	Őr Ádám
Kovács János	Molnár Miklós
Pongrácz György	Pintek István
Szép Miklós	Szaika Mihál
Kalamár Péter	
Kalamár András	
Péter György	
Dávid György	
Titkos Ádám	
Jankó Balázs	
Sottes Ferencz	
Páll István	
Kottay Miklós	
Bekes György	

XVI. Képek

A képek elérhetősége: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=1824078.1141004087%2C5914446.091123139%2C1836145.609940935%2C5918812.556363941> 2023.

1. kép: 1782-es katonai térkép másolat, Hodos, Kapornak, Dávidháza, Senyeháza és Kotormány falvakkal

2. kép: Bükalja, Kercza, Szomorócz

3. kép Pankasz, Nagyrákos

4. kép Kistrákos, Szaknyér

5. kép Ispánk, Kistrákos

6. kép Szentpéter, Nagyrákos